

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

“ИҚТИСОДИЁТ” КАФЕДРАСИ

**“МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ” ФАНИДАН
ЎҚУВ -УСЛУБИЙ МАЖМУА**

БИЛИМ СОҲАСИ: 200000- ИЖТИМОИЙ СОҲА, ИҚТИСОД ВА ҲУҚУҚ

ТАЪЛИМ СОҲАСИ: 230000- ИҚТИСОД

ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ: 5320100 (ИҚТИСОДИЁТ: ТАРМОҚЛАР ВА СОҲАЛАР БЎЙИЧА)

ГУЛИСТОН -2017

Миллий иқтисодиёт фанидан Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2015 йил 3 декабрдаги № БД-5230100 билан рўйхатга олинди ва 2015 йил 2 февралдаги № 32 сонли бўйруғи билан тасдиқланган. “Миллий иқтисодиёт” фанининг ўқув дастурига мувофиқ, вазирликнинг 2017 йил 1 мартдаги № 107 сонли “Янги ўқув-услугий мажмуаларни тайёрлаш бўйича услубий кўрсатмани тавсия этиш тўғрисида” ги буйруғи асосида тайёрланган.

Ўқув-услугий мажмуа Гулистон давлат университети ўқув-услугий кенгашининг 2017 йил “26” августдаги №1- сонли қарорига мувофиқ ўқув жараёнига татбиқ этиш учун тавсия этилган.

Тузувчи:

ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси
М.Қ.Аллаярова

Такризчилар:

ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси мудири и.ф.н.
доц. – О.Т.Сатторқулов
ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси
– М.Х. Нурмухамидова

МУНДАРИЖА

№	Мажмуанинг тақрибий қисмлари	бетлар
	Кириш.....	4
I.	Фан бўйича ўқув материаллари.....	5
1.	Маърузалар бўйича ўқув материаллари.....	7
2.	Амалий машғулотлар бўйича ўқув материаллари.....	108
3.	Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	144
II.	Фан бўйича мустақил таълим машғулотлари.....	148
III	Глоссарий.....	162
IV	Иловалар.....	180-240

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигини кўлга киритгандан сўнг мамлакатимизда ислохотлар амалга оширилмоқда. Уларнинг натижалари иқтисодиётимизда сифат ўзгаришлари рўй бермоқда.

Фаннинг мақсади: мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш жараёнларини амалга ошириш. Ўзгариб бораётган бозор муносабатларини такомиллаштириш, бозор инфратузилмасини институтлари фаолиятини рағбатлантириш, ҳақиқий мулкдор синфини шакллантириш, эркин тадбиркорликни ривожлантириш, чет эл сармоясини жалб этишни кўпайтиришдан иборатдир.

Эндиликда миллий иқтисодиётимизнинг турли йўналишлари, уч таркибий қисмларини жаҳон бозори билан қиёсий ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти - жами соҳалар, ассоциациялар, корхоналар, ташкилотларнинг йиғиндиси бўлиб, улар иқтисодий тизимга умумий қонунлар ва ривожланиш мақсадларига асосланган ҳолда бирлашган.

Миллий иқтисодиёт бозор иқтисодиёти муносабатларини ўрганувчи барча аниқ фанлар назариясига ва услубига таянади.

Фаннинг вазифалари: миллий иқтисодиёт, иқтисодиёт ривожланишининг макро кўрсаткичлари, иқтисодиёт тармоқларининг ўзига хос хусусиятлари ва уларни тартибга солиш, меҳнат бозори ва уни тартибга солиш, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиниши, иқтисодиётни бошқаришда молия кредит дастаклари, миллий иқтисодиёт ривожланишининг макроиқтисодий дастурларни тузиш, бозор инфратузилмасини такомиллаштириш йўналишлари ва жаҳон иқтисодиётига интеграцион йўналишини ёритиш.

І.ФАН БЎЙИЧА ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИ

1. МАЪРУЗАЛАР БЎЙИЧА ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу: Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи асосий кўрсаткичлар

Режа:

1. Миллий иқтисодиёт тушунчаси ва мазмуни.
2. Миллий иқтисодиёт ва уни амал қилишини таъминловчи омиллар.
3. Миллий иқтисодиётнинг асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари.

Таянч сўз ва иборалар: миллий ҳамжамиятлар, миллат, соф миллий маҳсулот, миллий даромад, шахсий даромад, ялпи миллий маҳсулот, соф миллий маҳсулот, шахсий ихтиёрдаги даромад.

1-савол баёни: Республикаимизнинг мустақилликка эришганлигига ва унинг деярли барча халқаро ташкилотларга тенг ҳуқуқли аъзо бўлганлигига қисқа вақт бўлди. Аммо шу вақт ичида Республикаимизнинг ўзига хос хусусиятларини қамраб олган иқтисодий сиёсат шаклланиб, истиқбол йўналишлар белгиланди.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А. Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» китобида бозор муносабатларини тўлақонли ривожлантириш учун зарур шарт - шароитлар қайд қилиб ўтилган.

Эндиликда миллий иқтисодиётимизнинг турли йўналишлари, унинг таркибий қисмларини жаҳон бозори билан қиёсий ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон миллий иқтисодиёти-жами соҳалар, ассоциациялар, корхоналар, ташкилотларнинг йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона иқтисодий тизимга, умумий қонунларга ва ривожланиш мақсадларга асосланган ҳолда бирлашган.

Ўзбекистон Республикасининг халқ хўжалиги яқин ўтмишда умумиттифоқ халқ хўжалиги мажмуининг ташкилий қисмига кирарди. Шу билан бирга иттифоқдаги меҳнат тақсимотида асосан хом ашёни етказиб берувчи мавқеини эгалларди.

Бундай шароитларда халқ хўжалигини «миллий иқтисодиёт» тушунчаси билан тенглаштириш ҳуқуқига эга эмас эдик. Эндиликда Ўзбекистонда сиёсий ва давлат мустақиллиги камол топиши билан бирга унинг миллий иқтисодиёти шакллана бошлади. Лекин миллий иқтисодиёт бозор иқтисодиёти

муносабатларини ўрганувчи барча аниқ фанлар назариясига, услубига таянади. Иқтисодиётни самарали тартибга солиш билан унинг шаклланишига қулай иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий вазият яратилади. Жаҳондаги барча ривожланган мамлакатларда миллий иқтисодиётнинг ўзига хос бошқариш

моделлари мавжуд. Уни яратишда ҳар бир мамлакат ўзининг барча хусусиятларини ҳисобга олган. Албатта, бу ўринда ҳар бир мамлакатнинг географик жойлашиши, иқтисодий ва табиий ресурслари, иқлими, ва қолаверса, демографик тузилиши инобатга олинган. Бу ўринда кўп тилга олинаётган Жанубий Корея, Швеция, Туркия моделларини мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин.

Шу билан бирга иқтисодиётнинг умумий назарияси мавжуд бўлиб, уни чуқур билмай туриб, Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантириб бўлмайди. Шунинг учун миллий иқтисодиётда бозор шароитига мос инфратузилмавий такомиллашув, самарали бозор тузилмасининг шаклланиб бориш жараёни билан мос равишда янги бозор иқтисодиёти институтлари яратилиб борилади. Унда республика миллий иқтисодиётини тартибга солиш, истиқболини аниқлаш ва Ўзбекистон Республикасининг манфаатини халқаро кўламда ҳимоя қилиш вазифалари бажарилади.

Миллий иқтисодиёт фани мамлакат миллий-иқтисодий шаклланиш жараёнларини, унинг халқ хўжалиги комплекси билан бир бутунликда ўрганади.

Миллий иқтисодиёт курсининг предмети-бу халқ хўжалигини ягона бир система сифатида ўрганилиши тушунилади. Унинг вазифаларидан бири мамлакат иқтисодиёти таркибига кирувчи тармоқлар, соҳалар ва комплексларнинг ўзига хос хусусиятларини ва улар ўртасидаги алоқаларни ўрганишдан иборат. Халқ хўжалигининг ҳар бир тармоғини ривожланиши, тартибга солиниши ва уларнинг ўзаро алоқасини ўрганиш ана шулар жумласига киради.

Бозор иқтисодиётининг шаклланиш жараёни эса миллий иқтисодиётнинг ўрганиш объекти ҳисобланади.

Миллий иқтисодиёт республика иқтисодиётини ислоҳ қилиш асосига қўйилган принципларни ўрганади. Курснинг навбатдаги вазифаларидан бири республиканинг бозор иқтисодиётига ўтиш билан боғлиқ бўлган қўйидаги ўзгаришларни ҳам ўрганади:

1. Бошқаришни эски тизимини қайта қуриш ва бошқариш тизимининг янги шакллари яратиш жараёнларини;
2. Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш усуллари, воситалари ва йўллари ўрганади;
3. Республикани ривожланган давлатлар қаторига босқичма-босқич кўтарилиши жараёнларини ўрганади.

Миллий иқтисодиётда рўй бераётган жараёнларни баҳолашда, албатта, макроиқтисодий томонидан ёндашилади. Демак, бутун мамлакат миқёсида рўй бераётган ўзгаришлар кузатилади ва таҳлил қилинади.

Бозор иқтисодиётга ўтиш шароитида олдимизда турган энг муҳим вазифалардан бири иқтисодиётда жами ишлаб чиқариш натижаларини ҳисоблаб боришдир. Бунинг учун миллий ҳисоб-китоблар тизими борасида керак бўладиган баъзи муаммоларни ҳал қилиш лозим бўлади. Бир бутун

иқтисодиёт учун ижтимоий ҳисоб-китобларнинг зарурияти ана шунга мисол бўла олади.

Миллий иқтисодиётни жараёнларини баҳолашда макроиқтисодий ёндашувда уни барқарорлаштириш, миллий валютамуомиласи мустаҳкамлаш, капитал қурилиш дастури, иқтисодиётнинг таркибий жиҳатдан янгилаш йўлини давом эттириш режасини янгилаш, қонунчилик ёки ҳуқуқий тартибни мустаҳкамлашдан иборатдир.

Республикамизда иқтисодиётнинг асосини ташкил этувчи ишлаб чиқариш соҳасига алоҳида эътибор берилмоқда. Ушбу соҳанинг энг асосий тармоғи саноатнинг анъанавий ривожланган турлари-қишлоқ хўжалик машинасозлиги, кимё саноати қабилар билан бир қаторда мутлақо янги саноат соҳаларини ташкил этиш зарур. Ўзбекистон иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири қишлоқ хўжалиги ҳисобланади. Унинг асосий бўғини бўлган пахтачилик энг рентабеллидир. Шу сабабдан, пахтачиликни ривожлантириш, унинг тармоқ инфраструктурасидаги ҳажмини ва салмоғини аниқлаш, шунингдек тола сифатини тубдан яхшилаб, дунё стандартлари даражасига келтириш энг долзарб муаммодир.

Давлатимиз нисбатан катта ҳудудга эга ва унинг географик ўрни ҳам алоҳида хусусиятларга моликдир. Бу ҳолат қурилиш ва транспортни ҳам жадал суръатлар билан ривожлантириш вазифасини кўяди. Ялпи ишлаб чиқариш майдонларини, уй-жой, маданий-маиший муассасалар, таълим ва соғлиқни сақлаш соҳаларининг мустақил моддий-техник пойдеворини яратиш қурилиш соҳасининг мазмунини ташкил этади.

Миллий иқтисодиёт курсининг иқтисодий фанлар ичида ўрни бекиёс салмоқлидир. Барча иқтисодий фанлар иқтисодиётни турли жабҳаларини ўрганишса, миллий иқтисодиёт-ҳалқ хўжалигини ягона бир система сифатида ёритиб беради. Миллий иқтисодиётдаги жараёнларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш, келгусидаги ривожланишини такомиллаштириш йўлларини кўрсатиш ва иқтисодиётни тартибга солишни бевосита бизнинг курсимизда ўрганиш мумкин. Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот, соф миллий маҳсулот, миллий даромад ва шахсий даромад каби кўрсаткичларни таҳлили асосида мамлакат иқтисодиёти хусусида миллий иқтисодиёт фикр юритади.

Миллий иқтисодиёт мамлакатдаги меҳнат бозорини ўрганади. Сиёсат борасида, мониторинг ва фискал сиёсатларни моҳиятини очиб беради. Шу билан бир қаторда давлат бюджети камомадини баргараф этиш йўлларини кўрсатади. Иқтисодиётни тартибга солишда солиқлар тизими орқали тартибга солишни кўрсатиб, тадбиркорлик фаолияти аҳамиятини очиб беради.

Хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқариш жараёни миллий иқтисодиётда қандай ўзгаришларга олиб келганлигини рақамлар асосида ёритиб беради.

2- савол баёни: Ҳар бир мамлакат иқтисодиёти ўзига хос миллий, диний, сиёсий хусусиятларга эга. Шу мамлакат ичида миллий ҳамжамиятлар, яъни

ижтимоий гуруҳлар ва кишилар ҳамжамиятлари иқтисодий алоқаларни ташкил қилишнинг ўзаро алоқалар билан боғлиқ бўлганлиги ва интеграциялашган шакли сифатида намоён бўлади.

Миллий иқтисодиётга таъриф бериб ўтдик, энди миллат ўзи нима эканлигига тўхталиб ўтсак.

Миллат икки маънода тушунилади:

1. Кишиларнинг тарихи таркиб топган шакли;
2. Мамлакат, давлат.

Иқтисодий таълимоти тарихи фани миллат тушунчасига ёндашув доимо ўзгариб туришини кўрсатади. Давид Риккардо миллатни табиий омилларига унумдорлиги нотекис бўлган тупроқга эга жўғрофи макон сифатида талқин билган.

Бу омиллар иқтисодий фаолият характерини белгилаб беради (Португалия вино, Буюк Британия эса газлама ишлаб чиқаради) деб ҳисоблаган.

Стюарт эса миллат бу-худуд, айти пайтда шундай худудки, унинг ичкарасида ишлаб чиқариш омиллари ҳаракатчан ва бу ҳаракатчанлик давлат чегаралари билан чекланган, деб ҳисоблаган.¹

Р. Бар эса иқтисодий жиҳатдан миллат тушунчасига янада мураккаблироқ таъриф берган, яъни миллатнинг иқтисодий концепциясини беради;

а) аввало бу ўз табиатига кўра, ўзининг келиб чиқишига кўра, ўз характерига кўра ва фаолият шароитларига кўра фарқланувчи фаолият маркази;

б) миллат бу - кучлар марказидир, унинг таъсири географик ва қиёсий макон доирасидан келиб чиқади;

в) миллат иқтисодий сиёсий ва маънавий сабабларга кўра имтиёз берувчи бирдамлик марказидир.

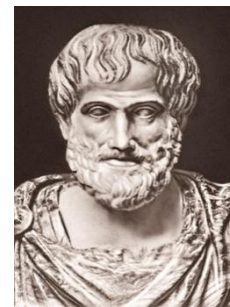
Шундай қилиб, миллат дунёнинг бошқа миллатларидан фарқ қилдирувчи ва улар билан ўзаро алоқада бўлиш заруриятини туғдирувчи сиёсий ва маънавий характери ўзига хос хусусиятга эга бўлган бир бўлагидир.

Миллий иқтисодиётга таъсир этувчи омиллар икки гуруҳга бўлинади: ташқи ва ички. Ташқи омиллар умумлаштирилган ҳолда қўйидаги гуруҳларга ажратилади: иқтисодий, сиёсий, демографик, маданий.

Ташқи иқтисодий омилларга: 1) Халқаро меҳнат тақсимоти; 2) У ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиш;

Ташқи сиёсий омиллар турига шаклларда намоён бўлади. Бунда: Эмбарго эълон қилиш; мамлакатнинг турли савдо иттифоқларига қабул қилиниши; қулай режамлилиқ; ҳарбий блоklarга кириш; уруш ҳолати.

Ташқи демографик омилларга у ёки бу мамлакатнинг

¹ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

а) ишсизлик ҳавфини келтириб чиқарувчи ишчи кучи миграцияси оқимини ўзгариши ёки аксинча;

б) мамлакатнинг тўлов баланси структурасини яхшилаш мисол бўла олади.

Ички омилларга фаолиятига қўйидагилар киради:

1. Миллий иқтисодий фаолият агентлари, яъни алоҳида шахслар, гуруҳлар ва давлат.

2. Бу фаолиятнинг ташкил этиш шакллари.

3. Мамлакат миқёсида ва доирасида иқтисодий фаолиятни таҳлил қилиш имконини берувчи омиллар.

3-савол баёни: Миллий иқтисодиётда мамлакат ривожини тавсифловчи асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар тоифасига ЯММ, СММ, МД, ШД ва ШИД киради.

ЯММ халқ хўжалигини моддий ҳамда ноишлаб чиқариш соҳалари бўйича иқтисодий фаолиятни якуний натижаларини тавсифловчи кўрсаткичдир. Бу кўрсаткич мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулот ва кўрсатилган хизматларни ҳажмини тўғри ва аниқ кўрсатиб беради.

Ялпи миллий маҳсулот-мамлакатда бир йил давомида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматларни бозор қийматидир.

ЯММ да фақат якуний неъматлар ҳисобга олинади, оралик маҳсулотлар ва хизматлар эса эътиборга олинмайди.

ЯММни харажатлар ва даромадлар усули бўйича ҳисобланганда бир хил натижа чиқади, чунки истеъмолчи маҳсулотни сотиб олиш учун қанча маблағ сарфласа, ишлаб чиқарувчига даромад сифатида шунча пул тушади.

1 чи усул бўйича ЯММ ҳисоблаш.

$$Y = C + I + G + X_n$$

бунда: Y-товарларни сотиб олиш учун кетган харажатлар;

C-шахсий истеъмол харажатлар;

I-бизнеснинг инвестиция харажатлари;

G-товар ва хизматларни давлат томонидан сотиб олиниши;

X_n-соф экспорт; (экспорт-импорт)

2 чи усул бўйича ЯММ ҳисоблаш.

$$Y = CCA + W + IR + Ir + P$$

Бунда: CCA-истеъмол қилинган капитал ҳажми;

W-ёлланма ишчиларнинг иш ҳақи;

IR-бизнесга бевосита солиқлар;

R-ижара тўлови;

Ir-% ставкаси- хусусий бизнес бўйича, бундай давлат мустасно;

P-корпорациялар даромади; Бу ерда P-корпорациялар даромади 2 га бўлиниб қўшилади, яъни P1-корпорацияларнинг тақсимланган фойдаси ва P2-корпорациялар фойдасига ва P2- корпорациялар фойдасига солиқ, бунда: P=P1+P2 бўлади.

Шахсий истеъмол харажатларига-уй хўжаликларини узоқ муддат давомида фойдаланадиган истеъмол буюмлари харажатлари киради;

Товар ва хизматларнинг давлат томонидан сотиб олинишига-давлат харажатлари инобатга олинади-бюджет ташкилотларига ойлик маошларини бериш, армияни боқиш, мудофаани мустаҳкамлаш ва бошқалар. Трансфертлар бундан мустасно.

Инвестициялар-станоклар, асбоб ускуналар сотиб олиш, бино-иншоотлар қуриш билан боғлиқ харажатлар;

Умумий инвестициялар таркибида ички соф хусусий инвестиция + амортизация киради, яъни

$$I \text{ ум.} = I \text{ ички соф хус.} + \text{Амортизация}$$

Соф экспорт эса экспорт ва импортнинг айирмаси бўлади.

Рента тўловлар-уй хўжаликлари томонидан олинган даромаддан иборат бўлиб, улар иқтисодий шаклий ресурслар билан таъминлайди.

Бизнес бевосита солиқларга акция солиғи, қимматбаҳо буюмлар солиғи ва шунга ўхшаш солиқ турлари киради.

Корпорациялар даромадига солиқ ва корпорациялар фойдаси (инвестицияга мўлжалланган қисми) киради.

Ялпи миллий маҳсулотни икки усул бўйича ҳисобланиши ёпиқ эмас, балки очик иқтисодий учун ҳам характерлидир. Ёпиқ иқтисодий деганда, экспорт ва импорт харажатлари, яъни соф экспорт инобатга олинмайди. $Y=C+I+G$.

Очик иқтисодийда эса, албатта, экспорт ва импорт, чет эл мамлакатлари билан алоқаси инобатга олинади. $Y=C+I+G+Xп$

Соф миллий маҳсулот -ЯММдан амортизация харажатларини айириб ташлаш билан аниқланади:

$$СММ = ЯММ - \text{Амортизация}$$

МД эса СММ дан бизнесга бўлган бевосита солиқларни айириб ташлаш билан аниқланади:

$$МД=СММ- \text{бевосита солиқлар.}$$

ШД=МД - корпорациянинг тақсимланмаган фойдаси- суғурта ажратмалари корпорациялар даромадидан солиқ + трансфертлар +дивидентлар;

$$\text{ШИД} = \text{ШД} - \text{солиқ турлари (индивидуал).}$$

$$\text{ЯММ дефлятори} = \text{Номинал ЯММ/Реал ЯММ} \times 100\%$$

Номинал ЯММ-жорий йил баҳоларида ўлчанади.

Реал ЯММ- базис йил баҳоларида ўлчанади.

Миллий иқтисодий - миллий ҳамжамиятлар ва иқтисодий алоқаларни ташкил қилишнинг ўзаро алоқалар билан боғлиқлиги ва интеграциялашган шакли сифатида намоён бўлади.

Унинг амал қилишни ташқи ва ички гуруҳ омиллари таъминлайди. Миллий иқтисодийда мамлакат ривожини тавсифловчи асосий макроиқтисодий кўрсаткичларга ЯММ, СММ, МД, МД ЯММ дефлятори ўқилади.

2-мавзу: Миллий бойлик - давлатнинг қудратини белгиловчи кўрсаткич

Режа:

1. Мамлакат миллий бойлиги ва унинг таркиби.
2. Иқтисодий ривожланиш даражаси ва миллий бойлик.

Таянч сўз ва иборалар: мамлакат миллий бойлиги, миллий бойлик таркиби, моддий хом ашё ресурслари, иқтисодий тараққиёт даражаси, иқтисодий ривожланиш даражаси, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯММ, иқтисодий самарадорлик, аҳоли турмуш даражаси, моддий хом ашё ресурслари.

1-савол баёни: Миллий бойлик жамият ихтиёридаги меҳнат билан яратилган ва жамғарилган моддий неъматлар мужассами. Бу кўрсаткич мамлакат иқтисодий қудратининг энг муҳим кўрсаткичларидан бири бўлиб, ишлаб, чиқариш давомида барча истеъмол қиймати йиғиндисининг пул билан ифодаланишидир.

Миллий бойлик халқ моддий ва маънавий даражасининг негизи, кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришдир, шунинг моддий асоси ва натижасидир.²

Республикамизда миллий бойлик оғир саноат, шунингдек енгил ва озик овқат саноати, пахта, ипакчилик, қорақўлчилик, мевачилик, узум етиштириш, сабзавотчилик билан боғлиқдир. Жаҳон бозорида меҳнат тақсимотида пахта толаси, ипак пояси, қаракул, пахта териш машиналари ишлаб чиқариш бўйича салмоқли ўринни эгалаб келмоқдамиз.

Миллий бойлик таркибига халқ хўжалигининг асосий ва айланма ишлаб чиқариш фондлари (бино, иншоот, машина, асбоб-ускуналар, транспорт воситалари, материаллар, маҳсулдор ҳайвонлар, ёқилғи), муомала фонди (тайёр маҳсулот захиралари), эҳтиёт фондлари ва суғурта захиралари, хизмат қилувчи тармоқларнинг асосий фондлари (мактаб ва шифохоналар, уй-жой, маданият саройлари) аҳолининг шахсий мол-мулклари, ишлаб чиқариш жараёнида жалб этилган табиий бойликлар (ер ости қазилмалари, табиий экин майдонлари), шунингдек ишчи ва хизматчиларнинг ишлаб чиқариш тажрибаси, илмий-техника билимлари ҳам қиради. Миллий бойлик

² [Paul A. Samuelson](#), [William D. Nordhaus](#). Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015

таркибида аҳолидаги хизмат муддати бир йилдан ошадиган узок вақт фойдаланиладиган предметлар алоҳида гуруҳни ташкил этади. Булар индивидуал транспорт воситалари, мебеллар, фото ва видеотехника, заргарлик буюмлари ва шу кабилардир.

2 савол баёни:

Миллий бойлик таркибининг асосий қисмини ишлаб чиқаришнинг асосий фондлари ташкил этади. Ишлаб чиқариш асосий фондларига бинолар, иншоотлар, машина ва ускуналар, транспорт воситалари, асбоблар, ишлаб чиқариш ва хўжалик инвентари, маҳсулдор чорва, кўп йиллик экинлар киради.

Миллий бойлик аниқланадиган баҳолар доимо бозор баҳоларига мос келавермайди. Миллий бойлик таркибига чет мамлакатлар юридик ва жисмоний шахсларга тегишли бўлган чет эл активлари кирмайди.

Иқтисодий тараққиёт даражасини баҳолаганда кўпгина давлатлар АҚШ даражасини стандарт сифатида қабул қилиб, ишлаб чиқариш омилларини ва ривожланишни тур шароитлари иқтисодий ривожланиш даражасини қандайдир битта нуқтасидан туриб баҳолашга имкон бермайди.

Шунинг учун бир қатор кўрсаткичлардан фойдаланилади:

- Аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯММ (ЯИИ, МД);
- Миллий иқтисодиётнинг тармоқ структураси;
- Аҳоли жон бошига асосий маҳсулот турларини ишлаб чиқариш;
- Аҳолининг турмуш даражаси ва сифати;
- Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари.

Улардан энг муҳими аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМ (ЯММ) кўрсаткичдир. Бу кўрсаткичга мувофиқ мамлакат ҳалқаро стандарт бўйича ривожланаётган ёки ривожланган давлатлар категориясига киритилади. Ривожланган давлатлар категорияси йилига аҳоли жон бошига 5-6 минг доллар ва ундан ортиқ ЯММ яратаётган давлатлар киради. Жаҳон банки маълумотларига кўра, бу кўрсаткич 2001 йилда Ўзбекистонда 1010 доллар, Украинада 1180 доллар, Қирғизистонда 570 доллар, Грузияда 850 доллар, Арманистонда 620 доллар, Озорбайжонда 480 доллар ташкил этган. 2010 йили Ўзбекистонда бу кўрсаткич 1044 доллар бўлди. (Ўзбекистонда ўртача умр даражаси 73 ёш).

Мамлакатнинг ривожланиш даражасини, шунингдек, энг муҳим тармоқларнинг мамлакат иқтисодиётига қўшаётган ҳиссасига қараб ҳам белгиланади. Мустақилликка эришганимиздан сўнг аҳоли жон бошига ёқилғи энергетика ресурсларини ишлаб чиқариш бирмунча кўпайди.

Республика машинасозлигида таркибий силжишлар рўй берди, автомобил саноати вужудга келди.

Ҳар қандай давлат иқтисодиётини ривожланишини авваламбор унинг табиий ресурслари белгилаб беради, чунки табиий ресурслар барча тармоқларини ривожлантиришни асоси мамлакатни жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини самарадорлигини белгиловчи муҳим омилдир.

Ўзбекистон табиий ресурсларни улкан потенциалига эга. Олтин ишлаб чиқариш бўйича дунёнинг 8 чи аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришдан эса 5 ўринни эгаллаймиз.

Ҳозирги кунга қадар Республикамизда 30 та олтин конлари аниқланган Республикада 94 турли минерал хом ашёнинг 850 дан ортиқ конлари очилган. Углеводород хом ашёнинг умумий запаслари республикада;

1. Газ - 1828 млрд.мет.кв.
2. Газ конденсати - 136 млн.т.
3. Нефть - 102 млн.т.

Республика ҳудудида 20 дан ортиқ тош кўмир конларини аниқланган. Уларнинг прогнозлик запаси 3499 млн.т. Ангрен запасини ўзи эса 1885 млн.т., 33 та нодир ва 32 та рангли металлларнинг конлари базасида 16 та тоғ кон саноати корхоналари ишламоқда. 5 та вольфрам кони бор.

Тасдиқланган минерал сувларнинг запаслари Республикани бир суткалик 8208 минг мт.куб. ташкил этади. Ҳозирда аниқланган минерал сувларнинг 32 та манбаи базасида 12 та курорт , 10 дан ортиқ минерал сувларни қуювчи корхоналар ишламоқда.

Республикада 4,2 млн.га суғариладиган ер бор. Республиканинг фойдаланадиган сув ҳажми 62 - 65 км.куб бўлса, бунинг 36 км.кв.қисми Амударё ва Сирдарёдан қолган қисми эса ички манбалардан олинади. Ер ва сув ресурсларини мавжудлиги, қулай иқлим шароити 1,7 млн.т. пахта толаси етиштириш имконини беради. Бу соҳа республиканинг муҳим базаси.

Миллий бойлик жамият меҳнати билан яратилган ва мамлакат ҳудудига тўплаган моддий бойликлар йиғиндисидир.

Миллий бойлик таркибига авлодлар томонидан яратилган неъматлар киради, бу билан эса у, маълум давр учун ҳисобланадиган ЯММ ва МДдан ажралиб туради. Миллий бойлик ҳисоблаш методикасида айрим камчиликлар мавжуд:

миллий бойлик аниқланадиган баҳолар ҳар доим ҳам бозор баҳоларига тўғри келмайди;

Миллий бойлик таркибига чет элда яратилган неъматлар киритилмайди ва чет эл граждандари томонидан яратилган неъматлар айриб ташланмайди; олтин захиралари киритилмайди; илмий салоҳият киритилмайди.

Миллий бойлик жамият меҳнати билан яратилган ва мамлакат ҳудудига тўплаган моддий бойликлар йиғиндисидир.

Миллий бойлик таркибига авлодлар томонидан яратилган неъматлар киради, бу билан эса у, маълум давр учун ҳисобланадиган ЯММ ва МДдан ажралиб туради. Миллий бойлик ҳисоблаш методикасида айрим камчиликлар мавжуд:

миллий бойлик аниқланадиган баҳолар ҳар доим ҳам бозор баҳоларига тўғри келмайди;

Миллий бойлик таркибига чет элда яратилган неъматлар киритилмайди ва чет эл граждандари томонидан яратилган неъматлар айриб ташланмайди. Олтин захиралари киритилмайди; илмий салоҳият киритилмайди.

3-мавзу: Республиканинг саноат мажмуи

Режа:

1. Республика саноат мажмуасининг иқтисодиётда тутган ўрни.
2. Саноат мажмуаси тармоқлари.

Таянч сўз ва иборалар: саноат ишлаб чиқариши, ижтимоий меҳнат тақсимоти, халқ хўжалиги тузилиши, саноат ишлаб чиқариши, иқтисодий самарадорлик, ялпи маҳсулот, товар маҳсулот, фойда, ишлаб чиқариш рентабеллиги.

1- савол баёни: Тармоқлар ичида асосий бўғин бўлиб саноат ишлаб чиқариш мажмуи ҳисобланади. Саноат мажмуининг муҳим хусусияти шундаки, унинг барча тармоқларида меҳнат воситалари ва истеъмол товарлари яратилади, илмий-техника тараққиёти ҳамда миллий даромаднинг катта қисми ишлаб чиқарилади ва яратилади.³ Айтиш мумкин, Ўзбекистондаги меҳнатга яроқли аҳолининг асосий қисми ҳам саноат ишлаб чиқаришида банд. Саноат ишлаб чиқариши жамиятнинг объектив иқтисодий қонунлари ҳамда республикамизда сўнгги йилларда қабул қилинган қонун ва қарорлар асосида ривожланмоқда. Ўзбекистон саноати айтиш мумкин ўз тармоқлари ва бошқа ижтимоий тармоқлар учун моддий-техник воситалар ҳамда халқ эҳтиёжига керак бўладиган маҳсулотларни ҳам узлуксиз тайёрлаб бермоқда. Шу боисдан ҳам саноат ишлаб чиқариши даражаси ва самарадорлигининг ўсиши таъминлаш лозим. Чунки саноат ишлаб чиқариш даражаси қанчалик юқори бўлса, республикамизнинг иқтисодий пойдевори шунча мустаҳкам аҳолининг турмуш шароити ҳам яхши бўлади.

Шуни ҳам айтиш лозимки, саноат мажмуи ҳар қандай тармоғининг ич тузилмасидаги ўзгаришлар амалда бошқа тармоқлар-қишлоқ хўжалиги, агросаноат мажмуининг бошқа соҳалари, казиб олувчи тармоқлар билан узвий боғлиқдир.

Эндиликда саноатнинг аҳамиятли тобора ошиб бормоқда. Истеъмол бозоридаги танқислик туфайли саноат тармоқлари илгаригига нисбатан кенг кўламда халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришга йўналтирилмоқда ҳамда хусусийлаштирилмоқда. Истеъмол молларини кўплаб ишлаб чиқариш, Айтиш мумкин, четга хом ашё эмас, балки тайёр маҳсулот чиқариш ҳамда қайта

³ [N. Gregory Mankiw](#). Principles of Economics, 7th edition. [Amazon, USA](#) 2016

ишлаш тармоқларини ривожлантириш нафақат саноат ишлаб чиқаришининг аҳамиятлини оширади, балки жаҳон бозорида Ўзбекистон иқтисодиётига бўлган ишончни ҳам мустаҳкамлайди. Ҳозирги кунга келиб саноат тармоғида ялпи ички маҳсулотнинг 30%и яратилади. Бу шуни кўрсатадики, бозор иқтисодиётининг ривожланиши натижасида мамлакат иқтисодиёти индустриаллашган иқтисодиёт сари ривожланмоқда. Саноат тармоқларидаги 2016 йилги 8,0 фоизли ўсиш ҳам шундан далолат бермоқда.

Саноат тармоғида ишлаб чиқариш дастурларининг яратилиши алоҳида аҳамият касб этади. Ҳар бир корхона ихтисослашувига кўра, ишлаб чиқариш дастурида ўзининг техник-иқтисодий кўрсаткичларини ифодалаши лозим. Ишлаб чиқариш дастурларини шакллантиришда куйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:

- ялпи маҳсулот.
- товар маҳсулот.
- реализация қилинган маҳсулот.
- маҳсулот таннари.
- баланс фойда.
- соф фойда.
- ишлаб чиқариш рентабеллиги.
- маҳсулот рентабеллиги.
- меҳнат унумдорлиги.
- фонд қайтими.
- фонд сиғими.
- фонд билан қуролланганлик.

Саноат корхоналари фаолиятини характерловчи кейинги кўрсаткич – бу, қувватдир. Корхонанинг ишлаб чиқариш қуввати корхонаги бириктирилган меҳнат воситаларидан унинг ихтисослашувига мувофиқ тўла-тўқис фойдаланилган ҳолда маълум давр мобайнида ишлаб чиқариш мумкин бўлган том даражадаги маҳсулот ҳажмидир.

Ишлаб чиқариш қувватларини аниқлашда қувват балансидан фойдаланилади. Бу балансда куйидаги элементлар мавжуд бўлади:

Йил бошидаги қувват.

Режалаштирилган даврда қувватларнинг ўзгариши, яъни эски қувватларнинг чиқариб юборилиши, реконструкция қилиниши, техник тадбирлар ўтказилиши ва бошқалар.

Ялпи ишлаб чиқариш қувватларининг киритилиши.

Йил охиридаги қувват.

Ўртача йиллик қувват.

Ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми.

Қувватлардан фойдаланиш коэффициенти.

2- савол баёни:

Саноат мажмуасига доир маҳсулотлар мажмуига бу соҳа тармоқлари куйидагича ҳисса кўшмоқда:

1. Ёқилғи саноати ва энергетика -18,3%;
2. Металлургия - 13,9%;
3. Енгил саноат - 18,6%;
4. Химия саноат - 5,2%;
5. Машинасозлик - 15,8%;
6. Озиқ-овқат - 10,8%;
7. Қурилиш материаллари - 6,5%;
8. Ёғочни қайта ишлаш - 2%.

Саноат халқ хўжалигининг йирик соҳаси бўлиб, унда 1 млн.дан ортиқ ишчи ва хизматчилар хизмат қилади. Бу, иш билан банд аҳолининг саккиздан бири қисмини ташкил этади. Саноатда 100 дан ортиқ тармоқ бўлиб, улардан 6 таси базавий ҳисобланади. Асосий фондларнинг 40 %и саноат ҳиссасига тўғри келади, ялпи ички маҳсулотнинг 16 %дан ортиқроғи саноатда яратилади. Ўзбекистон саноатида электр энергияси, газ, нефть, кўмир, бензин, пўлат, автомобиллар, тракторлар, пахта териш машиналари, электродвигателлар, трансформаторлар, аккумуляторлар, кабеллар, экскаватор, кўприкли кўтаргичлар, йигирув машиналари, самолётлар, олтингугурт кислотаси, минерал ўғитлар, сунъий толалар, цемент, турли қурилиш материаллари, газламалар, пахта мойи, ун, гуруч, кийим - кечак, озиқ-овқат маҳсулотлари ва бошқалар ишлаб чиқарилади. Республика саноатида тармоқларнинг тутган ўрни ҳар хил. Саноат тармоқлари орасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи ва агросаноат мажмуига хизмат кўрсатувчи тармоқлар тарихан етакчи мавқега эга. Булар пахта тозалаш, шойи тўкиш, консерва, ёғ-мой ва бошқа саноат тармоқларидир. Шунингдек, кимё ва нефть кимёси, машинасозлик, электроника, энергетика, металлургия, енгил ва қурилиш материаллари саноати жадал суръатларида ривожланмоқда.

1 жадвал. Сирдарё вилоятида 2008-2015 йиллар давомида эришилган асосий макроиктисодий кўрсаткичлар

№	Кўрсаткичлар	Йиллар давомида ўзгариши (фоизларда)							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсиши	102,4	107,8	111,1	107,5	104,4	108,1	105,2	110,2
2	Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсиши	98,9	103,8	103,7	113,8	105,1	103,5	103,3	111,6

Саноат тараққиётида ёқилғи-энергетика мажмуасининг ўрни алоҳида. Унинг таркибига газ, нефть ва нефтни қайта ишлаш, кўмир ва энергетика

тармоқлари киради. Ўзбекистон жаҳондаги ўнта йирик газ ишлаб чиқарувчи мамлакатлар жумласига киради. Республикада қудратли гидроэлектр станциялари ва иссиқлик электр станциялари мавжуд.

Металлургия мажмуаси таркибига маъдан хом ашёсини, қора ва рангли металлларни қазиб чиқарувчи корхоналар киради. Олтин, кумиш, мис, кўрғошин, рух, вольфрам, молибден, литий, уран, алюминий хом ашёси, нодир металллар ва бошқа бир қатор қазилма бойликларнинг аниқланган захиралари кўп. Ўзбекистонда олтиннинг 30 та кони топилган. қазиб олинадиган олтиннинг умумий миқдори бўйича Ўзбекистон МДХ мамлакатлари орасида иккинчи, кумиш, мис, кўрғошин, рух ва вольфрам бўйича учинчи ўринни эгаллайди. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятида олтин ишлаб чиқариш миқдори бўйича саккизинчи, уни аҳоли жон бошига ишлаб чиқариш бўйича эса бешинчи ўринда.

Кимё ва машинасозлик мажмуилари саноатнинг муҳим соҳаларидир. Янги иқтисодий шароитда бу тармоқларда чуқур таркибий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Улар мамлакатнинг иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлашга йўналтирилган.

Жами истеъмол молларининг учдан бир қисми енгил саноат корхоналари томонидан ишлаб чиқарилмоқда. Бу ерда анъанавий етакчи соҳа тўқимачилиқдир.

Энергетика Республика халқ хўжалигининг негиз тармоғи, республикада иқтисодиёт ва техника тараққиётининг мустаҳкам пойдевори ҳисобланади. Ўзбекистон энергетика тизими умумий ўрнатилган қуввати 11,5 млн.кВт бўлган 37 иссиқлик ва гидравлик электр станцияларида йилига 55 млрд. кВт.с дан ортиқ электр энергияси ишлаб чиқариш имкониятига эга. Ўзбекистон энергетика тизимининг барча кучланишлардаги электр тармоқлари умумий узунлиги қарийб 228 минг кмни ташкил қилади. Тармоқ трансформаторларининг умумий қуввати 42,6 МВА га тенг. Ҳозир республика энергетика тизимида 60 мингга яқин киши ишлайди.

Ўзбекистонда электр қувватидан асосан XX-аср бошларидан фойдаланила бошланди. Ўша даврда Тошкентда 2 электр станция қурилган бўлиб, бири (қуввати 1450 кВт, 5 дизель) трамвайни ток билан таъминлаш, иккинчиси (Павлов электр станцияси, қуввати 125 кВт) шаҳарни ёритиш учун ишлатилган. 1913 йилда Ўзбекистон ҳудудида умумий қуввати 3 МВт чамасида бўлган 6 кичик дизель электр станциялари бўлган, йиллик электр энергияси ҳосил қилиш 3,3 млн.кВт.с га етган.

Ўтган асрнинг 20-йилларида Ўзбекистонда иссиқлик энергетикаси дизель ва майда буғ турбинали электр станцияларини қуриш йўналишида ривожланди. Дизель электр станциялар умумий мақсадларда ҳамда иссиқлик энергиясига эҳтиёжи бўлмаган пахта заводлари, насос станциялари, каналлар ва бошқа корхоналар қошида қурилди. Республикадаги дастлабки буғ турбинали электр станциялари Фарғона ва Катакўрғон ёғ-мой заводлари

қурилди. Фарғона ёғ-мой заводининг «Шарқ тонги» иссиқлик электр маркази (ИЭМ) умумий мақсадлардаги электр стацияси бўлган биринчи ИЭМ дир.

1934 йил 25 сентябрда Ўзбекистон энергия системасининг ташкилий асоси – «Ўзбекэнергия» энергетикаси бошқармаси, Энергетика ва электрлаштириш вазирлиги тузилди.

30-йиллар бошидан Чирчик-Бўзсув ГЭС лар каскади барпо этилди. Ўзбекистон биринчи гидроэлектрстанцияси Бўзсув ГЭС шу трактда қурилиб, 1926 йилда ишга туширилган эди. Чирчик - Бўзсув гидроэнергетика қурилиши тез суръатлар билан давом этирилиб, 1926 йилдан 1940 йилга қадар мазкур тракт гидроэлектрстанцияларида 67 минг кВт генератор қувватлари ишга туширилди.

Ўзбекистон Энергетика ва электрлаштириш вазирлиги таркибида лойиҳа, қурилиш-монтаж, созлаш, таъмирлаш ва ишлатиш ташкилотларининг тўла мажмуи энергетика тизимининг ишончли ишлашини ва истиқбол тараққиётини таъминлайди. Ўзбекистон энергетика тизими ҳозир республика халқ хўжалиги ва аҳолисининг электр энергиясига бўлган эҳтиёжларини тўла таъминламоқда ва электр энергияси қисман қўшни давлатларга экспорт қилмоқда. 2002 йилда Ўзбекистонда жами 56,0 млрд. кВт соат электр энергияси ишлаб чиқарилди.

Ёқилғи саноати. Республикада ёқилғи энергетика саноати ер қаърида топилган ва қазиб олинаётган кўмир, нефть, табиий газ конлари негизида шаклланди ва ривожланиб бормоқда. Республикада 160 га яқин нефть-газ кони очилган, уларнинг 115 таси Бухоро-Хива геологик провинциясида, 27 таси Фарғона водийси, 10 таси Сурхондарё, 7 таси Устюртда жойлашган. Конларнинг газ, газ-конденсатли тулари мавжуд. Ҳозир 71 нефть, газ ва газ-кондисат конлари, 2 кўмир конидан фойдаланилмоқда. 50 дан ортиқ нефть, газ ва газ-конденсат кони эса келажакда ишга тушириш учун тайёрлаб кўйилган.

Ёқилғи саноати республика ёқилғи - энергетика мажмуининг асосий тармоғини ташкил этади ва барча ёқилғини қазиб олиш, табиий газни тозалаш ва етқазиб бериш, нефть маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхоналаридан иборат. Улар халқ хўжалигининг барча бўғинларида хизмат кўрсатади. Йирик корхоналари Тошкент, Фарғона, Бухоро, Кашқадарё, Сурхондарё вилоятларида жойлашган. Республика саноат маҳсулотининг умумий ҳажмида ёқилғи-энергетика мажмуи маҳсулотлари 26,8% ни ташкил этмоқда (1980 йилда 8,8%). Республика саноатида банд бўлган ишчи-хизматчилар (саноат ишлаб чиқариши ходимлари)нинг 6% ёқилғи саноати тармоқлари ҳиссасига тўғри келади (80 минг нафар ортиқ). Республикада 1992 йилда ёқилғи саноатида қазиб олинган ёқилғи (шартли ёқилғи – 7000 килокалория ҳисобида) умумий ҳажмида нефтнинг ҳиссаси 8,3 % ни, газнинг ҳиссаси 87,3% ни, кўмир ҳиссаси 4,4% ни ташкил этган. Кўкдумалок нефть-газ конденсат конининг очилиши ва ишга туширилиши билан нефть саноатининг ёқилғи саноати мажмуидаги мавқеи ортиб бормоқда.

Нефть саноати. Ўзбекистонда дастлабки нефть кони 1904 йилда очилган (Фарғона водийсидаги Чимён нефть конида 278 м чуқурликда суткасига 130 тонна нефть олинган). Ўша йили Ванновск (ҳозирги Олтиарик) темир йўл станциясида нефтни қайта ишлаш заводи ишга туширилди. Кейинроқ Фарғона ботиғида Ёркутон, Селрохс конлари ҳам очилди, Чимён-Ванновск нефть қувури қурилди, нефтни қайта ишлаш заводи кенгайтирилди. Шу даврда рус ва чет эл капитали нефть қазиб олиш, уни қайта ишлаш, нефть маҳсулотларини сотишни тула ўз назоратига олди. «Санто»-Ўрта Осиё нефть савдоси ташкил этилди. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда нефтни қайта ишлаш саноати соҳасида Олтиарик, Фарғона, Бухоро нефни қайта ишлаш заводлари ишлаб турибди. Фарғона заводи супков мойлари ва ёнилғи ишлаб чиқаришга ихтисослашган, ишлаб чиқариш бўйича 30 дан ортиқ технологик қурилмага эга. Кўкдумалок нефть-газ кони очилганидан кейин Франциянинг ТЕКНЕП фирмаси билан ҳамкорликда 1993 йилдан Бухоро вилоятининг Қоровулбозор туманида Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қурилиши бошланди ва бир йилда 2,5 млн. т газ конденсатини қайта ишлаш қувватига эга бўлган 1-навбати 1997 йил августида ишга туширилди. Нефтни қайта ишлаш заводларида юқори октанли бензин (шу жумладан, Б-92 авиабензини), дизель ёнилғиси, кокс, парафин, мотор мойларига қўшилмалар, енгил автомашиналар учун мотор сурков мойлари (компрессор, турбина, урчук мойлари), керосин, битон, суюлтирилган нефть газлари (бутан техник пропанва), мазут каби 50 турдан ортиқ нефть маҳсулотлари ишлаб чиқарилмоқди. Янги маҳсулот турлари ишлаб чиқаришни ўзлаштириш дастурига мувофиқ янги технологиялар ўзлаштирилмоқда. Ҳозирги даврда республикада нефть саноати корхоналари қувватлари бир йилда 11 млн.т нефтни ишлаш имкониятига эга.

Кейинги йилларда қурилган кескин тадбирлар натижасида нефть (газ ва конденсати бирга) қазиб олиш ҳажми юқори суръатларда ўсди. Республиканинг нефть мустақиллиги таъминланади.

Газ саноати- ёқилғи энергетика мажмуасининг энг ривожланган тармоғи. Унинг республикада қазиб олинаётган ёқилғи балансидаги ҳиссаси 87,2% ни ташкил этади. Нефть билан йўлдош тарзда учрайдиган табиий газни қазиб олиш иккинчи жаҳон урушидан олдинги йиллардан бошланган. Нефть газидан саноат мақсадларида фойдаланиш учун 15 км узунликдаги биринчи газопровод «Андижонсаноат» - Андижон шаҳри ўртасида қурилган. Газни алоҳида саноат усулида чиқариб олиш ўтган асрнинг 50-60 - йилларида бошланди. Газ қазиб олиш саноати жойлашган асосий туманлар – Бухоро ва Кашқадарё, шунингдек, Фарғона, Сурхондарё вилоятлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикасидир.

Республикада газ саноатининг ривожланиши қишлоқ хўжалиги ва бошқа саноат тармоқларининг ўсишни таъминламоқда. Шахар, шаҳарча айниқса қишлоқларни газлаштириш авж олди. Ўзбекистонда табиий газ билан 7,8 млн хонадон (жами хонадонларнинг 78%), шу жумладан, шаҳар ва шаҳарчаларда

3,85 млн, қишлоқ жойларида 2,98 млн. дан ортиқ хонадон таъминланган (2000 й).

Кўмир саноати. Ўзбекистонда кўмирни саноат усулида қазиб олиш 1930 йиллар охиридан бошланган. Тошкент вилояти Охангарон водийсида Ангрэн кўмир, Сурхандарё вилоятида Шарғун, Бойсунтоғ тошкўмир конлари бор.

1990 йилда 10,4 млн. т. кўмир қазиб чиқарилди. Кейинги йилларда бу кўрсаткич сезиларли даражада пасайди. 2001 йилда республикамизда 3976 минг т кўмир қазиб олинди. Ангрэн ва Янги Ангрэн ГРЭСларининг тула каттик ёқилғига ўтказилиши билан республиканинг кўмирга бўлган эҳтиёжи ормоқда.

Металлургия саноати. Ўзбекистон ерларида рудадан металл олиш 4 минг йилдан зиёд тарихга эга. Қадимда мисдан турли безак буюмлар тайёрланган. Кейинроқ рудали металллар - қалай, кумуш, олтин ва бошқаларни эритиш, куйиш ва киздириб ишлаш ўзлаштирилган.

Қора металлургия соҳасида фаолият кўрсатадиган ягона корхона Бекобод шаҳридаги Ўзбекистон металлургия заводидир. Заводда қора металлургия маҳсулотларининг энг муҳим турлари (пўлат, чўян, пўлат қувурлар ва пўлат прокат) ишлаб чиқарилади, темир-терсак, металл чиқиндилари эритилади.

Ўрта Осиёдаги биринчи замонавий металлургия заводи қурилиши умумхалқ хашари йўли билан 1942 йилда бошланди ва 1944 йилда дастлабки металл эритмаси олинди. 1978 йилда заводда ишга туширилган электр қуввати ёрдамида пўлат эритиш цехи энг замонавий техника билан жиҳозланган.

Завод тамғали прокат маҳсулотлари, қувурлар билан бирга 50 га яқин турдаги халқ истеъмоли товарларини ҳам ишлаб чиқаради.

Рангли металлургия – республика металлургия саноатининг етакчи тармоғи. Бу соҳа маҳаллий минерал хом ашё ресурслари негизида ўтган асрнинг 30-йиллардан ривожланди. Республикада рангли камёб ва қимматли металллар (олтин, мис, қўрғошин, рух, вольфрам, молибден, симоб ва бошқалар) конлари, Қорамозор мис қўрғошин рух кони, Обирахмат, Бурчмулла, Октўз, Такоб, Ингичка, Қўйтош мис конлари ва бошқалар топилиб, улар саноат миқёсида ўзлаштирилиши билан рангли металлургия саноати шаклланди ва республика рангли металллар ишлаб чиқариш бўйича жаҳонда олдинги ўринлардан бирини эгаллаган мамлакатга айланди.

Кимё саноати республика иқтисодиётида муҳим ўринни эгаллайди. Ўзбекистон кимё саноатида 750 дан ортиқ номда маҳсулот ишлаб чиқарилади. Мамлакат саноат маҳсулотлари умумий ҳажмида кимё саноати корхоналари маҳсулотлари ҳиссаси 4,6% ни ташкил этади. Республика кимё саноатида табиий газ, нефть, кўмир, олтингургурт, турли минераллар, охактош, графит, шунингдек, рангли металлургия, пахта ва канопни қайта ишлаш чиқиндиларидан хом ашё тарзида фойдаланилади. Ўзбекистон кимё саноатида ишлатиладиган хом ашёнинг асосий қисми (70%га яқини ёки 650 дан ортиқ турдаги маҳсулот) Ҳамда эҳтиёт қисмлар ва асбоб ускуналар

четдан олиб келинади (Россиядан толуол, ёғоч целлюлозаси, каустик сода, Козоғистондан фосфаритлар ва бошқалар). Айни пайтда кимё саноати маҳсулотлари (минерал ўғитлар, капролактама, кимёвий толалар ҳамда иплар, синтетик аммиак, лак-бўёқлар ва бошқалар) экспорт қилинади.

Машинасозлик саноати. Ўзбекистонда машинасозлик саноатининг дастлабки корхоналари XX-аср бошларида вужудга келди. Дастлабки пайтларда Ўзбекистонда металга ишлов бериш саноати асосан 14 та кичик таъмирлаш устахоналаридан иборат эди. Уларда темир йўл, пахта тозолаш ва ёғ заводларининг таъмирлаш ишлари бажариларди.

Автомобилсозлик. Ўзбекистонда машинасозлик саноатининг муҳим тармоғи ҳисобланган автомобилсозлик – автомобиллар, (Асака автомобиль заводи) двигателлари, (Тошкент мотор заводи) автомобилларга эҳтиёт қисмлар, турли жиҳозлар ва бошқа асбоблар ишлаб чиқариш республика мустақилликка эришганидан кейин шакллана бошлади. Ўзбекистондаги бир неча автомобиль тузатиш заводлари енгил машиналарга хизмат кўрсатадиган «Ўзавтотеххизмат», «ЎзавтоВАЗхизмат» ишлаб чиқариш бирлашмалари корхоналар, ташкилотлар ва автомобилларга техника кўрсатиб келган. Асакада енгил автомобиллар, Самаркандда йўловчи ва юк автомобиллари чиқарилмоқда.

Автомобиль саноатини барпо этишда, асосан, республикадаги концернлар, корпорациялар, МДХ корхона ва ташкилотлари, чет эл фирмалари сармояларини жалб этиш орқали акциядорлик жамиятлари ташкил этиш йўли танланган. Ишга тушириладиган корхоналарда ишлаб чиқариш босқичларини шакллантириш дастлаб автомобилларни қисм ва агрегатлардан йиғишдан то уларни шу корхоналарда тайёрлаш ва йиғишгача босқичма-босқич, тўлиқ ўтиш йўли билан олиб борилади. Корхоналарда автомобиль двигателлари (моторсозлик), подшипниклар ишлаб чиқариш ҳам йўлга қўйилмоқда.

4-мавзу: Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари

Режа:

1. Агросаноат мажмуаси (АСМ)–иқтисоднинг кўп қиррали тармоқғи сифатида.
2. Агросаноат мажмуаси ривожланишининг асосий муаммолари.

Таянч сўз ва иборалар: Агросаноат мажмуи, агробизнес, агросаноат интеграцияси, қишлоқ хужалиги, қишлоқ хўжалик дастурлари, қишлоқ хужалиги тармоқлари, аграр муносабатлар, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш дастурлари, моддий-техник база, ҳосилдорлик.

1- савол баёни: Халқимиз тумуш фаровонлигини яхшилашда, умуман, мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлашда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг аҳамиятли беқиёс эканлиги барчамизга маълум. Агросаноат

мажмуининг тараққиёти нафақат озиқ-овқат таъминотини яхшилашда, балки муҳим хом ашё сифатида мамлакат индустриясининг тараққиёти учун ҳам асосий омилдир. Маълумки, ҳозирги пайтда Ўзбекистон қишлоқларидаги хилма-хил хўжаликларда қарийб 4,5 миллион гектар майдонда деҳқончилик билан шуғулланилади. Ана шунча кенгликдаги зироатни ўстиришда катта ва кичик техника воситалари деҳқонга қудратли қанот бўлади. Мустақиллик йилларида бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинган «Ўзқишлоқхўжаликмаш-холдинг» ва «Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг» компаниялари ана шу ҳаётий тармоқни мукамал ва самарали техника воситалари билан таъмин этишни асосий фаолият сифатида белгилаб олишган.

Республика Президенти Ислон Каримов айтганидек, қишлоқ хўжалигини иш самарадорлиги юқори бўлган, замонавий техника воситалари билан лизинг асосида таъминлаш тизимининг жорий этилиши олдинга ташланган муҳим қадам бўлади. Тўғри, лизинг тизимини қўллаш кўлами ҳозирча унчалик кенг эмас, лекин шу нарса аниқки, қишлоқ меҳнаткашларини техника билан таъминлашнинг бу усули катта истиқболга эга.

Ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасидан маълумки, қишлоқ хўжалик самарадорлигини юксалтиришнинг асосий омилли сермеҳнат юмушларни техника гарданига юклашдир. Жаҳон тажрибаси тармоқ ишлаб чиқаришининг барқарорлиги, юқори унумдорлиги ишлаб чиқариш кучларининг комплекс ривожланиши, илмий-техника тараққиёти, моддий-техника базасининг кучлилиги ва кадрлар учун шарт-шароит яратилганлиги билан бевосита мутаносиблигини кўрсатади.

Буни фермерлар мисолида ҳам қуриш мумкин. Масалан, бир фермерга АҚШ да Ўртача 150 гектар экин майдони тўғри келади. Бу кўрсаткич Канадада 190, Буюк Британияда 70, Францияда 35, Ирландияда ва Люксембургда 33, Данияда 32, Олмонияда 18, Голландияда 17, Италияда 8 гектарга тенгдир. Ер, техника, фан ютуқларидан унумли фойдаланилгандагина натижалар юқори бўлиши мукинлигини улар амалда исботлашди. Умуман, тармоқдаги иқтисодий кўрсаткичлар техникадан оқилона фойдаланишга ва унинг сифатига кўп жиҳатдан боғлиқ дейишимизга тўла асос бор.⁴

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 31 январдаги қарорига биноан қишлоқ хўжалиги машиналарини ишлаб чиқариш

⁴ [N. Gregory Mankiw](#). Principles of Economics, 7th edition. [Amazon, USA](#) 2016.

мақсадида «Ўзқишлоқхўжаликмаш-холдинг» компанияси ташкил этилган эди. Бу тузилма таркибига 16 та корхона, 9 та кўшма корхона, 17 та минтакавий техника маркази, 72 та туман ва туманлараро бўлинмалар, шу жумладан, машина-трактор парклари ва савдо уйлари киради.

Шуни таъкидлаш керакки, 2001 йил натижаларига назар ташласак, компанияга қарашли корхоналар анча мураккаб даврни бошдан кечирганлиги аён бўлади. Кетма-кет рўй берган сув тақчиллиги пировард натижаларга таъсир этмай колмади. Аксарият жойларда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини аввалги йиллардагига нисбатан амайтирмаслик, эришилган маромни йўқотиб қўймаслик учун кураш кетди.

Кейинги йилларда компания ривожланган давлатларнинг тармоқ техникаси ишлаб чиқарадиган фирмалари билан ҳамкорлик қилаётганлиги ҳам ижобий самара бермоқда. Масалан, 9 та кўшма корхона ишга туширилди ва бугунги кунда жаҳон талабларига жавоб берадиган техника воситалари ишлаб чиқармоқда. «ЎзКейстрактор», «ЎзКейссервис», «Агрохим» корхоналари шулар жумласига киради. Масалан, улар томонидан фақат ўтган йилнинг ўзида мамлакатимиз агросаноат мажмуига 2760 та трактор, 971 та тележка, 100 та пахта териш машинаси, 118 та плуг, 994 та борона, 80 та пичан ўрадиган комбайн, 1066 та культиватор ва 1 миллион сўмлик эҳтиёт қисмлар ва бошқа техника воситалари ва уларнинг муайян қисмлари етказиб берилди. Шу жумладан, лизинг асосида 2 мингта трактор ва 404 та тележка ишлаб чиқарилиб, деҳқонларга жўнатилди. Республикада ҳозирги пайтда нуфузли компания ва фирмалар вакиллари билан ҳамкорликда бир қанча кўшма корхоналар тузиш бўйича лойиҳа изланиш ишлари олиб борилмоқда. Германиядаги «КЛАСС» ва «КЮН» фирмалари билан «Тошқишлоқмаш» ҳиссадорлик жамиятида ем-хашак ўриш комбайни, «Ўзқишлоқмаш» ҳиссадорлик жамиятида ғалла экадиган сеялка, «Агрегат заводи» корхонасида фрезерлик культиватори ишлаб чиқариш учун тайёргарлик кўрилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги машинасозлиги узлуксиз ва ўзаро чамбарчас тизимга эга. Бу илмий - тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишларини бажариш, конструкторлик ишлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва кетма-кетликни таъминлайди. Айни пайтда тармоқнинг илмий-тадқиқот, лойиҳа институтлари ҳамда конструкторлик бюрolari мавжуд. Компания муаммолар ечимини таъминлайдиган дастурлар ишлаб чиқиб, республика илмий – техника тараққиётини мувофиқлаштириш кенгаши (собик фан ва техника давлат қўмитаси) билан ҳамкорликда иш олиб борди. Ўтган йили умуман компания бўйича 25 миллиард 255,9 миллион сўмлик техника воситалари, 622,5 миллион

сўмлик халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарилди. Эришилган ижобий силжишлар қаторида корхоналарнинг дебитор ва кредитор қарзлари камайганлигини тилга олиш мумкин.

Компаниянинг чет эл сармоясини жалб қилишдан, умуман, унинг инвестиция фаолиятдан мақсади баъзи корхоналардаги ишлаб чиқариш техникасини янгилашдир. Масалан, яқин келажакда Тошкент трактор заводи, Агрегат заводи, Мотор заводи, Технолог ҳиссадорлик жамиятларида хориж сармоясини жалб этиш, замонавий талабларга жавоб берадиган техника воситалари ишлаб чиқариш кўзда тутилмоқда. Ҳозиргача компанияга қўшма корхоналар устав жамғармасини шакллантириш учун 28,2 миллион АҚШ доллари миқдоридagi чет эл сармояси олиб кирилди.

Хукуматимизнинг маҳаллий ашёдан маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича дастурига кўра, «Кейс» пахта териш комбайнлари ва тракторларига бутловчи қисмлар тайёрлаш йўлга қўйилди. Ўтган йили «ЎзКейсмаш»да пахта териш машиналарининг замонавий бўйаш мажмуи ва бошқа баъзи қисмлари таъмирланди. «Тошқишлоқмаш»да корхонасида пахта териш машинасининг бункери, унинг баъзи қисмларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Тармоқ техникаси учун гидроцилиндрлар тайёрлайдиган чет эл дастгоҳи сотиб олинмоқда.

Агар ўн йил олдин, яъни 2000 йилда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотда саноатнинг ҳиссаси атиги 14,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2010 йилда бу кўрсаткич 24 фоизни, транспорт ва алоқанинг улуши тегишли равишда 7,7 ва 12,4 фоизни ташкил этди, хизматлар бўйича бу рақам 37 фоиздан 49 фоизга ўсди. Қишлоқ хўжалигининг улуши эса 30,1 фоиздан 17,5 фоизга тушди.

Шунга алоҳида эътибор қаратиш керакки, қишлоқ хўжалигининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши камайиб бораётган бир шароитда ушбу соҳада маҳсулот етиштириш юқори суръатлар билан кўпаймоқда.

2010 йилда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш 2009 йилга нисбатан 6,8 фоизга, 2000 йилга нисбатан эса 1,8 баробар ошгани ҳам шундан далолат беради. Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш, фермер хўжаликларига бириктирилган ер участкаларини оптималлаштириш, пахта ва ғалланинг харид нархларини ошириш бўйича амалга оширилаётган изчил ишлар натижасида иқтисодийтимизнинг аграр секторида таркибий сифат ўзгаришлари юз бермоқда.

Пахта ва ғалла каби стратегик муҳим қишлоқ хўжалиги экинлари билан бир қаторда, мева-сабзавотчилик, чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик

соҳаларида ҳам ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсди, қайта ишлаш тармоқлари ва ички бозорни сут, гўшт, картошка, сабзавот каби энг муҳим озиқ-овқат ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан янада кўпроқ тўлдириш учун мустаҳкам хомашё базаси яратилмоқда.

Махсус ишлаб чиқилган кенг кўламли дастурни изчил амалга ошириш ҳисобидан ерларнинг мелиоратив ҳолати муттасил яхшиланмоқда. Фақат 2010 йилнинг ўзида ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун 150 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилди ва бу 724 километрлик коллектор-дренаж тармоқлари, 208 та мелиоратив қудуқларни барпо этиш ва реконструкция қилиш, қарийб 14 минг километрлик коллектор-дренаж тизимини таъмирлаш, қайта тиклаш ва 335 та замонавий мелиорация техникасини харид қилиш имконини берди.

Қашқадарё, Бухоро, Навоий, Сурхондарё, Сирдарё, Жиззах вилоятлари, шунингдек, Марказий Фарғона худуди ва Қорақалпоғистон Республикасида ирригация ҳамда мелиорация иншоотларини қайта тиклаш учун 2010 йилда халқаро молия институтларининг 62 миллион доллардан зиёд маблағлари жалб қилинди ва ўзлаштирилди.

Амалга оширилган ана шундай кенг миқёсдаги ишлар натижасида 260 минг гектар суғориладиган ернинг мелиоратив ҳолати яхшиланди ва бу қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини, фермер ҳамда деҳқон хўжалиқларининг даромадини ошириш учун мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилмоқда.

Мамлакатимизда 2011 йили 6 миллион 800 минг тонна ғалла, 3 миллион 500 минг тоннага яқин пахта, 8 миллион 200 минг тоннадан ортиқ сабзавот ва полиз, қарийб 3 миллион тонна боғдорчилик маҳсулотлари етиштирилди. Шу билан бирга, 6 миллион 600 минг тонна сут, 1 миллион 500 минг тоннадан ортиқ гўшт, 3 миллиард 500 миллион дондан зиёд тухум тайёрланди.

2011 йили 3 минг 800 дан ортиқ фермер хўжалиги пахта етиштириш бўйича шартнома мажбуриятини бажара олмади. Натижада 120 миллиард сўмликдан ортиқ ёки 160 минг тоннадан зиёд пахта хом ашёси кам етказиб берилди. Агар бу кўрсаткични экспорт қилиш мумкин бўлган пахта толасига айлантирадиган бўлсак, бой берилган фойда ҳажми, пахтани қайта ишлашдан олинадиган мой, шрот, кунжара ва бошқа маҳсулотларни ҳисобга олмаганда ҳам, йўқотиш қарийб 100 миллион долларни ташкил этади.

Ўтган йили 1 минг 500 та фермер хўжалиги давлат захирасига ғалла сотиш бўйича 18 миллиард сўмлик ёки 62 минг тонна ҳажмидаги шартнома мажбуриятини бажармади.

Ана шу масалалар юзасидан ҳар бир вилоят ва туман бўйича тегишли хулосалар чиқарилиши керак. Бунда, энг аввало, фермер хўжалиқларига ер майдонларини узоқ муддатга ижарага бериш бўйича белгиланган тартибга риоя қилинишини, шу борада қонун бузилишларига йўл қўймасликни таъминлаш зарур.

2-савол баёни: Агросаноат мажмуи (АСМ)-қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш билан банд бўлган халқ хўжалиги тармоқларининг жамланмасидир. АСМга кирувчи тармоқларнинг барчаси пировард натижада муҳим вазифани мамлакатни озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик хом ашёси билан таъминлаш вазифасини бажаради.⁵

АСМ таркибида учта соҳа ажралиб туради:

қишлоқ хўжалиги ва унга алоқадор тармоқлар учун ишлаб чиқариш воситалари етказиб берадиган, шунингдек, қишлоқ хўжалигига ишлаб-чиқариш техника хизмати кўрсатадиган саноат тармоқлари (масалан, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги);

қишлоқ хўжалигининг ўзи;

қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш (тайёрлаш, сақлаш, қайта ишлаш, ташиш, сотиш) билан банд бўлган тармоқлар.

Бозор иқтисодиёти шароитида бу инфратузилмани ривожлантириш мамлакат аҳолиси эҳтиёжини қондирш билан бир қаторда мамлакатнинг ташқи иқтисодий алоқаларини ривожлантирувчи кучга айланиши мумкин.

Мустақиллик йилларида АСМда жуда кўп ютуқларга эришиш билан бирга, албатта, камчиликларга ҳам йўл қўйилди, иқтисодий ислохотлар жараёнида янги муаммолар ҳам юзага чикди. Эндиги вазифа-ушбу муаммоларни чуқур таҳлил қилиб, уларнинг ечимини топишдан иборат. Аграр секторнинг бундан кейинги ривожланишида қўйидаги муаммоларга эътибор бериш зарур: ўн бир йиллик тажриба шуни кўрсатадики, барча бўғинларда кадрлар янгича ишлашга, бозор муносабатларига тўлиқ мослаша олмаётирлар. Бу, Айниқса, туманлар ва хўжаликлар миқёсида кўпроқ кўзга ташланмоқда. Тўғри, ҳар йили кадрлар ўқуви ўтказилмоқда, аммо аксарият раҳбар кадрлар иш юритишни бозор муносабатлари асосида эмас, балки, эскича – маъмурий-бўйруқбозлик асосида олиб бормоқда;

Аграр соҳа учун муҳим масала бўлган экология масалалари ислохот жараёнида бирмунча четда қолмоқда. Ваҳоланки, бу муаммо ўзига эътиборни талаб қилади. Бугунги кунда тупроқ унумдорлигининг пасайиб бориши, оғир техника ва самараси паст технологиялар қўлланилаётганлиги оқибатида тупроқ структурасининг бузилиши, шўрланиш даражасининг ортиб бориши шундан далолат бермоқда. Шунингдек, аҳолини экологик тоза озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш масаласи ҳам алоҳида эътиборни талаб қилади;

Баъзи иқтисодчилар, қишлоқ хўжалигида ислохотларни қўшимча маблағ сарфламасдан олиб бориш мумкин, деган фикрларни илгари сурмоқдалар. Уларнинг фикрига қўшилиш қийин. Негаки, ривожланган мамлакатлар тажрибасига қарасак, уларнинг кўпчилигида фермерлар даромадининг 40-50

⁵ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

ва ҳаттоки 60 фоизини ташкил қилади. Шунинг ҳисобга олиб, аграр соҳани кўллаб-қувватлаш фондини ташкил қилиш ва унинг маблағи қишлоқ аҳолисининг ижтимоий ҳаёти, экология мувозанатини сақлаш, моддий-техника базасини мустаҳкамлашга қаратилиши зарур.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш молия-кредит механизмининг такомиллаштиришни талаб қилади. Чунки, хўжаликларнинг тўғридан-тўғри кредит олишлари ниҳоятда мураккаб, айниқса, узоқ муддатли кредитлар ҳажмининг камайиб кетиши натижасида хўжаликлар моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва янгилаб бориш имкониятлари чегараланиб қолмоқда. Албатта, лизинг тизимининг тузилиши бу муаммони бироз енгиллаштиради, аммо барча турдаги асосий воситаларни қамраб олмаган.

Қишлоқ хўжалиги моддий таъминоти, техника, минерал ўғит, ёқилғи мойлаш материаллари билан таъминланиши бугунги кун талаблари даражасида эмас, моддий-техника ресурсларининг нархи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нархига нисбатан бир неча баробар юқори ва тез ошиб бормоқда. Қишлоқ хўжалиги учун керакли саноат молларига нарх белгилашни ҳам тартибга солиш лозим. қишлоқ хўжалик корхоналарига сервис хизмати кўрсатиш талаб даражасида эмас, шунингдек, хизмат ҳақларининг баҳоси ниҳоятда юқори. Ўзлари қабул қилган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари учун тайёрлов ташкилотлари вақтида ҳақ тўламаётганлиги натижасида хўжаликларнинг молиявий ҳолати оғирлашмоқда, бунинг устига инфляция оғирлиги ҳам бутунлай қишлоқ хўжалиги корхоналари елкасига тушмоқда.

Қишлоқ хўжалигини қийин аҳволдан олиб чиқиш учун қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ бўлган барча соҳалар унга ўз ёрдамини кўрсатиши зарур. Шундагина улар қишлоқ хўжалигидан арзон ва сифатли хом ашё оладилар, ўз навбатида, қишлоқ уларнинг маҳсулотлари учун муҳим бозор вазифасини бажаради.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда иқтисодиётни эркинлаштириш жараёни кечмоқда, эндиликда бу жараёнда аграр секторни бошқаришдан уни тартибга солишга ўтиш, нарх-навони эркинлаштириш билан бирга уни давлат томонидан тартибга солиш тақозо этилади. Шунинг ҳисобга олиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг пастки ва юқориги нархлари чегарасини давлат томонидан назорат қилиш тизимини яратиш зарур.

Иқтисодий ислохотлар Ўзбекистонда, биринчи навбатда, аграр секторда бошланди. Бунинг ўзига хос рамзий маъноси бор, чунки аҳолининг 60% дан кўпроғи, иш билан банд аҳолининг 44%и қишлоқ жойларда яшаб, меҳнат қилмоқда, ЯИМнинг 30%и, валюта тушумининг 55%и, товар маҳсулот алмашинувининг 70 фоизи, озиқ-овқат маҳсулотларининг 90%и аграр сектор ҳиссасига тўғри келади.

1991 йилнинг 11 январидан мамлакатдаги шахсий ёрдамчи хўжаликларни янада ривожлантиришга оид қўшимча тадбирлар белгиланди. Президент

кўрсатмаси асосида яна 1 миллион 221 минг 477 оилага суғориладиган пахта далаларидан 137 минг 246 гектар ер қўшимча томорқа сифатида бўлиб берилди. Бундай амалий ғамхурлик ғайрат-шижоатли одамлар ҳаракатига канот багишлади.

Шахсий ёрдамчи ва томорқа хўжаликлари уюшмаси ташкил этилиши лозим. Кейинчалик эса шу асосда деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси юзага келади, яъни шахсий ёрдамчи хўжаликлар замирида деҳқон ва фермер хўжаликлари шаклланади. Уларни имтиёзли солиққа тортиш, ўз маҳсулотларини экспорт қилиши учун қулай шарт-шароит яратиб бериш, хўжалик аъзоларини нафақа ва пенсия билан таъминлашга доир тартиблар жорий этилади.

Иқтисодиётимизнинг таянчига айланиб бораётган минглаб деҳқон ва фермер хўжаликлари фаолияти бу тармоқнинг истиқболи биз ўйлагандан кўра порлоқ эканидан далолат беради. Унинг тарихи эса, шахсий томорқа хўжаликлари, 1989 йилнинг ёзида давлатимиз раҳбари узоқни кўзлаб бошлаган кенг кўламли ишларга бориб тақалади.

Мулкчиликнинг барча шакллари, шахсий ташаббус ва хусусий тадбиркорликка ўша мураккаб даврда асос солинган.

Бугунги кунда (2003й.) мамлакатимиз 240 мингдан ортиқ микрофирма, кичик ва ўрта корхоналар ташкил этилиб ва 3 миллиондан зиёд деҳқон-фермер хўжаликлари фаолият юритмоқда. Улар қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 78 фоизини етиштириб бермоқда.

Кейинги пайтда мамлакатимизда хусусий мулки қишлоқ жойларда қарор топтириш, уни ривожлантириш ва ҳимоя қилиш борасида жиддий ишлар амалга оширилди. Шу Ўзбекистон Республика Президентининг «Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йуналишлари тўғрисида»ги фармони ва Вазирлар Маҳкамасининг «2003-2004 йилларда корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида», «Хусусийлаштирилган корхоналарнинг корпоратив бошқармасини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорлари алоҳида аҳамиятга эга. Зеро, айнан ушбу ҳужжатлар замирида юртбошимизнинг «Кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш ва унда хусусий мулк етакчи ўрин эгаллашини таъминлаш зарур» деган ғояси ётади.

Бу ғоя эса, чуқур илмий ва ҳаётий мулоҳазалардан келиб чиққан бўлиб, миллий иқтисодиётимизнинг агросаноат мажмуида мулкий тузилишни ўзгартиришни кўзда тутаяди.

5-мавзу: Иқтисодиётни ривожлантиришда коммуникация мажмуи

Режа:

1. Транспорт коммуникациясининг тузилмаси.
2. Республика транспорт мажмуасини тартибга солиш.

Таянч сўз ва иборалар: Транспорт тизими, транспорт коммуникацияси, пассажир айланмаси, юк айланмаси, тарнспорт мажмуаси, ташиладиган юкларнинг ҳажми, юк ташишнинг ўртачи масофаси, статик ва динамик оғирлик.

1- савол баёни: Темир йўл транспортининг иқтисодиётда тутган ўрни

Халқ хўжалигида темир йўл транспортининг йўловчилар ҳамда юк ташишда салмоғи катта. Республика темир йўлида бу транспорт тури МДХ доирасида кўшни давлатлар билан иқтисодий алоқаларни амалга оширишда муҳим ўрин тутди. Ўзбекистон 1972 йилда қурилган Қўнғирот-Бейнов магистрали Қозоғистон орқали Россиянинг Марказий, Жанубий Урал минтақаларига туташган. Ховас-Арис магистрали ҳам мамлакатни Қозоғистон орқали Россиянинг Сибирь, Узоқ Шарқ минтақалари билан, Тошкент-Туркманбоши йўли Туркменистон билан боғлайди, Навоий – Нукус йўли Қозоғистон орқали Россияни боғлайди.

1995 йилда республикада халқ хўжалигига тегишли темир йўлларнинг узунлиги 6,6 минг км, шу жумладан, умумий фойдаланадиган қисмининг узунлиги 3,5 минг км ортиқ, асосан саноат корхоналарига тортилган (умумий фойдаланилмайдиган) темир йўлларнинг узунлиги 3,1 минг км.ни ташкил этди.

Ўзбекистонда дастлабки темир йўл 1886-88 йилларда Фароб станциясидан Самарқандгача ётқизилган (Красноводск-Чоржуй темир йўлининг давоми). Бу темир йўл 1895-97 йилларда Қўқонгача, 1899 йилда Тошкентгача ётқазилди. 1906 йилда Тошкент-Оренбург темир йўли ишга туширилди.

1994 йил ноябрда Ўзбекистон Республикасида жойлашган темир йўл корхоналари ва муассасалари негизида «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компанияси ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси мамлакат мустақиллиги ва иқтисодиёти учун улкан аҳамиятга эга бўлган, Хитой, Корея, Япония, Эрон, Туркия ва /арбий Европанинг жануби билан туташтирадиган Трансosiё магистрали (Истанбул-Тошкент-Олмаото-Пекин) қурилишида ҳиссабой иштирок этмокда. Бу магистралнинг Тажан-Сарахс ва Эронда Сарахс-Машхад қисмлари қурилиб фойдаланишга топширилди (1996й. 13 май) ва йўлда поездлар катнови бошланди. Республика қурувчилари узунлиги 133 км бўлган Тожан-Сарахс йўлини қуришда фаол қатнашди. Ўзбекистон темир йўли келажакда бу катта йўлнинг марказий бўғини бўлиб қолади. Бу йўлдан Бухора-Бейнов орқали Европага, Тажан-Сарахс орқали Яқин Шарқ мамлакатларига чиқиш мумкин. Республика темир йўл транспортини ривожлантириш истиқболларининг Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти мамлакатлари (Эрон, Туркия, Покистон, Марказий Осиё давлатлари Афғонистон, Озарбайжон) ўртасидаги катта режасида белгиланган вазибалар бўйича ҳамкорлик йуналишлари ҳам ишлаб чиқилмокда.

«Ўзбекистон темир йўллари» 50 мингдан ортиқ турли типдаги юк вағони ва Германияда тайёрланган рефрежераторларга, 1450 йўловчи ташиладиган

вагонга эга. Компаниянинг темир йўлдан фойдаланишга масъул бўлган Тошкент, Фарғона, Бухоро, Орол бўйи, Қарши темир йўл бўлимлари бор. 2001 йил умумий фойдаланиладиган темир йўл транспортида 66,2 млн.т юк ташилди. 20 тоннали контейнерлар билан юк ташиш республикадаги 12 станцияда (Шумилов, Жиззах, Какар, Марғилон, Андижон, Раустон, Улуғбек, Тинчлик, Бухоро-2, Қарши, Ургенч)да амалга оширилади, келажакда Нукус темир йўл станцияси шулар жумласига киради.

Ташиладиган юкларнинг асосий қисмини қурилиш материаллари (умумий ташиладиган юк ҳажмининг 21%и), пахта толаси (3%), нефть ва нефть маҳсулотлари (35%), ғалла, цемент, кимёвий маҳсулотлар ва минерал ўғитлар, кўмир, сабзавот ва бошқа халқ хўжалиги юклари ташкил этади. Юк ташишда тепловозлар, йўловчилар ташишда тепловоз ва электропоездлар хизмат кўрсатади. 2001 йил темир йўл транспортида 18,4 млн. йўловчи ташилди. Ўзбекистонда транспорт турлари бўйича юк ташиш таркиби (умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида).

Автомобиль транспорти ва йўллари. Республика халқ хўжалигининг барча тармоқлари ва мамлакат аҳолиси эҳтиёжларини қондириш даражасида ривожланган автомобиль транспортига эга. Халқ хўжалигининг саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, сув хўжалиги, алоқа, савдо, соғлиқни сақлаш, коммунал хўжалиги, маданият, муҳофаа ва бошқа тармоқларида ихтисослаштирилган йирик автотранспорт корхоналари мавжуд.

2-жадвал

**Ўзбекистонда транспорт турлари бўйича юк ташиш таркиби
(умумий ҳажмга нисбатан % ҳисобида)**

№	Соҳа	Йўловчи ташиш	Йўловчи айланмаси
1.	Автомобиль транспорти	0,5	6,9
2.	Қувур транспорти	0,03	11,6
3.	Темир йўл	8,6	5,2
4.	Ҳаво йўллари	90,9	76,3

3-жадвал

Ўзбекистонда транспорт турлари бўйича йўловчи ташиш ва йўловчи айланмаси таркиби (умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида)

№	Соҳа	Йўловчи ташиш	Йўловчи айланмаси
1.	Темир йўл	0,5	6,9
2.	Ҳаво йўли	0,03	11,6
3.	Шаҳар электр транспорти	8,6	5,2
4.	Автомобиль транспорти	90,9	76,3

2015 йил республикада умумий фойдаланадиган автомобиль транспортида йўловчилар ташишга мўлжалланган 16,7 минг автобус, 5,5 мингдан кўпроқ энгил такси машиналари ишлади. Республика бўйича 2992 автобус маршрутларида (жумладан, 623 шаҳар, 1798 шаҳар, 572 шаҳарлараро) автобуслар қатнади. Автобуслар билан 6 млн. га яқин йўловчи ташилади. Республикада 27 автовокзал, 120 автостанция хизмат кўрсатади. Фақат шаҳарлардаги автобус маршрутларида турли маркадаги 3,65 минга яқин автобус қатнайди.

Ўзбекистон ва Қорақолпоғистон халқ хўжалиги тасарруфида турли мақсадларга мўлжалланган 200 миғга яқин юк автомобиллари, 45,4 минг автобус, 50,9 минг энгил автомобиль хизмат кўрсатади. Шунингдек, фуқароларнинг шахсий мулки бўлган 801,2 минг энгил автомобиль бор.

Юк ва йўловчилар ташувчи умумий фойдаланиладиган автомобиль транспортининг йирик корхоналари «Ўзавтотранс» давлат акционерлик корпорацияси таркибига киради. Корпорация 1993 йил январда ташкил этилган. Таркибида акциядорлар жамиятларига айлантирилган, йўловчи ташишни амалга оширийдиган 99, юк ташиш билан шуғулланадиган 99 ва аралаш 67 автокорхона бор. Бу автокорхоналарда 14 мингдан ортиқ автобус, 24,6 минг юк автомобили (10 мингга яқини ўзи ағдарувчи машиналар) бўлиб, уларда 2001 йили 420,6 млн.т га яқин юк ташилди. Бу жами транспорт турларида ташилган умумий юк ҳажмининг 24,7 фоизини автомобиль транспортида ташилган юкнинг 36,8 фоизини ташкил этади.

Корпорациясининг «Ўзташқитранс» савдо-транспорт бирлашмаси ва «Ўзбекавтотур» фирмаси халқаро юк ташиш ва йўловчилар қатновига хизмат кўрсатади. Кейинги йилларда корпорация аҳолига автотранспорт хизмати кўрсатишни ривожлантирмоқда. Шаҳарлараро юк ташишни «Ўзшаҳарлараротранс» ишлаб чиқариш бирлашмаси корхоналари амалга оширади. Автомобиль транспорти тизимида «Йўловчи» Ўзбекистон акциядорлик суғурта компанияси йўловчиларни суғурта қилиш ишлари билан шуғулланади. Кейинги йилларда бозор иқтисодиётдан келиб чиқиб, юк автомобиллари газ ёқилғиси билан ишлашга ўтказилмоқда.

Ўзбекистон ва Қорақолпоғистон Республикаси ривожланган, замонавий талабларга жавоб берадиган, халқаро, республика маҳаллий аҳамиятлига молик йўл хўжалигига эга. Йўл хўжалиги тармоқлараро 43,5 минг ишчи ва муҳандис-техника ходим банд. Республикадаги автомобиль йўлларининг жами узунлиги 175 минг км дан ортиқ. Умумий фойдаланиладиган автомобиль йўлларининг узунлиги 53,4 минг км. Уларнинг жумладан 3843 километри халқаро, 1980 километри давлат (республика) аҳамиятлига, 23439

км маҳаллий (вилоят) аҳамиятга эга йўллардир. Шунингдек, республикада идоралар (корхона, жамоа хўжаликлари, хўжалик ташкилотлари) га қарашли йўллар ҳам мавжуд.

1992 йил 3 июлда «Автомобиль йўллари тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси қонуни қабул қилинди. 1992 йил февралда Ўзбекистон автомобиль йўллари қуриш ва ундан фойдаланиш давлат-акциядорлик концерни («Ўзавтойўл») тузилди. Концерн таркибида Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар автомобиль йўллари бошқармалари, 532 та йўлларни асраш ва улардан фойдаланиш бўлимлари,

«Ўзйўллойиҳа» республика йўл ва иншоотлар қуриш, қайта қуриш ва таъмирлаш бўйича лойиҳа- кидирув институти, кўприк темир – бетон қурилмалари заводи ва бошқа корхоналар бор. XX-аср бошида Ўзбекистонда 27 минг км йўл бўлиб, асосан от-арава, карвон ва йўловчиларга мўлжалланган, шундан фақат 2 минг км га шағал ётқизилган эди. Республика мустақилликка эришгандан кейин мавжуд автомобиль йўлларни халқаро андозаларга мослаш, уларни сақлаш ва таъмирлаш, янги барпо этилаётган саноат районларини халқаро магистраллар билан боғлайдиган йўллар қурилиши масалаларига эътибор кучайди. Бу борада республика Хитой ва Покистонга чиқиш имкониятини берувчи Андижон-Уш-Эргаитом-Қашқар автомобиль йўлини ишга туширишда (1997йил 21июль) Ҳинд океанига чиқишга имкон берадиган Термиз-Хирот-Карачи автомобиль йўли қурилишида ўз улуши билан қатнашмоқда. Республиканинг ўзида Фарғона водийси билан Тошкент воҳасини Камчик давони (танкель) орқали боғлайдиган йирик автомобиль йўли ҳамда Қўнғирот-Бейнов автомагистрали қурилиши жадал олиб борилмоқда.

Республикада жами йўлларнинг 95,6% ига қаттиқ қопламалар ётқизилган, жумладан, цемент-бетон қопламали йўллар 0,8%ни (336 км), асфальт-бетон қопламали йўллар 49,6% (21819км), қора шағалли ва қора қопламали йўллар 40,6% (17796 км)ни ташкил этади.

Ҳаво, сув ва бошқа транспорт воситалари. Ўзбекистон жаҳондаги кўп мамлакатларнинг пойтахтлари, йирик шаҳарлар, саноат марказлари билан ҳаво йўллари орқали боғланган.

Республиканинг ҳаво транспорти-фуқаро авиацияси тарихи 1920 йиллардан бошланади. 1924 йил 12 майда узунлиги 800 км бўлган Тошкент-Авлиёта (Жамбул)-Пишпек (Бешкек)-Олмаота маршрутида дастлабки йўловчилар ташиш рейси амалга оширилди. Ўша йили узунлиги 450 км бўлган Когон-Октукай-Дарғонота-Хива ҳамда Бухоро-Термиз-Душанбе ҳаво йўллари очилди. 1930 йилдан Тошкент –Москва йўлида самолётлар мунтазам катнай бошлади.

Авиациядан қишлоқ хўжалиги зараркунандаларига қарши кўрашда ва санитария мақсадларида ҳам фойдаланилди.

Республика мустақилликка эришганидан кейин 1992 йилдан собиқ иттифок тасарруфида бўлган Ўзбекистон Фуқаро авиацияси бошқармаси, фуқаро авиациясининг 243-таъмирлаш заводи, «Авиақурилиш» бирлашмасига қарашли «Авиамаҳсусмонтажсозлаш» негизда «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси ташкил этилди.

Республиканинг, айниқса, хорижий мамлакатлар билан ташқи иқтисодий, туристик алоқаларини йўлга қўйишда Ўз ҳаво транспорти муҳим роль ўйнамоқда. «Ўзбекистон ҳаво йўллари»нинг бир қанча Европа ва Осиё, Америка мамлакатларида ваколатхоналари очилди. 1993-95 йилларда 18 та янги халқаро маршрутларда самолётлар қатнови йўлга қўйилди: 1993 йилдан Тошкентдан МДХ дан ташқари Лондон, Манчестер, Франкфурт-Майн, Тель-Авив, Шаржа, Жидда, Истанбул, Карачи, Дехли, Куала-Лумпур, Бангкок, Пёкин, Афина, Амстёрдам, Сеул ва Нью-Йорк шаҳарларига мунтазам халқаро авиарейслар, Халаб (Амппо), Сингапур ҳамда Осиё ва Европанинг кўпгина мамлакатларига йўловчи ташиш рейслари бажарилади.

«Ўзбекистон Ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси Германия, Франция, Россия фирмалари билан турли соҳаларда ҳамкорлик қилмоқда. 1993 йилдан шундай ҳамкорлик натижасида Европанинг йирик «Эрбас индастри» концернидан «Ўзбекистон Ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси сотиб олган «Эрбас»-А-310-300 автобуслари халқаро маршрутларда йўловчиларга хизмат кўрсата бошлади.

«Ўзбекистон Ҳаво йўллари» авиакомпанияси ва Нукусдаги бўлинмаси хилма-хил типдаги ҳаво кемаларига эга: қишлоқ хўжалик ишларига мўлжалланган «АН-2», маҳаллий (республика ичида) ҳаво йўлларида қатнайдиган «АН-24», «ЯК-40», халқаро классдаги «ИЛ-76», «ИЛ-62», «ИЛ-86», «ТУ-154», «А-310» каби самолётлар, вертолёт паркида «МИ-2», «МИ-8», «КА-26» каби машиналар бор. Республикада «АН-2» самолёти, «МИ-2», «МИ-8», «КА-26» вертолётларидан иборат маҳсус мақсадлардаги авиация парки қишлоқ хўжалиги, тиббий-санитария хизмати, метеорология, геология-қидирув, газ саноати ва бошқа соҳаларда унумли ишлатилади. 1996 йилдан «БОИНГ-757» ва «БОИНГ-764» самолётлари, маҳаллий ҳаво йўлларида ИЛ-114, Rj-85 самолётларидан фойдаланилмоқда.

«Ўзбекистон Ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси таркибида 12 замонавий аэровокзал (аэропорт) бор. Булар Тошкент, Самарканд, Андижон, Бухоро, Навоий, Наманган, Нукус, Термиз, Урганч, Фарғона, Қарши, Қўқон шаҳарларида. Сергели, Учқудук, Зарафшон, Сариосиё, Шахрисабз, Кўнғирот, Турткул, Мўйноқ шаҳарларидаги аэропортлар вилоят марказидаги аэропортларга қарайди, «ЯК-40», «АН-24» самолётларини қабул қилишга мослаштирилган.

Вилоят марказларидаги аэропортлар «ТУ-154», Самарканд, Наманган, Урганч, Термиз аэропортлари «ИЛ-62», «ИЛ-76», Нукус аэропорти «ИЛ-86», «А-313» аэробусларни қабул қилишга қодир.

Тошкент, Самарканд, Термиз, Нукус аэропортлари халқаро мақомга эга. Республика Хукумати қарорига кўра, янги йирик халқаро аэропорт, Учқудукда жаҳондаги энг илғор андозаларга мос келадиган катта аэропорт қурилиши бошланди.

XX-аср бошларида Амударё ва Орол денгизидаги сув йўллари бўйлаб юклар ва йўловчиларнинг анча қисми ташилган. 1924 йилда кема ва қайиқлар катнайдиган сув йўлларининг умумий узунлиги 887 км эди. Амударё харбий флоти, «Хива», «Меркурий» акциядорлик жамиятлари кемаларида, шунингдек хусусий қайиқларда йўловчиларга хизмат кўрсатилган, зарур юклар ташиб берилган. Ўша даврда Ўрта Осиё сув йўлларида умумий юк ортиш қуввати 7 минг т бўлган кема ва 50 баржа, умумий юк ортиш қуввати 24 минг т бўлган 1500 қайиқ бор эди. 1980 йилда Ўзбекистонда сув йўлларининг умумий узунлиги 2800 км га етди. Амударё Панжи (Тожикистон) бандаргоҳидан Мўйноққа қадар параходлар қатнови амалга оширилди.

Дарё сувининг камайиши ва Орол денгизининг қуриб бориши натижасида сув йўллари кескин қисқарди, аммо шунга қарамай 1980 йили дарё транспортида 1420 минг т. юк ташилди. Ўрта Осиё республикалари мустақилликка эришганларидан кейин Ўрта Осиё пароходчилиги Туркманистон, Ўзбекистон, Тожикистон ўртасида тақсимланди. 1994 йил май ойида Ўзбекистон Республикасида жойлашган дарё флоти бўлинмаларини бошқариш тартиби қайта ташкил этилди. Ўрта Осиё пароходчилигининг Ўзбекистондаги бўлинмалари негизида «Термиз дарё порти», «Хоразм дарё флоти», «Қорақалпоғистон дарё флоти» ишлаб чиқариш бирлашмалари ташкил этилди. «Ўзавтотранс» корпорацияси ҳудудида дарё флоти ишини мувофиқлаштириш бўйича бош бошқарма (Тошкентда) тузилди. Республикада Термиз дарё порти, Шарловук, Тўрткўл, Беруний, Қаратов, Хўжайли бандаргоҳлари, Амударё орқали Тўрткўл-Хонка, Чалиш-Беруний сузма кўприклари, Хўжайли кема таъмирлаш заводи ишлаб турибди. Термиз дарё порти йилига 2,5 млн. т. юкни қабул қилиш - жўнатиш қувватига эга. У Афғонистоннинг Хайратон бандоргоҳи орқали экспорт-импорт юкларини етказиб беришда халқаро аҳамиятга молик. Республика дарё флотида 150 га яқин теплоход, шунингдек баржалар, землесослар, сузувчи экскаваторлар, порт кранлари ва бошқа ёрдамчи кемалар, техника воситалари бор. Республика сув йўлларининг умумий узунлиги 1000 км га яқин. Халқ хўжалиги юклари асосан Термиз-Хайратон, Шарловук-Тўрткўл, Хўжайли-Тўрткўл, Хўжайли-Беруний, Қаратов-Тахиятош йўналишларида ташилмоқда. Ўзбекистоннинг порт ва бандоргоҳлари темир йўллар билан боғланган.

Республикада трубопровод транспорти ҳам алоҳида ўрин тутади. Ўзбекистонда 20 км узунликдаги биринчи нефтепровод 1905 йил Чимён нефть конидан Ванновск (ҳозирги Олтариқ) нефтни қайта ишлаш заводи тортилган. Кейинчалик Фарғона водийси, Сурхондарё вилоятида янги нефть конлари очилиши билан транспортнинг бу тури жадал ривожлантирилди. Нефть конларидан Фарғона ва Олтариқ нефтни қайта ишлаш заводларига умумий узунлиги 228,5 км бўлган нефтепроводлар қурилди. Республика жанубида-Сурхондарё вилоятида 1947 йил Лалмикор - Қумқўрғон ва 1969 йил Амударё- Аму-Занг линиялари барпо этилди (умумий узунлиги 40 км). Қашқадарё янги нефть конлари очилганидан кейин 1967 йил /арбий-Тошлоқ-Қашқадарё стацияси (3,3 км) Шимолий Ўртабулок-Олтингугурт заводи (72 км) нефтепроводлари ишга туширилди. 1994-1997 йилларда узунлиги 100 км бўлган Кўкдумалоқ-Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи нефтепроводи қурилиб, ишга туширилди. Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи хом ашё билан узлуксиз таъминлашга хизмат қиладиган Камчик давони орқали ўтадиган Хонобод-Ангрен нефтепроводи қурулишини лойиҳалаш ишлари олиб борилмоқда. Бухоро, Қашқадарё вилоятларида улкан газ конларининг топилиши ва ишга туширилиши билан Ўзбекистонда газпровод транспорти ривож топди.

Шахар йўловчилар ташиш транспорти

Республика шаҳарларида аҳолига йўловчиларни белгиланган маршрутларда ташийдиган жамоат кўча транспорти-автобус, трамвай, троллейбус, ер ости транспорт (метрополитен), енгил автомобиль транспорти (такси) хизмат кўрсатади. Шаҳар йўловчилар ташиш транспортининг ижтимоий тури XIX-асрнинг иккинчи ярмида йирик шаҳарларда пайдо бўлган кўпсонли извошлар эди. 1901 йилда Тошкентда конка - тор темир йўли изидан отлар судрайдиган бир вагонли аравачалар дастлабки шаҳар транспорти, 1912 йил биринчи трамвай қатнай бошлади. 1913 йили тор изли трамвай йўлининг узунлиги 38 км га етказилди. Унда 68 трамвай вағони катнади, 27 млн. йўловчи ташилди.

Троллейбус қатнови 1947 йил Тошкентда бошланди (троллейбус йўли узунлиги 18 км, 10 та машина). Кейинги йилларда Самарқанд (1967), Олмалиқ (1968), Фарғона (1970), Андижон (1971), Наманган (1973), Бухоро (1987), Нукус (1992), Урганч (1997), Жиззах(1997) шаҳарларида ҳам троллейбуслар қатнай бошлади. Троллейбус йўлларининг умумий узунлиги 403 км (1998 Тошкент шаҳрисиз), шу шумладан, Андижонда (72,2 км) Бухорода (30,7 км), Наманганда (65,5 км), Нукусда (15 км) Олмалиқда (53,2 км), Самарқандда (65,5 км), Фарғонада (56 км), Урганчда (5 км), Жиззахда (14 км), Тошкент шаҳрининг ўзида эса 296,5 км. 1997 йилда Хиванинг 2500 йиллигини нишонлаш арафасида Урганч шаҳрида аэропорт билан темир йўл вокзалини боғлайдиган троллейбус йўли ва 25 км ли Урганч-Хива троллейбус йўли ишга туширилди.

Трамвай қатнови Тошкент шаҳрида ривожланган. Трамвай йўлларини узунлиги 293,1 км, 1995 йилда 23 маршрутда ўртача 293 трамвай (вагон) йўловчиларга хизмат кўрсатди. Тошкент шаҳрининг ўзида трамвай ва троллейбуслар бир кунда 1 млн. дан ортиқ йўловчига хизмат кўрсатади.

Автомобиль йўловчилар транспорти муҳим ўринда туради. 85 шаҳар ва шаҳарчаларга ички шаҳар автобус ва енгил такси қатнови йўлга қўйилган, шаҳарларда 670 дан ортиқ маршрутда автобуслар қатнайди. Нукус шаҳарида 70-йиллик арафасида йўловчиларни янги маршрути автобуслари фойдаланишга топшириш асосида умумий ҳажмининг 75% дан кўпроғи автобус ва енгил ҳамда микроавтобус таксиларга тўғри келади.

Метрополитен йўловчиларга хизмат кўрсатишда тabora катта аҳамият касб этмоқда. Республикада метро қурилиши Тошкент шаҳрида 1972 йилдан бошланди. Унинг узунлиги 12,2 км бўлган «Собир Рахимов»-«Максим Горький» стациялари 1-йўлининг биринчи навбати 1997 йил 6 ноябрда, 4,6 км ли 2-навбати 1980 йил 18 августда ишга туширилди. Тошкент метрополитенининг иккинчи йўли «Машинасоз»-«Беруний» стациялари 1984-91 йилларда 4 навбат билан босқичма-босқич фойдаланишга туширилди (узунлиги қарийб 15 км). Тошкент метрополитенининг 3-йўли шаҳар марказини Юнусобод даҳаси билан боғлайди. Узунлиги 14 км бўлган бу йўл ҳам ишга туширилди. Метрополитенда суткасига ўртача 300-500 минг йўловчи ташилади.

Транспорт ва коммуникация инфратузилмасини ривожлантириш бўйича лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилган маблағлар инвестициялар умумий ҳажмида муҳим ўрин эгаллади. 2010 йилда фақат автомобил йўлларини қуриш ва реконструкция қилиш учун 378 миллион долларга тенг бўлган маблағ ўзлаштирилди ва бу 2009 йилга қараганда 31,5 фоиз кўп демакдир. Шунинг ҳисобидан мамлакатимизда 270 километрлик замонавий автомобил йўли фойдаланишга топширилди.

Ўзбекистон миллий автомагистрали лойиҳаси таркибига кирадиган цемент-бетон қопламали 222 километрлик автомобил йўлини қуриш ва реконструкция қилиш учун Осиё тараққиёт банки билан 600 миллион доллар миқдорида кредит маблағларини жалб қилиш тўғрисида шартнома имзоланди.

2010 йилда халқаро транспорт логистика марказларини ривожлантиришга доир ишлар давом эттирилди. Навоий шаҳридаги аэропортда фойдаланишга топширилган “Навоий” халқаро интермодал логистика марказининг юк терминали орқали 50,1 минг тонна ёки 2009 йилга қараганда 3 баробар кўп юк ташилди.

Ҳаво транспорти ва темир йўл паркларини янгилаш ишлари давом эттирилмоқда. Ўтган йили “Eyrbas indastri” компаниясининг 6 та А-320-200 русумли самолёти, 8 та замонавий электровоз сотиб олинди, 1 минг 790 та юк ташийдиган ва 38 та йўловчи ташийдиган вагонлар қурилди, таъмирланди ва модернизация қилинди.

2011 йилги ва истиқболга мўлжалланган иқтисодий дастурни амалга оширишда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини комплекс ва жадал равишда ривожлантириш устувор йўналишга айланиши даркор.

Бу муҳим устувор вазифани изчил амалга ошириш учун 2015 йилгача бўлган даврга мўлжалланган махсус дастур ишлаб чиқилган бўлиб, у иқтисодиёт тармоқлари ва мамлакатимиз ҳудудларини истиқболли ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган дастур билан узвий боғлиқдир.

2011 йилда ушбу мақсадлар учун 2010 йилга қараганда 1,4 баробар кўп, яъни 547 миллион доллардан ортиқ капитал қўйилмаларни йўналтириш, халқаро талаб ва стандартларга жавоб берадиган 302 километрлик автомобил йўлларини фойдаланишга топшириш кўзда тутилмоқда.

Тошкент – Андижон автомобил йўлининг «Қамчиқ» довони орқали ўтадиган тоғли участкасини реконструкция қилиш, бу ерда 4 полосали, цемент-бетон қопламали йўл қурилиши бўйича ишларни жадаллаштириш зарурлигига қаратмоқчиман. Биз Фарғона водийси минтақаларини мамлакатимизнинг бошқа минтақалари билан йил давомида ишончли ва кафолатли боғлаб турадиган транспорт алоқасини таъминлашимиз зарур.

2011 йилда транспорт ва коммуникация қурилишига Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Қувайт араб иқтисодий ҳамкорлик жамғармаси ва ОПЕК жамғармаси томонидан 152 миллион доллардан ортиқ маблағ ажратилиши кўзда тутилмоқда.

Жорий йилда темирйўлчиларимиз олдида ҳам улкан вазифалар турибди. Хусусан, Жиззах – Янгиер йўналиши бўйича электрлаштирилган икки йўлли темирйўл тармоғи ва Янгиер – Фарҳод йўналиши бўйича электрлаштирилган бир йўлли темирйўл тармоғи қурилишини ниҳоясига етказиш, Мароқанд – Қарши ва Қарши – Термиз йўналиши бўйича стратегик аҳамиятга эга бўлган темирйўл тармоқларини электрлаштириш лойиҳаларини амалга оширишга киришиш зарур. Бу, ўз навбатида, сарф-харажатларни 20 фоизга камайтириш ва йўловчи ҳамда юкларни манзилга етказиш тезлигини 1,3 баробар ошириш имконини беради.

2010 йилда ташкил этилган “Ангрен” логистика марказини янада ривожлантиришни кўзда тутиш, жорий йилда “Қамчиқ” довони орқали камида 5 миллион тонна юк ташишни таъминлаш зарур. Бунинг учун Ҳукумат ушбу марказнинг контейнер билан келадиган юкларни қабул қилиб олиш, сақлаш ва жўнатиш қувватини ошириш, уни Самарқанд автомобил заводида ишлаб чиқарилаётган “MAN” автотягачлари билан таъминлаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириши керак.

Шунингдек, ҳозирги вақтда халқаро транспорт логистикасининг глобал тармоғида барқарор ўрин эгаллаган “Навоий” аэропорти базасидаги Халқаро логистика марказини янада ривожлантиришни таъминлаш даркор. Жорий йилда “Ўзбекистон ҳаво йўллари” миллий авиакомпанияси мазкур аэропорт оператори бўлмиш “Кореан Эйр” компанияси билан ҳамкорликда ҳаво

катновлари географиясини янада кенгайтириш, аэропорт инфратузилмасини такомиллаштириш ва ҳажми тобора ортиб бораётган юкларни ташиш учун самолётлар сонини кўпайтириш ишларини давом эттириши зарур.

Ўзбекистон миллий автомобиль магистралини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича лойиҳалар доирасида 302,5 километр узунликдаги йўлга замонавий қоплама ётқизилиб, реконструкция қилинди. Тошкент ва Бухоро шаҳарлари аэропортларининг маҳаллий йўналишларда хизмат кўрсатадиган йўловчи терминаллари фойдаланишга топширилди.

Тошкент — Самарқанд йўналишида мазкур икки шаҳар ўртасидаги 344 километр масофани атиги 2 соатда босиб ўтадиган, юқори тезликда ҳаракат қиладиган “Талго-250” йўловчи электр поездлари қатнови йўлга қўйилди.

Бу поездлардан фойдаланиш мақсадида темир йўл инфратузилмасини модернизация қилиш ва такомиллаштириш бўйича кенг кўламдаги ишлар амалга оширилди. Жумладан, 600 километр узунликдаги йўллар қайтадан тикланди, 68 километрдан иборат янги темир йўллар ётқизилди, Тошкент ва Самарқанд шаҳарлари темир йўл вокзаллари реконструкция қилинди ва қайтадан жиҳозланди.

Ўтган йил мобайнида телекоммуникация тизимини ривожлантиришга қаратилган бир қатор лойиҳаларни амалга ошириш ишлари давом эттирилди. Хусусан, Жиззах — Булунғур йўналиши бўйлаб 73 километр узунликдаги оптик толали алоқа линияси ўтказилди, мобиль алоқа ва Интернет тармоғи кўлами тобора фаол кенгайиб бормоқда. Юртимизда аҳолига рақамли телевидение хизмати кўрсатиш ҳажми 38 фоизга етгани ҳам шу борадаги улкан ишларимизнинг амалий натижасидир.

2011 йилда логистика марказлари фаолияти жадаллашди. Хусусан, “Навоий халқаро интермодаль логистика маркази” орқали 50 минг тонна юк ташилди. “Ангрен логистика маркази” ёпиқ акциядорлик жамияти томонидан Қамчиқ довони орқали 4 миллион 200 минг тонна, яъни 2010 йилга нисбатан 1,3 баробар кўп юк ташилди.

2-савол баёни: Ўзбекистон Республикасида умумий фойдаланиладиган юк ва йўловчилар ташувчи транспортнинг барча темир йўл, автомобиль, авиация, шаҳар электр транспорт, дарё, трубопровод транспорти, шунингдек, умумий фойдаланилмайдиган - темир йўл, автомобиль, тасмали транспорт, осма арқон транспорти ривож топган. 2001 йил мамлакат ялпи ички маҳсулотнинг 8,8%и транспорт тармоқлари ҳиссасига тўғри келди. Транспорт тармоқларида банд бўлган ишчи-хизматчиларнинг ўртача йиллик сони 318,1 минг нафарни, жумладан, темир йўл транспортида 62,1 минг, сув, дарё транспортида 0,6 минг, автомобиль, шаҳар электр транспорти, юк ортиш- тушириш корхоналарида 303,8 минг нафарни ташкил этди. Мустақилликкача республика транспортининг асосий турлари собиқ иттифоқининг марказий вазирликларига ёки уларнинг Ўрта Осиё, Ўзбекистон бўйича ҳудудий бошқармаларига бўйсунган: темир йўл транспортига Ўрта Осиё темир йўл транспортига, Ўрта Осиё давлат

параходчилиги бошқармаси, ҳаво транспортига Иттифоқ фуқаро авиация вазирлигининг Ўзбекистон Фуқаро авиацияси бошқармаси, умумий фойдаланишдаги автомобиль транспортига ЎзССР автомобиль транспорти вазирлиги раҳбарлик қилган.

Республика мустақилликка эришгандан кейин транспортнинг халқ хўжалигига ва аҳолига хизмат кўрсатишини тубдан яхшилаш ва транспорт бошқариш тизимини такомиллаштириш мақсадларида «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси», «Ўзбекистон автомобиль транспорти», давлат акциядорлик корпорацияси, «Ўзбекистон темир йўллари» давлат - акциядорлик компанияси ва бошқа идоралар ташкил этилди. Мамлакат транспорт корхоналари давлат иштирокидаги акционерлик компаниялари, корпорациялари, очиқ турдаги акционерлик, масъулияти чекланган жамиятларга, жамоа корхоналарига айлантирилди.

Республикада автотранспорт воситаларининг бир қисми жамоа хўжаликлари, фуқароларнинг мулки. Саноат ва қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг ўсиш, кенг миқёсдаги капитал қурилиши ва транспорт моддий - техника базасининг юксалиши билан юк ва йўловчилар ташиш ҳажмлари ҳам орта борди. Республиканинг умумий юк оборотида транспорт турларининг солиштирма ҳиссаси ҳам ўзгарди. Умумий фойдаланишдаги ва саноат транспорти турларида юк, автомобиль тарнспортида эса йўловчиларнинг асосий қисми ташилди.

Республикада транспорт иқтисодий районлар ва корхоналар, халқ, хўжалиги тармоқлари ўртасида, шунингдек, мамлакатларо иқтисодий алоқаларни таъминлайди.

Республиканинг транспорт тизими темир йўл, автомобиль йўллари, замонавий ускуналар билан жиҳозланган вокзаллар, станциялар, юк омборлари ва бошқа инфратузилма бўлинмаларини камрайдиган мураккаб халқ хўжалиги мажмуини ташкил этади.

Транспорт мажмуини тартибга солишда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:

- ташиладиган юкларнинг ҳажми;
- юк обороти;
- йўловчи обороти;
- юк ташишнинг ўртача масофаси

ҳаракатдаги транспорт воситаларидан фойдаланишнинг техник кўрсаткичлари.

Бу кўрсаткичлар ҳар бир транспорт турининг хусусиятларига қараб ажратилади. Темир йўл транспорти техник-иқтисодий кўрсаткичларига кўра бўлинади: а) 1-вагонга тўғри келадиган статик ва динамик оғирлик; б) вагонларнинг айланиш вақти; в) техник ва участка тизими; г) юк вагонларининг ўртача суткалик меҳнат унумдорлиги.

Иқтисод қилиш, яъни тежаш натижасида олинган моддий ёки молиявий ресурс, вақт, фойда. Иқтисодиётнинг асл маъноси уй хўжалигини юритиш, хўжаликни бошқариш санъати.

Иқтисодиёт кенг маънода эса:

-хизмат кўрсатиш маблағларининг корхона миқёсидаги бошқариш субъектига боғлиқлиги;

-ишлаб чиқариш муносабатларининг жами (тизими), жамиятнинг ижтимоий базаси;

-мамлакат, республика, вилоят, туманлар хўжалиги, айрим бир тармоқ, масалан транспортнинг бир тармоғи - авто транспорти; саноат; қишлоқ хўжалиги;

-ишлаб чиқариш муносабатларини ва хўжалик тегишли тармоқлари (транспорт, савдо, қурилиш иқтисодиёти ва бошқалар) ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш билан шуғулланадиган фан соҳаси, хўжаликнинг тегишли бўғинлари (корхона концерн, ассоциация иқтисодиётининг иқтисодий муаммоларини, бойликлар, ресурслар), масалан, меҳнат ресурсларининг турли хилларидан фойдаланишни ўрганадиган фаннинг мустақил соҳаси.

Иқтисодиёт фанлари ишлаб чиқариш муносабатларини, одамлар орасидаги муносабатларни ўрганади. Иқтисодиёт ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш воситаларига бўлган муносабатларнинг даражаси ва тавсифлари билан аниқланади.

Иқтисодиёт – бу, жамиятдаги иқтисодий муносабатларни ўрганадиган иқтисодий фанлар тизими (тармоқ иқтисодий фанлари – саноат, транспорт ва бошқалар; вазифаси, иши, хизмати ёки функциясига оид иқтисодий фанлар – молия, ҳисобчилик ҳисоби, табиатдан фойдаланиш иқтисодиёти ва бошқалар).

Иқтисодиётнинг аниқ турларини ва амал қилиш механизмини талқин қилишдаги босқич - бошқарувнинг ташкилий тузилмаларини ва уларнинг вазифаларини таҳлил қилишдир. Хўжаликни бошқариш – умумлаштирилган меҳнатнинг маҳсули ва зарурий шартидир.⁶

Меҳнат тақсимооти унинг ижтимоий хусусияти кучайиши жараёнида бошқарув фаолиятининг мустақил бир тури сифатида ажралиб чиқди. Бошқарувнинг ташкилий тузилмалари ва махсус органлари шундан келиб чиқади. Умумлаштириш мантииқига мувофиқ фақат шундай тузилмалар ва бошқарув органлари яшаш ҳуқуқига эга бўлдики, буларсиз ишлаб чиқариш бўғинлари (транспорт хизмати, аҳоли транспорти воситаларига ТХК корхоналари ва унинг бўлинмалари)нинг ўзлари (корхоналар, концернлар, ассоциациялар, корпорациялар) муайян ўзаро алоқасидан келиб чиқувчи тармоқ жараёнларини ягона ижтимоий жараёнга қўшиш вазифаларини ҳал этишга қодир бўлмай қолмайди.

⁶ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. McGraw-hill/Irwin, USA, 2014

Иқтисодиёт мулкчилик шаклидан, тармоқ ва ҳудудларнинг тарихий даврларидан қатъи назар хўжалик юритишнинг бир қанча тамойилларига риоя қилиниши мустасно этади. Бу – натижалар ва ҳаракатларни ўлчаб бўлиш, бойликларни ҳисобга олиш ва улардан оқилона фойдаланиш, ишлаб чиқарувчилар учун маълум рағбатлантириш имконини яратиш, демакдир.

Иқтисод аҳолининг турмуш даражасини кўтариш, жамиятнинг ижтимоий ва бошқа ҳаёт фаолиятларини тараққий эттириш билан тавсифланади. Шундай экан, Ўзбекистон аҳолисининг ҳозирги даражасига нисбатан анча юқори, жамиятимизнинг эса ижтимоий фаоллиги ўта баланд. Шу туфайли халқимизнинг шахсий мулки, шу жумладан, шахсий автомобиллар ортиб бормоқда.

Корхона фаолияти деганда унинг бажарадиган иши, маълум бир йўналишда ишлаши, автомобиль транспорти ёки автомобилларга ТХК, корхона жамосининг ижтимоий ҳаракати, мақсадга эришиш учун жамоа аъзоларига таъсир этиш, ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш дастурининг бажарилишига ҳаракат қилиш, хўжаликни юритиш, хўжаликни бошқариш, ақлий ва жисмоний кучлардан, корхона маблағларидан фойдаланиш каби вазифалар тушинилади. Ушбу мақсадларга эришиш учун корхонани ташкил этувчи одамлар гуруҳларининг фаолиятлари ўзаро мувофиқлаштирилади.

Корхонанинг иқтисодий ва хизмат кўрсатиш фаолияти даражаси фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичлари - маблағдан олинадиган даромад, хизмат кўрсатиш сифати, даромад ёки тушумнинг ўсиш суръати, меҳнат унумдорлиги, фойда, бажариладиган хизматлар ҳаракати ва шу кабилар билан баҳоланади.

Корхонанинг фаолияти кўп қиррали ва уни бошқариш санъати унинг иқтисодиётидадир. Ҳар қандай корхона тизим қуришини ифодалайди:

-бошқариш тизими, ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш), таъминот, захира, жўнатувчи, қабул этувчи ва шунга ўхшашлар.

Корхонанинг мақсади унумдорликни оширишда ва харажатларни пасайтиришда, хизмат кўрсатиш сифатини оширишда, истеъмол баҳосини ва доирасини кенгайтиришда ва хизмат кўрсатишни реклама қилишда, хизмат ёки маҳсулот турини топишда, эҳтиёжни қондиришда ифодаланади.

Корхонанинг иқтисодий фаолиятини яхшилаш учун хизмат кўрсатувчилар, айниқса унинг менежерлари кўпгина қоидаларни, жараёнлар ва тавсифларни билишлари керак. Улар натижасида меҳнат (хизмат кўрсатиш)нинг тартиби бирлашсин, шакллари ривожлансин, хизмат кўрсатишнинг унсурлари провард натижага ижобий таъсир этиб, самарадорлик ошсин. Корхонанинг самарадорлигини ошириш ва фойдани кўпайтириш кабилар ёрдами билан хизмат кўрсатиш тамойиллари, унсурлари ва воситалари корхона менежменти моҳияти ва мазмунини ифодалайди.

Албатта, корхона фаолияти мураккаб тизим ва ҳар хил кўринишдаги фаолиятдир: ташкилий-бошқариш, муҳандислик-менежерли, ҳисобга олиш-

иктисодий, назорат-тафтиш, тадқиқот лойиҳали- тадқиқот ва бошқа фаолиятнинг умумий саволларидан тузилган.

Корхона бўлинмалари ичида ўзаро бир-бирига боғлиқ тизим бири-бирига таъсир кўрсатади, шу жараёнларга, яъни таъсир этувчи ташқи омиллар ҳам бор. Корхонанинг ички фаолияти хизмат кўрсатишни бажаришда, ходимлар, ускуналар, воситалар, асбоблар ва бинолар билан таъминлашда намоён бўлади.

Ташқи омиллар (мижозлар, йўловчилар, мулкдорлар, эҳтиёт қисмлар материаллар) дан бирортаси бўлмаса, корхона фаолияти қийинлашади, баъзи ҳолларда корхонада иш тўхтаб қолади, корхона маблағлари (авторанспорт, ускунулар)нинг техник тайёрлик даражаси пасаяди.

Корхонанинг хизмат кўрсатиш фаолиятини такомиллаштириш хизмат жараёнларини ташкил этишни яхшилаш, меъерий–техник таъминлаш, эгилувчан ёки эпчил бошқариш тизимини яратиш, эҳтиёт қисм ва материаллар билан таъминлаш, бажариладиган иш сифатини ошириш, корхона ходимларининг малакасини ошириш ва бажариладиган ишларни сифати ва унуми оширидан ходимлар манфаатдорлигини таъминлаш, уларни рағбатлантириш, чора-тадбирларини ишлаб чиқишда намоён бўлади.

Корхонанинг хизмат кўрсатиш ва бошқариш таркибини танлаш, шакллантиришда тизимнинг таркибий усуллари орасидаги нисбатан ва ўзаро таъсирни аниқлаш, хизмат кўрсатиш жараёнларини мақбуллаштириш ҳамда замонавий технологик жараёнлар яратишда ўз ифодасини топади.

Корхонанинг хизмат кўрсатиш фаолиятини самарали ташкил этишда қуйидагиларга эътибор бериш ўта муҳим; иш тартибини танлаш; хизмат кўрсатиш ва бошқа ишлар бир маромда бажарилишини таъминлаш; энг қўлай бўлинмалар тузилишини ишлаб чиқиш; корхонанинг барча бўлинмалари билан энг самарали бошқариладиган усулларни ишлаб чиқиш ва амалга жорий этиш; корхона захираларини мақбул даражада бошқариш.

Корхонани мақсадга мувофиқ фаолият кўрсатишини таъминлаш масалаларининг кўпчилигини оммавий хизмат кўрсатиш назарияси усулларини қўллаш орқали ҳал қилиниши мумкин.

Бу жараёнда, шунингдек, ҳужжатларнинг шакл ва айланиш жараёнларини тўғри танлаш ва такомиллаштириш, хизмат кўрсатишни бошқаришга, мулкнинг турли шакллари ишлатишга ва меҳнатни илмий асосда ташкил этиш усулларига эътибор бериш зарур. Бунда, тўғри танланган бошқарув аппарати ходимларига кўп нарса боғлиқ. Уларнинг мақсадга мувофиқ иш юритиши корхонанинг хизмат кўрсатиш фаолиятини таъминлайди.

Юк ва йўловчиларни ташиш, автомобилларга техник хизмат кўрсатишни ташкил этиш, корхона менежментининг муҳим вазифаси.

Корхонанинг истиқболда муваффақиятли фаолият кўрсатишини таъминлашда қуйидагиларга риоя қилиш керак:

-транспорт ва техника хизмати кўрсатиш жараёнини технологик жиҳатдан қайта қуриш ва автоматлаштириш иш жараёнига, юқори малакали ходимларни жалб этишга ўтиш;

-корхона ходимлари учун қулай меҳнат шароитни яратиш, юқорироқ иш ҳақи белгилаш, бир қанча номоддий рағбатлантириш шаклларини жорий қилиш;

-корхона фаолиятининг самарадорлигини доимий назорат қилиш, унинг барча бўлинмалари ишини мувофиқлаштириш;

-мунтазам изланиш ва янги бозорларни ўзлаштириш.

Шу билан бирга корхонанинг тараққий этиш мақсадларини аниқлаш, бунда қуйидагиларга алоҳида эътибор бериш лозим:

-энг муҳим масалаларни, улар навбати ва ечимининг кетма-кетлигини аниқлай билиш;

-корхонанинг устувор ривожланиш ишланмасини тайёрлаш – хўжалик масалалари тизими ва уларни ечиш йўллари;

- ҳар хил даврларга мўлжалланган муаммоларни ечмоқ учун чора-тадбирлар тизимини тайёрлаш;

-зарур бўлган неъматларни ва уларни таъминлаш манбаларини баҳолаш;

-қўйилган масала ва топшириқларнинг бажарилиш устидан қаттиқ назорат ўрнатиш.

Корхона истиқболли фаолият кўрсатиши учун устувор бошқаришга алоҳида эътибор бериш лозим. Бунинг учун бизнеснинг бош мақсадини ишлаб чиқиш, омиллар таъсир кўрсатиб турган шароитда корхонанинг тараққий этиш натижаларини башорат қила билиш, натижалар параметрларидан оғмаслиги учун устувор ривожлантиришни қўллаш керак. Юқоридаги чора-тадбирлар кундалик фаолиятда тезкор бошқариш орқали рўёбга чиқарилиши шарт.

2012 йилда 517 километрлик автомобиль йўллари, иккита йирик транспорт боғламаси, 544 погон-метр кўприк ва йўл ўтказгичларни қуриш ҳамда реконструкция қилиш мўлжалланмоқда. Бунинг учун Республика йўл жамғармасидан 360 миллион АҚШ долларидан ортиқ қийматдаги, ўтган йилга нисбатан 12,5 фоиз кўп маблағ йўналтириш режалаштирилмоқда.

Ўзбек миллий автомагистралини модернизация қилиш нафақат мамлакатимиз, балки бутун Марказий Осиё минтақаси учун улкан стратегик аҳамиятга эга эканини инобатга олган ҳолда, ушбу лойиҳани амалга оширишда Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Араб Мувофиқлаштириш гуруҳи аъзолари сингари халқаро молия тузилмалари фаол иштирок этмоқда.

Мазкур ташкилотлар томонидан 742 километрлик автомобиль йўлларини қуриш ва реконструкция қилиш, йўл қурилиши бўйича замонавий техника сотиб олиш учун 1 миллиард 400 миллион долларга яқин имтиёзли кредитлар ажратилди.

Фақат 2012 йилнинг ўзида ушбу мақсадлар учун 109 миллион доллар миқдоридаги маблағни ўзлаштириш, 165 километр цемент-бетон қопламали йўллارни фойдаланишга топшириш, жумладан, Қамчиқ довони орқали ўтадиган йўлни реконструкция қилиш мўлжалланмоқда.

“Ўзавтойўл” давлат акциядорлик компанияси, Республика йўл жамғармаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларига ажратилаётган маблағларни самарали ўзлаштириш ҳамда автомобиль йўллари қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш юзасидан белгиланган кўрсаткичларни сўзсиз бажариш бўйича амалий чоралар кўриш вазифаси топширилади.

Темир йўллар коммуникацияларини янада ривожлантириш, Мароқанд — Қарши ва Қарши — Термиз темир йўл участкаларини электрлаштириш бўйича лойиҳалар амалга оширилишини жадаллаштириш зарур. Шу билан бирга, Тошкент — Самарқанд темир йўл линияси участкасида ободонлаштириш ишларини давом эттириш ҳамда юқори тезликда ҳаракатланадиган йўловчи поездларнинг ишончли ва хавфсиз қатновини таъминлашга алоҳида эътибор қаратиш даркор. “Ўзбекистон темир йўллари” компанияси манфаатдор вазирлик ва идоралар билан биргаликда мазкур ишларни амалга ошириш бўйича тармоқ жадвалларини ишлаб чиқиши ва тасдиқлаштириши, уларнинг ўз вақтида бажарилишини таъминлаши лозим.

Ўзбекистон Республикасида умумий фойдаланиладиган юк ва йўловчилар ташувчи транспортнинг барча темир йўл, автомобиль, авиация, шаҳар электр транспорт, дарё, трубопровод транспорти, шунингдек, умумий фойдаланилмайдиган - темир йўл, автомобиль, тасмали транспорт, осма арқон транспорти ривож топган. 2010 йил мамлакат ялпи ички маҳсулотнинг 7,7 фоиз транспорт тармоқлари ҳиссасига тўғри келди.

Республика мустақилликка эришгандан кейин транспортнинг халқ хўжалигига ва аҳолига хизмат кўрсатишини тубдан яхшилаш ва транспорт бошқариш тизимини такомиллаштириш мақсадларида «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси, «Ўзбекистон автомобиль транспорти», давлат акциядорлик корпорацияси, «Ўзбекистон темир йўллари» давлат - акциядорлик компанияси ва бошқа идоралар ташкил этилди. Мамлакат транспорт корхоналари давлат иштирокидаги акционерлик компаниялари, корпорациялари, очиқ турдаги акционерлик, масъулияти чекланган жамиятларга, жамоа корхоналарига айлантирилди.

6-мавзу: Республика қурилиш мажмуи

Режа:

1. Қурилиш, унинг халқ хўжалигида тутган ўрни ва аҳамияти.
2. Қурилиш индустрияси.
3. Қурилиш тизими.

Таянч сўз ва иборалар: қурилиш индустрияси, қурилиш моддий-техника базаси, қурилиш материаллари, капитал қурилиш, капитал сарфлар, қурилиш ишларининг самарадорлиги, молия-қурилиш корпорациялари.

1- савол баёни: Қурилиш республикадаги моддий ишлаб чиқаришнинг энг муҳим тармоқларидан бири. Республика иқтисодиётида ялпи ижтимоий маҳсулот таркибида солиштирма хиссасига кўра саноат ва қишлоқ хўжалигидан кейин 3-ўринда туради. Ялпи ички маҳсулотнинг 7,8%и, халқ хўжалигида банд бўлган ишчи ва хизматчиларнинг 10,34% и қурилиш ишлари билан машғул.

Қурилиш халқ хўжалигининг барча тармоқларига хизмат кўрсатиб, асосий фондларнинг қайта такрор ишлаб чиқариш учун шароитларни таъминлайди, халқ хўжалигининг мақбул таркибини барпо этиш, ишлаб чиқарувчи кучларни мақсадга мувофиқ жойлаштириш, республиканинг янги табиий бойликларини ўзлаштириш, бўш меҳнат ресурсларини ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этишга ёрдам беради.⁷

Республикада қурилиш ишлари пудрат, субпудрат ва қисман хўжалик усулларида олиб борилади.

Ўзбекистон Республикасида қурилиш мажмуига республикадаги қурилишга хизмат қиладиган барча муассаса, ташкилот, ишлаб чиқариш бошқармалари ва корхоналари, яъни лойиҳалаштиришдан тортиб, бино ва иншоотларни фойдаланишга

топширгунча хизмат қилувчи босқичлар киради. Турли хўжалик соҳалари алоқаларининг кучайишини тармоқлараро қурилиш саноати таъминлайди.

Ҳозирда, республикада қурилиш саноати қишлоқ хўжалиги ва транспорт сингари муҳим аҳамият касб этмоқда. Қурилиш саноати завод- фабрикалар, кон-карьерлар, канал-сув омборлари, йўл-туннеллар, муассаса-корхоналар, уй-жойлар ва ҳоказолар қуришни ўз ичига олади.

Қурилиш саноати қурилиш ва доимий кадрлар билан иш кўради. Унинг маҳсулотлари битказилган ва фойдаланишга топширилган бино ва иншоотлардир. Буларнинг ҳаммаси республиканинг жуғрофий муҳити, жойларнинг иқлими, тузилиши, ер ости сувлари, геологик ва сейсмик ҳолати ва бошқа омиллар ҳисобга олинади. Масалан, республикамиз сейсмик фаол районда жойлашганидан бино ва иншоотларни 9 ва 10 балли силкинишларга бардош берадиган қилиб қуриш талаб этилади.

Қурилиш саноатининг маҳсулотлари саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва ҳоказоларга ҳамда уй-жой хўжалиги, маданий-маиший, маориф ва соғлиқни сақлаш муассасалари ривожланишга хизмат қилади.

⁷ [Paul A. Samuelson](#), [William D. Nordhaus](#). Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.

Қурилиш саноати тараққиёти табиий ва меҳнат ресурсларининг жуғрофий хусусиятларини чуқур илмий таҳлил қилиш ва улардан оқилона фойдаланишни тақозо этади.

Ўзбекистонда қурилиш ишларининг муваффақияти барпо этилган қурилиш ташкилотлари фаолияти билан чамбарчас боғлиқдир.

2-савол баёни: Ўзбекистон Республикасида қурилиш индустриясининг негизини давлат, акциядорлик, ширкат, хусусий, қўшма ва бошқа пудрат қурилиш-монтажи ташкилотлари, шунингдек, ўз моддий-техника ва ишлаб чиқариш базасига, малакали ишчи ва мутахассис кадрларга эга бўлган корхоналар, транспорт ва бошқа ёрдамчи хўжаликлар ташкил этади. Ўзбекистонда 245 монтаж-қурилиш трести, 196 қурилиш саноати корхонаси, 1882 қуйи пудрат ташкилоти, 3 мингга яқин кичик корхона, 64 лойиҳа ва илмий ҳамда қурилиш соҳасига мослаштирилган илмий-тадқиқот институти фаолият кўрсатади. Қурилиш-монтаж ишларининг деярли барчасини ихтисослаштирилган қурилиш ташкилотлари амалга оширади.

Республиканинг қурилиш ташкилотлари ихтисослаштирилган корпорация, компания, бирлашма, трестлар ва бошқармаларга уюшган. Қурилиш моддий-техника базасининг муҳим таркибий қисмини қурилиш материаллари саноати ташкил этади.

Қурилиш индустриясида йиғма темир-бетон конструкциялари ва деталларидан кўпроқ фойдаланилмоқда. Бино ва иншоотларнинг йирик қисмларини, уй пойдеворлари, девор панеллари, зинопоярлар ва бошқаларни завод усулида тайёрлайдиган янги тармоқлар пайдо бўлди. Қурилиш тобора бино ва иншоотларни монтаж қилиш жараёнига айланиб бормоқда. Биноларнинг зилзилабардошлиги таъминланган. Қишлоқ жойларида лойиҳалаш-қурилиш тамойиллари ўзгарди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш бўйича саноат мажмуалари ўрнига кичик фирмалар қурилмоқда. Иморатларни тиклашда енгил конструкциялар кўпроқ қўлланилмоқда, хўжаликлар кўрғонларини қуришда уй-жойлар билан бир пайтда маданий-маиший муассасалар, ишлаб чиқариш бинолари комплекс фойдаланишга топширилади. Қурилишда жами жараёнларни қамраб олган қишлоқ қурилиш комбинатлари барпо этилган.

Ўзбекистонда қудратли иқтисодий салоҳиятни барпо этишдаги муваффақиятлар бевосита қурилиш билан боғлиқ. 1924-95 йилларда 5,5 минг км. темир йўл, 1500 дан ортиқ йирик давлат саноат корхонаси, 40 га яқин магистрал канал, 54 йирик сув ва сел омбори қурилди, 2 млн. га дан ортиқ суғориладиган ерлар ўзлаштирилди, 29 млн. га яйловга сув чиқарилди.

1995 йилда жами манбалардан ўзлаштирилган капитал маблағлар 82,2 млрд. сўмни, жумладан унинг 47,0 млрд. сўмини қурилиш-монтаж ишларига

сарфланган маблағлар ташкил этди. Капитал маблағлар таркибида давлат ҳиссаси 57%га тушди. Уй-жой қурилиши кенг миқёсларда олиб борилди ва молиялашнинг жами манбаларидан фойдаланилди.

Республика мустақилликка эришганидан сўнг капитал қурилиш янги дастур асосида давом эттирилди. Республика иқтисодиёти учун муҳим бўлган автомобиль, олтин қазиб олиш, нефть ва бошқа саноат тармоқларида янги корхоналарни қуриш бошланди. Барча вилоятларда саноат корхоналари, уй-жойлар, маданий-маиший бинолар, бозор ва садо расталари, ҳаммом, чойхона, касалхона, маҳалла марказлари, масжидлар қурилди, Ўнлаб меъморий мажмуалар, тарихий ёдгорликлар, мадрасалар, масжидлар таъмирланди.

Капитал маблағларнинг 66,8%и ишлаб чиқариш, 33,2%и ноишлаб чиқариш объектлари йўналишда сарфланди. Қурилиш соҳасида халқаро ҳамкорлик яхши самара бермоқда. Хорижий фирмалар билан ҳамкорликда Тошкент, Самарканд, Бухоро шаҳарларида халқаро классдаги меҳмонхоналар қурилиши ва таъмирлаш ишлари бошланди. Республика тарихида биринчи марта капитал қурилиши соҳасига чет эл инвестициялари жалб этилди. Капитал маблағлар таркибидаги хорижий инвестициялар ҳиссаси 16%ни ташкил этди.

Қишлоқ жойларда хусусий уй-жойларни қуриш бўйича кенг қўламли дастур амалга оширила бошлаганидан буён, яъни сўнгги икки йил давомида 15 мингдан зиёд оила ҳар томонлама қулай янги уй-жойларга эга бўлди.

Фақат ўтган йилнинг ўзида намунавий лойиҳалар асосида умумий майдони 1 миллион 100 минг квадрат метрга тенг бўлган 7 минг 400 та хусусий уй-жой қуриб битказилди. Бу мақсад учун 576 миллиард сўмликдан ортиқ инвестициялар йўналтирилди, уларнинг 63 фоиздан зиёдини марказлаштирилган манбалар ва “Қишлоқ қурилиш банк” маблағлари ташкил этади.

Жорий йилда умумий тураржой майдони 1 миллион 200 минг квадрат метрдан ортиқ бўлган 8 минг 510 та яқка тартибдаги уй-жой қурилиши режалаштирилган, бу эса ўтган йилга нисбатан 15 фоиз кўпдир.

3-савол баёни: Қурилиш тизимининг органлари қуйидагилардан иборат: «Ўзсаноатхўжаликқурилиш» корпорацияси, «Ўзмонтажмахсусқурилиш» уюшмаси, «Ўздехқончиликқурилиш», «Ўзжамоахўжаликқурилиш» давлат ширкат бирлашмалари, «Тошкентуй-жойинвестқурилиш» корпорацияси ва бошқалардир. Сув хўжалиги ва мелиоратив ишларни «Ўзсувқурилиш» давлат концерни олиб боради. «Ўзтрансқурилиш», «Ўзавтойўл» концерни, Энергетика ва электрлаштириш вазирлиги ҳам қурилиш ишларини бажаради.

«Ўзсаноатхўжаликқурилиш» давлат корпорацияси республика саноат қурилиши, уй-жой ва бошқа ижтимоий мақсадлардаги объектларни қуриш билан шуғулланади. қурилиш ташкилотлари, қурилиш индустрияси корхоналари, транспорт, лойиҳа-конструкторлик ва бошқа ташкилотларни ихтиёрий асосларда бирлаштиради.

«Ўзмонтажмахсусқурилиш» уюшмаси республика халқ хўжалигининг барча тармоқларида монтаж ва махсус қурилиш ишларини олиб боради. Технологик жиҳозлар, электр таъминоти объектлари, автоматика, алоқа тизимлари, металл ва йиғма темир-бетон конструкциялари, иссиқлик изоляцияси жиҳозлари, лифт ва кўтаргичлар, саноат печлари ҳамда қувурлари ва бошқаларни монтаж қилади, кўради. Уюшма таркибида ихтисослаштирилган трест, «Ўзэлектрмонтаж», «Ўзсантехгазмонтаж», «Ўзиссиқликмонтаж», «Ўзсаноатвентиляция», «Ўзпўлатконструкция», «Фарғонанефтькимёмонтаж» трестлари, «Ўзбекнефтмонтаж» бошқармаси, Тошкент енгил металл конструкциялари, Тўйтепа металл конструкциялари, Тошкент санитария жиҳозлари заводлари, «Ўзмонтажлойиҳа» институти ва бошқалар бор.

«Ўздеҳқончиликқурилиш» бирлашмаси қишлоқ жойларида ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш мақсадларидаги қурилиш ишларини олиб боради. Республика қишлоқ қурилиши вазирлиги ва «Ўзжамоахўжаликқурилиш» бирлашмасининг айрим ташкилотлари негизда ташкил этилган. Бирлашма қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базасини яратиш ва мустаҳкамлаш, жамоат бинolari, мактаблар, йирик касалхоналар, савдо марказлари, клуб ва маданият саройлари, боғчалар, маиший хизмат кўрсатиш комбинатлари ва бошқалар қурилишида катта ютуқларни қўлга киритди.

«Ўзжамоахўжаликқурилиш» ширкат бирлашмаси қишлоқ туманларида, жамоа хўжаликларида уй-жой, жамоат ва маданий-маиший объектлар, ишлаб чиқариш корхоналари қурилиши бўйича бош пудратчи.

Ўзбекистон Республикаси кўп тармоқли қурилиш материаллари саноатига эга. Цемент, асбест-цемент, деворбоп материаллар, юмшок ёпғич ва гидроизоляция материаллари, табиий тошлардан қоплама материаллар, норуда қурилиш материаллари, қурилиш керамикаси, иссиқлик изоляцияси материаллари, оҳак, гипс, боғловчи материаллар ва улардан буюмлар, санитария-гигиена жиҳозлари, полимер хом ашёдан қурилиш материаллари ва буюмлар, темир бетон конструкциялари ва бошқа ишлаб чиқариш тармоқлари мавжуд. Тармоқ корхоналарида 100 дан ортиқ номдаги асосий маҳсулот турлари тайёрланди.

Қурилиш материаллари саноати тармоқлари юксак механизациялашган ва халқ хўжалигининг қурилиш материалларига бўлган талаби тўла қондиради. Хорижий инвесторлар иштирокида янги қўшма корхоналар қурилмоқда, ишлаб тўрган корхоналар замонавий технология билан жиҳозланиб, кенгайтирилмоқда.

Ўзбекистонда табиий хом ашёдан қурилиш материаллари сифатида фойдаланиш тарихи узок ўтмишга бориб тақалади. Айниқса, бинolar қурилишида хом ғишт, гувала, ёғоч, синч, оддий тупроқдан тикланадиган пахса асрлар давомида асосий қурилиш материаллари бўлиб келган. Хумдонларда пиширилган ғишт, сопол, чинни кошин, ганч, йўнилган гранит,

мармар тошлар сарой, мадраса, масжид, работлар қурилишида кенг қўлланилган.

Цемент саноати. Республикадаги қурилиш индустриясининг биринчи корхонаси 1913 йил қурила бошлаган Хильково цемент заводидир. Республикада цементга эҳтиёж ошиб борганидан кейин 1932 йилда Қувасой цемент заводи ишга туширилди.

Республика цемент саноати тармоғида йилига 5 млн. тоннадан кўпроқ цемент ишлаб чиқарадиган 5 йирик корхона ишлайди. Цементнинг ҳамма асосий турларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Цемент корхоналарида шифер, абоцемент қувурлар, минерал пахта ва ундан тайёрланадиган буюмлар, цемент-кум черепицалари ва бошқа маҳсулотлар ҳам ишлаб чиқариш йўлга қўйилган.

Тоштарошлик (тошга ишлов бериш). Табиий тошлар (мармар ва гранит) дан ишланган қоплама материаллари ва банклар Марказий Осиё меъморчилигида кўп ишлатилган.

Қоплама тошлар захиралари, хилма-хиллиги ва ранги бўйича Ўзбекистон МДХ мамлакатлари орасида етакчи ўринда. Республикада 30 дан ортиқ мармар, гранит, трювертин, туф ва бошқа жинслар конлари топилган. Республикада норуца ва қоплама материаллар тармоғида тошга ишлов беришадиган 19 та корхона фаолият кўрсатмоқда.

Деворбоп материаллар саноати соҳасида қурилишда ишлатиладиган оловбардош ва иморат ғиштининг асосий қисми яланғоч 2-ғишт заводи, Янгийўл 8-ғишт заводи ва бошқа заводларда чиқарилади. 1990 йиллар бошидан ғиштни янги технология асосида тайёрлаш бўйича экспериментал цехлар ишга туширилди.

Керамика саноати тармоқларида Ангрен керамика комбинати ва Тошкент қурилиш материаллари комбинатида барча турдаги сопол қошинлар, санитария-қурилиш фоянси, гипс, канализация қувурлари, малойиҳа буюмлари ва бошқа турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқарилади.

Шиша-ойна саноти соҳасида «Қувасойшиша» ишлаб чиқариш бирлашмаси ва /азалкент шиша-ойна заводи ишлайди. Бу корхоналарда йўлига 212 млн. дона консерва шиша идишлари, 80 млн. дона бутилка, 2 млн.м2 дераза ойнаси ишлаб чиқарилади.

7- мавзу: Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати

Режа:

1. Миллий иқтисодиётга инвестиция жалб қилишнинг аҳамияти.
2. Инвестиция фаолиятининг шаклланиши ва тартибга солиниши.
3. Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш йўллари.

Таянч сўз ва иборалар: инвестиция, капитал қурилиш, инвестициялар, бозор инфратузилмаси, қурилиш дастури, ишлаб чиқариш қувватлари,

капитал курилиш, асосий фондлар, ноишлаб чиқариш фондлари, капитал қўйилмалар.

1- савол баёни: Инвестиция - иқтисодий, ижтимоий ва бошқа фаолият объектларига қўйиладиган моддий ва номоддий неъматлар ва уларга нисбатан бўлган мулкчилик. **Инвестиция турлари.**

Капитал инвестициялар-асосий фондларни яратиш ва такрор ишлаб чиқариш учун қўйиладиган инвестициялар

Инвестицияли инвестициялар-техника ва технологиянинг янги авлодига яратиш ва тадбиқ этишга қўйилган қўйилмалар

Ижтимоий инвестициялар-инсон салоҳияти, билими ва ишлаб чиқариш тажрибасини ривожлантиришга қўйилган қўйилмалар

Инвестор - ўз маблағлари, қарз маблағлари ва жалб қилинган бошқа маблағларни сармоялайдиган ҳамда мулкий бойликларни ва инвестиция фаолияти объектларини сармоялайдиган шахс .

Инвестиция фаолияти субъектлари:

- 1) жисмоний ва юридик шахслар-ўз резидентлари;
- 2) жойлардаги давлат хокимияти органлари ва давлат бошқарув органлари;
- 3) хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар чет-эл юридик шахслари ва фуқаролари, ҳамда фуқаролиги йўқ бўлган шахслар;

Инвестицион фаолият– инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган инвестицион фаолият субъектлари ҳаракатининг йиғиндиси

Инвестицион ресурсларга қуйидагилар киради:

- 1) пул ва бошқа молиявий маблағлар, кредитлар, акциялар ва бошқа қимматли қоғозлар;
- 2) ҳаракатдаги кўчмас мулк;
- 3) интеллектуал мулк объектлари;
- 4) ер ва бошқа табиий ресурсларга бўлган эгалик ва фойдаланиш ҳуқуқи;
- 5) республика қонунчилигига тўғри келадиган бошқа бойликлар.

Инвестициялар –асосий фондларни кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлайдиган жараёндир (ресурслар харажатларга айланади). Инвестициялар қисқа муддатли (1 йилгача) ва узок муддатли (1 йилдан ортиқ) инвестицияларга бўлинади.

Инвестицион фаолият объектлари:

- асосий фондлар ва айланма маблағлар;
- қимматли қоғозлар;
- фан-техника маҳсулоти;
- мақсадли пул маблағлари;
- мулкий ҳуқуқ ва интеллектуал мулкка ҳуқуқ

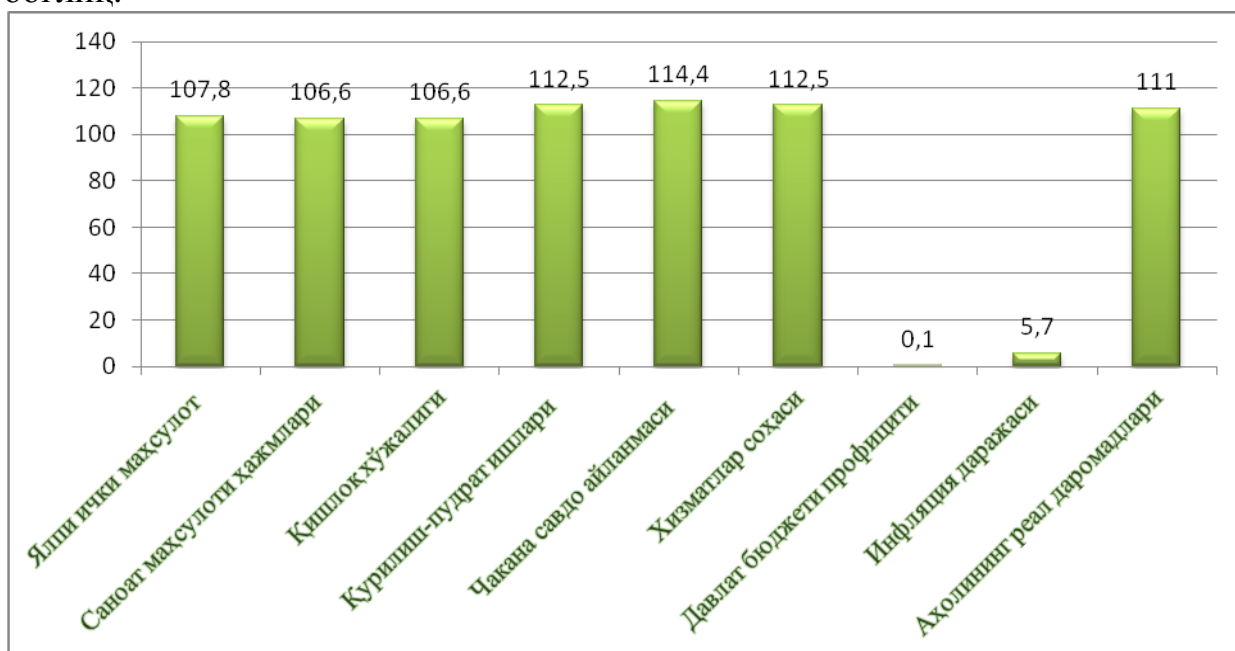
Инвестицион фаолият субъектлари:

- инвесторлар;
- буюртмачилар;
- ишни бажарувчилар;
- инвестицион фаолият объектларидан фойдаланувчилар;
- инвестицион фаолиятнинг бошқа иштирокчилари.

Инвестирлаш жараёни - пул маблағларини жамғариш, яъни молиялаш манбаи маблағларнинг ишлатилиши

Мамлакатимизда ўтган 2016 йил якунлари бўйича ялпи ички маҳсулот 7,8 фоизга ўсганлиги, саноат маҳсулоти ҳажмлари – 6,6 фоизга, қурилиш-пудрат ишлари – 12,5 фоизга, чакана савдо айланмаси – 14,4 фоизга, хизматлар – 12,5 фоизга ўсганлиги, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,1 фоиз миқдоридан профицит билан ижро этилганлиги, ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси таъминланганлиги, инфляция даражаси прогноз параметрларидан ошмаганлиги ва 5,7 фоизни ташкил этганлигини санаб ўтишимиз мумкин.

Иқтисодий модернизиациялаш, ислохотларни чуқурлаштириш, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондларни яратиш, амалда фаолият юритаётган техника ва технологияларни янгилаш, уларни қўллаб-қувватлаш инвестицион жараёнларни нечоғлиқ тўғри ва самарали амалга оширишга боғлиқ.

1-расм. 2016 йилда Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асосий кўрсаткичлари (2015 йилга нисбатан фоизда)⁸

⁸<http://www.uza.uz/oz/politics/zbn-respublikasi-vazirlar-ma-kamasining-mazhlisi-t-ris-15-01-2017>

Мамлакатимиз иқтисодиётини таркибий ўзгартириш, тармоқларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир лойиҳаларни амалга ошириш учун инвестицияларни жалб қилиш борасида бажарилаётган ишлар алоҳида эътиборга лойиқ.

2016 йилда иқтисодиётга 16,6 миллиард АҚШ долларидан кўп инвестиция киритилди, бу 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўпдир. Ўзлаштирилган чет эл инвестиция ва кредитлари ҳажми эса 11,3 фоизга ўсиб, 3,7 миллиард доллардан зиёд бўлди.

2016 йилда Инвестиция дастури доирасида умумий қиймати 5,2 миллиард долларлик 164та йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди. Жумладан, Талимаржон ИЭСда 450 МВт қувватли иккита буғ-газ турбинаси ва Ангрен ИЭСда кўмир кукунидан фойдаланишга мўлжалланган 130-150 МВт қувватли энергия блоки қуриш, Жиззах вилоятидаги цемент заводи қувватини кенгайтириш, «Индорама Қўқон текстиль» хорижий корхонаси ва «Фантекс» МЧЖда йигирув ишларини ташкил этиш, «GM Ўзбекистон» акциядорлик жамиятида «Т-250» русумидаги енгил автомобиллар ишлаб чиқаришни ташкил қилиш», шу билан бирга, «Сирдарё вилоятидаги «Guliston Med Техника» қўшма корхонасида стерил шприцлар ишлаб чиқариш" ва бошқа лойиҳалар шулар жумласидандир⁹.

2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид давлат дастурида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш йўналишида корхоналарнинг маблағлари, ЎзТТЖ, тижорат банклари кредити, хорижий инвестиция ва кредитлар ҳисобидан 2017 - 2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридан 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурлари амалга оширилади.

Натижада келгуси 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 баробар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади. 2017 йилда 75 дан ортиқ янги турдаги рақобатдош тайёр маҳсулотлар ўзлаштирилади.

Жумладан, йилига 50 мингта автомобил ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган “М-300” русумидаги енгил автомобил ишлаб чиқаришни ўзлаштириш”, 200 минг тонна калий ўғитлари ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган “Деҳқонобод калий ўғитлари заводи қурилиши”, “Хонжиза конида полиметалл рудаларга ишлов бериш” каби йирик лойиҳалар, Навоий кон-металлургия комбинати, “Навоийазот” компаниясининг бир қатор янги объектларини барпо этиш ишлари ва бошқа лойиҳалар ниҳоясига етказилганини таъкидлаш жоиз.

⁹ www.gov.uz/uz/news/category/1

“Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонаси ҳудудида хорижий инвесторлар билан эришилган битимлар доирасида 19 та инвестиция лойиҳасини амалга оширишга киришилди. Ана шу лойиҳалар доирасида жаҳон бозорида харидоргир бўлган замонавий маҳсулот ишлаб чиқарадиган 7 та корхона фойдаланишга топширилди.

Иқтисодиётимизнинг реал секторига қарийб 2 миллиард 900 миллион доллар ҳажмида хорижий инвестициялар жалб қилинди, уларнинг 78,8 фоизи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир.

Капитал қўйилмаларни молиялаштириш манбалари ва улардан фойдаланиш борасида ижобий сифат ўзгаришлари рўй бермоқда.

Жами инвестицияларнинг 73 фоиздан ортиғи мамлакатимизнинг ички манбалари ҳисобидан — корхоналар ва аҳоли маблағлари, инвестиция жараёнларида тобора фаол иштирок этаётган тижорат банклари кредитлари, шунингдек, давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан шакллантирилмоқда.

Жами инвестицияларнинг 73,5 фоизидан ортиғи ишлаб чиқариш қувватларини барпо этишга йўналтирилмоқда. Инвестицияларнинг қарийб 45,3 фоизи замонавий, юксак самарали асбоб-ускуналар харид қилишга йўналтирилгани, айниқса, муҳимдир.

Мамлакатимизда фаол инвестиция сиёсати олиб борилиши натижасида ҳисобот даврида ўнлаб замонавий корхоналар ишга туширилди. Жумладан, “Женерал Моторс Павертрэйн Ўзбекистон” қўшма корхонасида юқори технологиялар асосида автомобиль двигателлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Шунингдек, автомобиль генератори ва компрессорлари ишлаб чиқариш бўйича қувватлар барпо этилди, энергияни тежайдиган лампалар ишлаб чиқариш бўйича учта лойиҳа амалга оширилди.

Шулар қаторида “Зенит электронкс” қўшма корхонасида “Самсунг” кир ювиш машиналари ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Айни пайтда маиший газ плиталари, кондиционерлар, электр пилесослар ва бир қанча бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

“Муборак газни қайта ишлаш заводи” унитар шўъба корхонасида суюлтирилган газ ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш мақсадида пропан-бутан аралашмаси қурилмасининг биринчи навбатини, Самарқанд вилоятида

“MAN” юк ташиш машиналари ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуанинг дилерлик марказини бунёд этиш ишлари якунига етказилди.

Навоий иссиқлик электр станциясида буғ-газ қурилмасини барпо этиш, Ўзбекистон — Хитой газ қувурининг учинчи йўналиши каби йирик лойиҳаларни амалга оширишда қурилиш-монтаж ишлари қизгин паллага кирди.

Навоий шаҳридаги эркин индустриал-иқтисодий зона муваффақиятли фаолият юрита бошлади, унинг ҳудудида янги ташкил этилган корхоналарда спидометрлар, автомобиллар учун ўтказгичлар, компрессорлар, рақамли телевизион тюнерлар, энергияни тежайдиган лампалар, ёритиш ускуналари, диодли лампалар, модемлар, полиэтилен ва полипропилен қувурлар, косметика воситалари ҳамда тиббиёт маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

2- савол баёни: Инвестицияларнинг мазмун-моҳияти бўйича замонавий қараш нуқтаи назарларининг ўрганилиши шуни кўрсатадики, иқтисодий фанларнинг турли бўлимлари ва амалий фаолиятда улар турлича талқин этилади. Инвестициялаш мақсадлари, соҳалари, сафарбар этилиш объектлари, ҳаракат йўналишларидан келиб чиқиб, инвестициялаш тушунчаси ўзига хос маънода ишлатилади. Молия нуқтаи назаридан, фақат капитални йўқотиш rischi мавжуд бўлган пул шаклидаги инвестициялар янги активларини вужудга келтиради.

Инвестицияларнинг таснифи (классификацияси)га мувофиқ ва улар молиялаштириш манбаларининг ишончлилигига қараб рисклар мажмуаси ўзгариб боради.¹⁰

Инвестициялар капиталнинг барча шакллари (ссуда, акциядорлик, тадбиркорлик)дан фарқли ўлароқ, бутун рисклар мажмуини ҳис этади ва капитал қийматининг йўқотиш riskини минималлаштиришни назарда тутди. Капиталдан фарқли ўлароқ, инвестициялар аниқ ва ноаниқ бўлган рисклар билан онгли равишда тўқнашади ва боғланади. Инвестицияларнинг мамлакатлараро кўчиб юриши ноаниқ рисклар ва ноаниқлик даражасини оширади.

Инвестициялар инвестициялаш мақсадлари ва улар билан боғлиқ рисклардан келиб чиқиб қуйидаги турларга бўлинади: венчур; бевосита; портфел; аннуитет. Қўйиш объекти бўйича: мол-мулк; инвестиция; молиявий. Инвестициялаш субъектлари бўйича: давлатга қарашли; корпоратив; хусусий. Қайта ишлаб чиқариш бўйича: соф; путурдан кетишни қопловчи; ялпи. Қаратилган соҳа ва объектлари бўйича: капитал; инновация; ялпи. Ҳаракат йўналиши бўйича: янги лойиҳаларга; кенгайтиришга инвестициялар; инвестициялар.

Инвестицияларнинг мазмуни, аниқ манбалардан маблағ олишга, капитал қийматини сақланиш riskи даражаси ва бўлажак самарага эришишни ҳисобга олган ҳолда уларнинг асосли қўйилишини билдиради. Ана шу белгиларга кўра, инвестициялар бошқа қўйилмалардан фарқ қилиши мумкин. Булар барчасининг асосида капиталнинг ҳаракатланиш жараёни ётади. Капиталнинг ҳаракат қилиш жараёнига жалб этилиши инвестициялар моҳиятини акс эттиради. Инвестициялаш жорий қиймати сақлаш, келгуси жамғармаларни таъминлаш мақсадида капиталлашувга қаратилади. Хулоса

¹⁰ [N. Gregory Mankiw](#). Principles of Economics, 7th edition. [Amazon, USA](#) 2016

килиб айтадиган бўлсак, инвестициялар назарда тутилган ва тутилмаган, аммо эҳтимоли бор рисклар ҳамда кўзланаётган самараларни баҳолаш асосида, ўз ва ўзга маблағлар қийматининг капиталлашуви ва жамғарилишини таъминлаш мақсадида молиявий ва реал активларга боғланишидан далолат беради.

3- савол баёни: Ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган муҳим устувор йўналиш – чет эл инвестицияларини кенг жалб қилиш, хорижий инвесторлар учун янада қулай шароитлар яратишдир.

Ўзбекистонда инвесторлар учун, айтиш мумкинки, кўп жиҳатдан беқиёс, ўта қулай инвестицион муҳит, имтиёз ва преференциялар тизими яратилган, деб айтишга барча асосларимиз бор. Иқтисодиётимизга жалб қилинаётган хорижий инвестициялар ҳажми йилдан йилга ортиб бораётгани ҳам бунинг ёрқин далилидир.

Халқаро молия институтлари ва хорижий компаниялар билан тузилган шартнома ва битимлар асосида 2011 йилда иқтисодиётимизнинг реал секторига 3 миллиард доллардан ортиқ инвестиция киритиш кўзда тутилмоқда. Шунини таъкидлаш керакки, бу маблағнинг 2 миллиард 200 миллион доллардан ортиғи ёки 73 фоиздан зиёдини тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари ташкил этади. Тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари ҳисобидан иқтисодиётимизнинг кўплаб тармоқларида 70 тадан ортиқ инвестиция лойиҳасини амалга ошириш мўлжалланмоқда. Бу, авваламбор, газни қайта ишлайдиган замонавий завод қуришни ўз таркибига олган Қандим гуруҳи конларини, шунингдек, Хаузак ва Шоди конларини ўзлаштириш, истиқболли углеводород хомашё конларида геология-қидирув ишларини олиб бориш бўйича йирик лойиҳалардир.

Айни вақтда Навоий вилоятида аммиак ва карбамид ишлаб чиқариш комплекси барпо этиш, Қорақалпоғистон Республикасида цемент заводи қуриш, Тошкент вилоятида турли мато ва тикувчилик маҳсулотлари, тайёр дори препаратлари ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича лойиҳалар ҳам шулар қаторига киради. Булар – тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобидан барпо этиладиган истиқболли объектларнинг бир қисми, холос.

Жами инвестицияларнинг қарийб 74 фоизи ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янгилашга қаратилган дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди.

Ўзида умумий қиймати 1 миллиард 600 миллион доллардан ортиқ бўлган капитал қўйилмалар ўзлаштирилиб, 205 та йирик инвестиция объекти қуриб битказилди.

Мустақиллик йилларида қурилиши ниҳоясига етказилган энг йирик объектлар Навоий иссиқлик элэктр станциясида Япониянинг “Мицубиси” компанияси томонидан ишлаб чиқарилган 478 мегавольт қувватга эга бўлган буғ-газ қурилмасининг ишга туширилди.

8-мавзу: Республикада бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари

Режа:

1. Ўзбекистоннинг давлат иқтисодий асослари
2. Ҳукумат ва унинг иқтисодиётни бошқарув вазифалари

Таянч сўз ва иборалар: давлатнинг иқтисодий асослари, ялпи ишлаб чиқариш, иқтисодий сиёсат, иқтисодий мустақиллик, ҳукумат, ҳукуматнинг иқтисодий вазифалари, давлат бошқаруви органлари, маҳаллий ҳокимият органлари, муниципал мулк.

1-савол баёни: Давлат бошқаруви ва давлат хизмати тизимини, давлат бошқарувини марказлаштиришдан чиқариш, давлат хизматчиларининг касбий тайёргарлик, моддий ва ижтимоий таъминоти даражасини ошириш ҳамда иқтисодиётни бошқаришда давлат иштирокини босқичма-босқич қисқартириш орқали ислоҳ қилиш.

Глобаллашув ва тезкор ривожланиш шароитида давлат қурилишини такомиллаштириш, давлат бошқарувини жамият тарққиётининг бугунги эҳтиёжларига мос равишда модернизация қилиш ўта долзарб вазифа сифатида майдонга чиқмоқда. Мамлакатимиз равнақини таъминлаш, жамиятни ижтимоий-сиёсий бошқариш, шу жумладан, унга давлат ҳокимияти воситасида кўмаклашув механизмларини такомиллаштириш янги-янги имкониятларни излашни тақозо этади.

Шу боис давлат бошқарувини оқилона ташкил этиш, унинг самарадорлигини ошириш замонавий илм-фан ва тафаккур ютуқларини жорий этишга таянмоғи лозим. Мустақил давлатчилигимиз тараққиёти йиллари мобайнида изчиллик ва собитқадамлик билан амалга ошириб келинаётган ислохотлар туфайли бугунги кунда мамлакатимизда демократик қадриятлар асосида шаклланган ва фаолият юритадиган халқчил давлат ҳокимияти ва бошқаруви тизими қарор топди.

Демократия тамойилларига таянувчи давлат ҳокимияти халқ манфаатини ифода этиб, жамиятни бошқариш ҳамда ривожлантиришга хизмат қилувчи бунёдкор куч сифатида намоён бўлади. Давлат ҳокимияти жамиятга сиёсий раҳбарлик қилиб, унга яхлитлик ва барқарорлик бахш этади. Ўзбекистонда ҳокимият идораларининг халқ манфаатларига бўйсундирилгани конституциявий принцип тарзида улар фаолиятининг асосий мезонига айланди.

Мустақилликка эришгач, жамият ва давлат ҳаётининг конституциявий ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш йўлидан бориб, мамлакатимиз ўз Конституциясини қабул қилди, унинг замирида миллий қонунчилик тизими

шаклланди. Конституция ва қонунлар давлат ва жамият қурилишини демократлаштириш ва либераллаштиришнинг ҳуқуқий асосларини ташкил этди. Аввало, давлат органларини шакллантириш ва фаолият юритиши соҳасига ҳокимиятлар тақсимланиши принципи жорий этилди: ҳокимият тузилмаларининг ваколатлари самарали конституциявий механизм асосида мутаносиб ҳолга келтирилиб, уларнинг фаолияти инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга йўналтирилди.

Амалга ошираётган конституциявий модернизация қилиш ва давлат қурилиши соҳасидаги изчил ислоҳотлар натижасида рационал давлат бошқаруви тизими шаклланди, ҳокимият тузилмалари ўртасида ваколатларнинг мутаносиб тақсимланишига эришилди.

Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида таъкидланганидек, мустақиллик йилларида юртимизда давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш соҳасида салмоқли ислоҳотлар амалга оширилди. “Бу жараёнда марказий ижро этувчи ҳокимиятнинг бошқарув тузилмалари ва маъмурий органларнинг вазифаларини ўзгартиришга, уларнинг бошқариш, тартибга солиш ва тақсимлаш борасидаги ваколатларини, хўжалик тузилмалари фаолиятига бевосита аралашувини кескин қисқартиришга катта эътибор берилди”¹¹.

Давлат бошқарувида жамиятга раҳбарлик қилиш билан боғлиқ сиёсий қарорлар қабул қилиш ва уларни ҳаётга жорий этишга йўналтирилган маъмурий-ташкилий фаолият муҳим ўрин тутди. Бу давлат бошқарувида сиёсий мазмун бахш этади.

Концепцияда жамиятимизнинг истиқболдаги тараққиётини таъминловчи устувор йўналишларни белгилаш баробарида, бу борадаги муҳим вазифаларни ҳал этишда давлат ҳокимияти тармоқларини, хусусан, парламентни янада ривожлантириш ва мустақамлаш, сиёсий партияларнинг ролини ошириш, мамлакатимиз фуқаролик жамияти институтларини, суд-ҳуқуқ тизимини, сайлов қонунчилигини такомиллаштириш, демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштиришга қаратилган бир қатор қонунчилик ташаббусларини илгари сурилди.

Жамият ва давлат қурилиши соҳасида парламент тизимини ривожлантириш, кучли ижро ҳокимияти, мустақил судни шакллантириш, кўппартиявийликни вужудга келтириш, мустақил фуқаролик жамияти институтларини ва оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш ҳамда улар фаолиятининг кафолатларини кучайтириш борасида туб демократик ўзгаришлар қилинди.

Мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётини ва давлат ҳокимияти тизимини демократлаштириш ҳамда замонавий асосларда модернизация қилиш бугунги тараққиётимизнинг устувор йўналишини ташкил этмоқда.

¹¹ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2010, – 8-бет.

Давлатчилик тизими, ҳокимиятнинг мазмуни, фаолият шакллари жамиятнинг объектив тараққиёт қонуниятларига мувофиқ белгиланади. Бу қонуният жамият ҳаёти, ижтимоий бошқарув шакллари тобора янгилашиб, ривожланиб, илгарилаш йўлидан боришидир¹².

Давлат ҳокимияти институтларини янада халққа яқинлаштириш, уларнинг фаолиятида халқ манфаатларини изчил тарзда тўлиқ ифодалаш механизмларини яратиш вазифаси мамлакатимиз тараққиётидаги ҳозирги модернизация босқичининг марказий йўналишини белгилаб бермоқда.

2-расм

2-савол баёни: Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига биноан давлат бошқарув органлари қуйидагича:

1. Ўзбекистон фуқароларининг умумий сайлов йўли билан танланадиган Президент.

2. Умумхалқ сайлови сайлайдиган—Ўзбекистон Халқ депутатлари, уларнинг Олий Мажлиси, шу оралиқда Олий Мажлис Президиуми, тегишли хайъат ва қўмиталари.

3. Вазирлар Маҳкамаси—унинг раиси Президент ҳисобланади.

Ҳукумат иқтисодий вазифаларининг асосийларини қуйидагича ифодалаш мумкин:

Иқтисодий тизим (яъни бозор иқтисодиёти)нинг ҳуқуқий асосларини ва ижтимоий муҳитни яратиб бериш.

Мулк даҳлсизлигини таъминлаш.

Рақобат ҳалоллигини сақлаш ва уни ҳимоя қилиш

Даромад ва миллий бойликларни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш

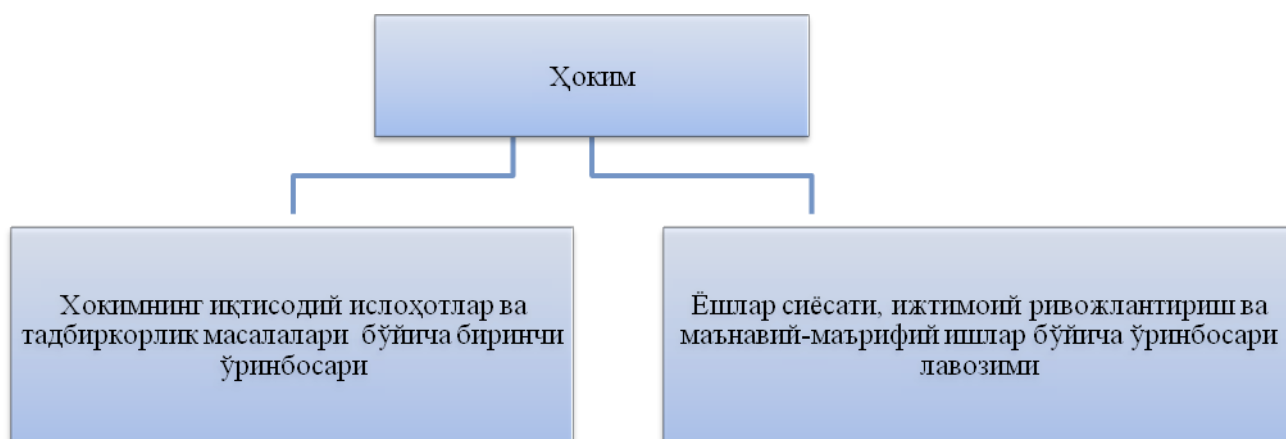
Миллий маҳсулот таркибини ўзгартириш мақсадида ресурслар тақсимотини тартибга солиш

¹² Юсунов Э. ва бошқалар. Ижтимоий бошқарув тизимининг тадрижи ва давлатнинг шаклланиши. – Т., 2005. – 75-бет.

Иқтисодиётни барқарорлаштириш, иш билан таъминлаш, инфляция жараёнларини назорат қилиш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ўтиш даврининг хусусиятларининг ҳисобга олган ҳолда тегишли чора-тадбирлар, хусусан, аҳолининг маълум бир табақаларини ижтимоий ҳимоялашни таъминлаш

Конституцияга киритилган тузатишлар давлат ҳокимиятининг янада демократлашуви, унинг мустақил тармоқлари ўртасида ваколатларнинг қайта тақсимланиши, улар ўртасида ўзаро тийиб туриш ва манфаатлар мувозанати тизими ривожланиши, шунингдек, сайлов тизимининг янада такомиллашувининг муҳим омилига айланиши табиий.

3-расм

Шунингдек, Конституцияга ўзгартириш киритиш тўғрисидаги Қонун билан 98-модда Бош вазир лавозимига номзод Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида унинг номзоди кўриб чиқиладиган ва тасдиқланаётган пайтда Вазирлар Маҳкамасининг яқин ва узоқ истиқболга мўлжалланган *ҳаракат дастури*ни тақдим этишини назарда тутадиган янги қоидалар билан тўлдирилди. Конституцияга киритилган ушбу норма конституциявий ривожланишнинг халқаро амалиётига тўлиқ мос келади. Ҳукуматнинг фаолият (ҳаракат) дастурини таҳлил қилиш кўплаб демократик давлатлар тажрибасидан ўрин олган конституциявий институт ҳисобланади. Хусусан, Германия Асосий қонунига биноан, парламент аъзолари нафақат ҳукумат раҳбари ва аъзоларини тасдиқлайдилар, балки ҳукумат дастури лойиҳаси бўйича ўз муносабатларини ҳам билдирадилар. Ушбу дастур қонун чиқарувчи идора аъзолари томонидан тасдиқланиши ёки рад этилиши мумкин. Дастурнинг рад этилиши бир вақтнинг ўзида ҳукуматга нисбатан ишончсизлик вотуми билдирилишини англатади. Финляндия Конституциясига мувофиқ, депутатлар Бош вазир номзоди тасдиқлангунга қадар ҳукумат дастури лойиҳасини кўриб чиқадилар ҳамда унинг мазмунини ўрганганларидан сўнг Президентга Бош вазир лавозимига номзодни қўллаб-қувватлаш мумкинлиги борасида ўз фикрларини билдирадилар.

Дарҳақиқат, Конституцияга киритилган тузатишлар, хусусан уларнинг парламент томонидан ҳукуматнинг ҳаракат дастури кўриб чиқилишига оид қисми депутатлар ва сиёсий партиялар фракциялари учун янги шаклланаётган Вазирлар

Маҳкамасининг мамлакатни барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни таъминлаш бўйича келгуси фаолиятининг барча жиҳатларидан хабардор бўлишлари, Бош вазир номзоди, ҳукуматнинг тутган йўли бўйича ўз ёндашувини белгилаб олишларига имкон яратади.

Яна бир демократик нормага кўра, Вазирлар Маҳкамасига Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ҳар йили мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг энг муҳим масалалари юзасидан *маърузалар тақдим этиши* вазифаси юкланмоқда. Асосий Қонунимизнинг аввалги таҳририга кўра, бундай маърузаларни парламентнинг кўриб чиқиши учун тақдим этиш Ўзбекистон Республикаси Президенти ваколатига кирар эди.

Мамлакат давлат ҳокимияти ва бошқаруви тизимида барқарорлик, изчилликни таъминлаш, ижро этувчи ҳокимиятнинг мустақил фаолият кўрсатиш кафолатларини кучайтириш мақсадида амалдаги Вазирлар Маҳкамаси янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олдида ўз ваколатларини зиммасидан соқит қилиши бўйича Конституциянинг 98-моддасида белгиланган нормалар мамлакат Президентининг қарорига кўра, ҳукумат айна шу даврда, *Вазирлар Маҳкамасининг янги таркиби шакллантирилгунга қадар ўз фаолиятини давом эттириб туриши* ҳақидаги қоидалар билан тўлдирилди. Бу жиддий норма бўлиб, давлат бошқарувида изчиллик, узвийлик ҳамда давомийликни таъминлайди.

9-Мавзу: Банк молия тизими

Режа:

1. Давлат бюджети: асосий кўрсаткичлар ва миқдорий баҳолаш муаммолари.
2. Давлат бюджетининг бирламчи тақчилиги ва қарзнинг ўз-ўзини яратиш механизми.
3. Иқтисодиётнинг молия-кредит дастаги сифатида солиқлар тизимининг ўрни ва аҳамияти.

Таянч сўз ва иборалар: молия тизими, пул-кредит сиёсати, молия-кредит тизими, давлат бюджети, бюджет тақчиллиги, ижтимоий суғурта жамғармалари, суғурта, марказий банк, ихтисослаштирилган банклар, фонд биржалари, валюта биржалари.

1- савол баёни: Давлат қарзи—аввалги давлат бюджети тақчиллигига тенг бўлган давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари, давлат ички қарзлари-давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлмиш фуқаролар фирмалар, ташкилотлар одидаги қарзларидир. Ташки қарзлар- давлатнинг чет эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари. Хусусий қарзлар- нодавлат секторининг хусусий қимматли қоғоз эгалари олдидаги қарзларининг умумий ҳажми.

Давлат қарзлари ва хусусий қарзлар- таркибий элементидир. Даромадлар фирмалар, давлат ва бошқалар томонидан ишлатилиши лозим бўлган жамғармалар ҳам ортиб боради.

Қарзларни ташкил қилиш- харажат қилувчи шахсларга жамғармаларни бериш механизмидир. Агар истеъмолчилар ва бизнес қарз беришга лаёқатли бўлмасалар, хусусий қарзлар ортиб бораётган жамғармалар ҳажмини абсорбировка қилиш учун етарли тезликда ўсмайди ва вазифа давлат

қарзининг ошиши ҳисобига амалга оширилади. Акс ҳолда иқтисодиёт ресурсларининг тўлиқ бандлик шароитидан чиқиб қолади.

Бюджет тақчиллиги—давлат даромадлари ва харажатлари ўртасидаги фарқдир.¹³ Бюджет тақчиллиги ва қарзни баҳолаш қуйидаги омиллар таъсирида мураккаблашади:

Одатда давлат харажатлари ҳажмини баҳолашда иқтисодиётнинг давлат секторидagi амортизация ҳисобга олинмайди, Бу эса бюджет тақчиллиги ва давлат қарзларини объектив тарзда ошишига олиб келади.

Давлат харажатларининг муҳим моддаларидан бири қарзлар бўйича % ларни тўплаб аста-секин асосий қарзни ўчириш. Давлат харажатлари давлат қарзининг номинал фоизларини эмас, балки реал фоизларини ўз ичига олиши шарт.

Бюджет тақчиллигининг ортиши, давлат харажатлари қарз бўйича тўланадиган инфляцион фоизларнинг кўпайиши ҳисобига ўсишидан юзага келади. Баъзан бир вақтнинг ўзида давлат бюджетининг номинал тақчиллиги ва қарзи ўсиб, реал дефицит ва қарз эса пасайиб бораётганини ҳам кузатиш мумкин. Бу хил вазият давлатнинг бюджет солиқ сиёсати самарадорлигини баҳолашда қийинчиликлар келтириб чиқаради. Шунинг учун ҳам бюджет дефицитини баҳолашда инфляция ҳам ҳисобга олиниши лозим.

Одатда, давлат бюджети дефицитларини макроқўламда баҳолашда, орттирмаларига эга бўлиши мумкин бўлган маҳаллий бюджетлар ҳисобга олинмайди. Кўп ҳолларда маҳаллий ҳокимият органлари федерал бюджет ҳисобига ундирилувчи солиқларни пасайтириш мақсадида атайлаб маҳаллий бюджетларга тегишли маълумотларни бузиб кўрсатадилар. Бу хил қонуният фискал децентрализициялаш кўзатилган барча ўтиш давридаги иқтисодиётлар учун ҳос. Натижада эса федерал бюджет тақчиллигини баҳолашда ошириб кўрсатилиши кузатилади.

¹³ [Paul A. Samuelson](#), [William D. Nordhaus](#). Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.

Индустриал ва ўтиш давридаги иқтисодиётда баҳоланаётган (расмий) давлат бюджети тақчиллигидан ташқари унинг Марказий банк ҳамда давлат ташкилотлари ва тижорат банкларининг квази-фискал фаолиятига асосланган яширин дефицети ҳам мавжуд. Квази фискал операциялари қаторига қуйидагилар киради:

А) Тўлиқ банликнинг давлат ташкилотлари томонидан молиялаштирилиши ва банк ссудалари ёки ўзаро қарзларни тўплаш ҳисобига иш ҳақининг бозор ставкаларида юқори равишда тўплаш;

Б) Иқтисодий ислохатларнинг бошланғич даврида Марказий банкда ажралиб чиққан нотижорат банклари жамғармалари, яъни ҳозирда ишламаётган ссудалар (уй хўжаликлари, фирмалар ва ҳоказоларга ажратилган кредитлар). Бу кредитлар асосан Марказий банкнинг имтиёзли кредитлари ҳисобига тўланади, бунда “ёмон қарзларнинг” ўтиш давридаги иқтисодиёти учун аҳамияти каттадир.

В) Марказий банк томонидан валюта алмашинуви курсини барқарорлаштиришдан юзага келган чиқимларини, давлатга фоизсиз имтиёзли кредитлар (буғдой, гурунч, кофе ва бошқалар харид учун) бўйича харажатларнинг молиялаштирилиши;

Яширин бюджет тақчиллиги ҳақиқий бюджет тақчиллиги ва давлат қарзининг ҳажмини камайтириб кўрсатади, купинча атайлаб (масалан, сайловдан олдин) ҳамда давлатнинг ҳар бир йил учун мувозанатлаштирилган бюджетнинг “қаттиққўл” курси қолибларидан келиб чиққан ҳолда. Демак бюджет тақчиллиги ва давлат қарзининг мутлақ ўлчамлари ўзоқ муддатга ишончли макроиқтисодий кўрсаткич бўла олмайди, устига-устак ЯММ билан бир қаторда қарзларнинг ҳам ўсиши ҳисобга олинса...

Бюджет тақчиллигини турғунликка ва давлат қарзи ошишига олиб келувчи ассосий сабаблар қуйидагилар:

А) ҳарбий ёки бошқа ижтимоий келишмовчиликлар шароитида давлат харажатларининг ошиши. Бюджет тақчиллигини ўзоқ муддат давомида молиялаштириш, пул массасининг ортиб кетиши ҳолатини четлаб ўтган ҳолда, инфляция босимнинг юмшатиш имконини беради;

Б) иқтисодиётнинг даврий пасайишлари ва ўрнатилган стабилизаторлар;

В) иқтисодиётни стимуллаштириш мақсадида солиқларнинг қискартирилиши.

2-савол баёни: Иқтисодий ўсиш омилларидан бири қарзнинг ЯММ нисбатидир. Бу нисбат динамикаси қуйидаги омилларга боғлиқ: қарз бўйича тўланадиган %лар катталигини белгиловчи, реал % ставкаси катталиги; реал ЯММнинг ўсиш суръатлари; давлат бюджетининг бирламчи тақчиллиги умумий дефицит ва қарзлар бўйича тўланадиган %лар йигиндиси ўртасидаги фарқдан иборат.

Давлат бюджетининг бирламчи тақчиллигини қарз бўйича молиялашда қарз ҳам, у бўйича хизмат кўрсатиш коэффиенти ҳам ортади, яъни иқтисодиётдаги “қарз салмоғи” ҳам ортиб боради.

Бирламчи ортиқчаликнинг ортиши қарз ўз-ўзини яратишнинг олдини олиши мумкин.

$$\begin{aligned} & \text{ВД умумий} (G+N+F)-T \\ \text{Бирламчи ВД} &= (G+F)-T \\ N &= D+Rr \end{aligned}$$

бу ерда: G- давлат хариди; F-трансфертлар; T-бюджетга келиб тушувчи солиқлар; N-қарз бўйича туловлар; D-қарз катталиги; Rr-реал % ставкаси. Давлат қарзининг ўз-ўзини яратиш механизмини куйидагича ифодалаш мумкин: бирламчи қарздорликнинг ўсиши давлат заёмларининг эмиссия қилинишига олиб келади, бу эса давлат қарзининг янада ошишига олиб келади. Натижада қарз бўйича тўловлар кўтарилади, умумий тақчиллик юзага келади, давлат яна янги заёмларни чиқаради, бу ҳол эса қарзнинг ва у бўйича тўловларни ошишига олиб келади.

Агар реал % ставкаси ЯММнинг ўсиш суръатидан юқори бўлса, давлат қарзининг ортиб бориши бошқариб бўлмайдиган бўлиб қолади, чунки реал ЯММнинг ҳар бир ўсиши қарз бўйича %ларни тўлаш учун сарфланиб, қарз оғирлигини ифодаловчи қарз ЯММ нисбатининг ортиб кетишига сабаб бўлади.

Қарзнинг ЯММ нисбатини камайтириш учун куйидаги иккита шароит мавжуд бўлиши лозим: реал фоиз ставкаси, реал ЯММнинг ўсиш суръатидан кичик бўлиши шарт.

ЯММдаги бирламчи бюджет ортиқчалигининг ўсиши доимий бўлиши керак. Давлат бюджети бирламчи тақчиллигининг мавжудлиги «қарз салмоғи» ортишининг омили ҳисобланади.

Солиқларнинг ортишини ўсиб бораётган қарз бўйича хизмат кўрсатиш шарти бўлиб келиши меҳнатга, янгилик киритишга, инвестициялашга бўлган лаёкатнинг пасайишига олиб келади.

Қарз бўйича хизмат кўрсатиш графигига риоя қилиш учун давлат солиқлар кўринишида N дан кам бўлмаган суммани йиғиши лозим. Бу эса Nнинг ЯММ нисбати даромадга солинадиган солиқ ставкасининг қуйи чегараси эканлигини билдиради.

$$NY \leq T/Y$$

бу ерда: Y-жами даромад.

Давлат қарзи бўйича хизмат кўрсатишдан ташқари бошқа харажатлар ҳам молиялаштирилиши кераклиги учун

$$T/Y \{ G/Y+N/Y+F/Y$$

ҳолати бюджет соҳасида босим ортиб боришини исботлайди.

Солиқларнинг ортишини ўсиб бораётган қарз бўйича хизмат кўрсатиш шарти бўлиб келиши меҳнатга, янгилик киритишга, инвестициялашга бўлган лаёқатнинг пасайишига олиб келади.

Шунинг учун йирик давлат қарзларининг мавжудлиги нисбатан иқтисодий ўсиш имкониятларини чегаралайди.

Бу чегаралашларни четлаб ўтиш учун, давлат заёмларни босиб чиқариб, улардан келган даромаддан «эски қарзларни» қоплаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Давлат доимо солиқларни ошириш, давлат қарзини қайта молиялаш ёки бюджет тақчиллигининг монетаризацияси ўртасида танлаш имкониятига эгаллигини ҳисобга олиб, давлатга салмоқли қарзларнинг мавжуд бўлишига қарамасдан унинг инқирозга юз тутиши ҳавфи деярли йўқ.

Давлат бюджет дефицитини узок муддат давомида молиялаш % ставкасини оширади, бу эса ўз навбатида, инвестицион харажатлар камайишига олиб келади. Хусусий секторда ё истеъмол, ё инвестицион товарлар ишлаб чиқарилиши сиқиб чиқарса, бугунги авлоднинг яшаш даражасига таъсир қилмайди. Лекин келажак авлодга кичик хажмдаги асосий ишлаб чиқарувчи фондлар мерос бўлиб қолади ва ўз навбатида бу даромадлар даражасининг пасайишига олиб келади. Бу хил таъсир давлат харажатларни асосан истеъмол харажатлари (ижтимоий трансфертлар, укувчилар учун субсидиялар ва хоказо) ни кўтариш ҳисобига оширидганда рўй беради. Давлат инвестициялари (сармоялари) хусусий сармоялар каби иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш потенциалини мустаҳкамлайди. Агар давлат харажатлари, инвестицион харажатлар (масалан, сармояларнинг автострадалар қурилишига, соғлиқни сақлаш тизимига, таълимга жалб этилиши) кўринишга ўтса, у ҳолда келажак авлод кўлига ўтадиган ишлаб чиқарувчи кучлар камаяди. Уларнинг тузилиши, таркиби эса давлат капитали улушининг фойдасига ўзгаради. Лекин шу билан бирга истеъмол учун мулжалланган хусусий инвестициялар сиқиб чиқарилиши мумкин, бу эса аҳолининг жорий истеъмоли чегараланишига олиб келади.

3-савол баёни: Республикамиз иқтисодиётида улкан ўзгаришлар бошлангандан бери долзарб, кўпгина бахсларга сабаб бўлаётган масалалардан бир-солиқлар масаласидир. Хўш нима учун шундай?

Солиқлар мураккаб ва кўп қиррали категориядир. Давлат улар ёрдамида ижтимоий эҳтиёжларни кондириш ва ўз харажатларини қоплаш учун мажбурий равишда қийматнинг бир қисмини олиб қўяди.

Солиқ тизими-муайян шароитда давлат фойдасига ундириладиган солиқлар мажмуидир, уларни йиғиб олиш йўллари ва усулларининг ташкил этилишидир. Солиқ тизимига солиқ турлари, солиқ имтиёзлари, солиқлар миқдори, солиқ ундириладиган даромадларни аниқлаш киради.

Солиқ тизимининг вазифаси қуйидагилардир:

А) солиқ тўловчилар билан давлат ўртасида даромадларни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш;

Б) ижтимоий ва иқтисодий соҳадаги фаолиятни рағбатлантириш ва четлаб ўтиш;

В) аҳолининг муайян табақаларига ижтимоий имтёзлар бериш.

Солиқлар ва уларнинг миқдори муҳим аҳамият касб этади. Юқоридаги фикрларни давом эттириб, шуни айтиш мумкинки, солиқлар, авваламбор марказлашган ресурсларни шакллантирувчи асосий унсурдир. Солиқлар охир оқибатда ижтимоий-иқтисодий тизимнинг самарали ишлашини таъминлаши керак. Унинг учун улар қулай бўлиши лозим. Солиқларнинг қулайлиги кўйидагиларга аҳамият беришни тақозо этади:

Маҳсулот қийматидан маълум бир қисмининг солиқ шаклида олиб кўйилиши ишлаб чиқарувчи даромадини камайтиради, шу билан бирга уни йўқолган даромадини қоплаш мақсадида фаолроқ фаолият кўрсатишга рағбатлантиради. Инглиз иқтисодчиси Мак Куллох шундай деган эди “солиқларнинг ортиши хусусий одамга, унинг оиласининг ўсиши ва харажатларининг кўпайишига қандай таъсир этса, миллатга ҳам шундай кучли таъсир кўрсатади. Солиқларнинг доимий ўсиб бориши, тадбиркорлик, ижодкорлик, ривожланиш ва иқтисод қилишга шароит яратиб беради. Агар солиқлар енгил бўлганда эди, улар бундай самарали бўлмас эди”

Бошқа томондан, даромаднинг жуда ҳам пасайиб кетиши меҳнат фаолиятини сусайтиради. А.Трусевнинг фикрича, ишлаб чиқарувчи фаолиятига солиқларнинг ижобий таъсири кўйидаги ҳолларда бўлмаслиги ёки салбий таъсир қилиши мумкин:

А) агар иш куни ўзун бўлсада, унинг янада ўзайтирилиши руҳий физиологик сабабларга кўра, меҳнат интенсивлигининг пасайишига олиб келса;

Б) агар ишлаб чиқарувчи солиқлар натижасида маҳрум бўлган моддий неъматларни кўпайтиришдан дам олишни юқори кўйса;

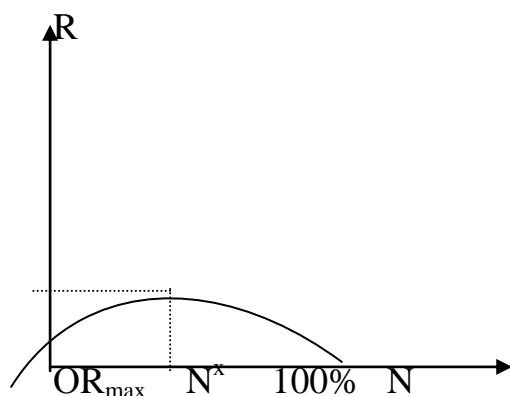
В) агар туловчи барибир меҳнат натижалари солиқлар орқали олиб кўйилади, деб меҳнат фаолиятини оширишни фойдасиз деб топса (бу ҳолда солиқлар ишлаб чиқаришнинг қисқариши ва меҳнат эмиграциясига олиб келади).

Шундай қилиб, гап шундай солиқ миқдорини ўрнатиш ҳақида кетаяптики, у меҳнат фаолиятининг пасайишига эмас, балки унинг жонланишига ёрдам берсин ва мана шу асосда солиқлардан келадиган тушумларнинг ошишига олиб келсин. Худди мана шу кирраси орқали солиқлар тизими ёрдамида иқтисодий ва тадбиркорлик фаолияти ривожини тартибга солиш мумкин. Шу ерда солиқ объекти ва солиқ солиш манбаи хусусида бир оз сўз юритишга тўғри келади. Солиқ объекти даромад ва мол мулкдан иборат бўлади. Масалан, ялпи даромад, иш ҳақи, ер солиқ объектларидир. Солиқ объекти иккига булинади: турли манбалардан келган пул даромадлари, даромад

келтириши мумкин бўлган мол-мулк. Солиқ объектини кўупайтириш билан солиқларнинг умумий ҳажмига таъсир қилиш мумкин.

Солиқ назариясининг энг мухим масалаларидан бири солиқ миқдори масаласидир. Солиқлар миқдорининг иқтисодий фаолиятга таъсири қандайлигини Лаффер эгри чизиғида яққол куриш мумкин. Эгри чизик ўртача солиқ миқдори билан бюджетга тушумлар ўртасидаги ўзаро алоқадорликни кўрсатади.

Лаффер эгри чизиғи

Бу ерда: OR -бюджетга солиқлар орқали тушадиган тушумлар;

ON -солиқ миқдори;

N^x -қулай солиқ миқдори, унда бюджетга тушадиган тушумлар энг юқори бўлади;

R_{max} -бюджетга тушадиган тушумларнинг энг юқори миқдори.

Артур Лаффер гипотезасига кўра, солиқ миқдори ошиб кетса, солиқлардан тушадиган тушумлар камаяди. Бунда солиқлардан даромадни яшириш ҳоллари кучаяди.

Республикамиз улкан иқтисодий ўзгаришлар даврида турганлиги учун мана шу ўзгаришларнинг моҳиятини тушуниб етиш керак. Солиқларни кўриб чиқишдан олдин уларнинг вазифалари ва мазмунини билиш лозимдир. Солиқларнинг асосий вазифаларидан бири унинг йуналтирувчилик вазифасидир. У маълум харажатларни молиялаштириш учун давлат ва маҳаллий ресурсларни шакллантиради.

Даромад солиғи олинаётган вақтда солиқ объекти корхонанинг ҳисобот давридаги ялпи даромади ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадларида корхонанинг ҳисоблаб чиқилган ялпи даромади маҳсулотларни, ўзга моддий бойликларни реализация қилишдан тушум йигиндисидан ҳамда реализация қилиш билан боғлиқ бўлмаган операциялар натижасидан иборат бўлади.

Харид моллари билан савдо қилувчи корхоналар учун солиқ солиш мақсадларида сотишдан олинган даромадлар дейилганда реализация килинган товарларнинг сотиб олинган ва сотилган қиймати ўртасидаги фарқ тушунилади.

10-мавзу: Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари

Режа:

1. Бозор иқтисодиётини тартибга солиш зарурлиги ва йўллари.
2. Бозор муносабатларининг Республика иқтисодий мустақиллигига таъсири.
3. Бозор иқтисодиётига ўтиш дастури ва унинг асосий йўналишлари.

Таянч сўз ва иборалар: бозор иқтисодиёти, соф бозор иқтисодиёти, давлат корхоналари, давлатнинг солиқ сиёсати, меҳнат унумдорлиги, ишсизлик, инфляция, пул муомаласи, давлат бюджети, иқтисодий ислохотлар, сиёсий барқарорлик, иқтисодиётни таркибий ўзгаришлари.

1- савол баёни: Ҳозирги кунда бирорта ҳам мамлакатда соф бозор мавжуд эмас. Барча мамлакатларда иқтисодиёт озми-кўпми тартибга солинади. Агар иқтисодиёт давлат томонидан тартибга солинмас экан, ишлаб чиқариш соҳасида албатта инқироз ҳолатлари вужудга келади. Ҳозирги кунда ривожланган бозор хўжаликларида давлатнинг у ёки бу даражада иқтисодиётга аралашуви мавжуд. Лекин барча ривожланган мамлакатларда ҳам давлатнинг иқтисодиётга аралашуви бир хил эмас. Масалан, Швеция, Финляндия каби мамлакатларда давлатнинг иқтисодиётга аралашуви кенг миқёсда бўлиб, бу асосан ижтимоий соҳага тегишли янги ижтимоий демократизм сиёсатидир. Англия, Италияда эса давлат иқтисодиётга ҳам аралашади.¹⁴

Бозор иқтисодиётининг асоси товар ишлаб чиқарувчиларнинг қай даражада эркинлиги билан белгиланади. Агар товар ишлаб чиқарувчилар мутлақо эркин бўлишса, бозор муносабатлари ривожланган бўлади ва шу

билан бирга инқирозга олиб келиши мумкин. Масалан, АҚШда қишлоқ хўжалигининг ривожланишига давлат уч хил усулда: қонун йули билан, маъмурий йул билан, иқтисодий йул билан аралашади. Шунини таъкидлаш керакки, агар иқтисодиётни самарали иқтисодиётга айлантирмоқчи бўлсак, бозор шароитида ҳам уни тартибга солиш албатта лозим бўлади.

Солиқлар орқали тартибга

¹⁴ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014

солиш шунга асосланган: бирорта маҳсулот кўпроқ ишлаб чиқарилиши лозим бўлса, шу маҳсулот ишлаб чиқарувчиларга камроқ солиқ солинади, агар шу маҳсулотни камроқ ишлаб чиқариш лозим бўлса, кўпроқ солиқ олинади.

Кредит орқали эса ишлаб чиқарувчиларга кредит бериш миқдорини камайтириш ёки кўпайтириш, фоизини ўзгартириш натижасида таъсир кўрсатилади.

Бозор иқтисодиётини тартибга солишда баҳолар айниқса катта ўрин тутати. Давлат томонидан олиб борилаётган нарх сиёсатига қараб мақбул равишда иқтисодиётни бошқариш мумкин.

2-савол баёни: Бозор иқтисодиётига ўтишнинг бошланғич даврида салбий оқибатлардан қочиб бўлмайди. Ишлаб чиқаришнинг бирмунча пасайиши асосан «А» гуруҳ маҳсулотлари ва саноат қурилишида кўзга кўринади. Ишсизлар сони бир оз ортади. Аҳолининг моддий аҳволи баҳолар ошиши натижасида ёмонлашади.

Фақат Ўзбекистоннинг ўзида бозор муносабатларига ўтиш билан ишсизлар сони, ҳисоб-китобларга қараганда, 2—2,5 баробар кўпайиши мумкин. Бу салбий оқибатларнинг олдини олиш учун эса ижтимоий ҳимоя қилиниш механизми зарурдир. Бу ижтимоий ҳимоя доирасига асосан ишсизлар, меҳнатга яроқсиз кишилар, кўп болали оилалар киради. Давлат бу тоифа кишиларни ижтимоий ҳимоя қилишни икки йўл орқали амалга ошириши мумкин:

Кам таъминланган кишиларнинг меҳнат билан ўзларининг молиявий аҳволларини бирмунча яхшилашлари учун шароит яратиш.

Марказлашган ҳолда ночор кишилар ва оилаларни маблағ билан таъминлаш.

Агар биринчи йўл рағбатлантиришга асосланса, иккинчиси ижтимоий компенсация қилишга асосланган. Бу ўринда асосий масала ишсизликни йўқотиш муаммосидир. Ўзбекистон аҳолисини иш билан таъминлашнинг оқилона йўллари топиш учун аввало фаол таркибий сиёсат ўтказиш лозим. Бунинг учун барча имкониятларни ишга солиш ва янги иш жойларини ташкил этиш билан чет эл давлатлари сармояларини жалб қилиш керак.

3-савол баёни: Ўзбекистон Республикаси иқтисодий дастурининг энг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат: бозор муносабатларига ўтиш; иқтисодий дастурнинг асосий мазмунини ташкил этади. Бу принципга мувофиқ бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш керак. Авваламбор, ўзини оқламаган маъмурий-буйруқбозлик бошқарув принципларидан, ўта марказлаштирилган тақсимлаш тизимидан, шаклланган текисчилик ва боқимандалик кайфиятидан қатъиян воз кечиш лозим; бозор муносабатларига ўтиш инсоннинг ижодий ва меҳнат салоҳиятини намоён қилишга, боқимандаликни бартараф этишга, йўқолиб кетган эгалик туйғусини қайта тиклашга имкон беради. Фақат бозоргина маҳсулот ишлаб

чиқарувчининг ҳукмини бартараф этиб, республиканинг ғоят катта бойликларидан самарали фойдаланишни таъминлай олади.

Бу борада бугунги кунда республикамиз иқтисодиёти олдида турган энг муҳим масалалар қуйидагилардан иборат:

— давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш йўли, янги пайдо бўлаётган нодавлат, яъни ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланаётган ва аҳолига хизмат кўрсатаётган хусусий, акционерлик, жамоа ва бошқа корхоналарни қўллаб-қувватлаш билан аралаш кўп тармоқли иқтисодиётни шакллантириш;

—нарх-наволарни босқичма-босқич эркинлаштириш, монополияга қарши каттиқ сиёсат ўтказиш, давлат корхоналарнинг фаолиятини тижоратлаштириш ҳисобига рақобат муҳитини вужудга келтириш;

—бевосита хўжалик алоқаларини ҳар томонлама ривожлантириш, товарлар, сармоя, иш кучи ва бошқа бозорларни шакллантириш борасидаги чора-тадбирларни амалга ошириш, бозор инфратузилмасини вужудга келтириш, бозор шароитида ишчи кадрлар тайёрлаш.

11-мавзу: Иқтисодиётнинг давлат томонидан тартибга солиниши

Режа:

1. Давлатнинг иқтисодий функциялари ва унинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашуви зарурлиги.
2. Давлат томонидан юритиладиган макроиқтисодий сиёсатнинг кўринишлари.
3. Давлатнинг иқтисодиётга аралашувининг ўсиши.

Таянч сўз ва иборалар: иқтисодиётни давлат томонидан бошқарилиши, давлатнинг иқтисодий вазифалари, фискал сиёсат, монетар сиёсат, макроиқтисодий сиёсат, бюджет, пул-кредит сиёсати, дотация, субвенция, субсидия, халқ хужалиги баланси..

1-савол баёни: Давлатнинг иқтисодий вазифалари кўп ва турли хилдир. Шунинг учун бизнинг таҳлилимизга асос сифатида давлатнинг қўйидаги иқтисодий фаолиятларини қараб чиқамиз.

Биринчидан, давлатнинг айрим иқтисодий вазифалари бозор тизими ривожланишини енгиллаштириш ва қўллаб-қувватлаш мақсадига эгадир. Бу соҳага давлатнинг қўйидаги икки фаолиятини киритишимиз мумкин:

1. Бозор тизими самарали фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ҳуқуқий база ва ижтимоий муҳитни таъминлаш;

2. Рақобатни ҳимоя қилиш;

Иккинчи гуруҳ вазифаларини бажаришда давлат бозор тизими фаолиятини кучайтиради ва турлайди. Бу ерда давлатнинг қўйидаги учта вазифаси асосий аҳамиятга эга.

1. Даромад ва бойликларни қайта тақсимлаш;

2. Миллий маҳсулот таркибини ўзгартириш мақсадида ресурслар тақсимотини тартибга солиш;

3. Иқтисодий барқарорлаштириш, яъни иқтисодий конъюктуранинг эгилувчанлиги натижасида пайдо бўладиган ишсизлик ва инфляция даражаларини назорат қилиш ҳамда иқтисодий ўсишни рағбатлантириш;

Давлат бозор иқтисодиётининг самарали фаолият кўрсатиши учун асос бўладиган айрим хизматларни ва ҳуқуқий базани таъминлаш вазифаларини олади. Ҳуқуқий базаларни таъминлаш асосан хусусий корхоналарга ҳақ-ҳуқуқлар бериш, хусусий мулкчиликни аниқлаш ва шартномаларни бажаришни назорат қилиш ва шунингдек бошқа соҳаларда намоён бўлади.

Бозор иқтисодиётида рақобат асосий тартибга солувчи механизм бўлиб ҳисобланади. Бу ишлаб чиқарувчилар ва ресурсларни етказиб берувчиларни ўзига бўйсинтирадиган ягона кучдир. Бозор тизимида бўйсинадиган ишлаб чиқарувчилар рақобат натижасида фойда олишни режалаштиради. Кимки бу қонунни бузса зарар кўради ва оқибатда батамом тугатилиши мумкин. Рақобат шароитида истеъмолчи-бу хўжайин, бозор-уларнинг таъминотчиси (агенти), корхона эса-уларнинг хизматкори ҳисобланади.

Монополиянинг ўсиши бу вазиятни тезда ўзгартиради. Монополия рақобат билан алмашинар экан сотувчилар бозорга таъсир қилиши мумкин ёки ўзларининг манфаатларидан келиб чиққан ҳолда нархларни ошириш орқали мамлакатга зарар олиб келади.

Бозор тизими ривожланиши билан мамлакат аҳолиси оладиган даромадлар ва қиладиган харажатлари ўртасида номутаносибликлар пайдо бўлади. Бу каби муаммоларни ҳал қилишда давлат асосий аҳамиятга эгадир. Яъни, давлат жамиятдаги даромадлар номутаносиблигини камайтириш вазифасини бажаради. Бу вазифалар бир нечта сиёсий тадбирлар ва дастурларда ўз ечимини топган. Биринчидан, трансферт тўловлари орқали ёрдамга мухтож, боқиманда, ногирон ва ишсизларни нафақалар билан таъминлайди. Иккинчидан, давлат бозорга аралашуви орқали даромадлар тақсимланишини ўзгартиради. Фермерларга кафолатланадиган баҳо ва минимал иш ҳақи тўғрисидаги қонунчилик давлатнинг айрим гуруҳ аҳолиларининг даромадларини тенглаштириш мақсадида баҳони тартибга солиб туришга мисол бўла олади. Бундан ташқари аҳолидан олинадиган даромад солиқларининг фоизлар бўйича табақаланиши ҳам кам таъминланган аҳолини қўллаб-қувватлаш мақсадида олиб борилаётган дастурлардан биридир.

Иқтисодчиларга бозор фаолияти бузилишининг икки ҳолати маълум. Биринчидан, керак бўлмаган товар ва хизматларни ишлаб чиқаришда қандай

ресурслар бўлишидан қатъий назар иқтисодий жиҳатдан фойдалилигини аниқлашда ажратиб кўрсата олмайди. Биринчи ҳолатда ресурсларни тусланиши билан ёки қўшимча самара, иккинчидан эса давлат ёки ижтимоий манфаатга боғлиқ.

Олдинги мавзуларда кўрдикки рақобатли бозор тизимининг кулайликларидан бири бўлиб ресурсларни самарали тақсимлаш экан. Ёки бошқача айтганда, ҳар бир турдаги товар ва хизматларларни ишлаб чиқаришда ресурслар тўғри ёки мақбул тақсимланади. Шу билан бирга рақобатли бозордаги ресурсларнинг самарали тақсимланишида яширинча равишда камчиликлар ҳам мавжуд. Яъни, ҳар хил турдаги товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ёки истеъмол қилишда қўшимча самара ёки товланиш бўлмайди деб ҳисобланади. Товланиш товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ёки истеъмол қилиш билан боғлиқ бўлган имконият ва харажатлар учунчи бир томонга яъни бевосита сотувчи ёки сотиб олувчи бўлмаган томонга ўтади. Товланиш шунингдек қўшимча самара деб ҳам юритилади. Чунки, у бозор олди-сотдисидида қатнашаётган индивид ёки гуруҳлар ҳисобига тўғри келадиган имконият ва харажатларни билдиради.

Товланиш харажатлари товарларни ишлаб чиқариш ёки истеъмол қилишда учинчи бир томондан кутилмаган харажатлар пайдо бўлиши товланиш харажатларини билдиради. Бу харажатларнинг кўпгина қисми атроф муҳитнинг ифлосланиши билан боғлиқ. Давлат харажатларининг товланиши натижасида ресурсларнинг номутаносиб тақсимланишини олдини олиш учун қонунлар ва ўзига хос солиқлар қабул қилади.

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашувидан асосий мақсади, иқтисодиётга янги демократик усуллар билан раҳбарлик қилиш, барча хорижий мамлакатлар билан самарали иқтисодий интеграцияга ўтиш, ИТТ ютуқларидан самарали фойдаланиш асосида ресурслардан самарали фойдаланиш йўлга қўйиш ва аҳолининг турмуш даражасини юксалтиришдир.

2-савол баёни: Бозор иқтисодиёти шароитида давлат мамлакат иқтисодиётига бевосита аралашади. Давлатнинг мамлакат иқтисодиётига аралашуви макроиқтисодий сиёсат орқали амалга оширилади.¹⁵ Бу сиёсатларга биз асосан қўйидагиларни киритамиз: 1. Бюджет; 2. Пул-кредит; 3. Дотация; Субвенция; Субсидия; 4. Халқ хўжалиги баланси; 5. Солиқ механизми; 6. Чегараланган баҳолар ва бошқалар.

Давлат бюджет харажатларини (давлат харажатлари ва трансерт тўловлари) кўпайтирилиши ёки қисқартирилиши орқали мамлакат иқтисодиётига аралашади. Давлат томонидан тартибга солишнинг бевосита усуллари ёки бюджет сиёсатида товар ва хизматларнинг давлат хариди, ЯММ ни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш ижтимоий дастурларни ишлаб чиқариш ва амалга ошириш давлат бюджетининг даромадлар ва харажатлар қисмидаги мутаносибликни таъминлаш, ишлаб чиқарувчиларга молиявий ёрдам

¹⁵ [N. Gregory Mankiw](#). Principles of Economics, 7th edition. [Amazon, USA](#) 2016

шакллари кўрсатиш, нархлар устидан назорат ўрнатиш, экспорт ва импорт қилинадиган товарларга квоталар ўрнатишдан иборат. Аввалом бор у мамлакатда пул массасини тартибга солишга қаратилган ва унинг асосий вазифаси бўлиб нархлар ва реал миллий ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишига мос келадиган пул эмиссиясидан иборат. Бу сиёсатнинг асосий воситаси бўлиб, Марказий банк томонидан амалга ошириладиган ҳисоб ставкасини тартибга солиш, тижорат банкларининг мажбурий равишда Марказий банкда сақлайдиган резерв нормасини ўзгартириш, қимматбаҳо қоғозлар бўйича очиқ бозордаги операцияларни йўлга қўйиш ва шунингдек бошқа тадбирлардан иборат.

Давлат томонидан хўжаликларга кўрсатиладиган молиявий ердамлар дотация, субвенция ва субсидия шаклларида олиб борилади.

Дотация-бюджет ва бюджетдан ташқари фондлардан қайтариб олмаслик шарти билан хўжаликларнинг зарарларини қоплаш, шунингдек маҳаллий бюджетлар мутаносиблигини таъминлаш учун ажратилган пул маблағларидир.

Субвенция-қатъий мақсадлар учун бериладиган дотация тури бўлиб, ундан фойдаланиш шарти бузилганда уларни қайтариб олиш мумкин.

Субсидиялар - бу пул ёки натура кўринишидаги ёрдам тури бўлиб, бюджет ва бюджетдан ташқари фондлардан кўрсатилади. Субсидиялар бевосита ва билвосита бўлиш мумкин. Тўғри субсидиялар капитал қўйилмалар, илмий тадқиқотлар, кадрларни қайта тайёрлашларга ажратилган маблағлар. Эгри субсидиялар солиқ имтиёзлари, имтиёзли шартларда кредитлар бериш, пасайтирилган божхона божлари.

Баланс - бу икки қисмдан иборат бўлган иқтисодий ҳисоб-китобдир. Биринчи бўлимда, ресурсларни ташкил этиш манбалари, иккинчисида улардан фойдаланиш йўллари кўрсатилади. Бозор иқтисодиёти шароитида кўп қиррали солиқлар тизимидан фойдаланилади. Аҳоли давлат бюджетига ҳар ойда олган даромадларига қараб даромад солиғи тўлайди, корхоналар эса олган фойдасига қараб фойдадан солиқ тўлайдилар. Давлат бозор тизимининг фаолият кўрсатишида баҳо механизмидан, хусусан чегараланган баҳолардан кенг фойдаланилади. Жумладан чегараланган баҳолар аҳолини ҳимоя қилиш мақсадида айрим турдаги озиқ-овқат маҳсулотларига белгиланган. Чегараланган баҳо унинг ҳақиқий қийматларидан бир неча бароварига кам бўлиши мумкин. Давлат чегараланган баҳони белгилашда унинг бозор баҳосидан юқори ва кам белгилаши мумкин.

3-савол баёни: Товар ва хизматларнинг индивидуал истеъмолдаги хусусиятларини қараб чиқадиган бўлсак, аввалом бор бу товарлар маълум бир миқдорда бўлади, яъни индивидуал сотиб олувчилар учун қулайдир. Бундан ташқари бу товарларни сотиб олувчилар товар қийматига мос равишда нархларни тўласагина унга эга бўлиши мумкин, аксинча бўлган шароитда эса ушбу товардан олиши мумкин бўлган имкониятга эга бўлмайди.

Айрим турдаги товар ва хизматлар мавжуд, яъни давлат ёки ижтимоий манфаат деб аталадиган товарларни бозор тизими умуман ишлаб чиқаришни мўлжалламаган чунки уларнинг хусусиятлари индивидуал истеъмолчиларга мўлжалланган товарларнинг хусусиятлари тескаридир. Бундан ташқари ижтимоий манфаатлар бўлинмайди ва уларни индивидуал истеъмолчиларга сотиш мумкин эмас. Масалан бундай товар ва хизматларни ишлаб чиқаришга давлат ҳимояси сув тошқинларини тартибга солиш, хашоратларга қарши ва бошқалар. Жамият ушбу хизматлардан манфаат олиш учун уларни давлат ишлаб чиқариши керак.

Бундан ташқари шундай хизмат турлари мавжудки. уларга қандайдир миқдорда нарх белгилаш мумкин. Масалан, кўча ва автомагистраллар, милиция ва ёнғинга қарши кураш, кутубхона ва музей, профилактик медицина хизматлари ва бошқалар.

Демак, бозор тизимидаги баҳо ижтимоий манфаатларни кўзлаб ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматларга бўлган ресурсларни ажратмас экан, у ҳолда уларни ишлаб чиқариш механизми қандай олиб борилади.

Ушбу товар ва хизматларнинг ишлаб чиқаришга зарур бўладиган ресурслар тақсимоти асосан Давлат орқали гуруҳ ёки жамоа қарорларида қабул қилинади. Янада аниқроқ айтадиган бўлсак демократик давлатларда сиёсий усул яъни овоз бериш орқали аниқланади. Ижтимоий манфаатлар истеъмолини ҳажми давлат сиёсатини билдиради. Сиёсий ареналарда қабул қилинган бу гуруҳ қарорлари уй хўжаликлари ва корхоналарининг бешта фундаментал саволларга берган жавобларига қўшимча бўлиб хизмат қилади.

Ижтимоий манфаатларининг ишлаб чиқариш учун шахсан индивидуал истеъмолдаги қандай ресурслар қайта тақсимланади? Тўлиқ бандлик шароитида фаолият кўрсатаётган иқтисодиётда давлат олдида ижтимоий манфаатдаги товар ва хизматларни ишлаб чиқариш учун индивидуал истеъмолдаги товарларнинг ишлаб чиқаришдан ресурсларни ажратиш муаммоси туради. Оддий усул бўлиб, хусусий тармоқдан товарларни ажратиб олиш учун хусусий талабни қисқартирилади. Бунга асосан уй хўжаликлари ва корхоналардан солиқларни олиш орқали эришилади. Уй хўжаликлари ва корхоналар кам даромад олиш натижасида ўзларининг инвестицион ва истеъмол харажатларини камайтиришади. Қисқача айтганда, солиқлар хусусий истеъмолдаги товар ва хизматларга бўлган талабни қисқартиради, бу ўз навбатида ресурсларга хусусий талабни қисқаришига олиб келади.

Давлат бу солиқларни тақсимлашда ижтимоий манфаатдаги товар ва хизматларни ишлаб чиқаришни эътиборга олади ва шу соҳага маълум бир қисмини йўналтиради.

12-мавзу: Давлат сиёсатида ижтимоий мажмуа

Режа:

1. Аҳолининг ижтимоий муҳофазасини таъминлаш.
2. Соғлиқни сақлаш соҳасини бошқариш ва иқтисодиётда тутган ўрни.
3. Соғлиқни сақлаш соҳасини халқаро амалиёти ва истиқболи.

Таянч сўз ва иборалар: ижтимоий ҳимоя, хайрия жамғармаси, ижтимоий сиёсат, моддий ҳимоя, ижтимоий суғурта жамғармаси, ижтимоий ҳимоя шакллари, пенсия жамғармаси, оталиқ ёрдам, ижтимоий ёрдам ташкилотлари, ижтимоий таъминот.

1-савол баёни: Мамлакатимизда вужудга келаётган макроиқтисодий вазиятга ҳамда иқтисодиётнинг амалда юксалишига асосланиб, биз энг аввало, биринчидан, иш ҳақининг энг кам миқдорини 3,5 баробар оширишни ўз олдимизга вазифа қилиб қўйишимизга ҳақлимиз. Иш ҳақи энг кам миқдорининг бундай оширилиши иқтисодий юксалишнинг Бошқа омиллари билан қўшилиб, шу даврда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача даромадни 1,8-2,0 баробар оширишга имкон беради.

Иккинчидан, аҳолии даромадларини ошириш билан бир қаторда уларнинг харид қувватини ҳам ошириш зарур. Бунинг учун пулнинг кадрсизланишига қарши қаратилган қатъий чораларни куриш ва яқин беш йил ичида пулнинг кадрсизланиш даражасини 6-8 % камайтиришга эришиш зарур. Асосан мамлакатимизда ишлаб чиқаришни юксалтириш ҳисобига ички истеъмол бозорини кундалик зарур товарлар билан мунтазам ва ишончли тарзда тўлдириш чора- тадбирларини амалга ошириш даркор. Шу мақсадда саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмида истеъмол товарларининг улушини яқин беш йил ичида 60 % га етқариш зарур.

Учинчидан, аҳолини ижтимоий муҳофазалашнинг амалдаги механизмини танқидий баҳолаш ва мустаҳкамлаш, унинг аниқ тоифадаги кишиларга қаратилишини кучайтириш лозим.

Давлат томонидан аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ҳажми ва миқдорини кўпайтириш билан бир вақтда ҳақиқатда ёрдамга муҳтож бўлган кишилар ва оилаларни ижтимоий ёрдам олишларини таъминлаш лозим.

Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизимида ёлғиз қариялар, нафақахўрлар ва ноғиронларнинг талаблари ва эҳтиёжларига алоҳида эътибор бериш лозим.

Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот органлари яқин беш йил ичида ёлғиз нафақахўрлар ва ноғиронларнинг уй-жой, маиший шароитларини яхшилаш, уларни дори-дармонлар ва махсус муолажа билан таъминлаш, қариялар ва ноғиронлар уйларининг моддий техника базасини мустаҳкамлаш бўйича комплекс чора- тадбирларини ишлаб чиқишлари зарур.

Ноғиронларни тўлақонли фаол ҳаётга қайтариш учун уларнинг жисмоний имкониятларини ҳисобга олиб, уқитиш, қайта уқитиш ва ишга жойлаштиришни ташкил этиш лозим.

Шунингдек, ноғирон болаларни тиббий, ижтимоий жиҳатдан мадад бериш ва меҳнат қобилиятини тиклашни, касб ўргатиш ва сунгра ишга жойлаштиришнинг кўзда тутадиган махсус Давлат дастурини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш зарур.

Тўртинчидан, янги иш жойларини барпо этиш ва аҳолининг иш билан оқилона бандлигини таъминлаш бўйича фаол сиёсат ўтказиш керак. Бу борада ишсизликнинг олдини олиш, меҳнатга яроқли ҳар бир фуқаро ўз меҳнатидан даромад топиб, эҳтиёжларини қондириши, турмуш даражасини, оиласи ва болалари фаровонлигини ошириши учун зарур шарт-шароит яратиш муҳим аҳамиятга эга.

Бешинчидан, ижтимоий инфратузими, аввало, қишлоқ жойларида янада ривожлантириш, аҳолини табиий газ ва ичимлик сув билан таъминлаш юзасидан қабул қилинган Давлат дастурини бажариш керак.

2- савол баёни: Мустақиллик йилларида соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш ва ушбу тизимда сифат ўзгаришларини амалга оширишни таъминлаш борасидаги ишлар давом эттирилди. Ҳозирги кунда мамлакатимизда сифат жиҳатидан янги, энг юксак талабларга жавоб берадиган ва республика ҳамда вилоятлар шошилинич тиббий ёрдам кўрсатиш марказларини ўз ичига олган тиббиёт муассасалари тармоғи шаклланди.

Барча вилоятлар марказларида катталар ва болалар учун кўп тармоқли тиббиёт марказлари, ҳар бир туманда энг замонавий медицина асбоб-ускуналари билан жиҳозланган қишлоқ врачлик пунктлари фаолияти йўлга қўйилди. Ушбу қишлоқ врачлик пунктларининг сони 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпайиб, 3 минг 200 тадан ошди.

Сўнги йилларда мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш бўйича юксак самарали замонавий тиббиёт муассасаларининг мустаҳкам тизими яратилгани шу йўлдаги муҳим қадам бўлди.

Вилоятлар марказлари ва Тошкент шаҳрида скрининг марказлари ташкил этилди ва уларнинг фаолиятини таъминлаш учун 2015 йилнинг ўзида 4 миллион доллардан ортиқ маблағ йўналтирилди. 2015 йилда 116 минг нафардан зиёд бўлажак она скрининг марказларида тиббий кўрикдан ўтказилди.

Шу билан бирга, перинатал марказлар тармоғи ҳам жадал ривожланмоқда. Ўтган ўн йил давомида юртимизда 11 та перинатал марказ ташкил этилди. 2015 йилда уларда 158 минг нафардан ортиқ, яъни 2000 йилга нисбатан 10 баробар кўп она ва бола тиббий кўрикдан ўтказилди.

Бунинг натижасида кейинги ўн йилда мамлакатимизда оналар ўлими коэффиценти 33,1 промилледан 19,7 промиллега, болалар ўлими коэффиценти эса 18,9 промилледан 10,1 промиллега тушди. Туғма ва ирсий касалликлар билан туғиладиган болалар сони қарийб икки баробар камайди.

Шу йилларда аҳолининг юқумли касалликлар, жумладан, сил, гепатит каби оғир турдаги ва бошқа хасталикларга чалинишининг умумий даражаси анча пасайди. Бундай натижаларга эришишда шифокорлар ва тиббиёт

ходимларининг меҳнатини моддий рағбатлантиришни кучайтириш, уларнинг касб тайёргарлиги даражасини ошириш, мамлакатимиз фармацевтика саноатини жадал ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар ҳам муҳим омил бўлмоқда. Биргина 2015 йилнинг ўзида 32 номдаги янги дори препаратларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди ва бу 2009 йилга қараганда 23 фоизга кўпдир.

2015 йилда стационар тиббиёт муассасаларида қўшимча равишда 1 минг 630 та ёки 2014 йилга нисбатан қарийб 2,5 марта кўп даволаниш ўринлари фойдаланишга топширилди.

Ҳисобот даврида соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантириш учун жами 2 триллион сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилди, бунинг 1 триллион 700 миллиард сўми бюджет

3-савол баёни: Соғлиқни сақлаш ривожланишининг халқаро амалиётини таҳлили этиш тиббиёт тузилмасини ўз вақтида қараб чиқиш ва уни тартибга солиш масалаларини хал этиш зарурлигини кўрсатади.

Масалан, инглиз тилида сўзлашадиган бешта йирик мамлакат (Австралия, Буюк Британия, Канада, Янги Зеландия, ва АКШ) соғлиқни сақлаш тизими кейинги ун йиллик мобайнида давлат хизматчилари ва врачларнинг фаолиятдан норозилик туфайли жидий ўзгаришларга учради. Ушбу мамлакатлар кўпчилигининг расмий шахслари консенсусга эришиш ва ўзгаришларни қўллаб қувватлаш мақсадида коалицияни шакллантириш учун ислохатларни моделлаштириш ва стратегия билан шуғулланадилар. Соғлиқни сақлашга харажатлар камайтирилишига уриниш унинг сифат жиҳатдан яхшиланишига эътибор ортиши билан мувофиқлаштирилиши кераклиги тўғрисидаги нуқтаи назар кучаймоқда.

Ривожланган мамлакатлар тизимларининг энг сўнги кўрсаткичларини такқослаш шуни кўрсатадики, бунда бир неча йил мобайнида соғлиқни сақлаш тўғрисидаги бахсларда устунлик қилувчи уч параметр қўлланади. Улар қиймат, хизматлардан фойдаланиш ва натижалар. Айрим солиштиришлар учун маълумотлар базасига киритилган 29 мамлакат маълумотларидан, айримлари учун эса фақат «катта еттилик» мамлакатлари (Канада, Франция, Германия, Италия, Япония, Буюк Британия ва АКШ) маълумотларидан фойдаланилди.¹⁶

Соғлиқни сақлаш ижтимоий йўналтирилган соҳа тармоги сифатида бозор механизми амал қилинишини бузиб кўрсатувчи бир қанча хусусиятларга эга. Улар орасида тиббий хизматларнинг кўпчилик турлари «ижтимоий товар» хоссасига эга эканлиги, мижозларнинг бу соҳада тегишли маълумотларга эга эмаслиги, тиббий ёрдамнинг асосий турларини олишдаги тенглик тамойилини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин.

¹⁶ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014

Соғлиқни сақлашни бозор муносабатлари асосида йўналтириш ҳалқаро тажрибасини қўллаш ушбу соҳанинг қатъий жиҳатдан характерли бир қанча янги белгиларида ўз аксини топади.

Даволаш-профилактика муассасаларини реконструкция қилиш, уларни замонавий лаборатория, диагностика ва даволаш жиҳозлари билан таъминлаш учун қиймати қарийб 137 миллиард сўмлик бюджет маблағлари ҳамда 136 миллион долларлик хорижий имтиёзли кредит ва грантлар йўналтирилди.

Умуман олганда, кейинги ўн йил мобайнида соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантиришга йўналтирилган бюджет маблағлари ҳамда имтиёзли кредит ва грантлар 750 миллион АҚШ долларидан зиёдни ташкил этди.

Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш борасида қабул қилинаётган изчил чора-тадбирлар кейинги ўн йилда аҳолининг умумий касалланиш кўрсаткичларини сезиларли даражада қисқартириш имконини берди. Ҳар юз минг кишига ҳисоблаганда, ижтимоий хавфи катта бўлган касалликларга чалиниш ҳолатлари, жумладан, туғма нуқсонлар билан туғилиш — 32,4 фоизга, юқумли касалликлар — 40 фоизга, юқори нафас органларининг ўткир инфекциялари билан оғриш — 4,2 баробар камайди. Дифтерия, паратиф, полиомиелит, безгак касалликларига чалиниш ҳолатларига бутунлай барҳам берилди.

Юртимиз таълим ва тиббиёт муассасаларини замонавий талаблар ва халқаро андозалар асосида ривожлантириш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш борасидаги ишларни тизимли амалга ошириш мақсадида бюджетдан ташқари Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси ташкил этилди.

Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш соҳасида биз эришган бундай катта ютуқлар ўтган йили Тошкентда бўлиб ўтган “Ўзбекистонда она ва бола саломатлигини муҳофаза қилишнинг миллий модели: “Соғлом она — соғлом бола” мавзуидаги халқаро симпозиумда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, ЮНИСЕФ ва бошқа нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан юксак баҳоланди.

13-мавзу: Меҳнат бозорини тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари

Режа:

1. Меҳнат ресурслари, таркиби, унумдорлиги уларнинг аҳамияти.
2. Қишлоқ хўжалигида меҳнат бозори.
3. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар.

Таянч сўз ва иборалар: меҳнат ресурслари, таркиби, меҳнат унумдорлиги, ишлаб чиқаришнинг даврийлиги, меҳнат бозори, ижтимоий-

иқтисодий муносабатлар, ишсизларни ижтимоий ҳимоялаш, меҳнат қилиш эквиваленти, меҳнат ресурсларининг ортиқчалиги, меҳнат ресурсларининг етишмаслиги.

1-савол баёни: Аҳолининг меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган кишиси меҳнат ресурслари ҳисобланади. Уларга 15 га кирган ўсмирлар, 16-55 ёшгача бўлган аёллар, 16-60 ёшгача бўлган эркеклар ҳамда пенсия ёшидаги меҳнатга қобилиятли бўлган фуқаролар киради. Шу масала «Меҳнат кодексда» «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида» кодекс ва қонунда батавсил ёритилган.

Меҳнат унумдорлиги юқори бўлган корхоналарда, тармоқларда иқтисодиёт даражаси юқори суръатлар билан ривожланган бўлади. Шунинг учун бу масалага яъни меҳнат унумдорлигини юксалтиришга республикамиз ҳукумати доимо катта эътибор бермоқда. Меҳнат ресурслардан фойдаланиш масалаларини ҳал этишда унинг бир қанча хусусиятларига алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқдир. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш унинг унумдорлиги об-ҳаво шароитларга бевосита боғланган. Ишлаб чиқаришнинг даврийлиги (сезонлиги) ундаги ишларни механизациялашганлик даражасининг нисбатан пастлиги ҳам муҳим масаладир. Қишлоқ хўжалигида фуқароларнинг меҳнат қилиш қобилияти тор доирада ихтисослашмаган. Бу тармоқда меҳнат қилаётганларнинг асосий қисмини хотин-қизлар ташкил этади. Меҳнат ресурслари ўзларининг анча вақтини, қобилиятни шахсий хўжалик ташкил этади ва бошқалар. Бу уларни бир қанча мисоллар билан исботлаш жуда зарур.

2011 йилда янги иш ўринлари ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш масаласини ҳал қилиш ҳам эътиборимиз марказида бўлди. Ҳудудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган 1 миллионга яқин иш ўрнининг 68 фоиздан кўпроғи қишлоқ жойларда ташкил этилди.

Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шаклларини кенгайтириш ҳисобидан яратилди.

2-савол баёни: Қишлоқ хўжалигида фуқароларнинг меҳнат қилиш қобилиятини таклифи ҳамда уларни ишга олиш (сотиб олиш) яъни иш билан таъминловчилар ўртасида юз берадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимини амалга оширадиган манзил (худуд) меҳнат бозори эканлигини далолат беради. Меҳнат бозорида ўзларининг меҳнат қилиш қобилиятини таклиф этувчи фуқаролар бир томонда уларни исьтемомол этувчи, яъни ишга олувчи корхоналар иккинчи томонда учрашиб меҳнат олмашув (меҳнатни олди-сотди)

жараёнини амалга оширувчилар қатнашдилар. Меҳнат бозори иқтисодий муносабатларини амалга оширувчи бозорлар тизимининг муҳим таркибий қисмидир.

Меҳнат бозорида талаб ва таклиф қонунларининг талабларини бажарилишини таъминлаш мақсадида қўйидаги ҳолатга шакллантирилиши лозим.

1. Меҳнат бозорида ҳар қандай бозордагидек, кишини меҳнат қилиш қобилиятини олди-сотди қилиш жараёни эркин рақобат асосида таъминланиши лозим (меҳнат қилиш қобилиятини сотишни хоҳлаганлар сотишга) беришга, уни сотиб олувчи корхоналарга эса олиш, сотиб олиши имкониятларига

шароит яратилиши керак.

2. Масалан меҳнат қилиш қобилиятини олди-сотди жараёнини амалга оширилиши натижасида меҳнат қилиш қобилиятини берувчилар (сотувчилар) унга эгаллик қилиш ҳуқуқларини сотиш эвазига иш ҳаққи (баҳосини) олишлари, меҳнат қилиш қобилиятини олувчилар эса ҳақ тўлаш эвазига меҳнатга эгаллик қилиш ҳуқуқини сотиб олиш имконияти яратилиши зарур. Сотиб олувчи ишчини меҳнат қилиш қобилиятига эгаллик қилиш, ундан унумли фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиши лозим.

3-савол баёни: Меҳнат ресурслари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг энг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Шунинг учун улардан йил давомида тўлиқ, самарали фойдаланиш лозим. Улардан қандай фойдаланилаётганликни бир қанча кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мумкин. Энг аввало меҳнат ресурсларидан фойдаланиш коэффиценти. У ҳақиқатда ишлаб чиқаришда ишлаган меҳнат ресурсларининг миқдорини (кишиларни) меҳнат ресурсларининг мавжуд бўлган миқдорига тақсимлаш йули билан аниқланади. Унда қўйидаги формуладан фойдаланиш мумкин.

$$MP = MP_{и} / MP_{м};$$

бунда: $MP_{и}$ - ҳақиқатда ишлаган меҳнат ресурслари(киши);

$MP_{м}$ - мавжуд бўлган меҳнат ресурслари.

Меҳнатга қобилиятли бир кишининг 1 йилда, 1 ойда ўртача ишлаб чиқаришда қатнашган вақти. Уни аниқлаш учун ишлаб чиқариш жами сарфланган иш вақтини (киши кунлари, соатларида) шуни сарфланган (ишлаган) жами меҳнат ресурсларининг умумий миқдорига тақсимлаш лозим. Уни қўйидаги тенглик ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$MP_{ив} = \frac{\sum C_{ив}}{\sum MP_{и}};$$

унда: $M_{Рив}$ - ўртача ишлаб чиқаришда қатнашган вақти (к/к/с);

$\sum C_{ив}$ - жами сарфланган иш вақти (к/к/с).

Юқоридаги кўрсаткичлар қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ҳамда учун унумдорлигини меҳнат унумдорлиги даражаси қандай аҳволда эканлигини аниқлаш ва уларни тўлиқ таҳлил қилиш имкониятини беради. Шунча асосланган ҳолда келажакда меҳнат ресурсларидан яхши фойдаланиш ошириш чора-тадбирларини белгилашга жуда катта ёрдам кўрсатади.

14-мавзу. Миллий иқтисодий ривожланишининг макроиқтисодий дастурларини тузиш

Режа:

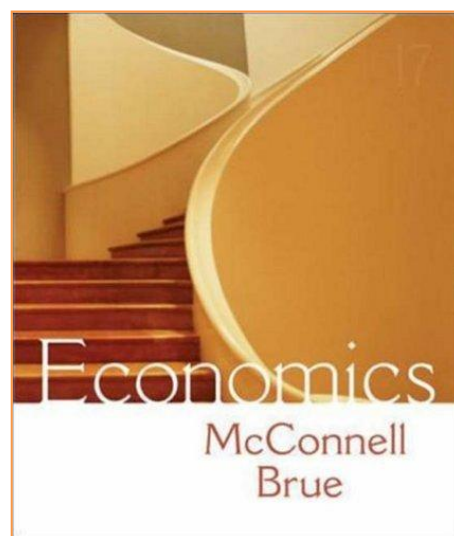
1. Иқтисодий тизимлар тавсифи ва уларнинг моделларини турлари.
2. Макростратегиялар танлашнинг хорижий тажрибаси. Макростратегик дастурлар.

Таянч сўз ва иборалар: иқтисодий тизимлар, иқтисодий моделлар, иқтисодиётнинг барқарорлиги, доиравий моделлар, бозор механизми, макростратегия, макростратегик дастурлар, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, америкача модел, японча модел, шведча модел.

1-савол баёни: Инсон ва жамиятнинг фаолияти учун маълум шарт шароитлар зарур бўлади. Бундай шароитлар корхона ва ташкилотлар, бошқарув идоралари, уй хўжалиги фаолиятида яратилади ва амалга оширилади. Инсоният учун зарур бўлган неъматлар ва объектив тарзда тарқ топган иқтисодий муносабатларни такрор ишлаб чиқариш учун умум жараёни иқтисодий тизимни ташкил топади. Ҳамда инсоният тузилишининг асоси ҳисобланади.

Ҳар бир мамлакат ўзини ижтимоий-иқтисодий, тарихий ва миллий хусусиятларини объектив акс эттирувчи иқтисодий тизимни акс эттиради. Иқтисодий тизимлар асосан ишлаб чиқариш воситаларига бўлган мулкчилик шакллари ва иқтисодий фаолиятни бошқариш усули билан фарқланади. Уларни шартли равишда 3 турга ажратиш мумкин:

1. Устун даражада мулкка асосланган бозор тизими бўлиб, унда хўжалик юртувчи субъектларнинг фаолиятлари давлат томонидан умуман тартибга солинмайди, Иқтисодиётнинг барқарорлиги ва тараққий этиш бозор механизми ёрдамида амалга оширилади. Эркин нархлар ва рақобат бозор механизмини ҳаракатга келтирувчи куч бўлиб ҳисобланади.

2. Маъмурий буйруқбозлик тизими ҳисобланиб, биринчисига бутунлай карама қарши. Бу тизимда ишлаб чиқариш воситалари асосан давлат мулки ҳисобланади. Давлат томонидан ресурслар, маҳсулотлар ва даромадларнинг барча доиравий айланиши кўрсатмали солиштириш воситаси орқали қатъий бошқариб борилади.

3. Аралаш тизим ҳисобланиб ҳозирги замон тараққий этган мамлакатларига тегишли. Бу тизимда мулкчиликнинг барча шакллари (хусусий, жамоа, давлат ва бошқалар) тенг ҳуқуқга эга бўлиб, унда иқтисодий фаолиятни бошқариш бозор механизми ва давлатнинг кенг аралашуви ёрдамида амалга оширилади.

Турли мамлакатларда бозор ва давлат муносабатлари бир хил эмас. Масалан: Кўпчилик Европа мамлакатларида иқтисодиётни бошқаришда давлат сезиларли ўрин эгалласа, АҚШ да аксинча, кенг имкониятлар хусусий тадбиркорликка берилган.

Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, агарда иқтисодий тизимлар мулкчиликнинг қандайдир бир шаклга устун даражада асосланган бўлса, улар барқарорлик ва ўз-ўзида ривожланиш хусусиятига эга бўлмайди. Бунда у ҳоҳ хусусий ҳоҳ у давлат мулки бўлмасин. Шунинг учун ҳам аралаш иқтисодий тизимни шакллантириш ва янада ривожлантириш жаҳоннинг барча мамлакатларига хос бўлган йўналиш ҳисобланади ҳамда бунда давлатга тақсимлаш ва қайта тақсимлашда кенг ваколатлар берилади.

2-савол баёни: Ҳозирги замонда соф иқтисодий системага асосланган давлатни топиб бўлмайди. Ҳар бир тизим хўжалик юритишнинг миллий моделига эга. Маъмурий буйруқбозлик совет, хитой моделлари мавжуд эди. Шулардан энг машҳурларини санаб ўтамиз.

Америкада модел - тадбиркорлик фаоллигини тақдирлаш, фаол аҳолини бойитиш асосига тузилган. Кам таъминланганларни қисман енгиллаштириш ва ёрдам бериш кузда тутилган. Бу модел меҳнат унумдорлигини юқори бўлишига ва шахсий муваффақиятга эришишга асосланади.¹⁷

Японча модел - аҳолини яшаш даражасини (шу жумладан иш ҳақи даражаси) меҳнат унумдорлигидан орқада қолиш билан характерланади. Шу асосда дунё бозорида таннархни пасайишига эришилади. Бу модел миллий ўз-ўзини англашга, миллатни қизиқиш билан ҳар бир инсоннинг қизиқишдан устун бўлса мамлакатнинг гуллаб яшнашида маълум йўқотишлар ҳисобига бўлади.

Шведча модел-кучли ижтимоий сиёсатга асосланади. Бу давлат қўлида асосий фоидаларнинг 4 фоизгина бўлади, давлат харажатлари эса ЯИМнинг 70 фоизни ташкил этади. Харажатларнинг ярмидан кўпроқ ижтимоий эҳтиёжларга ишлатилади. Швецияда солиқлар миқдори жуда юқори, шуни ҳисобига аҳоли турмуш даражаси энг юқори давлат ҳисобланади. Бундай модел «функционал ихтисослаш» деган ном олган. Хусусий корхоналарга

¹⁷ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

юклатилган, аҳолини юқори турмуш даражасини таъминлаш эса (бандлилик, таълим, ижтимоий суғурта) давлатга юклатилган.

Режали иқтисод 1990 йилларга ўзини имкониятларини йўқотди.

Ўзбекистон 1991 йил мустақил бўлгандан кейин бозор иқтисодиётига ўтишнинг реформаси ишлаб чиқилади. Аралаш иқтисодиёт вужудга келди.

Президентимиз томондан аралаш тизимнинг миллий модели ишлаб чиқилди. Ижтимоий ҳимояланган бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлатни қуришга киришилди. Юқорида кўрсатилган моделлар асосида макростратегиялар танлаш мумкин.

Республикамызда социал-иқтисодий ривожланишда 5 тамойилга асосланади:

1. Иқтисодни сиёсатдан устунлигини таъминлаш.
2. Ҳуқуқ устуворлигини таъминлаш.
3. Давлат асосий ислоҳатчи.
4. Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш.
5. Кучли ижтимоий ҳимоя.

Макростратегик дастурлар ишлаб чиқишнинг асосий йуналишлари.

Макростратегик дастурларга:

- давлатнинг ижтимоий сиёсати бўйича - дастурлар:
- аҳолини турмуш даражасини стратегик ривожлантириш.
- аҳолини такрор ишлаб чиқариш ишчи кучи ва бандлилик дастурлари.
- ижтимоий соҳа тармоқларни ривожлантириш дастурлари.
- илмий-техника тараққиёти дастурлари.
- экология бўйича дастур ва ҳоказолар.

15-мавзу: Стратегик ва индикатив режалаштириш

Режа:

1. Ҳудудий стратегияни роли.
2. Ҳудудий стратегияни таркиби ва тузилиши.
3. Ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда муқобил стратегияни излаш.

Таянч сўз ва иборалар: Ҳудудий инновацион стратегия, ҳудудий илмий-техник фаолият, инновацион ривожланиш, ҳудудий стратегиялар, меҳнат потенциали, такрор ишлаб чиқариш, ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастури, илмий-техника ресурслари, илмий-техник жиҳозлаш, маҳсулотлар ҳажми.

1-савол баёни: Ҳудудий–инновацион стратегия макро ва микроинновацион стратегиялари оралиғидаги стратегия ҳисобланади. Унинг роли шундан иборатки, ҳар қандай ишлаб чиқариш ва инновацион жараён ўзининг ҳудудий жойлашувига эгадир.¹⁸ Давлат даражасидаги

¹⁸ Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

макростратегия марказлашган ресурсларни аниқ, ҳудуддаги корхона ва ташкилотларга жойлаштириш йўли билан амалга оширилади. Бу корхона ва ташкилотлар маҳаллий ашёлар, ишлаб чиқариш ва меҳнат ресурслар, ишлаб чиқаради, илмий инфратузилмалардан фойдаланадилар. Агар кўрсатилган элементлардан биронтаси етарли даражада ривожланган бўлмаса, унда мазкур ҳудудда макроинновацион стратегияни амалга ошириш чегараланиб қолади.

Макродаражадаги ҳудудий муоммоларни ҳисобга олишни зарурий қирраларидан бири бу-ҳар қандай давлатки алоҳида ҳудудларни ривожлантиришга аҳамият беришидир.

Ҳудудий стратегияни шакллантириш ва амалга ошириш зарурлигини мувофиқлаштирувчи тўртта асосий омилни ажратиш мумкин:

- макроинновацион стратегияларни ҳудудий аспекти;
- ҳудудни ривожлантиришни давлат сиёсати;
- ҳудудлар ривожланишини шахсий ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник мақсадлари;
- корхоналарни микроинновацион стратегиялари;

Ҳудудий ривожланиш даражаси ва илмий-техник комплекслар функцияси:

- илмий-техник парклар технополисларни қуриш ва молиялаштириш, жойлаштириш режаларини ишлаб чиқади;
- илмий-техник фаолиятни ҳудудий бошқарув органларига раҳбарлик қилади.

Янгилик киритиш комплекси вазифалари ва тузилишидаги фарқлар кўпроқ ҳудудни илмий-техник ривожланиш даражасига боғлиқ булади. Ҳудудларни бу белгиларга кўра шартли равишда 3 та гуруҳга бўлиш мумкин: юқори, ўрта ва кучсиз ривожлаган.

Юқори даражадаги ҳудудларни илмий-техник стратегияси аввало илмий потенциалдан фойдаланишга йўналтирилган. Бошқа йўналиш эса илмий-техник қарорларни шакллантириш ва экологик вазиятни яхшилашдан иборатдир. Чунки яхши ривожланган ҳудудларда экологик вазият талабга жавоб бермайди. Ўрта даражада ривожланган ҳудудлар энг аввало ўзини илмий-техник соҳаларини ва саноатини кўтариш, ривожлантиришдан манфаатдордирлар. Бу ҳудудлар энг мувофиқ стратегиялар бирикмасини топишлари керак:

- технологик санчиш;
- юқори даражада ривожланган ҳудудларда самарасиз ҳисобланадиган, лекин бозорда барқарор талабга эга бўлган ишлаб чиқаришни оралик синфини ўзлаштириш.

Кучсиз ривожланган ҳудудлар ўзини стратегияси мавжуд табиий ресурслардан, иқлимий хусусиятлардан ишга қаратилади. Асосий вазифа - шунинг асосида малакали кадрлар ва меҳнат ресурслар билан таъминлаш. Агар ҳудудда меҳнат ресурслари керакли даражадан ортиқ булса, бунда кўшимча иш жойларини ташкил этиш ва кўп ишчи талаб этиладиган

корхоналарни барпо этиш вазифаси вужудга келади. Охирги вазифа юксак даражада ривожланган ҳудудлардаги корхона филиалларини ривожлантириш ҳамда лицензия ва патентлардан фойдаланиш ҳисобига ҳал қилиниши мумкин.

2-савол баёни: Ҳудудда меҳнатни такрор ишлаб чиқариш имкониятлари коэффиценти қўйидагича аниқланиши мумкин:

$$K_{ТВВ} = Ч_{ст}/ЧЗ \quad (1)$$

бу ерда:

Ч_{ст}-ишлаб чиқаришда банд бўлган талабалар сони.

ЧЗ-ноишлаб чиқариш соҳасида банд бўлган талабалар сони.

Коэффициент катталиги малакали илмий кадрлар резерви мавжудлигини кўрсатади. Агар $K_{ТВВ}$ кўрсаткичи юқори бўлса ҳудудий марказни олий ўқув юртларини ўзида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Илмий-педагогик кадрларни ривожланиши коэффиценти профессор-ўқитувчилар сонини ҳудуддаги банд бўлган аҳоли сонига бўлиш орқали топилади:

$$K_{рипс} = Ч_{пс}/ЧЗ \quad (2)$$

бу ерда:

Ч_{пс}-профессор ўқитувчилар сони.

ЧЗ-банд бўлган аҳолини сони.

Крипс катталигича ҳудуддаги илмий-техник даражаси потенциалини асосий индикатори ҳисоблананди.

Илмий-текшириш меҳнат потенциали даражаси қўйидагича топилади.

$$K_{рпис} = Ч_{нии}/ЧЗ \quad (3)$$

бу ерда:

Ч_{нии} - ИТИ ва Кб да банд бўлганларнинг сони

ЧЗ- банд бўлганларнинг умумий сони.

Бу коэффициент тармоқ ва академик илмий изланиш ва конструкторлик ташкилотлар базасида марказларни ташкил этиш имкониятларини баҳолашга ёрдам беради. Аҳолини умумий маълумотлилик даражаси қўйидагича аниқланади:

$$K_{оу} = Ч_{во}/ЧЗ \quad (4)$$

бу ерда:

Ч_{во}-олий маълумотлилар сони.

ЧЗ-банд аҳолини умумий сони.

Мазкур коэффициент ҳудудни умумий интеллектуал муҳитини тавсифлайди.

Кадрларни илмий техник концентрация даражаси қўйидагича аниқланади:

$$K_{кнк} = ЧЗ_{н}/Пр \quad (5)$$

бу ерда:

Чзн-илмий соҳада банд булган сони шунингдек илмий педогогик кадрлар ҳам.

Пр-худуд майдони.

Ккнк коэффиценти худуд майдонини илмий техник меҳнат ресурслар билан таъминланганлигини кўрсатади.

ожланиши коэффицентини аниқланг.

3-савол баёни: Худудни ишлаб чиқариш-техник ва илмий-техник ресурслар билан жиҳозланганлиги кўрсаткичлари.

Мазкур кўрсаткичлар гуруҳи қўйидагиларни аниқлайди:

-ишлаб чиқариш - техник жиҳозланганлик даражаси:

$$Кпто = \Phi_{со}/\Phi_{п} \quad (6)$$

бу ерда:

$\Phi_{со}$ - корхонани асосий фондларини қиймати. Булар ишлаб чиқариш-техник жиҳозланиш учун мураккаб маҳсулотлар ишлаб чиқаради.

$\Phi_{п}$ - худуддаги ишлаб чиқариш объектларидаги асосий фондларнинг умумий қиймати.

Мазкур коэффицент корхонани ишлаб чиқариш аппаратини Худудга янгиликлар киритишини шакллантиришда фойдаланиш имкониятини тавфсифлайди:

-илмий-техник жиҳозланганлик даражаси:

$$Кито = \Phi_{нт}/\Phi \quad (7)$$

бу ерда:

$\Phi_{нт}$ - ИТИ ва КБ лардаги асосий фондлар қиймати, шунингдек алоҳида олий ўқув юртларидагилар ҳам.

Φ -худуддаги ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш объектларининг асосий фондлари қиймати.

Кито ёрдамида худуднинг илмий-техник базасини баҳолаш мумкин бўлади.

-тажриба синов қувватлари билан таъминланганлик:

$$Коэо = \Phi_{оэ}/\Phi_{н} \quad (8)$$

бу ерда:

$\Phi_{оэ}$ - тажриба синов корхоналарнинг асосий фондлари қиймати.

$\Phi_{н}$ - ИТИ, КБ, олий ўқув юртларининг асосий фондларини қиймати.

16-мавзу. Иқтисодий ривожланишда пуллик хизматлар

Режа:

1. Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодий ривожланишдаги роли ва уни тартибга солиш усуллари.

2. Ўзбекистон Республикасида пуллик хизматларни ривожлантириш кўрсаткичлари таҳлили.

3. Пуллик хизматлар соҳасини ислоҳ қилиш ва янади ривожлантириш йўналишлари.

Таянч сўз ва иборалар: пуллик хизматлар, бозор инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, ялпи ички маҳсулот, хусусий корхоналар, пуллиу хизматлар динамикаси, пуллик хизматлар таркиби, пуллик хизматлар ҳажми, хизматлар экспорти, хизматлар импорти.

1-савол баёни: Агар анъанавий иқтисодиётда хизматлар соҳаси ишлаб чиқариш элементларининг ҳаракатига кўмак бериб келган бўлса, иқтисодиётнинг ўсиш ва мураккаблашуви илмий-техника тараққиёти жадаллашуви билан бу соҳа жуда зарур, ҳаттоки истиқболда иқтисодиётнинг асосий омилига айланади. Ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва рақобатлаштириш биринчи навбатда ишлаб чиқаришнинг технологияларга, ахборотга ва алоқа воситаларига, фақат шундан сўнггина хом ашё ва меҳнат ресурсларига талабини оширди.

Ўзбекистон иқтисодиётини бозор муносабатларига ўтказиш маълум қийинчиликлар билан боради ва баъзида янги муаммоларни туғдиради. Ўтиш даврида республика иқтисодиётида муаммолар куйидагилар билан белгиланади:

- маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтиш;
- иқтисодиёт нисбатан бир томонлама – хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашганлиги шароитида ресурслардан оптимал фойдаланиш, шунингдек, уларни максимал фойдали экспорт қилиш;
- миллий иқтисодиётни таркибий қайта қуриш, юқори технологияни, тармоқларни ривожлантириш;
- асосий техникаси жисмоний ва маънавий эскирган корхоналарни қайта жиҳозлаш;
- кадрларни бугунги талаблардан келиб чиқиб тайёрлаш ва қайта қуриш;
- капитал ва янги технологиялар етишмаслиги туфайли хорижий инвестицияларни жалб қилиш;
- иқтисодиётнинг ижтимоий структурасини ўзгартириш, мулкдорлар ва тадбиркорлар синфини шакллантириш;
- иқтисодиётнинг ижтимоий йўналтирилганлиги тармоқларни ҳимоя қилиш, ижтимоий беқарорликни камайтириш учун аҳолининг яхши таъминланмаган табақаларини муҳофаза қилиш;

-бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш.

Шуни таъкидлаш зарурки, директив иқтисодиёт даврига нисбатан давлатнинг иқтисодий жараёнларга таъсири камайиши натижасида давлат иқтисодиётни бошқариш ва бошқа хизматлар кўрсатишни янги шаклланган институтларига топширади. Шу туфайли айнан шу даврда иқтисодиётнинг уларга талаби кескин сезилади.

Юқоридаги санаб ўтилган муаммоларни ўтиш даврига хос бўлган хизматлар соҳаси зарурлиги нуқтаи назаридан кўриб чиқамиз.

Иқтисодиётни маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтказиш, ислохотларнинг мураккаблашуви ва илмий стратегик (ривожланиш стратегияларини белгилаш, уларни амалга ошириш йўлларини ишлаб чиқиш, реал ҳаракатларнинг аниқ режаларини ишлаб чиқиш), ҳуқуқий, сиёсий базалар яратилишини тақозо этади. Бу муаммо хизматлар соҳасига ҳам тўлиқ тааллуқлидир.

Бунда давлат фаолияти биринчи даражали аҳамиятга эга бўлсада, жойларда ислохотларни ўтказишда ҳуқуқий, банк-консалтинг ва бошқа хизматларнинг аҳамиятли кескин ошади.

Ресурслардан оптимал фойдаланиш муаммолари аста-секин давлатнинг таъсир доирасидан чиқади. Бу табиийдир. Чунки ресурслардан самарали фойдаланиш муаммоси ишлаб чиқарувчиларнинг, яъни улардан фойдаланувчиларнинг муаммосидир. Ахборот, алоқа хизматларига энг кўп эҳтиёжни ташқи савдо соҳаси сезади. Шуни айтиш жоизки, 1991 йилга қадар республика ташқи иқтисодий алоқалар юритмаган, шу сабабли иқтисодий фаолиятнинг бу соҳасини янгидан ўзгартиришга тўғри келмоқда.

Бу ҳолатда хорижий фирмалар ташқи бозорга ихтисослашганлиги, катта тажрибага эга бўлганлиги учун ҳам юқори позицияда турадилар. Бу соҳада мамлакат фирмалари ва мутахассисларнинг устун бўлиши стратегик вазифа ҳисобланади. Миллий иқтисодиёт структурасини ўзгартириш фан сиғими юқори бўлган тармоқларни ривожлантириш, инвестициялаш муаммоси билан чамбарчас боғланган. Бу вазифани ҳал этишда давлат структуралари ва хорижий фирмалар ҳамда миллий иқтисодий субъектларнинг ҳамкорлиги нисбатан самарали ҳисобланади. Уларнинг самарали ҳамкорлик қилиши фақатгина ривожланган хизматлар сектори шароитида мумкин бўлади. Бу жиҳатдан Ўзбекистон жуда олдинга чиқди. Мулкчилик ва эркин тадбиркорликни шакллантириш бозор иқтисодиётига ўтишдаги қонуний жараён дир. Лекин бу жараён эркин, табиий жиҳатдан жуда секин рўй беради ёки сунъий тезлаштирилганда ижтимоий зиддиятлар кучайишига, жамиятнинг жуда бой ва жуда камбағалларга табақаланишига олиб келиши мумкин. Бу жараённи оптималлаштириш учун ижтимоий сиёсатни ривожлантириш керак. Бу соҳада маҳаллий бошқарув органлари, вилоят ва

туман хокимиятларининг роли кескин ошади. Бу ҳол, Айниқса, хизмат кўрсатиш соҳасида яққол кўзга ташланади.

Давлатнинг ролини эътироф этган ҳолда шуни қайд қилиш керакки, нодавлатлар хизматлар сектори ривожлантирилмас экан, жамиятнинг бюрократлашуви даражаси кучайиб бораверади. Бу структураларни шакллантиришда давлатнинг имтиёз бериш сиёсати ижтимоий ислохотларнинг ишончли базасини вужудга келтиради. Бу хизматлар характерига кўра, ҳақ тўланмайдиган хизматлардир.

Хизматлар соҳасининг Ўзбекистон иқтисодиётидаги аҳамиятли иқтисодий ислохотлар ва миллий иқтисодиётнинг ижтимоий йўналтирилганлиги билан ҳам белгиланади.

Ҳар қандай иқтисодиётдаги хизматлар соҳасининг аҳамиятли бу соҳа тартибга солинишини зарур қилиб қўяди.

Бошқа бозорларга хизматлар билан кириб бориш товарлар билан кириб боришдан кўра қийинроқдир.

Энг янги турдаги хизматлар бу соҳалари бўлган банк иши, телекоммуникациялар, ахборот ва бошқалар устидан назорат ўрнатиш миллий суверинитетга хавф туғдириши мумкин. Чунки бу хизматлар орқали замонавий ишлаб чиқариш бошқарилади.

Шу сабабли мамлакатда хизматлар соҳасини тартибга солиш тадбирлари ишлаб чиқилади.

2-савол баёни: Мустақиллик йилларида хизматлар соҳаси, жумладан, аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш бошқа тармоқлардагига нисбатан барқарор ривожланади. Капитал сиғими юқори бўлмаган ва унча мураккаб бўлмаган технологияларни талаб этувчи хизмат соҳаси тармоқларининг нисбатан юқорироқ суръатлар билан ривожланиши натижасида бу соҳа ичида таркибий ўзгаришлар рўй берди. Бу сифат ўзгаришлари йўналишига, шунингдек, давлатнинг бозор ислохотларини жадаллаштиришга қаратилган кўп томонлама иқтисодий сиёсати ҳам таъсир кўрсатади. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш бўйича қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларнинг қабул қилиниши, бу жараёнларнинг қонуний ўтказилиши, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш, хорижий инвестицияларни иқтисодиётга жалб қилиш ва хизматлар соҳалари савдо ва умумий овқатланишда, миллий хизматда (молия ва кредитда) мамлакат ҳамда хорижий фирмаларнинг фаолиятини кучайтиришнинг иқтисодий механизмини яратиш бўйича катта ишлар қилинди. Хусусийлаштиришнинг биринчи босқичида маиший хизмат кўрсатиш, савдо объектларининг хусусийлаштирилиши, кўпгина транспорт корхоналарнинг акциядорлик жамиятларига айлантирилиши хизмат кўрсатиш соҳаси барча тармоқларида хусусий капиталнинг кенг иштирок этишини, бу соҳага бозор муносабатларини кенг жорий қилиш ва Рақобат муҳитини яратишни таъминлади.

Рақобат хусусий ва давлат корхоналари, мамлакат ва хорижий фирмалар ўртасида ривожланди.

Маълумки, хизматлар бозорининг ривожланиши талаб ва таклиф механизмлари билан чамбарчас боғланган.¹⁹ Хизматларга талабнинг моддий асоси бўлиб ишлаб чиқариш соҳаси ҳисобланади. Бу, ўз навбатида, қулай инвестиция муҳитини талаб этади. Саноат ва қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ўсиш хизматларга талаб ўсишни келтириб чиқаради. Иқтисодий қонунларга кўра, бозорда маълум бир вақтда таклиф этилган хизмат ёки товар уларга талаб туғилишига олиб келади. Бундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, республикада хизматлар соҳаси улар таклифига боғлиқ равишда ривожланиб бормоқда. Масалан, ички бозоримизда мобил телефон алоқаси хизматига талаб бу хизматни таклиф этувчи хорижий фирмалар пайдо бўлиши билан юзага келди. Кейинги йилларда таклиф қилинаётган хизматлар доираси ва имконияти кенгайиши билан хизматларга талаб кескин ўсди. Республикада хизматлар соҳаси ривожини ўрганиш учун маълум кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилди. Бу кўрсаткичларни таҳлил қилиш хизматлар соҳаси ривожини характерлаш имконини беради.

Ўзбекистонда хизматлар кўрсатиш нисбатан тор соҳани ўз ичига олади. Расмий статистикада савдо, умумий овқатланиш ва қурилишга алоҳида тармоқлар сифатида қаралади.

4-жадвал

Ялпи ички маҳсулот таркибининг ўзгариши (ЯИМга нисбатан%)

	1994	1995	1996	1997	1998	2000
1. ЯИМ	100	100	100	100	100	100
2. Жами қўшилган қиймат	91,8	86,8	85,6	87,6	85,6	85
А) товарлар	51,5	45,2	40,2	43,9	41,7	41,9
Б) хизматлар	40,3	41,6	45,4	43,7	43,9	43,1
Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий соҳа	2,1	2,3	2,5	2,3	2,25	2,3
Транспорт сақлаш ва алоқа	5,8	7,3	6,7	6,5	6,8	6,46

Аmmo бу иқтисодиёт ривожланишининг самардорлигини англамайди, чунки моддий ишлаб чиқариш тармоқлари ҳиссаси пасайиши натижасида келажакда хизматларга талаб пасайишига олиб келиши мумкин. Тармоқлар бўйича аҳоли даромадларининг ўсиш хизмати кўрсатиши билан банд корхоналар рентабеллигини белгилайди.

1990-1996 йиллар давомида номинал иш ҳақи саноатда 4,6 марта, қурилишда 3,53 мартага, соғлиқни сақлашда 3,94 мартага ошди. Айниқса меҳнат ресурсларининг 40% и банд бўлган қишлоқ хўжалигида аҳоли

¹⁹ [Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus](#). Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.

даромадларининг ошиши хизматлар, хусусан пуллик хизматларга талаб ортиши учун муҳим омилдир. Қуйидаги жадвал маълумотлардан кўриниб турибдики, пуллик хизматлар ҳажми 1995 йилга қадар пасайиб борган.

5-жадвал

Ўзбекистонда пуллик хизматлар динамикаси

	1995	2000	2013	2014	2015
1. Жорий нархларда (млрд.)	15	34	70,3	189,4	305,4
2. Аввалги даврга нисбатан таққослама нархларда фоиз ўзгариши.	-25,8	9,9	21,3	12,6	18,6

1996 йилдан эътиборан пуллик хизматлар ҳажми ўсиб 2000 йилда 18,6%ни, 97 йилда 21,3%ни ташкил этган. Бу пуллик хизматлар секторида Рақобат жараёнлари кучайганлиги, хизматлар таклифи ошганлиги, хусусий сектор ривожланганлиги, аҳоли даромадлари кўпайганлиги умумий иқтисодий вазият яхшиланиб бориши натижасидир.

Аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш умумий ҳажмда йўловчи ташиш хизматлари етакчи ўринда туради (34,6). Шунингдек, маиший хизматлар ҳиссаси ҳам юқори бўлган (15,4%). Кейинги йилларда соғлиқни сақлаш, дам олиш ва маданият хизматлари ҳиссаси ўсиб борапти. Агар республикамиз бўйича жон бошига ўртача 12340,2 сўмлик маиший хизмат кўрсатилган бўлса Сирдарёда бу кўрсаткич 4477,4 сўмни ташкил этган, холос. Фақат бу кўрсаткич 7 вилоятдагина умум республика даражасининг 50%идан, Бухоро вилоятида эса 90%идан юқори. Бу борадаги сумма Тошкент шаҳри ҳисобига катта.

Бунга туризм хизмати кўрсатувчи фирмалар, коммунал хизмат корхоналари меҳмонхоналар, аэропортлар, йўловчи транспорти корхоналари йирик шаҳарларда жойлашганлиги, қишлоқ хўжалик жойларида хизмат кўрсатиш корхоналари яхши ривожланмагани ҳам сабаб.

Хизматлар импорти мутлақо янги турдаги хизматлар кўрсатувчи хорижий фирмалар (интернет, мобил, телефонлар ва х.к) мамлакат бозорига кириши туфайли кескин ошди ва 2000 йилда жами импортнинг 8,7% ини ташкил этди. Жадвал маълумотларидан хизматлар савдоси бўйича мамлакатимиз ижобий натижага эга эканлиги кўринади. Агар туризм ва бошқа хизмат турлари кескин ривожлантирилса, мамлакат валюта захираларини янада кўпайтириш учун замин яратилган, қўшимча иш жойлари очилган булар эди.

Таҳлилга яқун ясаб, пуллик хизматларни ривожлантириш борасида юқорида қайд этилганидек қатор муаммолар борлигини таъкидламоқчимиз.

Аҳоли жон бошига кўрсатилган пуллик хизматлар ҳажми

	2014 й.	2015 й.	2014 йилга нисбатан фоиз ҳисобида	Республика умум даража ҳисобида %
Ўзбекистон Республикаси	7787,6	12340,2	112,5	100
Қорақалпоғис- тон Республикаси	3406,5	5152,1	113,1	41,75
Вилоятлар				
Андижон	6398,9	10715,8	138,3	86,83
Бухоро	7431,1	11417,4	112,1	92,5
Жиззах	3950,5	5677,1	106,8	46
Қашқадарё	3115,7	5789,5	134,0	46,9
Навоий	6032,6	8770,7	117,3	71
Наманган	3656,0	6131,6	131,1	49,69
Самарканд	5146,5	7715,7	113,7	62,92
Сурхондарё	3841,9	5907,8	106,3	47,87
Сирдарё	3058,2	4477,4	107,1	3612
Тошкент	6070,2	8975,2	108,2	72,73
Фарғона	4777,4	7485,3	113,7	60,65
Хоразм	6509,1	8746,4	104,5	70,85
Тошкент ш.	25720,0	42043,1	108,6	340,7

3-савол баёни: Пуллик хизматлар соҳасини ислоҳ қилиш ва янада ривожлантириш мамлакатимизда ўтказилаётган ислохотларнинг ва ечилаётган стратегик вазифаларнинг ажралмас қисмидир. Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантириш жараёнида пуллик хизматларни ривожлантиришга таъсир этувчи омилларни эътиборга олиш зарур. Бу омиллар республикамизнинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқади. Бу масалаларни пуллик хизматларнинг айрим соҳалари бўйича кўриб чиқамиз.

Туризмни ривожлантиришдан республикамиз куйидаги манфаатларни кўради:

-Янги иш жойлари ва корхоналар очилади (1996 йилда туризм соҳасида 30 минг киши ишлаган). Айрим ҳисобларга кўра, туризм республикада иқтисодий фаол аҳолининг 5%ини иш билан таъминлаши мумкин.

-Кўпгина даромад ва тушумларга эга бўлади. 1998 йилда республика туризм соҳаси 271,2 минг хорижий туристларга хизмат кўрсатиб, 325,4 млн. сўм тушумга эга бўлди.

-Маҳаллий товарлар учун янги бозорлар пайдо бўлади.

-Маҳаллий инфратузилма, комунал объектлар ва хизматлар модернизация қилинади.

-Янги касблар ва технологиялар ўрганилади.

-Жамият атроф муҳит ва маданий мерос муаммоларини ва уларни ҳимоя қилиш заруриятини чуқурроқ ҳис этади.

-Ердан фойдаланишга янгича ёндашув шаклланади.

Ушбу манфаатлар эътиборга олиниб, туризм соҳаси ислоҳ қилинади. Бу ислоҳотлар 4 босқичдан ўтади.

1-босқич - 1992 йил. Республика Президенти фармонида кўра, «Ўзбектуризм» миллий комплекси тузилди.

2-босқич-1993-1995 йиллар. Туризм соҳаси инфратузилмаси ривожлантирилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 3 июлдаги «Ўзбекистон Республикасида халқаро туризмнинг замонавий инфратузилмасини яратиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори бунда муҳим роль ўйнайди. Янги туристик маршрутлар очилди.

3-босқич. 1995-1997 йилларда бу хизмат соҳасида фаол хусусийлаштириш жараёнлари борди. 1996 йилда «Ўзбектуризм»нинг 90% туристик объектлари нодавлат секторига берилди.

1998 йилдан Ўзбек туризми иқтисодий ислоҳотларнинг тўртинчи босқичига кирди. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 8 августдаги қарорига кўра, «Ўзбектуризм» тугатилиб Ўзбекистон хусусий туристик фирмалари асоциацияси тузилди. 1999 йилда Республика Президентининг «Республикада туризмни 2005 йилга қадар ривожлантириш Давлат дастури тўғрисида»ги фармони қабул қилинди.

Бу дастурга кўра, иқтисодиёт тармоғи сифатида миллий туризм олдида турган асосий вазифа Ўзбекистон туристик комплексини янада ривожлантириш ва унинг халқаро туризм тизимига интеграциялашувидир. Бунинг учун соҳадаги ислоҳотлар стратегияси ва тактикаси ўзгаради, туристлар оқими 15% га ошади. Туризм инфратузилмасини янада ривожлантириш, янги турдаги туристик хизматларни ўзлаштириш, янги авиалинияларнинг очилиши бу соҳа ривожини таъминловчи муҳим шароитлардан биридир.

Иккинчи бир муҳим пулли хизматлар соҳаси коммунал хизматлардир. Уй-жойлар хусусийлаштирилгандан сўнг бу соҳадаги энг муҳим қадам коммунал хизмат кўрсатиш корхоналари уй-жойдан фойдаланиш корхоналари ширкатларининг ташкил қилиниши бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси бу фармон асосида «Аҳолига коммунал хизмат кўрсатишни такомиллаштиришга доир кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида» қарор қабул қилди. Ушбу қарорга кўра, уй-жой мулкдорлари ширкатлари тузиш жадвалига риоя этиш учун 1991 йилгача қурилган кўп қаватли бинолар маҳаллий бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига мукамал тамирдан чиқариладиган бўлди. Бу ширкатлар тузилаётганда ва рўйхатдан ўтаётганда тегишли йиғимларни тўлашдан озод этилдилар. Улар банкда у ҳисоб варақаларига даромаднинг кўшимча манбаларига эга.

Бу тадбирлар коммунал хизматларнинг сифатини оширишга, таннархини пасайтиришга қаратилган.

Соғлиқни сақлаш соҳасида пуллик хизматларни ривожлантириш янги босқичга кирапти. Пуллик тиббий хизмат доирасининг суғуртасини ривожлантиришни заруратга айланмоқда.

17-мавзу. Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш

Режа:

1. Иқтисодий барқарорликда бизнеснинг ўрни.
2. Маҳаллий ресурсларни қайта ишлашда кичик ва ўрта бизнес.
3. Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш истиқболи.

Таянч сўз ва иборалар: бизнес, тадбиркорлик, тадбиркорлик бизнеси, истеъмол бизнеси, меҳнат, капитал, материаллар, маҳаллий ресурслар, капитал маблағлар, хусусий сектор, кичик бизнес, ўрта бизнес.

1-савол баёни: Бозор иқтисодиёти бизнесга асосланган иқтисодиётдир. Бизнес бирор фаолият юзасидан бўлган муносабат, ишбилармонларнинг иқтисодий муносабатидир. Бизнес билан шуғулланувчиларни ишбилармонлар ёки бизнесменлар деб юритадилар (инглизча business - иш, man – одам).²⁰

Бизнес муносабат сифатида бир қатор белгиларга эга: бизнесчилар ўз манфаатларига эга, фойда олишга интиладилар, хатарли ишга қўл уришга тайёр, ташаббускор, ишнинг сиру асрорларини биладилар, ўзаро иқтисодий алоқалар маданиятини эгаллаган бўладилар, уларнинг алоқалари ҳамма иштирокчилар учун наф келтиради. Бизнес – бу рухсат этилган, жамият аъзоларига наф келтирувчи фаолият билан шуғулланиб, пул, даромад топишни билдиради. Бизнес кенг маънода қонуний йўл билан даромад топишга қаратилган фаолиятдир. Бизнес ўз субъектларига эга. Улар якка тартибда бизнес билан шуғулланувчилар, тадбиркорлик жамоаси ва уюшмаси, истеъмолчилар ва давлатнинг иқтисодий идоралари.

Бизнеснинг энг асосий унсури тадбиркорликдир. Тадбиркорлик бизнеси – бу маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрстайиш орқали даромад топишни кўзловчи фаолиятдир. Шунга кўра у ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, тижорат иши ва тижоратда воситачилик қилишни ўз ичига олади.

Бизнесга бозор орқали талаб-эҳтиёжни қондирувчи фаолият ҳам киради. Истеъмолчиларнинг бизнесда иштирок этишдан манфаати товар ва

²⁰ [N. Gregory Mankiw](#). Principles of Economics, 7th edition. [Amazon, USA](#) 2016

хизматларни сотиб олишларидир. Тадбиркорлик бизнесидан фарқлироқ истеъмолчи бизнесида ҳамма фуқаролар қатнашади, уларнинг талаб-эҳтиёжларини бозор орқали қондириш зарурияти фаол тадбиркорликни талаб қилади. Бизнесга тадбиркорликдан ташқари пул ёки қимматбаҳо буюмларни банкка қўйиб, даромад топиш ёки ерни ижарага бериб пул топишлар ҳам киради, лекин бу фаолият соҳаларида яратувчилик йўқ, яъни ҳеч бир нарсани яратмай, у бойликдан бойлик яратишдан иборат.

Бизнес муносабатининг иккита асосий талаби бор. Биринчидан, бизнес иштирокчилари мустақиллик, эркинликка эга бўлишлари шарт. Аммо бу бизнес субъектларининг мустақиллиги билан чекланмайди, балки ҳар бир субъектнинг бошқа субъект, яъни ўзи алоқа қиладиган субъект манфаатлари билан ҳисоблашиш, унинг шакллари ва ҳатти-ҳаракатларини билаш ва тўғри тушинишни ҳам талаб қилади. Субъектларнинг бизнес юзасидан бўлган муносабатлари белгиланган тартиб қодалар доирасида бўлади ва буни давлат назорат қилади. Иккинчидан, бизнес алоқаларидаги субъектлар манфаатларини муросали муносабатда бўлиш талаб қилинади. Муроса иш юзасидан бир-бири билан алоқа қилувчилар ўзаро мажбуриятларини тўлиқ бажаришларини, ҳатти-ҳаракатлари ҳар икки томонга зарар келтирмаслиги уларнинг эркинлигини бузилмаслигини тақоза этади.

Бизнеснинг энг асосий жиҳати – бу тадбиркорликдир.

Товарлар ва товарлашган хизматларни яратиш бозор иқтисодиёти учун бирламчи бўлганидан унинг асосини тадбиркорлик ташкил этади. Тадбиркорлик иқтисодиётнинг ҳаракатга келтирувчи кучи ҳисобланади.

Тадбиркорлик – мулк субъектларининг моддий ва пул маблағларини амалда хўжалик айланмасига тушириб, даромад топишга мўлжалланган иқтисодий фаолиятидир. Тадбиркорлик умуман пул топиш эмас балки яратувчилик фаолияти орқали даромад топишни билдиради. Пул топиш ёлланиб ишлаш, ерни ижарага бериб рента олиш, пулни банкка қўйиб фоиз олиш орқали ҳам бўлади. Тадбиркорлик мавҳум нарса эмас, балки аниқ мақсадга қаратилган фаолият бўлиб аниқ шахслар ҳатти-ҳаракатида намоён бўлади. Тадбиркорлик иши билан шуғулланувчи шахслар тадбиркор ёки ишбилармон деб юритилади.

Тадбиркорликнинг муҳим белгилари ва амал қилиш тамойиллари қуйидагича:

1. Мулкий муносабатларни иштирокчиси бўлиш, ишлаб чиқариш омиллари ва яратилган товарларга эгаллик қилиш.

2. Иқтисодий эркинлик, хўжалик фаолияти турини танлаш, уни ресурслар билан таъминлаш, олди-сотди ишларини юритиш, ишлаб чиқаришни бошқаришда эркинлик.

3. Иқтисодий ҳатти-ҳаракатлар учун мажбуриятни ўз зиммасига олиш; иш натижасига жавоб бериш, таваккал қилиб иш юрита олиш, иқтисодий хатарли ишга қўл уриш.

4. Фойда олишга интилиш; фойдага эришиш чора-тадбирларини кўриш, олинган фойдани ўз билганича ишлатиш.

5. Тижорат сирига эга бўлиш; бизнесга оид ва ўзгаришларга ошкор этилмайдиган маълумотларни сир тутиш.

6. Рақобат курашида қатнашиш; бозорда амал қилувчи қоидаларга риоя этган ҳолда ҳалол рақобатда қатнашиб, унинг ғирром, ёввойи усулларидадан воз кечиш.

7. Ҳалоллик билан иш юритиш, қаллоблик, ғирромлик ва алдамчиликка мойил бўлмаслик. Имижга эга бўлиш, бошқаларга ишониш ва бошқаларнинг ишончини қозониб шаън-эътибор орттириш, фирма номини эъзозлаб, унга путур етказмаслик, фирмани обрўсизлантормаслик.

Тадбиркорликнинг ижодий фаолиятга айланишини таъминлайдиган сабаблари ҳам бор: иқтисодий келажак ва тақдирнинг тадбиркорнинг ўз қўлида бўлиши, ишбилармонлик фаолияти шахсий ҳаётнинг ажралмас қисмига айланиши, ўз иши услубини фаол ишбилармонлик тарзига сингдириш, қисқа вақт ичида фаровонлигини ўз меҳнати билан таъминлай олиш, ишбилармонлиги билан эл назарига тушиш, обрў эътиборга эга бўлиш.

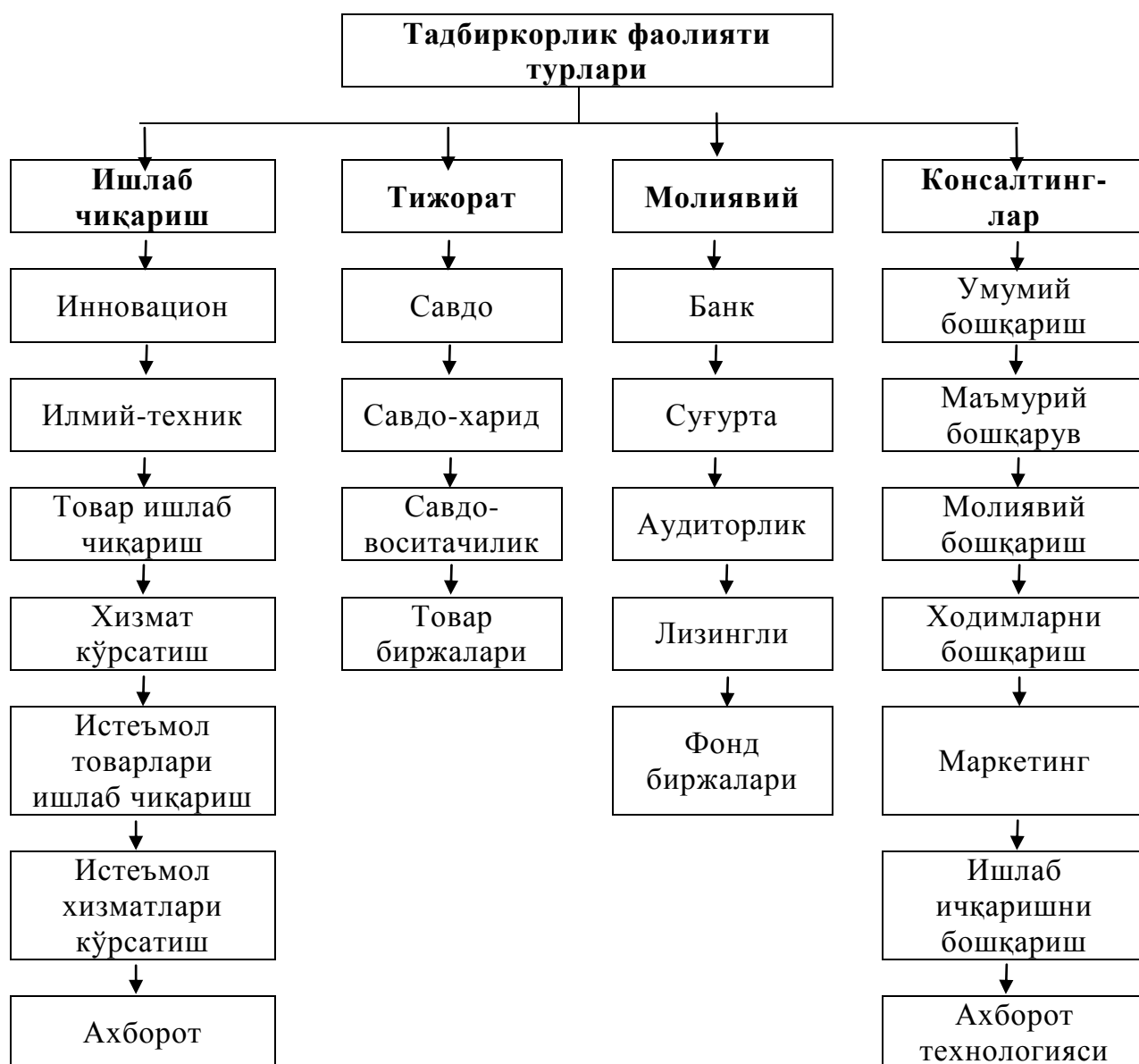
Тадбиркорликни шакллантириш учун иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий ва бошқа муайян шароитлар яратилиши керак. Иқтисодий шароитларга қуйидагилар киради: товарга бўлган таклиф ва талаб; харидор сотиб олиши учун товар турларининг мавжудлиги; харидор сотиб олиши учун керак бўлган пул ҳажмининг мавжудлиги; ишчиларнинг маошига, яъни сотиб олиш имкониятига таъсир кўрсатувчи ишчи жойларининг, ишчи кучларининг ортиқчалиги ёки етишмовчилиги.

Пул ресурсларининг мавжудлиги ва улардан фойдаланиш имкониятлари, киритилган капиталдан олинаётган даромад миқдори ва ўз ишбилармонлик операцияларини молиялаштириш учун олинмоқчи бўлган кредит миқдори иқтисодий шароитга таъсир этади.

Бу ишларнинг барчаси билан бозор инфраструктурасини ташкил қилган турли хилдаги ташкилотлар шуғулланади. Тадбиркорлар шундай ташкилотлар билан алоқа ўрнатиб, тижорат операцияларини амалга оширади. Молия хизматини кўрсатувчи банклар, хом ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотлар, ёқилғи, энергия, машина ва ускуналар, инструментлар билан таъминловчилар; товарни харидорга етказувчи улгуржи ва чакана савдогарлар; касбий, юридик бухгалтерия хизматларини, воситачилик хизматини кўрсатувчи фирма ва корхоналар; ишчилар кучини ёллашда ёрдам берувчи ишга жойлаш агентликлари; ишчи ва мутахассис хизматчиларни тайёрлаётган ўқув юртлари; реклама, транспорт, суғурта агентликлари; алоқа ва ахборотни узатиш воситалари ушбу ташкилотлар тизимини ташкил этади.

Тадбиркорликнинг шаклланиши иқтисодий ва ижтимоий шароит билан чамбарчас боғлиқ. Тадбиркорлик шаклланишининг иқтисодий шароитига ижтимоий шароит яқин туради. Ижтимоий шароит, аввало,

харидорларнинг диди ва модага жавоб бера оладиган товарларни сотиб олишга интилиши билан белгиланади. Турли босқичларда ушбу талаб ўзгариб туриши мумкин. Бунга ижтимоий-маданий муҳитга боғлиқ бўлган ахлоқий ва диний меъёрлар жиддий таъсир кўрсатади. Ушбу меъёрлар харидорларнинг турмуш тарзига ва у орқали товарларга бўлган талабига бевосита таъсир этади. Ижтимоий шароит шахснинг ишга бўлган муносабатига ўз таъсирини ўтказди, бу эса, ўз навбатида, бизнес таклиф этаётган маошнинг миқдорига, меҳнат шароитига бўлган муносабатга таъсир этади.

2-чизма. Тадбиркорлик фаолияти турлари

Тадбиркорлик фаолиятининг шаклланишида ишбилармон ходимларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малакасини ошириш масалаларини ҳал этиш муҳим

аҳамиятга эга. Бунинг учун тадбиркорлик фаолиятини олиб боришнинг замонавий услубларини ўрганишни ташкил этиш, ходимларни ўқитиш ва қайта ўқитиш, уларни ривожланган мамлакатларга малака ошириш учун юбориш, ишбилармонларни ўқитиш учун ўқитувчиларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ишларини ташкил этиш, тадбиркорлик сектори учун ходимларни танлаш бўйича маслаҳат марказларини очиш керак.

Ҳар бир тадбиркорлик фаолияти тегишли ҳуқуқий муҳитда кечади. Шунинг учун керакли ҳуқуқий шароит яратиш катта аҳамиятга эга. Бу нарса биринчи навбатда тадбиркорлик фаолиятини тартибга келтирувчи фармонлар ва тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шароит яратиб берувчи қонунларнинг мавжудлиги, яъни корхоналарни рўйхатдан ўтиш жараёнининг қисқа ва оддий бўлиши; тадбиркорликни давлат бюрократизмидан ҳимоя қилиш; солиқ қонунчилигини такомиллаштириш; Ўзбекистон ва чет эл ишбилармонларининг ҳамкорлик фаолиятини ривожлантиришдан иборатдир.

Шундай қилиб, тадбиркорлик деганда унинг ўтмишдаги қўпол ёввойи шакллари эмас, балки замонавий турлари, яъни маданийлашган шакллари тушинилади. Ҳозирги замон тадбиркори энг аввал бозорни талабгир товарга тўйдирга оладиган товар ишлаб чиқарувчилардир. У янгиликни жорий эта оладиган, ишлаб чиқариш омилларидан оқилона фойдаланиб, иқтисодий ўсишни таъминлайдиган, ўзининг ва ўз жамиятининг бойлигини ошира оладиган, кишиларнинг фаровонлигига ҳисса қўша оладиган бўлиши зарур.

Тадбиркорлик фаолияти турлари хилма-хилдир. Фаолият мақсади, тури ва йўналишларига қараб тадбиркорлик фаолиятининг ишлаб чиқариш, тижорат, молиявий ва консалтинг турларини ажратиш мумкин.

Қайд этилган ушбу тадбиркорлик фаолиятининг ҳар бир тури кичик турларга бўлинади. Мавжуд тадбиркорлик фаолияти турларини чизма шаклида қуйидагича ифода этиш мумкин .

2-савол баёни: Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг ҳозирги босқичи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, унга кенг иқтисодий эркинлик бериш билан тавсифланади.

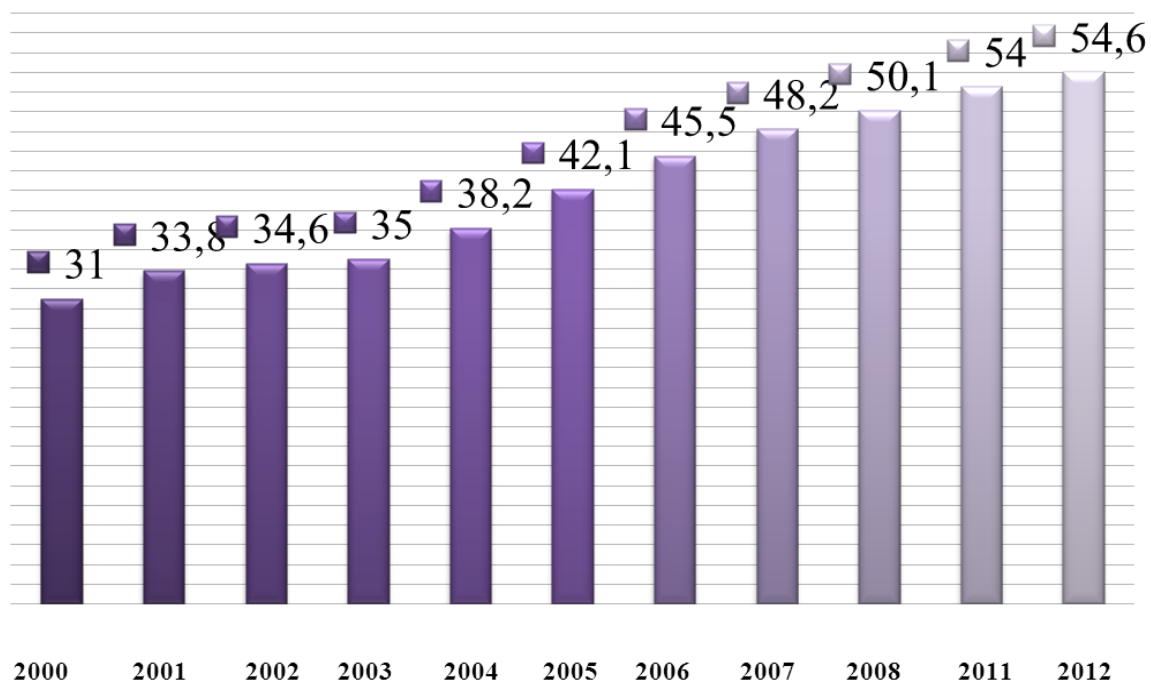
Бу мақсадни амалга ошириш учун иқтисодий ислоҳотлар ўтказилди, унинг ролини ошириш учун йирик институционал асослар яратилди. Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва уни кафолатловчи ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, тадбиркорларга қўмақлашувчи нодавлат ташкилотлар, корхоналар шулар жумласига киради. Ўзбекистонда хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнес корхоналари мажмуини ташкил этиш муваффақиятли бормоқда.

Кичик бизнес фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар давлатга боғлиқ бўлмаган ҳолда, яъни катта капитал маблағларсиз ўзлари иш жойларини жорий этишлари, ҳозирги даврда бизда вақтинчалик мавжуд бўлган товарлар танқислигини камайтиришлари ва ҳаттоки, бу танқисликни бутунлай йўқотишлари мумкин. Ҳозирги жамиятимизда кичик корхоналар фаолиятини айрим кишиларнинг эҳтиёжларини

кондириш сари йўналтириш зарур. Бу нарса маиший хизмат кўрсатиш ҳамда халқ истеъмолчи товарлари ишлаб чиқариш соҳаларида яққол кўринмоқда. Кичик корхоналар технология янгиликларини жорий этишда ҳам ғоят катта аҳамиятга эга.

Мамлакатимизда янги иш ўринларини яратиш, аҳолини, биринчи навбатда, ёшларни ишга жойлаштириш муаммосига ғоят катта эътибор берилмоқда.

Мамлакатимизда комплекс чора-тадбирлар дастурини амалга ошириш ҳисобидан қарийб 1 миллионта янги иш ўрни ташкил этилди. Бу иш ўринларининг 62 фоизга яқини қишлоқ жойларда яратилди. Бу борада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш эвазига 485 минг киши, касаначиликнинг барча шакллари кенгайтириш ҳисобидан эса 218 минг киши иш билан таъминланди. Янги иш ўринлари ташкил этиш ва мамлакатимиз аҳолиси бандлигини таъминлаш 2013 йил ва ундан кейинги йилларга мўлжалланган мақсадли вазифаларни ҳал қилишнинг энг муҳим устувор йўналиши бўлиб қолади.

1 диаграмма. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ялпи ички маҳсулотдаги улуши динамикаси

2015 йилда 980 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этиш кўзда тутилган. Муҳим ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мазкур масалани ҳал этишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, хизмат кўрсатиш ва сервис

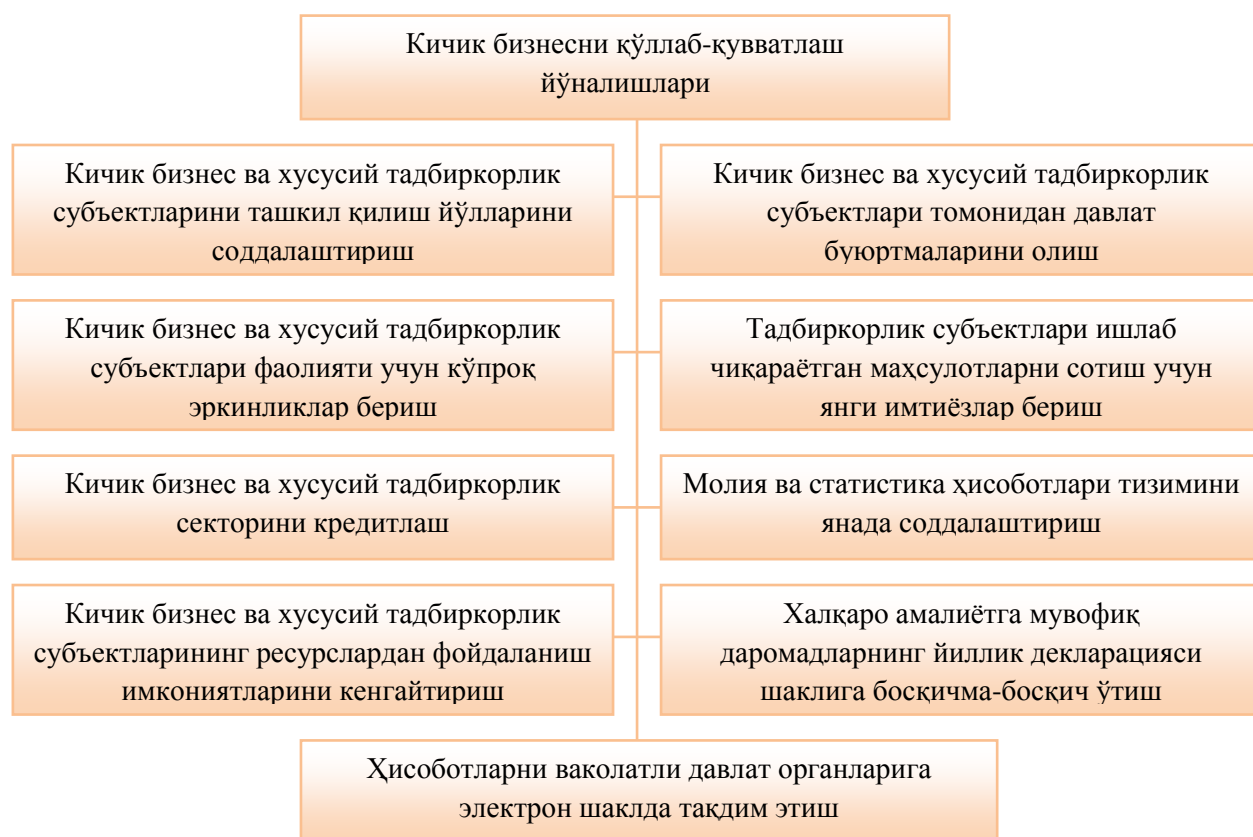
соҳасини жадал ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилади. Ушбу соҳаларда қарийб 500 минг иш ўрни яратиш режалаштирилмоқда.

Банд бўлмаган аҳолини иш билан таъминлашда касаначиликнинг турли шакллари, биринчи навбатда, касаначилар ва корхоналар ўртасидаги кооперацияни меҳнат шартномалари асосида кенгайтириш, оилавий бизнесни ривожлантириш катта резерв ҳисобланади. Мазкур соҳалар ҳисобидан 280 мингдан ортиқ кишини ишга жалб қилиш кўзда тутилган.

Мамлакатимизда аҳоли даромадларининг ошиб бориши билан унинг таркиби ўзгариб, тадбиркорлик фаолиятдан олинаётган даромад барқарор ўсиб бораётгани алоҳида эътибор берилмоқда.

Ялпи ички маҳсулотда кичик бизнеснинг улуши 54,6 фоиздан ортиб бораётганига қарамадан, бу соҳа реал иқтисодиётда, авваламбор саноатда етакчи ўринни эгаллай олмаётганини таъкидлаш зарур.

Ҳозирги кунда **“Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонун қонун қабул қилиниб**, ушбу қонунда кичик бизнесни қўллаб-қувватлашнинг бир қатор йўналишларини белгилаб берилди .

3 - чизма. Кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш йўналишлари

3-савол баёни: Республикаимизнинг иқтисодий тараққиёти, иқтисодий мустақиллиги, халқининг фаровон турмуш даражаси, меҳнат ресурсларининг иш билан бандлик даражаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожини билан боғлиқдир. Бу ҳолат эса корхоналарнинг иқтисодий эркинлигини рағбатлантириш даражасининг ривожланиши билан тавсифланади.

Истиқболда иқтисодиёт тармоқларида ҳам ўзгаришлар юзага келади. Бу ҳолат ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши асосида рўй беради.

7- жадвал. Республика ЯИМда ҳудудлардаги кичик корхонларнинг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улушининг истиқболди ўсиб бориши (фоиз ҳисобида)

Республика ҳудудлари	2000	2005	2010	2015	2015/2000 нисбатан ўсиши
Ўзбекистон Республикаси	31,0	38,2	52,1	66,1	213,2
Қорақалпоғистон	26,9	48,9	57,9	66,9	248,7
Вилоятлар:					
Андижон	32,9	38,7	49,9	61,1	185,7
Бухоро	33,0	44,4	51,1	57,8	175,2
Жиззах	37,1	64,4	73,0	79,8	215,1
Қашқадарё	25,8	38,4	45,8	58,4	226,4
Навоий	21,5	20,9	33,5	46,1	214,4
Наманган	33,4	51,4	75,4	81,4	243,7
Самарқанд	44,3	54,5	68,3	78,9	178,1
Сурхондарё	39,1	45,9	64,8	81,7	208,9
Сирдарё	38,9	58,8	72,5	80,6	207,2
Тошкент	34,0	36,3	45,6	54,9	161,5
Фарғона	32,0	43,9	64,7	82,3	257,2
Хоразм	34,2	54,2	78,3	81,9	239,5
Тошкент ш.	41,5	54,3	70,2	79,1	190,6

Умумий саноат маҳсулотини ишлаб чиқаришда истиқболда ўзгаришлар саноат соҳасига талаб натижасида содир бўлади, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кичик корхоналарни ривожланиши ҳисобига бу соҳа янада юксалади. Савдо айланмасининг тўлиқ мувофиқлашуви натижасида бу соҳада кўрсаткич улуши пасайиши содир бўлади.

Ҳудудларнинг машинасозлик ва металга ишлов бериш, енгил саноат, айниқса, трикотаж, тикувчилик буюмлари, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган соҳаларида кичик бизнеснинг ўрни ва улуши етарли даражада

эмас. Барча соҳада ишлаб чиқариш фаоллиги тенглашсагина, ижобий натижаларга эришилади.

Республикамизда кичик корхоналар томонидан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсишини яратилган имкониятлардан фаоллик билан фойдаланиш эвазига таъминлаш мумкин.

Ҳисобларга кўра, 2015 йилга бориб, республика бўйича кичик бизнеснинг ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулот ҳажмидаги улушини 61,1 фоизга етказиш, кичик тадбиркорлик корхоналарининг йиллик маҳсулот ишлаб чиқаришининг ўсиши 2,5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатдагина амалга ошади (7-жадвал).

Бунинг учун ҳудудлардаги кичик тадбиркорлик корхоналарининг республика бўйича ишлаб чиқарилган ЯИМдаги улушининг истиқболда жадвалдаги ҳолатда ўсиб боришига эришиш зарур (8 - жадвал).

8 - жадвал. Истиқболда ҳудудлар бўйича кичик тадбиркорлик корхоналари томонидан маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ўсиши (миллион сўм ҳисобида)

Республика ҳудудлари	2000	2005	2010	2015	2015/2000 нисбатан ўсиши
Ўзбекистон Республикаси	892573,0	956838,2	1089938,7	1223039,2	137,0
Қорақалпоғистон	18786,6	22919,6	24982,3	27045	143,9
Вилоятлар:					
Андижон	70178,8	74249,1	82,564,9	90880,7	129,5
Бухоро	46619,4	51934,0	55413,5	58893,1	126,3
Жиззах	31281,6	39821,3	43245,9	46670,5	149,2
Қашқадарё	61485,8	69233,0	74356,2	79479,4	129,3
Навоий	50919,4	60084,8	74505,1	88925,4	174,6
Наманган	24940,4	25065,1	29100,5	33135,9	132,9
Самарқанд	67851,2	74772,0	85090,5	95409,0	140,6
Сурхондарё	82241,4	87833,5	104434,0	121034,5	147,2
Сирдарё	34155,4	40952,3	46562,7	52173,1	152,8
Тошкент	110782,4	112665,7	123143,6	133621,5	120,6
Фарғона	104838,6	117314,3	141715,6	166116,9	158,5
Хоразм	36708,7	44050,4	54666,5	65282,6	177,8
Тошкент ш.	219770,8	247901,4	287813,5	327426,6	148,9

Албатта бу кўрсаткич ривожланган давлатларда, масалан, АҚШда 75 – 82 фоизни, Японияда 81 фоизни, Италияда 74 фоизни ташкил этади. Республикада кичик бизнеснинг бундай кўрсаткичларга эришиши тадбиркорлик фаоллиги орқали амалга ошади. Истиқболда кутиладиган натижалар, асосан, кичик тадбиркорликнинг фаол ривожланиши эвазига рўй беради. Бу эса улар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорининг ўсиш динамикасини таъминлайди.

Худудлар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг истиқболда ўсиб бориш динамикасини корхоналар миқдорини ўсиб бориш ҳолати бўйича таҳлил этсак, бу ҳолат қўшимча янги кичик корхоналарнинг ташкил этилиши ҳисобига амалга ошади.

Яратилган имкониятлардан самарали фойдаланган худудларда ялпи худудий маҳсулотнинг юқори суръатлар билан ўсиши таъминланади. Жумладан, кичик корхоналарнинг ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш эвазига истиқболда кўзланган натижаларга эришиш таъминланади.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги иқтисодий фаолият жараёнлари ва унинг натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларда кичик бизнес улушининг юқори бўлишига боғлиқдир. (6)

Шундай қилиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши билан мамлакатда ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш вазифасини бевосита ҳал қилиш эришилади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик аҳоли бандлигини таъминлайдиган ва унинг асосий даромад манбаи бўлган муҳим соҳага айланади.

Иқтисодиётимизнинг устивор йўналишлардан бири – аҳоли бандлигини ошириш, иш кучидан мақсадли фойдаланиш, фойдали меҳнатга лаёқатли аҳолининг илмий салоҳиятини оширишга қаратилмоқда.

Сўнгги йилларда кичик бизнес субъектларининг мамлакатимизда янги иш ўринларини ташкил қилиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишнинг муҳим омили сифатидаги натижалари салмоқли бўлиб бормоқда.

Мамлакат аҳолисининг иш билан бандлиги даражасини ошириш ва меҳнат бозорини тартибга солиш соҳасидаги қуйидаги йўналишлар бўйича ишлар амалга оширилмоқда:

- иқтисодиётни ривожлантириш негизида янги иш ўринлари яратилмоқда;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг имкониятлар очилиб, бу фаолият қизғин қўллаб-қувватланмоқда;
- аҳолининг меҳнат фаоллиги, оилавий ижара, деҳқон ва фермер хўжаликларини ривожлантириш негизада аҳолининг ўзини ўзи иш билан банд қилиш даражаси оширилмоқда;
- аҳолининг иш билан бандлиги ва меҳнат бозори такомиллаштирилмоқда. Бунинг учун зарар кўриб ишлайдиган корхоналарни тугатиш ёки ихтисосини ўзгартириш ишлари олиб борилмоқда.

18-мавзу: Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари

Режа:

1. Ташқи иқтисодий алоқалар стратегияси ва ташқи савдо обороти.
2. Ташқи иқтисодий алоқалар ҳамда экспорт ва импорт таркиби.

Таянч сўз ва иборалар: ташқи савдо алоқалари, ташқи савдо обороти, иқтисодий ҳамкорлик, ташқи иқтисодий алоқалар, экспорт-импорт операциялари, хорижий инвестициялар, ташқи иқтисодий алоқалар, экспорт, импорт, хорижий инвестициялар, дотация, халқаро ташкилотлар

1-савол баёни: Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий алоқалар соҳасидаги ички стратегияси қўйидагиларни ўз ичига олади: экспорт-импорт операцияларини марказлаштирмаслик; давлат эҳтиёжлари учун зарур товарларининг экспорти ва импорти устидан назоратни кучайтириш; давлат учун стратегик муҳим бўлмаган товарлар экспортини осонлаштириш; экспортнинг хомашёвий йўналишини бартараф этиш, хорижий инвестициялар оқимининг кенгайишига кўмаклашиш.

Мустақил Республиканинг ташқи иқтисодий алоқалар соҳасидаги янги сиёсати жаҳондаги жуда кўп мамлакатлар билан ҳар томонлама алоқаларни кенгайтиришда ўз ифодасини топмоқда.

Ўзбекистон ва Европа иттифоқи ўртасида тўқимачилик маҳсулотлари савдоси бўйича битим тузилган. Ўзбекистонда Европа Иттифоқининг «Таъсис» техникавий кўмаклашиш дастурлари муваффақиятли ривожланмоқда.

Ўзбекистон экспортининг асосий маҳсулотлари: пахта толаси (пахта толаси экспортни бўйича жаҳонда АҚШдан кейин 2-ўринни эгаллайди), машиналар, уларга жиҳозлар ва эҳтиёт қисмлар ва қора металллар, минерал хомашё, ўғит, пилла, пахта чиқиндилари, ўсимлик мойи, ип газлама.

Ўзбекистонда 30 дан ортиқ, маҳсулот тури четдан келтирилади. Буғдой, гўшт ва сут маҳсулотлар, сут ва сут маҳсулотлари, шакар, мойли ўсимликлар уруғлари ва мевалар, чой, кофе, ширинликлар, картошка, фармацевтика маҳсулотлари, кийим-кечак, трикотаж, чарм, пойабзал, автомобиллар (енгил, юк ва махсус ишларга мулжалланган), қора ва рангли металллар ҳамда улардан ясалган маҳсулотлар, телерадиоаппаратура, машиналар, ускуна-жиҳозлар импортнинг асосий бандларини ташкил этади. Мамлакат четдан оладиган жами товарларининг 18,2% дан кўпроқ озиқ-овқат маҳсулотлари ташкил этди. Бозор иқтисодиёти муносабатларининг қарор топиши

даражасига қараб республиканинг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжлари мамлакатнинг ўзида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳисобига қондиришнипг узок муддатли режаси белгиланган.

Ўзбекистон ҳукумати кўрган чоратадбирлар натижасида республикада ғалла етиштириш кескин кўпайди, шу ҳисобдан ғалла импорти 2 марта, гуруч импорти 10 марта, умуман озиқ-овқат маҳсулотлари

халқаро молиявий институтлар пул маблағларини жалб қилиш орқали молиялаштириладиган инвестициявий лойиҳаларнинг ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш, шу жумладан:

2016-2020 йиллар давомида 27 та лойиҳани амалга ошириш учун Жаҳон банки кредитларини жалб этиш;

2017-2019 йиллар давомида 20 та лойиҳани амалга ошириш учун Осиё тараққиёт банки кредитларини жалб қилиш.

Ислом тараққиёт банкининг 1 миллиард доллардан кам бўлмаган миқдордаги кредитларини жалб қилишни кўзда тутадиган инвестициявий лойиҳаларни амалга ошириш масаласини ишлаб чиқиш орқали 2017-2019 йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси ва Ислом тараққиёт банки ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш.

Ҳаракатлар стратегиясидан ўрин олган чора-тадбирларни амалга ошириш учун қуйидаги сарф-харажатларнинг қилиниши режалаштирилган:

2017 – 2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурларини рўёбга чиқариш режалаштирилмоқда. Натижада кейинги 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 баробар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади.

Жами харажатлар учун 37 687,8 миллиард сўм ва 8 349,3 миллион АҚШ доллари ажратилади. Шундан:

№	Молиялаштириш манбалари	Миллий валютада, млрд. сўм	АҚШ долларида, минг доллар
1.	Давлат бюджети ва Давлат мақсадли жамғармалари маблағлари	5 263,1	1 625,8
2.	Ижрочилар ва хайрия ташкилотлари маблағлари	15 423,0	311 510,0
3.	Тижорат банклари кредитлари	16 941,2	-
4.	Халқаро ташкилотлар, молия институтлари маблағлари ва бегараз ёрдам	60,5	8 036 157,8

Устувор ижтимоий-иқтисодий, инфратузилмавий ва бошқа лойиҳаларни амалга оширишга қаратилган чет эл ҳукумат ташкилотларининг (Хитой экспорт-импорт банки, Корея экспорт-импорт банки, EDCF Фонди, Япон халқаро ҳамкорлик агентлиги (ЈІСА), Корея халқаро ҳамкорлик агентлиги (КОІСА), Германия халқаро ҳамкорлик жамияти (GIZ), Швейцария тараққиёт ва ҳамкорлик агентлиги (ШТҲА), Франция тараққиёт агентлиги (ФТА), Европа ҳамкорлик комиссиялари ва ҳоказо) имтиёзли кредит ҳамда грант маблағларини жалб қилиш имконининг яратилиши Ҳаракатлар стратегиясида келтириб ўтилган.

3. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР БЎЙИЧА ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу: Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи асосий кўрсаткичлар

1. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти бу

- А) Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона иқтисодий тизимга асосланган ҳолда бирлашувидир.
- Б) Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона марказдан бошқарилади.
- С) Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона марказдан бошқарилмайди.
- Д) Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона иқтисодий тизимга бўйсинмай мустақил равишда фаолият юритишади.

2. Миллий иқтисодиётни хусусиятларини белгиловчи ташқи омиллар

- А) Иқтисодий, сиёсий, демографик, маданий.
- Б) Давлат, алоҳида гуруҳлар, шахслар.
- С) Ялпи миллий маҳсулот.
- Д) Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот, миллий даромад.

3. Миллий иқтисодиётни хусусиятини белгиловчи ички омиллар

- А). Табиий ресурслар, меҳнат ресурслари, ФТТ.
- Б) Демографик, сиёсий, режамлилик, ишчи кучи миграцияси.
- С) Демографик, сиёсий, қулай режамлилик, иқтисодий.
- Д) Қулай режамлилик, иқтисодий

Масала

ЯИМ 6000 пул бирлигига, истеъмол харажатлари 4200 пул бирлигига, давлат харажатлари 900 пул бирлигига, соф экспорт эса 120 пул бирлигига тенг.

Қуйидагиларни ҳисобланг:

- а) ялпи ва соф инвестициялар ҳажми;
- б) экспорт 450 пул бирлигига тенг бўлса импорт ҳажмини;
- в) амортизация 200 пул бирлигига тенг бўлса СИМни.

Ечиш:

а) Харажатларга кўра ЯИМни ҳисоблаш формуласидан фойдаланиб ялпи инвестицияларни топамиз:

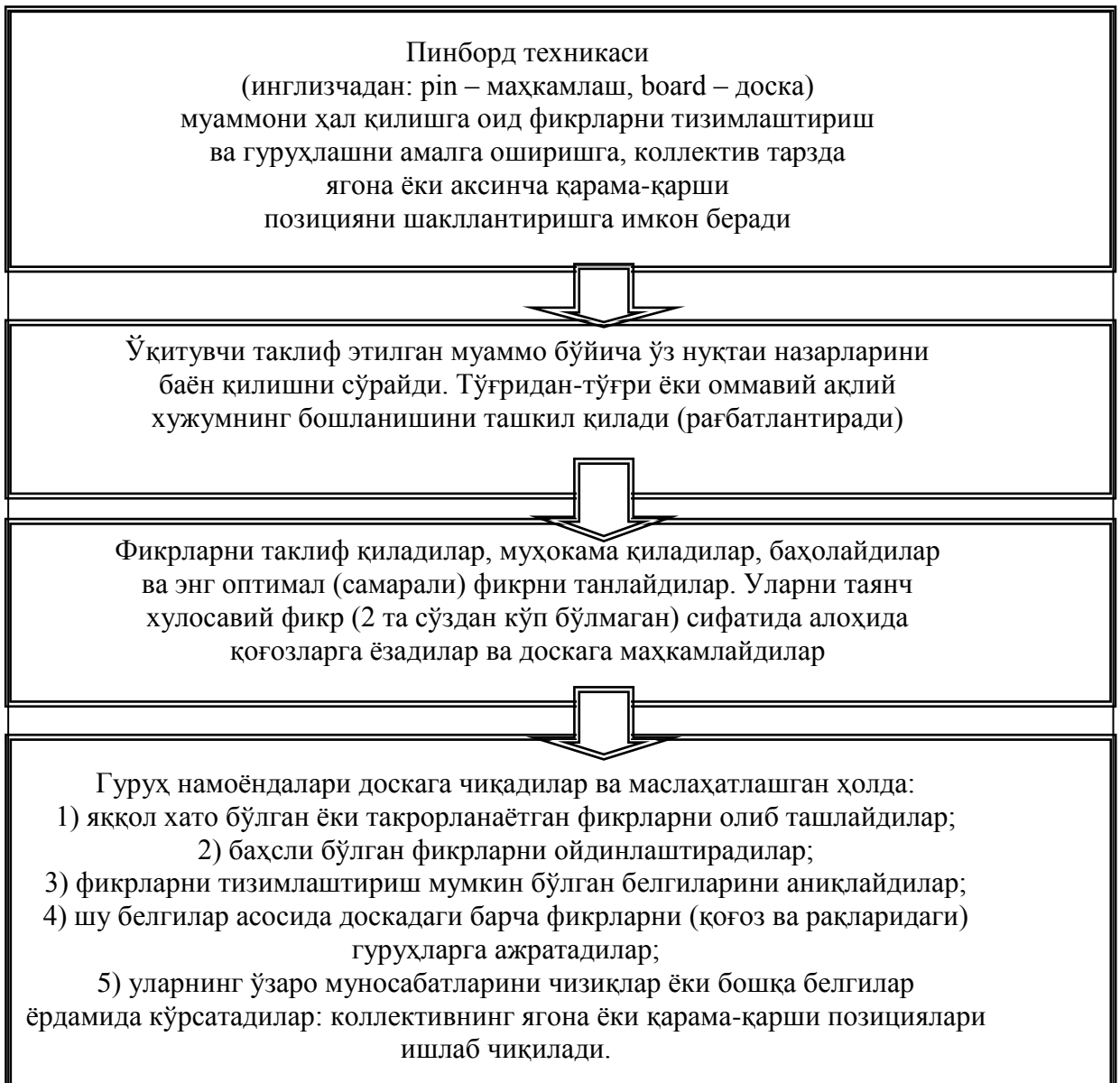
$$I = \text{ЯИМ} - C - G - X_n = 6000 - 4200 - 900 - 120 = 780 \text{ пул бирлиги.}$$

Соф инвестициялар = Ялпи инвестициялар – амортизация = 780 пул бирл. – 200 пул бирл. = 580 пул бирлиги.

б) $X_n = X(\text{экспорт}) - M(\text{импорт})$. Бундан: Импорт = экспорт – соф экспорт = 450 – 120 = 330 пул бирлиги.

в) СИМ = ЯИМ – амортизация = 6000 – 200 = 5800 пул бирлиги.

ПИНБОРД ТЕХНИКАСИ

2-мавзу: Миллий бойлик – давлатнинг қудратини белгиловчи кўрсаткич

1. Миллий бойлик бу

А) Асрлар давомида яратилган ва жамғарилган моддий неъматлар, билим, тажриба ва маҳорат мажмуаси

Б) Маънавий ва маъданий бойликлар

С) Тарихий бойликлар

Д) Асрлар давомида жамғарилган номоддий неъматлар, билим, тажриба ва маҳорат мажмуаси

2. Миллий бойликнинг таркиби

- А)Моддий бойлик, номоддий бойлик, табиий бойлик. интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик
- Б)Моддий бойлик, номоддий бойлик, табиий ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик
- С)Моддий бойлик, табиий, интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик
- Д)Моддий бойлик, номоддий бойлик, интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик

3. Миллий бойликнинг айланиши

- А)Ишлаб чиқаришнинг шарти ва натижаси сифатида
- Б)Ишлаб чиқаришнинг шарти сифатида
- С)Ишлаб чиқаришнинг сифатида
- Д)Ишлаб чиқаришнинг шарти ва таннархи сифатида

4. Миллий бойликнинг хусусиятлари

- А)жамғарилиши, такрор ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши
- Б)Жамғарилиши, ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши
- С)Жамғарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши
- Д)Жамғарилиши, такрор ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши, ишлатилиши

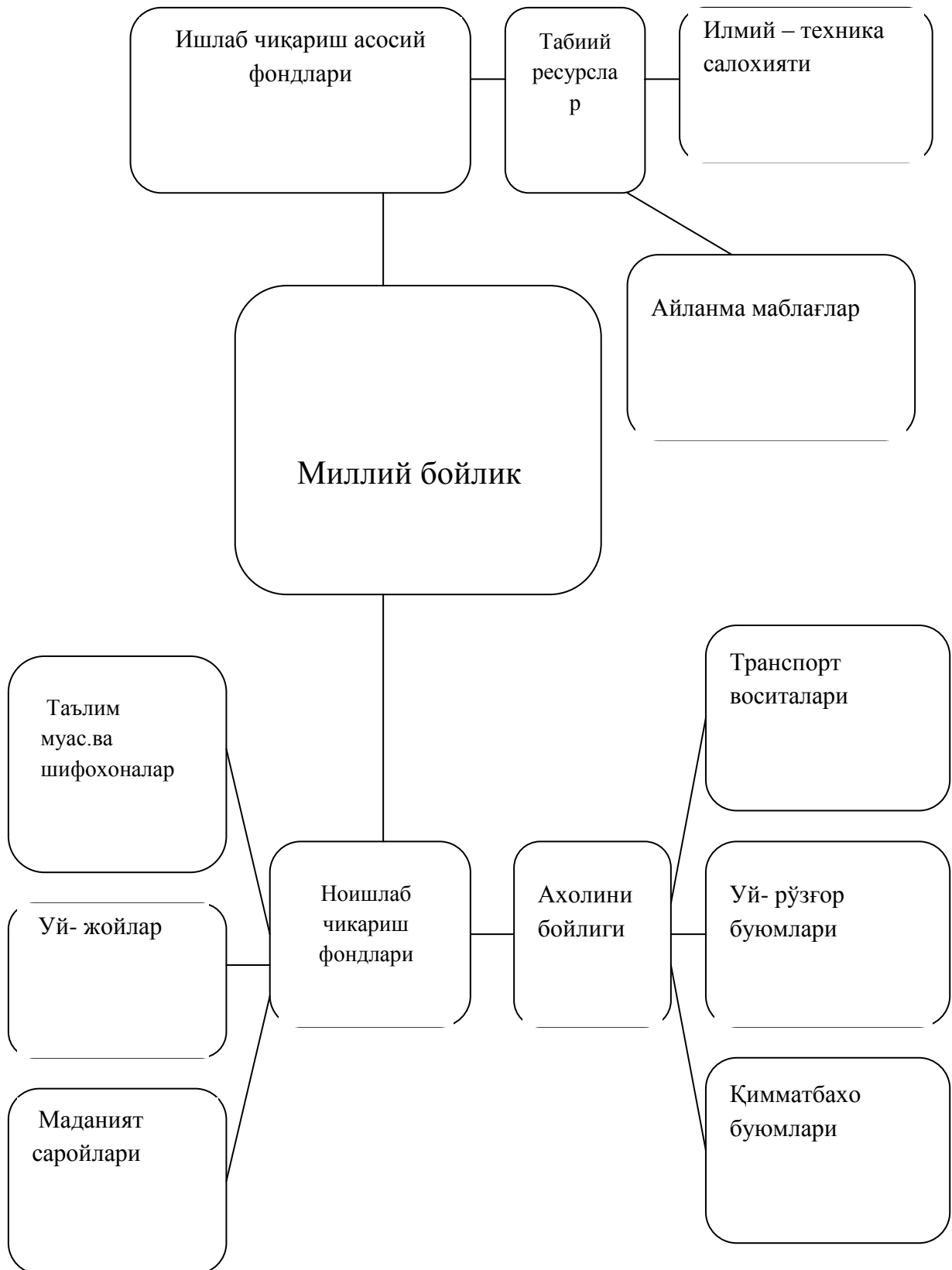
Мамлакат миллий бойлиги тушунчаси

Ҳар қандай давлат иқтисодиётининг ривожланишини авваламбор унинг табиий ресурслари сони ва ҳажми белгилаб беради, чунки табиий ресурслар барча ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантиришнинг асоси, мамлакатнинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини, самарадорлигини белгиловчи муҳим омилдир. Ўзбекистон табиий ресурсларнинг улкан поитенциалига эга. Олтин ишлаб чиқариш бўйича дунёда 8-чи, олтинни аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришда эса 5-ўринни эгаллаймиз. Ҳозирги кунга қадар республикамизда 30та олтин кони аниқланган (энг каттаси - Мурунгов). Ўзбекистон Республикаси қазилма бойликларга бой мамлакатлар сарасига киритади, заминимизда Менделеев даврий жадвалидаги деярли барча кимёвий элементлар мавжуд.

Эксперт гуруҳлари ишларини баҳолаш жадвали (мах балл 2)

Баҳолаш мезонлари	Эксперт гуруҳлари		
	1	2	3
Мавзу бўйича ўқув маълумотларига эга бўлиш (0-0,5)			
Гуруҳда ишлай билаш (0-0,3)			
Ишонтира олиш (0-0,5)			
Лойиҳанинг ўтказилган экспертизаси самарадорлиги (0-0,7)			
Гуруҳлар иши натижалари			

Кластер «Миллий бойлик таркиби»

3-мавзу: Республиканинг саноат мажмуи

1. Саноат мажмуасининг ёқилғи-энергетика мажмукасига қайси тармоқлар киради?

- А) Нефть саноати, газ саноати, кўмир саноати, электроэнергетика
- Б) Қора ва рангли металлургия
- С) Енгил саноат тармоқлари
- Д) Тўқимачилик, озиқ-овқат саноати тармоқлари

2. Саноат мажмуасига нечта мажмуа киради?

- А) 8 та
- Б) 7 та
- С) 6 та
- Д) 5 та

3. Номенклатура бу

- А) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг турлари
- Б) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати
- С) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг миқдори
- Д) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати ва миқдори

4. Ассортимент бу

- А) Саноат маҳсулотлари турларининг тавсифланиши, бўлиниши
- Б) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати
- С) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг миқдори
- Д) Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати ва миқдори

Блиц –сўров саволлари

1. Саноат мажмуа нима учун халқ хўжалигининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади?
2. Республика саноат тармоғининг ўзига хос хусусиятлари қандай?
3. Иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришларнинг натижаси қандай бўлмоқда?
4. Иш билан бандлик муаммоси тармоқда қандай ҳал этилмоқда?
5. Тармоқда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш борасида қайси ишлар амалга оширилмоқда?
6. Тармоққа чет эл инвестицияларини жалб этиш қандай натижаларга олиб келади?
7. Саноат мажмуанинг характерловчи қандай асосий кўрсаткичларни биласиз?

1-топшириқ.

Республикада саноат мажмуини ривожлантиришнинг асосий сабабларини кўрсатинг.

2 топшириқ.

Саноат мажмуининг асосий кўрсаткичларини изоҳлаб беринг.

Гуруҳда ишлаш қондаси.

Ҳар Ким ўз ўртоқларини тинглаши, ҳурмат билидириш керак.
Ҳар Ким актив, биргаликда, берилган топшириққа масъулият билан қараган ҳолда ишлаши керак.
Ҳар Ким зарур ҳолда ёрдам сўраши лозим.
Ҳар Ким ундан ёрдам сўралганда албатта ёрдам бериши керак.
Ҳар Ким гуруҳ иши натижасини баҳолашда иштирок этиши шарт. Ҳар Ким Аниқ тушуниши керакки:
-бошқаларга ўргатиб ўзимиз ўрганамиз.
-кемага тушганинг жони бир:ё бирга қутиламиз ёки бирга чўкамиз.

Гуруҳни баҳолаш жадвали.

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги (1,0)	Ахборотнинг ишончилиги (0,5)	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги (0,5)	Умумий баллар	Баҳо
1					
2					
3					

Гуруҳ раҳбарининг чиқиб тушунтириб бериши:

1,5-2 балл – аъло

1,0-1,4 балл – яхши

0,5-0,9 балл - ўрта

Ақлий ҳужум саволлари

1. Саноат мажмуа нима учун халқ хўжалигининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади?
2. Республика саноат тармоғининг ўзига хос хусусиятлари қандай?
3. Иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларнинг натижаси қандай бўлмоқда?
4. Иш билан бандлик муаммоси тармоқда қандай ҳал этилмоқда?
5. Саноат ишлаб чиқариш дастурларининг моҳияти нимадан иборат?
6. Тармоқда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш борасида қандай ишлар амалга оширилмоқда?
7. Асосий фондлардан фойдаланишни самарадорлик курсаткичлари қандай таърифланади?
8. Саноат ишлаб чиқариш дастурларининг моҳияти нимадан иборат?

4-мавзу: Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари

1. Агросаноат комплекси бу

- А) кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар мажмуи
- Б) кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, қадоқлаш, ўраш ва истеъмолчиларга етказиш
- С) кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, сақлаш, қадоқлаш, ўраш ва истеъмолчиларга етказиш
- Д) ҳамма жавоблар тўғри

2. Чорвачилик режасининг асосий кўрсаткичлари

- А) Ҳосилдорлик ва маҳсулдорлик
- Б) маҳсулдорлик
- С) қорамолларнинг сони
- Д) Экин майдони

3. Кишлоқларда хўжаликлар қандай шаклларда тузилади?

- А) фермер хўжаликлари
- Б) агрофирмалар
- С) давлат хўжаликлари
- Д) ҳамма жавоблар тўғри.

Блиц - сўров саволлари

1. Лизинг хизматини қандай афзалликлари бор?
2. кишлоқ хўжалигини тартига солишда қандай кўрсаткичлар фойдаланилади?
3. кишлоқ хўжалигини ривожлантиришда хориж тажрибасидан қандай фойдаланилади?
4. кишлоқ хўжалиги бозор инфратузилмаси нимадан иборат?
5. Агросаноат мажмуини қандай соҳалар ташкил этади?
6. кишлоқ хўжалиги тармоғини тавсифловчи асосий кўрсаткичлар нима?

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалилиги	Оммавийлиги (гуруҳ аъзоларнинг фаоллиги)	Балларни умумий суммаси
1				
2				
3				
4				

Умумий ҳисобот ва баҳо

Гуруҳлар	Гуруҳларнинг умумий баллари			
	1	2	3	4
1	-			
2		-		
3			-	
4				-
Умумий баллар суммаси				
Баҳоси (5 га ўлинган балларнинг умумий суммаси)				

Ўқув вазифалари

- 1.Эксперт варағи
Агросаноат мажмуини таркибини санаб чиқинг ва ҳар биттасини изоҳланг?
- 2.Эксперт варағи
Агросаноат мажмуи бозор инфратузилмасини вазифаларини гапириб утинг ва ҳар бирини тавсифлаб беринг. Уларга мисол келтиринг.
- 3.Эксперт варағи.
қишло- хўжалигида мавжуд техник муаммоларни ёритиб беринг, уларга мисол келтиринг ?
- 4.Эксперт варағи.
Фермер хўжаликлари фаолиятини ёритиб беринг. Ўзига хос хусусиятларинларини бирма – бир санаб чиқинг ва уларни тавсифлаб беринг.

Кейс стади “Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш” Кириш

Куйидаги маълумотда “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг иш фаолияти ҳақида асосий тушунчалар, хўжаликда меҳнат қилувчи мутахассислар, чиқарилаётган маҳсулотлар ва бошқалар ҳақида маълумотлар берилган.

Корхона бизнес-режага асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари яъни хўл меваларни қайта ишлашга ихтисослашган бўлиб, асосан якуний маҳсулот сифатида қуруқ мевалар ва печени маҳсулотларини ишлаб чиқаришга қаратилган. Мазкур маҳсулотларнинг истеъмолчиларга етказилиши ушбу ҳудудда турдош корхоналарнинг ўзаро рақобатини кучайтиради. Натижада бозорда маҳсулотларнинг сифати яхшиланиб, нархларнинг пасайишига олиб келади.

Кейсда ўқитишнинг асосий мақсади – иқтисодий ривожлантиришда аграр секторнинг роли, агрофирмалар фаолиятини муваққатиятли ташкил этиш ва олиб бориш, корхонанинг асосий ва айланма капитали ҳамда унинг кўпайиши, корхона истиқболини

белгилаш ва рақобатда муваффақият қозониш каби билимларни шакллантириш, ҳар томонлама чуқур ўрганиш, умумлаштириш, илмий таҳлил этиш асосида, уларнинг ҳозирги даврида аҳамияти очиб беришдан иборат.

Кейсда масаланинг ечими орқали талаба қуйидаги натижаларга эришиши мумкин:

- Аграр муносабатлар тушунчасига тўғри таъриф бера олади;
- Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш муносабатлари нимадан иборат эканлигини аниқлай оладилар;
- Рентанинг иқтисодий мазмуни ва турларини билиб олади;
- Агросаноат мужмуаси тўғрисида тасаввруга эга бўладилар;
- Агробизнеснинг асосий турларини ва фаолият доираларини ажрата оладилар;
- Агрофирмалар фаолияти бўйича меъёрий ҳужжатларни, умумий қоидаларни биладилар.

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси фаолияти стратегиясини танлаш

Ташкилотнинг манзили:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси Хоразм вилояти, Хазарасп тумани, Тўрткўл кўчаси №3 уй.

Ташкилотнинг тўлиқ номланиши:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси.

Ташкилотнинг ташиқил этилган йили:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси Хоразм вилояти, Хазарасп тумани ҳокимининг 2006 йил 28 мартдаги 35-сонли қарорига асосан рўйхатга олинган.

Ташкилотнинг шакли:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси юридик шахс мақомига эга бўлиб, Хоразм вилояти, Хазарасп тумани ҳокимининг 2006 йил 28 мартдаги 35-сонли қарорига асосан рўйхатга олинган.

Ташкилотнинг фаолият тури:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси қуйидаги фаолият турлари билан шуғулланади:

- олма, ўрик ва бошқа турдаги хўл меваларни қайта ишлаш ва қуруқ меваларни ишлаб чиқариш.
- Туршак ва печени маҳсулотларини ишлаб чиқариш, сақлаш, улгуржи савдони ташкил этиш ҳамда ўз савдо шахобчалари орқали чакана савдони ҳам ташкил этиш;
- савдо дўконларини ташкил қилиш ва савдо-сотик фаолияти билан шуғулланиш ҳамда маиший хизмат шахобчалари очиш;
- иқтисодий фаолиятни амалга ошириш ва рақобатбардош маҳсулотларини кўпайтириб, республиканинг барча ҳудудларида, ўз филиалларини, савдо шахобчаларини ташкил этиш.

Корхонанинг фаолияти хўл меваларни қайта ишлаш га ихтисослашган бўлиб, ушбу фирма ўзида бир нечта хусусий тадбиркорлар ва дехқон, фермер хўжаликларини бирлаштириб, тайёр маҳсулот қуруқ мевалар, печени маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Ушбу фирма хўжалиги дастлаб олма ва урик туршакларини ишлаб чиқарган бўлса, ҳозирда 8 хилдаги туршак, 2 хилдаги томат ва 3 хилдаги печени маҳсулотларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйилган.

Ташкилотнинг мақсад ва вазифалари:

- ишлаб чиқаришни янада кучайтириш ва республика миқёсда кенгайтириш;
- республика аҳолисини ўзининг сифатли маҳсулотлари билан таъминлаш;
- жойларда савдо шахобчаларини ташкил этиш ва қулай шароитда аҳолига кенг хизмат кўрсатиш;

- хорижий мамлакатларга ўз маҳсулотларини экспорт қилиш.

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг бошқарув тизими ҳақида маълумот

Ташкилотнинг бошқарув тузилиши:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси юридик шахс мақомига эга хусусий корхона ҳисобланади ва Хоразм вилояти, Хазарасп тумани ҳокимининг 2006 йил 28 мартдаги 35-сонли қарори билан рўйхатдан ўтган низомининг V бандига асосан иш юритади. “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасида 20 ишчи ва хизматчилар фаолият олиб борадилар. “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси ўз олдига аҳолини тоза ва сифатли гўшт маҳсулотлари билан таъминлаш, шунингдек корхонани рақобатбардош бўлишини мақсад қилган.

Ташкилотнинг чет эл билан ҳамкорлиги:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмаси ташкил этилгандан буён Голландиянинг “AGROFOOD” корпорацияси билан самарали ҳамкорликни йўлга қўйган. Корпорация мутахассисларини Ўзбекистонга таклиф қилиб корхонанинг ишчи ва хизматчилари малакасини ошириш мақсадида дарслар, бозорларни ўрганиш мақсадида тадқиқотлар олиб борилди.

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” фирмасида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот турлари 10 хилдан ортиқ. Унинг 2008 – 2009 йилда ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳақида маълумот (1-жадвал)да келтирилган.

1-жадвал

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳақида маълумот (кг)

Маҳсулот номи	2014	2015	2015 йилда 2014 йилга нисбатан %
I. Қуруқ мевалар			
Анжир туршаги	5600	7350	131,25
Шафтоли туршаги	3100	5600	180,6
Ўрик туршаги	1400	2100	150
Аралаш туршак	9000	12000	133,3
Олма туршаги	1600	2300	143,75
Мағизли туршак	3000	4500	150
Сўпоқли туршак	2000	3600	180
Майиз	5000	7600	152
II. Томат пастаси			
Оддий томат	4200	6300	150
Кетчуп	2300	3100	134,7
III. Печени маҳсулотлари			
Қаймоқли печенье	2600	4300	165,4
Асалли печенье	3400	5100	150
Ёнғоқли печенье	2350	3500	148,8
Жами:	45550	67350	147,8

2-жадвал

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг маҳсулотларининг нархлари 2015 йил (сўмда)

Маҳсулот номи	Улгуржи нарх	Чакана нарх
I. Қуруқ мевалар		

Анжир туршаги	1200	1800
Шафтоли туршаги	1750	3400
Ўрик туршаги	1850	3700
Аралаш туршак	1300	1900
Олма туршак	2700	10800
Мағизли туршак	2100	6200
Сўпоқли туршак	1900	3800
Майиз	800	2600
II. Томат пастаси		
Оддий томат пастаси	500	1200
Кетчуп	700	1500
III. Печени маҳсулотлари		
Қаймоқли печенье	850	1500
Асалли печенье	875	1650
Ёнғоқли печенье	900	1750

3-жадвал маълумотлари “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг рақобатбардошлигини ифодалайди.

3- жадвал

Рақобатлашувчи корхоналар кучли ва заиф томонларини баҳолаш

Тавсифлар	Баҳолаш, баллда			
	ёмон		яхши	
I.Товар				
1.Янгиллиги даражаси				
2.Маҳсулот сифати				
3.Таркиби				
4.Ўраб-жойланиши				
5.Экология софлиги				
6.Калорияси				
II.Ишлаб чиқариш				
1.Ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш				
2.Асбоб-ускуна ёши				
3.Бир ишловчига тўғри келадиган сотув ҳажми				
4.Сифат назорати				
5.Ишловчилар сони				
6.Янги товарлар яратиш имконияти				
7.Ишлаб чиқариш бевосита харажатлари				
III.Маркетинг				
1.Корхона томонидан назорат олган бозор улуши				
2.Маҳсулот нархи				
3.Сотишни ташкил этиш				
4.Реклама фаолияти				
IV.Молиявий ҳолати				
1.Актив таркиби				

2.Сотув ҳажмининг активларга нисбати					
3.Инвестиция ресурслари					
4.Ўз маблағи миқдори					
V.Технология					
1.Янгиликларга интилиш					
2.Қўлланилаётган технология типи					
3.Мухандис-конструктор базаси					
«Урганч мевалари» фирмаси					
“Хазарасп олма” фирмаси					
“Туркистон” фирмаси					

Ўзининг заиф томонларини аниқлаб, ҳар бир корхона ўзини ушбу жиҳатлар бўйича химоялаш стратегиясини ишлаб чиқишлари ҳамда ўзининг кучли томонларини янада кучайтирмоғи лозим бўлади.

Талабаларга бериладиган мулоҳаза учун саволлар

1. Аграр секторнинг имкониятларини реал ҳолатни кузатиб, баҳолаш.
2. Агробизнеснинг янги турларини ўйлаб топинг.
3. Агрофирмаларда капиталнинг миқдоран кўпайиш босқичини аниқлаш.
4. Агрофирмалар фаолиятининг самарадорлиги қандай аниқланади.

II. ТАЛАБАЛАР УЧУН УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМАЛАР

Муаммо:

“ЖОНПЎЛАТ ОТА” фирмасининг бу даражага эришиш сабабларини айтинг ва унинг бозордаги улушини кенгайтириш бўйича стратегик вазифалари нималардан иборат деб ўйлайсиз?

Кичик муаммолар:

1. “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг капитали таркиби нималардан иборат ?
2. “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг бу даражага эришиш сабабларини айтинг ва у қайси маҳсулот турлари билан рақобатда иштирок этмоқда?
3. “ЖОНПЎЛАТ ОТА” агрофирмасининг бозордаги улушини кенгайтириш бўйича стратегик вазифалари нималардан иборат деб ўйлайсиз ва сизнинг тавсияларингиз?

Вазифалар:

- Истеъмолчилар талаблари, истак ва хоҳишларини ўрганиб чиқиш.
- Истеъмолчилар гуруҳларини аниқлаш ва товарга бўлган муносабатини ўрганиш, ҳамда ўзгартириш йўллари аниқлаш.
- Бозорда товарларни жойлаштириш ва товарлар ассортимент сиёсатинини ўрганиб чиқиш.
- Товарлар стратегиясини ишлаб чиқиш ва товарлар модификациясини, ҳамда янги товар ишлаб чиқиш ғояларни ўрганиб чиқиш.
- Корхонанинг молиявий таҳлили асосида рақобатбардошлик стратегиясини аниқлаш.
- Корхонани рақобатбардошлик таҳлили асосида, рақобат фирмалар маҳсулотларини солиштирма таҳлилинини ишлаб чиқиш.
- Статистик, молиявий ва муқобил таҳлилларга асосланиб ушбу корхонанинг товарлар assortименти стратегиясини ишлаб чиқиш.

Ҳолатий таҳлил ва муаммони ечиш варақаси

Таҳлил босқичининг номи	Таҳлил босқичининг мазмуни	Таҳлил босқичи	Баҳолаш мезонлари
1. Кейс билан танишиш	“ЖОНПУЛАТ ОТА” агрофирмасининг у билан турдош маҳсулот ишлаб чиқарувчи бошқа агрофирмалар ўртасидаги рейтингини аниқлаймиз. Ушбуни аниқлаш учун турли статистик маълумотлар келтирилган.		0.5 балл
2. Муаммони асосланиши	Агрофирма даромадининг қайси мавсумда кўпайишини аниқлаймиз.		1 балл
3. Ҳолатий таҳлил	1. Ҳолатнинг аниқ кўриниши ва масаланинг ҳал этилиши, ечилиши учун аниқ маълумотлар. 2. Ҳолатнинг энг муҳим хусусиятлари: Нима бўлмоқда? Ҳолатнинг натижаларини шаклланиши қандай?		1 – 0.5 балл 2 – 1 балл
4. Муаммонинг шаклланиши	Муаммода акс эттирувчи асосий хусусиятлар: - А) корxonанинг рақобатбардошлик ҳолатини аниқлаш; - Б) товарлар номенклатураси ва ассортиментини сиёсатига эътибор бериш; - В) истеъмолчиларни гуруҳларга бўлиб ўрганиш;		А) – 0.5 балл Б) – 0.5 балл В) – 1 балл
5. Бозор конъюнктураси ҳолатининг ўрганиш	Бозордаги рақобатбардош маҳсулотларнинг ҳолатини аниқлаш ва уларнинг афзаллик ёки талабга жавоб бериш ҳолатини ўрганиб чиқиш.		2 балл
6. Корхоналарни таққослаш ёки уларнинг бозордаги ўрнини эгаллаши	А) Рақобатчи корхоналарнинг бозордаги мавқеини аниқлаш; Б) Таққослаш натижалари аниқланади		А) 1.0 балл Б) 1.5 балл
7. Корхонанинг SWOT таҳлили ёки мавжуд бўлган усулларда ечиш	1) Рақобатбардош корхоналарнинг кучли ва заиф томонларини аниқлаш. 2) Ушбу таҳли асосида корхонанинг имкониятларини аниқлаш.		1) 1.5 балл 2) 2 балл
8. Ечимни ишлаб чиқиш	Масаланинг ечимини ҳал қилмоқ ва ишлаб чиқиш, товарлар ассортиментини стратегиясини ишлаб чиқиш.		2 балл

5-мавзу: Иқтисодий ривожлантиришда коммуникация мажмуи

1. Республикада ташиладиган юкларнинг 35% қайси маҳсулотга тўғри келади?

- А) нефт ва нефт маҳсулотлари
- Б) қурилиш материаллари
- С) ғалла ва пахта толаси
- Д) кўмир ва минерал ўғитлар

2. Транспорт мажмуи қандай курсаткичлар ёрдамида тартибга солинади?

- А) барча жавоблар тўғри
- Б) Ташиладиган юкларнинг ҳажми, юк айланмаси
- С) йўловчи айланмаси
- Д) юк ташишнинг ўртача масофаси

Блиц-сўров саволлари.

1. Юк ташиши айланмасини аниқлашда қандай омиллардан фойдаланилади?
2. Транспорт мажмуи қайси хусусиятларига кўра интеграция жараёнларини жадаллашишига таъсир қилади?
3. Транспорт корхоналарининг истиқболли қандай белгиланади?
4. Транспорт мажмуини келгусида ривожлантириш борасида нималар амаолга оширилмоқда?

Гуруҳни баҳолаш жадвали.

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги (1,0)	Ахборотнинг ишончлилиги (0,5)	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги (0,5)	Умумий баллар	Баҳо
1					
2					
3					

Гуруҳ раҳбарининг чиқиб тушунтириб бериши:

1,5-2 балл – аъло

1,0-1,4 балл – яхши

Масалалар

1-масала

Фабрикада банд бўлган ходимлар сони 4205 киши бўлиб, унинг 3926 кишиси саноат ишлаб чиқаришда банд бўлган ходимлардир. Улар 147,850 минг сўмлик маҳсулот ишлаб чиқариш асосида 52,270 минг сўмлик умумий фойда олган. Умумий фойданинг 1% ижтимоий суғурта фондига 1,4% меҳнат ресурслари учун тўловга, 12% банк кредитлари учун ва 20% ишлаб чиқариш фондлар учун тўловга сарфланади. Режа даврида корхонанинг таъмирлаш учун хорижий технологияни сотиб олишга 28 млн сўм

маблағ кетади.

Корхонанинг молиявий кўрсаткичлари ва имкониятларини ҳисобланг ва режа учун тавсия ва хулосалар беринг. Тавсияда меҳнат унумдорлиги қандай қийматга тенг бўлганда, корхонанинг молиявий ахволи яхшилана боришини исботланг. Корхонанинг рентабеллиги 40% ошганда унинг иқтисодиёти жиддий мустаҳкамлана борди.

2-масала.

Корхонанинг қўшимча ишлаб чиқариш қувватларига бўлган эҳтиёжлар ва капитал маблағларига бўлган талабини аниқланг:

Ҳисоблаш учун маълумотлар.

-корхонанинг режалаштирилган йил бошида ишлаб чиқариш қувватлари 57 млн детални ташкил этади.

-май ойида маънавий эскирганлиги туфайли 14,5% қувват чиқиб кетади.

-май ойида (2майдан) 1,5 млн детал ишлаб чиқарувчи янги қувват ишга туширилади.

- Республиканинг деталларга бўлган эҳтиёжини 105млнга тенг.

- ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш 82%га тенг.

Жорий йилда 1млн дона ишлаб чиқариш учун лозим бўлган капитал маблағлар миқдори 170 млн сўмга тенг бўлса, режа йилида иқтисодий инвестиция инқирознинг салбий оқибатлари баҳо индексини 1,7 баравар оширади.

3-масала.

Режалаштирилаётган йил учун республика ҳалқ хўжалагини шартли ёқилғига бўлган эҳтиёжини ва келтирилиши зарур бўлган ёқилғи ҳажмини аниқланг:

1.Иссиқлик электростанцияларида режа бўйича электроэнергия ишлаб чиқариш 58 млрд квт соат.

2.1квт соат электрэнергияси ишлаб чиқариш учун шартли ёқилғининг солиштира сарфи 0,5кг.

3.Режа бўйича пўлат эритиш 1,5млн т.

4.1тонна пўлат эритиш учун шартли ёқилғининг солиштира сарфи 0,2т.

5.Темир йўл транспортининг юк обороти 60млн т.км

6.1млрд т.км учун шартли ёқилғининг солиштира сарфи 20кг.

7.Иситиш эҳтиёжлари учун шартли ёқилғи истеъмоли 50млн т.

8.Ёқилғининг казиб олиш режаси шартли ёқилғига айлантирилганда қуйидаги маълумотлар саосида аниқланади:

Ёқилғи тури	Ёқилғини казиб олиш режаси	Шартли ёқилғига айлантириш коэффиценти	Шартли ёқилғига айлантирилганда ёқилғини казиб олиш режаси
Кўмир млн.т	3,5		
Нефт млн.т	4,5	1,4	
Газ млн.т	48	1,2	
Ёқилғини бошқа турлари	1,5	0,3	
Жами			

4-масала.

Пахта тозалаш заводининг қувватини ҳисобланг.

1. Битта жин ишлаб чиқаришнинг техник нормаси соатига 8кг пахта толасига

тенг.

- 2.Заводда 1та жин ўрнатилган.
- 3.Кун мобайлида жинлар 18соат давомида ишлайди.
- 4.Завод 1йилда 280кун ишлайди.

18. Қуйидаги маълумотлар асосида режалаштириладиган йил учун зарур бўлган экин майдонини ва республика тўқимачилик саноатининг пахта хом-ашёсига бўлган эҳтиёжни аниқланг.

1. Аҳолининг режа йилидаги сони 25млн киши.
2. республикада йилига бир кишининг пахта газмолларини истеъмол номаси 30 м².
- 3.100 м² газмол ишлаб чиқариш учун пахта толасини сарфлаш нормаси 15кг.
- 4.1кг пахта хом-ашёсидан пахта толасининг чиқиши 34%.
5. Пахта хом-ашёсининг режалаштириладиган хосилдорлиги гектаридан 32 ц

Гуруҳни баҳолаш жадвали

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги (1,0)	Ахборотнинг ишончлилиги (0,5)	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги (0,5)	Умумий баллар	Баҳо
1					
2					
3					

Гуруҳ раҳбарининг чиқиб тушунтириб бериши:

1,5-2 балл – аъло

1,0-1,4 балл – яхши

6-мавзу: Республика қурилиш мажмуи

1.Қурилиш ва монтаж ишлари, асбоб-ускуналар қиймати ўртасидаги нисбат

Атехнологик таркиб

буюртмалашган таркиб

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

2.Ишлаб чиқариш в ноишлаб чиқариш соҳаларига сарфланган капитал маблағлар нисбати

буюртмалашган таркиб

технологик таркиб

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

4.Тошкент давлат-акциядорлик қурилиш корпорацияси нечанчи йил ташкил топган?

1994 йилда

1992 йилда

1993 йилда

1994 йилда

Чархпалак усули.

1. Талабаларни 3-4 гуруҳга карточкалар ёрдамида ажратади.
2. Ҳар бир гуруҳ лидерини ўқитувчи ўзи танлайди.
3. Гуруҳга топшириқларни тарқатади.
4. Барча гуруҳ топшириқларни бажариб бўлгандан сўнг ,гуруҳ топшириқларини бир-бири билан алмаштиради 3 марта.
5. Гуруҳдан ўқитувчи танлаган талаба презентацияга тайёрланади.

**Ўқув вазифалари
1-топшириқ.**

Капитал қўйилмаларнинг сиёсий-иқтисодий самарадорлигини ҳисоблаш асосида капитал қўйилмаларнинг ҳар бир корхона ва бутун гуруҳ бўйича мақсадга мувофиқлигини аниқланг.

Берилган маълумотлар:

кўрсаткичлар	Корхоналар	Жами
	1 2 3	
Капитал қўйилмалар минг сўмда	540 800 300	
Йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш минг сўм	1200 1000 500	
Йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш таннарни минг сўм	600 500 500	
Самарадорлик норматив коэффиценти	-0,12	

2-топшириқ

Режалаштирилаётган йил учун республикада юк айланиш ва барча юкларни топишнинг ўртача узоклигини ҳисобланг:

берилган маълумотлар:

Кўрсаткичлар	Юкларнинг турлари				Жами
	Кўмир Толаси	цемент Мин,	ўгит	Пахта	
Режалаштирилган даврда ишлаб чиқарилган (минг тонна)	6800	6500	2000	1800	
Шу қаторда					
Маҳаллий истеъмол	800	500	200	300	
Юк ташиш ўртача узоклиги	210	130	120	80	

3-топшириқ

Қуйидаги маълумотлар асосида иқтисодий кўрсаткичнинг базис ва занжир усулида ўсиш суратини ва қўшимча ўсишини аниқланг:

Йиллар	2010	2011	2012	2013	2014	2015

кўрсаткичлари						
И,Ч миллий даромад	17,5	20	20,4	20,8	21,5	23,3

Такрорлаш учун саволлар.

1. қурилиш мажмуи қандай моҳиятга эга?
2. қурилиш индустрияси негизида қандай маъно бор?
3. Капитал қурилишнинг ҳозирги кундаги вазифалари нималардан иборат?
4. қурилиш тизимининг таркибига нималар киради?

7-мавзу: Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати

1. Молия бозорининг асосий вазифасини кўрсатинг

кредитлаш, иқтисодий сиёсат, жамғариш, товарга хизмат кўрсатиш
 жамғариш, кредитлаш, инвестицияларни бошқариш, товарга хизмат
 кўрсатиш
 жамғариш, инвестицияларни диверсификациялаш, кредитлаш.
 инвестицияни бошқариш ва диверсификациялаш.

2. Молия бозори таркибини кўрсатинг

қимматли қоғозлар бозори, кредит бозори
 молия-кредит
 валюта бозори, инфляция
 инвестиция ва ссуда, валюта бозори.

3. Молиявий инвестиция таркибига нима киради?

корхоналарга субсидиялар бериш
 мамлакат ичидаги ишлаб чиқариш
 қимматли қоғозларни сотиб олиш
 капитал қўйиш

4. Ҳорижий инвестор бўйича Агентлик қачон ташкил топган?

1992 йил 26 июлда
 1993 йил 11 июнда
 1994 йил 4 августда
 1995 йил 21 августда

1-масала

Очиқ иқтисодиётда истеъмол функцияси қуйидаги кўринишга эга: $C = 300 + 0,65Y_d$, инвестиция функцияси $I = 200 - 1500r$, солиқлар $T = 200$,

давлат харажатлари $G = 200$, пулга талаб функцияси $M = (0,5Y - 2000r)$ P , пул таклифи $M = 550$, нархлар даражаси $P = 1$, соф экспорт функцияси $X_n = 100 - 0,05Y - 500r$. IS ва LM эгрилар тенгламаси, шунингдек, Y даромад ва P фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг.

Ечиш:

IS эгри чизиғи тенгламасини топамиз

$$Y = S + I + G + X_n.$$

$$Y = 300 + 0,65(Y - 200) + 200 - 1500r + 200 + 100 - 0,05Y - 500r.$$

$$0,4Y = 670 - 2000r.$$

$$Y = 1675 - 5000r$$

LM эгри чизиғи тенгламасини топамиз

$$M/P = kY - hr.$$

$$550/1 = 0,5Y - 2000R.$$

$$0,5Y = 550 + 2000P.$$

$$Y = 1100 + 4000P - \text{LM тенгламаси}$$

Y даромад ва P фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқлаш учун IS ва LM эгри чизиқларининг кесишиш нуқтасини топиш керак.

$$1675 - 5000r = 1100 + 4000r.$$

$$575 = 9000r \quad \square \quad r = 0,064 \text{ ёки } 6,4\%.$$

Тенглама моделларидан бирига фоиз ставкасининг мувозанат қийматини кўйган ҳолда, даромаднинг мувозанат қийматини топиш мумкин:

$$Y = 1100 + 4000 \times 0,064 = 1356.$$

2-масала

Очиқ иқтисодиётда истеъмол функцияси куйидаги кўринишга эга:

$$C = 100 + 0,8Y;$$

– инвестицлар функцияси $I = 200 - 400r$;

– солиқ ставкаси $t = 0,2$;

– давлат харажатлари $G = 200$;

– пулга талаб функцияси $M = (0,8Y - 1600r)P$;

– пул таклифи $M = 800$;

– нарх даражаси $P = 1$;

– соф экспорт функцияси $X_n = 100 - 0,04Y - 400r$;

IS ва LM эгри чизиқлари тенгламалари, шунингдек, Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг. Агар давлат харажатлари 100 га кўтарилса, IS эгри чизиғи ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанат қиймати қандай ўзгаради?

Ечиш:

IS эгриси тенгламасини топамиз:

$$Y = C + I + G + X_n.$$

$$Y = 100 + 0,8(Y - 0,2Y) + 200 - 400r + 200 + 100 - 0,04Y - 400r$$

$$0,4Y = 600 - 800r$$

$$Y = 1500 - 2000P - \text{IS тенгламаси.}$$

LM эгриси тенгламасини топиш:

$$M / P = kY - hr.$$

$$800 / 1 = 0,8Y - 1600r.$$

$$0,8Y = 800 + 1600r.$$

$$Y = 1000 + 2000r \text{ -- LM тенгламаси.}$$

Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқлаш учун IS ва LM эгриларининг кесишув нуқтасини топиш керак.

$$1500 - 2000r = 1000 + 2000r.$$

$$500 = 4000r \quad r = 0,125 \text{ ёки } 12,5\%.$$

Тенглама моделларидан бирига фоиз ставкасининг мувозанат қийматини қўйган ҳолда, даромаднинг мувозанатли ҳажмини топиш мумкин:

$$Y = 1000 + 2000 \times 0,125 = 1250.$$

Давлат харажатлари ўсиши IS эгри чизиғи ўнгга силжитади ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанат қийматини ортишига олиб келади. Даромаднинг янги қийматини мультипликатор ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$\Delta Y = \Delta G \times m, \text{ бу ерда, } m \text{ -- давлат харажатлари мультипликатори. } m = 1 / (1 - MPC)$$

$$m = 1 / 0,2 = 5.$$

$$\Delta Y = 100 \times 5 = 500, \text{ яъни даромаднинг янги мувозанат қиймати } Y = 1750.$$

Ушбу қийматни LM тенгламага қўйган ҳолда, мувозанатли фоиз ставкасини аниқлаш мумкин:

$$Y = 1000 + 2000r$$

$$1750 = 1000 + 2000r \quad r = 0,375 \text{ ёки } 37,5\%.$$

Муаммоли саволлар

1. Миллий иқтисодиётга инвестиция жалб қилишнинг аҳамияти.
2. Инвестиция фаолиятининг шаклланиши ва тартибга солиниши.
3. Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш йўллари.
4. Ўзбекистонда инвестициялар манбаларининг таҳлили.

8-мавзу: Бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари

1. Бозор муносабатларига ўтишнинг биринчи тамойили

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислохотчи

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

2. Бозор муносабатларига ўтишнинг иккинчи тамойили

Давлат бош ислохотчи

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

3.Бозор муносабатларига ўтишнинг учинчи тамойили

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислоҳотчи

4.Бозор муносабатларига ўтишнинг тўртинчи тамойили

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислоҳотчи

Қонун устиворлиги

5.Бозор муносабатларига ўтишнинг бешинчи тамойили

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислоҳотчи

Ўқув вазифалари

1.Эксперт варағи.

Бюджетни шакллантиришда биринчи галда харажатлар қисмини эмас, балки даромадлар бандини белгилаш муҳимдир. Уларни тавсифлаб Беринг ва мисоллар келтиринг.

2.Эксперт варағи.

Ишлаб чиқарилган ва сотилган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмларининг сунъий маълумотларини яширишда айбдор бўлган мансабдор шахслар қонунга мувофиқ қаттиқ жавобгарликка, ҳатто жиноий жавобгарликка ҳам тортиладилар.Шу сабабларни кўрсатинг.

3.Эксперт варағи.

Зарурий бошқарув институтларни ташкил этишга мувофиқлаштириш муаммоларни ёритиб Беринг. Уларга мисол келтиринг.

4.Эксперт варағи.

Ҳукуматнинг вазифалари мавжуд қонунлар ва давлат иқтисодий сиёсатидан келиб чиқади. Унинг тузилмаси вазифаларни ҳал этиш нуқтаи назардан ташкил этилади. Уларга мисол келтиринг.

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалилиги	Оммавийлиги (гуруҳ аъзоларнинг фаоллиги)	Балларни умумий суммаси
1				
2				
3				
4				

Умумий ҳисобот ва баҳо

Гуруҳлар	Гуруҳларнинг умумий баллари			
	1	2	3	4
1	-			
2		-		
3			-	
4				-
Умумий баллар суммаси				
Баҳоси (5га бўлинган балларнинг умумий суммаси)				

9-мавзу: Банк-молия тизими

1. Давлат бюджетининг асосий қисмлари

Даромад ва харажат

Баланс

Актив ва пассив

Дебит ва кредит

2. Қарзларни ташкил этиш

Харажат қилувчи шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Даромад қилувчи шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Тадбиркор шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Харажат қилувчи шахслардан жамғармаларни йиғиш

3. Бюджет тақчиллиги

Давлат харажатлари ва даромадлари ўртасидаги фарқ

Давлат тақчиллигига тенг бўлган, давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари

Давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлган фуқаролар, фирмалар, ташкилотлар олдидаги қарзлари

Давлатнинг чет-эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари

4. Квази фискал сиёсати

Яширин тақчиллик

Ошкора тақчиллик

Профицит

Монетар сиёсат

5. Давлатнинг реал тақчиллиги

Номинал тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Реал тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Номинал иш ҳақи-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

1-масала

Потенциал ЯИМ (Y) - 3000, қисқа муддатли эгри AS горизонтал бўлиб, P = 1,0 даражада берилган. AD эгри чизиғи $Y = 2000 + M/P$ тенглама шаклида берилган. Пул таклифи 1000 га тенг. Нарх шоки натижасида қисқа муддатли AS эгри чизиғи P = 1,5 даражагача силжиди. Марказий банк ишлаб чиқаришни потенциал даражада (Y = 3000) сақлаб қолиш учун пул таклифини қанчалик ошириши лозим?

Ечиш:

Потенциал ишлаб чиқариш ҳажмини AD эгри тенгламага қўямиз:

$$3000 = 2000 + M / 1,5$$

M = 1500, яъни ишлаб чиқаришни потенциал даражада (Y = 3000) сақлаб қолиш учун, пул таклифи 1500 га тенлаштирилиши лозим. Демак Марказий банк пул таклифини 500 га ошириши лозим.

2-масала

«Имконият» банкининг баланс ҳисоботи банк томонидан ўтказилган ҳар бир битимдан сўнг қандай ўзгаришини банк активлари ва пасивлари доим тенг бўлишини ҳисобга олган ҳолда, кўрсатиб беринг:

а) маҳаллий аҳолининг кичик гуруҳи шахсий капитали 250 млн.сўм. бўлган «Имконият» банкни ташкил этишни қарор қилди, деб фараз қилайлик. Ушбу маблағдан 75 млн. сўм бино ва жиҳозлар харид қилишга сарфланган, маблағнинг қолган қисми банк заҳиралари кўринишида сақланади. Ушбу биринчи битимни банкнинг баланс ҳисоботида акс эттиринг.

1-операция.

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳира- 175000000	Банкнинг шахсий капитали - 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари – 75000000	
Жами 250000000	Жами 250000000

б) банк талабга эга бўлгунга қадар 75 млн. сўм миқдорида депозит қабул қилди. Ушбу битимни банкнинг баланс ҳисоботида акс эттиринг.

2-операция

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳиралар – 250000000	Талабга қадар депозитлар 75000000
Банк биноси ва жиҳозлари –75000000	Банкнинг шахсий капитали – 75000000
Жами 325000000	Жами 325000000

в) Банк миқозга 15 млн. сум миқдорида нақд ссуда берди. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради?

3-операция.

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳиралар 235000000	Талабга қадар депозитлар 75000000
Ссудалар 15000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари 75000000	
Жами 325000000	Жами 325000000

Кўриб турганимиздек, мазкур битим банк активлари таркибини ўзгартирган ҳолда унинг пасивларини ўзгартирмайди.

г) банкнинг бошқа миқозга 10 млн. сўм миқдорида ссуда олади ва уни айнан шу банкка чекли қўйилма сифатида қўяди. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради?

4-операция.

Активлар	Пассивлар ва капитал банк
Захиралар–235000000	Талабга қадар депозитлар 85000000
Ссудалар 25000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари- 75000000	
Жами 335000000	Жами 335000000

д) 15 млн.сўм миқдориди ссуда олган миждоз, 5 млн. сўмни нақд қайтаради. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради?

5-операция

Активлар	Банк пассивлари ва капитали
Захиралар – 240000000	Талабга қадар депозитлар 85000000
Ссудалар 20000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари 75000000	
Жами 335000000	Жами 335000000

10-мавзу: Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари

1. Институционал инфратузилма органлари

Ҳокимиялар, солиқ ва божхона хизмати, деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси

Ҳокимиялар, солиқ ва божхона хизмати, деҳқон ва фермер хўжаликлари

Солиқ ва божхона хизмати, деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси

Ҳокимиялар, солиқ , деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси

2.Инфратузилма неча турга бўлинади?

4 та

5 та

6 та

7 та

Блиц-сўров саволлари.

1.Республикадаги бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари нималардан иборат?

2.Бозор иқтисодиётини тартибга солишда қандай йўллардан фойдаланилади?

3.Бошқариладиган бозор иқтисодиётининг самарадорлигини қандай аниқлаш мумкин?

4.Бозор иқтисодиётига ўтишда қандай дастурлардан фойдаланилади?

5. Республикада бозор инфратузилмасини ривожлантириш асослари нималардан иборат?

6. Биржалар фаолияти қандай тартибга солинади?

Ўқув вазифалари

1.Эксперт варағи.

9.Режа йилидаги фонд қийматини аниқланг(%)

Режа йилидаги ялпи миллий маҳсулот 142 млрд сўм, миллий даролмад 72 млрд сўм.

Ижтимоий харажатлар 81млрд сўм, асосий фондларнинг ишлаб чиқарув қисми 201,2 млрд сўм, оборот қисми 27,7 млрд сўм.

1.31,5
2.70,6
3.62,1
4.259,9

2.Эксперт варағи.

Вилоят корхоналарининг фойдасини аниқланг. Корхона 840 млн сўм товар-махсулот ишлаб чиқарилган ва унинг 720млн сўм реализация қилинган. Вилоятда 6,2 сўм пулли хизмат кўрсатилган. Умумий ҳолда вилоятнинг ижтимоий харажатлари 276,4 млн сўм. Ижтимоий харажатларда моддий харажатларнинг салмоғи 61,3%.

1.563,6
2.569,8
3.449,8
4.557,2.

3.Эксперт варағи.

Мамлакатнинг ихтисосланганлик коэффициентини аниқланг: Худудда ишлаб чиқарилган ялпи махсулот 3,1 млн сўмга тенг. Ишлаб чиқарилган товар махсулотнинг 1,5 қисми (0,5 млрд сўм)шу мамлакат ичида истеъмол қилинади.

1.103,8
2.75,4
3.80,0
4.82,7

4.Эксперт варағи

Режа даврида уй-жойга қўшимча эҳтиёжни аниқланг: Базис давридаги аҳоли сони 21,0 млн киши. Режа давридаги 28 млн кишига тенг бўлади. Жон бошига белгиланган уй-жой фонди 120 млн м², унинг 1.5 млн м² эскирганлиги учун чиқиб кетади. Уй-жой фондининг амартизация ажратмаси 2,5 млн м² тенг бўлиб, у фонддан чиқиб кетади.

1.336млн м²
2.214млн м²
3.220млн м²
4.116млн м²

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалилиги	Оммавийлиги (гуруҳ аъзоларнинг фаоллиги)	Балларни умумий суммаси
1				
2				
3				
4				

Умумий ҳисобот ва баҳо

Гуруҳлар	Гуруҳларнинг умумий баллари			
	1	2	3	4
1	-			
2		-		
3			-	
4				-
Умумий баллар суммаси				
Баҳоси (5 га бўлинган балларнинг умумий суммаси)				

10-мавзу: Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиниши

1. Давлатнинг иқтисодиётга аралашув сиёсати қуйидагилар орқали амалга оширилади

Бюджет, пул-кредит, дотация, солиқ.

Нарх, молия-кредит, бандликни таъминлаш.

Бюджет, пул-кредит, инфляция, дотация, солиқ.

Бюджет, пул-кредит, дотация.

2. Бюджет ва бюджетдан ташқари фондлардан қайтариб олмаслик шарти билан хўжалик зарарларини қоплаш

Дотация.

Субвенция.

Субсидия.

Дотация ва субсидия.

3. Қатъий мақсадлар учун бериладиган дотация тури бўлиб, шартлар бузилса қайтариб олиш мумкин

Субвенсия.

Дотация.

Субсидия.

Кредит.

3 хЗусулини қўллаш.

1. Талабаларни 3 та гуруҳга ажратиш мумкин.

2. Учта гуруҳга 3 та савол берилади.

3. Маълум бир вақтдан сўнг топшириқларни йиғиб олиш керак.

4. Топшириқларни гуруҳлараро алмаштириш керак. (3 марта).

5. Топшириқларни биринчи ҳолатдаги гуруҳларга қайтариш лозим.

6. Презентация қилинади.

7. Камчилик ва ютуқлар айтилади.

1-топширик

Вилоятда чорвачилик маҳсулоти ишлаб чиқаришга керакли ем хашакка бўлган талабни аниқланг.

Берилган маълумотлар:

1. Режа йилидаги гўшт ишлаб чиқариш ҳажми 504 минг. т
2. Сут ишлаб чиқариш ҳажми 3200 минг. т
3. 1 кг гўшт ишлаб чиқариш учун 1,8 кг ем хашак.
4. 1 кг сут учун эса 0,8 кг ем талаб қилинади.

2-топширик

Қуйидаги маълумотлар асосида республика ҳалқ хўжалигига капитал қўйилмаларнинг мантиқий иқтисодий самарадорлигини ҳамда уларнинг қоплаш муддатини аниқланг.

1. Базис йилда ишлаб чиқарилган миллий даромад – 24 млрд. сўм
2. Режалаштирилаётган йилда миллий даромадни ўсиш – 103%
3. Қўшимча ўсишга таъсир қилган республика ҳалқ хўжалиги учун капитал қўйилмалар 3,6 млрд. сўм

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Давлатни иқтисодиётга аралашшидан мақсад нима?
2. Давлат томонидан амалга ошириладиган макроиқтисодий сиёсат қандай кўринишда бўлади?
3. Бозор иқтисодиёти шароитида кўп қиррали солиқлар тизимидан фойдаланиши қандай кечади?
4. Давлат бозор тизимининг фаолият кўрсатишида қандай механизмларидан фойдаланилади?
5. Ижтимоий манфаатларнинг ишлаб чиқариш учун шахсан индивидуал истеъмолдаги қандай ресурслари қайта тақсимланади?

1-топширик.

Режалаштирилаётган йил учун республика аҳолининг харид фондини ва чакана товар оборотининг умумий ҳажмини ҳисобланг:

Берилган маълумотлар:

Аҳолининг пул даромадлари	30 млрд сўм
Аҳолининг хизматлари учун тўловлар	2,4 млрд сўм
Мажбурий ва ихтиёрий тўловлар	0,6 млрд сўм
Бошқа нотовар харажатлар	1,0 млрд сўм
Аҳоли жамғармаларининг ўзгариши (ўсиш)(жамғармаларда, заёмларида ва қимматли қоғозларда)	1,8 млрд сўм
Пуларнинг оқиб келиниши (қ) ва олиб чиқиб кетилиши (-)	қ0,8 млрд сўм
Маҳсулотларни (товарларни) ташкилотлар,	

муассасалар, корхоналар ва жамоа хўжаликларга сотиш бўйича айланиш (оборот)	
Товарайланмасининг режалаштирилаётган йилидаги хажмига нисбатан фоиз ўсиши хисобидан	4фоиз

2-топширик			
Даромадларни талабнинг равонлик коэффициентини кўллаган ҳолда режалаштирилаётган йилда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатишни ҳажмини аниқланг: Берилган маълумотлар:			
Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Базис даражаси	Режалаштирилаётган йил
Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадлар	Сўм	1136	1320
Аҳоли жон бошига тўғри келадиган пуллик хизматларга бўлган ўртача талаб (аҳоли жон бошига кўрсатилган хизматлар)	Сўм		
Аҳоли сони	млн сўм	20,3	20,7
Кўрсатилган пуллик хизматлар ҳажми	млн киши	2500	2700

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалилиги	Оммавийлиги (гуруҳ аъзоларнинг фаоллиги)	Балларни умумий суммаси
1				
2				
3				
4				

11-мавзу: Давлат сиёсатида ижтимоий мажмуа

1.Трансферт тўловлари ЯММга киритиладими?

Йўқ

Ҳа

аҳамиятсиз

тўғри жавоб йўқ

2.ЯММда қайси соҳанинг ўлуши оширмақ зарур?

хизмат кўрсатиш соҳасини

Ўзак тармоқларни
қайта ишлаш тармоқларини
саноат ва қишлоқ хўжалик тармоқларини

Гуруҳларда ишлаш қондаси.

Ҳар бир шахс ўз ўртоқларини тинглаши шарт ва мулоим бўлиши керак..
Ҳар бир шахс фаол ишлаши керак.ва берилган вазифани масъулиятлиқ билан бажариши шарт.
Ёрдам керак бўлганда шу ёрдамни сўраши мумкин.
Ҳар бир шахс ўз ўртоқларига керак бўлганда ёрдам кўрсатиши шарт.
Ҳар бир шахс гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этиши керак.
Ҳар бир шахс куйидаги мақолани аниқ тушуниши керак. Кемага тушганнинг жони бир.

Гуруҳни баҳолаш жадвали

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги (1,0)	Ахборотнинг ишончлилиги (0,5)	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги (0,5)	Умумий баллар	Баҳо
1					
2					
3					

Гуруҳ раҳбарининг чиқиб тушунтириб бериши:

1,5-2 балл – аъло

1,0-1,4 балл – яхши

0,5-0,9 балл – ўрта

Презентация саволлари:

1. Аҳолини ижтимоий муҳофазасини таъминлаш ислохотларнинг қандай босқичида асосий йўналиш?
- 2.Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар ва ижтимоий ҳимоя ўртасида қандай боғлиқлик бор?
- 3.Республика ижтимоий сиёсатни ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари.
- 4.Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг халқаро амалиёти соғлиқни сақлаш хизматларини интеграциялашга асосланганлиги қандай?
- 5.Соғлиқни сақлашни ривожлантириш масалаларини ҳал этишга ёндашишнинг моҳияти?
- 6.Соғлиқни сақлашни ривожлантиришнинг амалга оширилаётган концепцияси қандай?

12-мавзу: Меҳнат бозорини тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари

1.Иқтисодиётни барқарорлаштириш бу-

Ишсизлик, инфляцияни назорат қилиш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш.

Рақобатни ҳимоя қилиш.

Ҳуқуқий база ва ижтимоий муҳитни таъминлаш.
Нархларни эркинлаштириш.

2. Меҳнат унумдорлиги қандай аниқланади?

маҳсулот миқдорини жонли меҳнатга нисбати
харажатларни натижаларга нисбати
маҳсулот миқдорининг амортизацияга нисбати
таннархни маҳсулот қийматига нисбати

3. Иш билан банд аҳолининг неча фоизи қишлоқ хўжалигида банд?

- 62%
- 30%
- 60%
- 50%

Масала

Иқтисодиётда табиий ишсизлик даражаси – 6%, ҳақиқий ишсизлик 10%ни ташкил этади. Ишлаб чиқариш ҳажми - 600 млн. сўм. ЯИМнинг ишсизлик даражасининг ўзгаришига таъсирчанлиги коэффиценти 3 га тенг. ЯИМ узилишини аниқланг.

Ечиш:

Оукен қонунига кўра:

$$(Y - Y^*) : Y^* = -\square (y - y^*)$$

$$(Y - Y^*) : Y^* = -3 (0,1 - 0,06) = -0,12 \text{ ёки } 12\%$$

$$(600 - Y^*) : Y^* = 0,12 \square Y^* = 682 \text{ млн. сўм.}$$

Демак, ЯИМнинг узилиши даврий ишсизлик билан боғлиқ, у куйидагини ташкил этади: $Y - Y^* = 600 - 682 = -82$ млн. сўм.

Гуруҳни баҳолаш жадвали

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги (1,0)	Ахборотнинг ишончилиги (0,5)	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги (0,5)	Умумий баллар	Баҳо
1					
2					
3					

Гуруҳ раҳбарининг чиқиб тушунтириб бериши:

- 1,5-2 балл – аъло
- 1,0-1,4 балл – яхши
- 0,5-0,9 балл – ўрта

Ақлий ҳужум саволлари

1. Меҳнат бозори тўғрисида нималарни биласиз.
2. Меҳнат ресурсларининг моҳияти нимадан иборат?
3. Ишчи кучи тўғрисида нималарни биласиз?
4. Ишсизлик қайси турларга бўлиб ўрганилади?

5. қишлоқ хўжалигидаги ишсизлик қандай хусусиятларга эга?
6. Республикада ишсизлик даражаси қандай аниқланади?

Назорат ва муҳокама учун саволлар

- Меҳнат ресурслари нима?
 У қандай тартибга эга?
 Меҳнат унумдорлиги қандай аниқланади?
 Унга қандай омиллар таъсир этади?

13-мавзу: Миллий иқтисодиёт ривожланишининг макроиқтисодий дастурларини тузиш

3 хЗусулини қўллаш

1. Талабаларни 3 та гуруҳга ажратиш мумкин.
2. Учта гуруҳга 3 та савол берилади.
3. Маълум бир вақтдан сўнг топшириқларни йиғиб олиш керак.
4. Топшириқларни гуруҳлараро алмаштириш керак. (3 марта).
5. Топшириқларни биринчи ҳолатдаги гуруҳларга қайтариш лозим.
6. Презентация қилинади.
7. Камчилик ва ютуқлар айтилади.

Мавзуга оид саволлар

1. Давлатнинг антиинфляция сиёсати мазмуни.
2. Антиинфляция сиёсатини амалга ошириш йўллари.
3. Макростратегиялар танлашнинг хорижий тажрибаси.
4. Макростратегик дастурлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Иқтисодий тизимларни қандай тавсифлаш мумкин?
2. Макростратегиялар нима?
3. Макростратегик дастурлар қандай аҳамият касб этади?
4. Макростратегик дастурларни ишлаб чиқиш қандай кечади?

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалилиги	Оммавийлиги (гуруҳ)	Балларни умумий
----------	--------------------	----------------	---------------------	-----------------

			аъзоларнинг фаоллиги)	суммаси
1				
2				
3				
4				

14-мавзу: Стратегик ва индикатив режалаштириш

3 хЗусулини қўллаш

- 1.Талабаларни 3 та гуруҳга ажратиш мумкин.
- 2.Учта гуруҳга 3 та савол берилади.
- 3.Маълум бир вақтдан сўнг топшириқларни йиғиб олиш керак.
- 4.Топшириқларни гуруҳлараро алмаштириш керак.(3 марта).
- 5.Топшириқларни биринчи ҳолатдаги гуруҳларга қайтариш лозим.
- 6.Презентация қилинади.
- 7.Камчилик ва ютуқлар айтилади.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

- 1.Иқтисодий тизимларни қандай тавсифлаш мумкин?
2. Ҳудудий стратегияни роли қандай?
3. Инновацион макро ва микроинновацион стратегиялар қандай аҳамият касб этади?
4. Илмий - техник мажмуаларни ишлаб чиқиш қандай кечади?

1-топшириқ.

Ҳудудий стратегияни шакллантириш ва амалга ошириш зарурлигини мувофиқлаштирувчи тўртта асосий омилни кўрсатинг.

2–топшириқ.

Ҳудуднинг илмий-техник соҳаси потенциали кўрсаткичлари нималарни аниқлайди?

Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш жадвали

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳларни сузга чиқишларни баҳолайди. Мезонлар бўйича балларни жамлайди. (ҳар бир мезон бўйича максимал баҳолаш балли – 5 балл)

Гуруҳлар	Жавобнинг аниқлиги	Кургазмалил иғи	Оммавийлиги (гуруҳ аъзоларнинг фаоллиги)	Балларни умумий суммаси
1				
2				
3				
4				

Умумий ҳисобот ва баҳо

Гуруҳлар	Гуруҳларнинг умумий баллари			
	1	2	3	4
1	-			
2		-		
3			-	
4				-
Умумий баллар суммаси				
Баҳоси (5га бўлинган балларнинг умумий суммаси)				

15-мавзу: Иқтисодий ривожланишда пуллик хизматлар

Чархпалак усули

- 1.Талабаларни 3-4 гуруҳга карточкалар ёрдамида ажратади.
2. Ҳар бир гуруҳ лидерини ўқитувчи ўзи танлайди.
- 3.Гуруҳга топшириқларни таркатади.
- 4.Барча гуруҳ топшириқларни бажариб бўлгандан сўнг, гуруҳ топшириқларини бири бири билан презентацияга тайёрланади.

Ўқув вазифалари

1-топшириқ

Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодий ривожланишдаги роли ва уни тартибга солиш усулларига мисоллар келтиринг.

2-топшириқ

Ўзбекистон Республикасида пуллик хизматларни ривожлантириш кўрсаткичлари таҳлилининг изоҳлаб беринг.

3-топшириқ.

Пуллик хизматлар соҳасини ислоҳ қилиш ва янада ривожлантириш йўналишларини очиб беринг.

Такрорлаш учун саволлар.

- 1.Пуллик хизматларнинг иқтисодиётдаги аҳамияти нимада?
2. Пуллик соҳага нималар киради?
- 3.ЯММда пуллик соҳанинг улуш қанчани ташкил этади?

16-мавзу: Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш

1-масала

План йилидаги фонд қайтимини аниқланг. Режа йилидаги ялпи миллий маҳсулот 165

млрд.сўм. Миллий даромад 78 млрд сўм. Асосий фондларнинг ишлаб чиқарувчи қисми 220,5 млрд сўм, айланма маблағ қисми 31,5 млрд.сўм.

- 1.65,5
- 2.35,6
- 3.31,1
- 4.74,8

2-масала

Вилоят корхоналарининг фойдасини аниқланг: Корхоналарда 725 млн сўмлик товар маҳсулот ишлаб чиқарилган ва унинг 650 млн сўм реализация қилинган. Вилоятда 4,5 млн сўмлик пулли хизмат кўрсатилган. Умумий ҳолда вилоятнинг ижтимоий ҳаражатлари 26,6 млн сўм. Ижтимоий ҳаражатда моддий ҳаражат салмоғи 63%.

- 1.463,4
- 2.392,9
- 3.467,9
- 4.489,2

3-масала

Минтақани ихтисосланганлик коэффицентини аниқланг. Ҳудудда ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот 4,5 млрд сўм. Унинг товар қисми 2,5 млрд сўмга тенг. Ишлаб чиқарилган товар маҳсулотнинг 1/5 қисми (0,5 млрд сўм).

- 1.0,5/2,5
- 2.2/2,5
- 3.0,5/2
- 4.2/4,5

18-мавзу: Ўзбекистон Республикаси ташқи савдо алоқалари

1.Ҳақиқий иқтисодий ўсиш даражаси нима билан ўлчанади?

- Ишлаб чиқаришнинг кўлами билан
- Ишлаб чиқаришнинг суръати билан
- Ишлаб чиқаришнинг ўсиши билан
- Ишлаб чиқаришнинг ўзгармаслиги билан

2. Иқтисодий ўсишнинг асосий кўрсаткичи

- Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад
- Аҳоли жон бошига тўғри келадиган иш ҳақи
- Аҳоли жон бошига тўғри келадиган фойда
- Аҳоли жон бошига тўғри келадиган фоиз

1-масала

А давлат бир йилда 70 та енгил спорт самолётини ишлаб чиқаради. Улардан 20 таси ички истеъмолга, 50 таси эса экспортга чиқарилади. Эркин савдо шароитларида 1 та самолётнинг баҳоси – 6000 долл. Ҳукумат тармоқни рағбатлантириш мақсадида ҳар бир самолётнинг қийматидан 15% миқдорида субсидия ажратади. Натижада самолётнинг ички нархи 6450

долл.гача ошди, экспорт нархи эса 5550 долл.га камаяди. Экспорт ҳажми 70 та самолётгача ўсди.

Субсидиялар жорий қилишнинг оқибатларини аниқланг.

Ечиш:

Субсидиялар жорий қилинишини график кўринишида қуйидагича акс эттириш мумкин:

Графикда C_w эгри чизиғи А давлат самолётлари экспортини, D_d - эгри чизиғи эса ички талабни кўрсатади. Бозор мувозанатига е нуктада эришилади, яъни А давлат 6000 долл.лик нарх бўйича 50 та самолёт чиқаради. Экспортдан олинadиган даромад: $6000 \times 50 = 300000$ долл. тенг. Субсидия жорий қилингандан сўнг А давлат экспорти пасаяди, ишлаб чиқариш ҳажми 80 та самолётгача ортади, C_w эгри чизиғи C_c даражагача силжийди ва j нуктада бозор мувозанати ўрнатилади.

Субсидия жорий қилингандан сўнг экспорт баҳоси 450 долл. ($6000 - 5550$) га пасаяди, яъни А давлат учун учун савдо шароитлари ёмонлашади, бироқ экспорт ҳажми 70 та самолётгача ўсади.

Экспортнинг ўсиши ички бозорда самолётлар сони 10 тагача қисқаришига олиб келади: $20 - 10 = 10$, чунки ички нарх ўсади. Субсидия ажратишга давлат бюджети харажатлари 70×900 (15% от 6000 долл.) = 63000 долл.ни ташкил этади.

Шундай қилиб, экспорт субсидияси мамлакат учун савдо шароитларини ёмонлаштиради, лекин бунда ташқи дунё даромадларини оширади.

2-масала

Жадвал маълумотлари асосида фирмаларнинг қайси бирини демпингни татбиқ этишда айблаш мумкин:

	Маҳсулот бирлиги таннархи, долл.	Ички нарх, долл.	Экспорт нарх, долл.
А фирма	100	100	110
Б фирма	100	120	110
С фирма	100	90	105

Ечиш:

Жавоб топиш учун демпингнинг моҳиятини эсга оламиз. Демпинг – бу товарларни уларнинг таннархидан пастрок нархда ёки ички бозордагига нисбатан янада пастрок нархда экспорт қилиш. Жадвалдан кўришиб турганидек, С фирмаси маҳсулотларининг ички нархи унинг таннархидан паст, яъни бу фирма демпингни қўллайди.

2. ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2014 й.
2. “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига хусусий мулкни, тадбиркорлик субъектларини ишончли химоя қилишни янада кучайтиришга, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 33-сон, 439-модда)
3. «Электрон тижорат тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 20-сон, 250-модда)

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Қарорлари

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 4 мартдаги “2015-2019 йилларда ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш ва таркибий ўзгартиришни таъминлашнинг дастурий чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4707-сонли Фармони. www.lex.uz 403.2015.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947 –сонли Фармони. www.lex.uz.

III. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари ва маърузалари

6. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь
7. Мирзиёев Ш. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир. 2016 й. 20 октябрь.
8. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 8-б.
9. Мирзиёев Ш. Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016

йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси.

10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72 – сессиясидаги нутқи. (Нью – Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 20 сентябрь)

11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ислом Ҳамкорлик Ташкилотининг Фан ва Технологиялар бўйича биринчи Саммитидаги нутқи. Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 11 сентябрь № 181 (6875).

IV. Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар

12. Шодмонов Ш.Ш., Мамараҳимов Б. Иқтисодиёт назарияси (дарслик). – Т., «Иқтисод-молия» нашриёти, 2016. – 541 б.

13. Ўлмасов А., Ваҳобов А.В. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – Т.: «Шарқ», 2014. – 480 бет.

14. Ходиев Б., Бекмуродов А., Ғафуров У., Мустафоқулов Ш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир” китобини ўрганиш бўйича қўлланма. Т.: Маънавият, 2016. 229 б.

15. Ишмухамедов А.Э., Асқарова М.Т. “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти”. Ўқув қўлланма. Т.: “ЎАЖБНТ” маркази. 2004. 348 – бет.

16. Й.Йўлдошев, Х.Т.Халилова Миллий ва жаҳон иқтисодиёти – Т.: 2014 йил 456-бет.

V. Хорижий адабиётлар

17. Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

18. N. Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.

19. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.

20. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. М., 1994.

21. Вечканов Т.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. Учебник.: Питер, 2010.

22. В.В.Бочаров Инвестиции. Учебник для вузов. II-е издание. – Сиб.: Питер, 2009, - 384стр.

23. А.И.Добринина. Экономическая теория. Учебник.-Москва:ИНФРА-М, 2011.

24. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. М., 1998.

25. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: Ўқитувчи, 2004.

26. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос, 2002, с.162.

27. Национальная экономика. Учебник. Под общей редакцией Р.Н.Нуриева. Москва.: Инфра - М, 2010.- 655стр

28. Розанова Н.М. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010. – 244 стр

29. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010

VI. Интернет маълумотлари

30. www.stat.uz

31. www.uza.uz

32. www.ceep.uz

33. www.bearingpoint.uz

34. www.pca.uz

35. www.smesupport.leontief.ru

36. www.asiapacific.narod.ru

37. www.vestnik.tripod.com

**II. МУСТАҚИЛ
ТАЪЛИМГА ОИД
ТОПШИРИҚЛАР**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

«ИҚТИСОДИЁТ» КАФЕДРАСИ

«МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ»

фанидан талабалар мустақил ишларини ташкил этиш, назорат
қилиш ва баҳолаш бўйича

УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

ГУЛИСТОН-2017

«Миллий иқтисодиёти» фанидан мустақил иш топшириқларини ташкил этиш бўйича услубий кўрсатма 5230100 – «Иқтисодиёт» бакалаврият таълим йўналиши учун мўлжалланган. Унда талабаларга мавзуларни мустақил ўзлаштириш бўйича тавсиялар берилган. Услубий кўрсатма иқтисодиёт факультети Ўқув Методик Кенгаши йиғилишида (- баённома, – 2017 йил) тасдиқланган.

Тузувчи:

ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси
М.Қ.Аллаярова

Такризчилар:

ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси мудири и.ф.н.
доц. – О.Т.Сатторқулов
ГУЛДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси
– М.Х. Нурмухамидова

“Миллий иқтисодиёт” фанидан ўқув-услубий мажмуа Гулистон давлат университети Ўқув-услубий Кенгашининг 29 август 2017 йилдаги №1 сонли йиғилишида кўриб чиқилиб, ишлатишга тавсия этилган.

Кириш

«Миллий иқтисодиёт» фанидан талабалар мустақил ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш бўйича услубий қўлланма Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 14 августда 286-сонли буйруқ билан тасдиқланган “Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш бўйича йўриқнома”, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 26 августда 1981-1-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруғи билан амалга киритилган “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом” ҳамда Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2013 йил 13 декабрдаги 470-сонли “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисидаги низомга киритилаётган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида” ги буйруғи, ТДИУ Кенгашининг 2014 йил 31-майдаги йиғилиши баённомаси билан тасдиқланган “Тошкент давлат иқтисодиёт университетидан талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом” ҳамда ТДИУ Иқтисодиёт факультети Кенгашининг 2015 йил 28 августдаги 1-сонли баённомаси билан тасдиқланган « Миллий иқтисодиёт» фани бўйича ишчи ўқув дастури асосида ишлаб чиқилган.

Мазкур услубий қўлланмада талабалар мустақил ишларининг асосий шакллари ва уларнинг мазмуни, мустақил ишни амалга оширишда талаба бажариши лозим бўлган вазифалар, мустақил ишни бажариш бўйича маслаҳатларни ташкил этиш, уларни назорат қилиш ва баҳолаш тартиби баён этилган.

Талабалар мустақил ишларининг мазмуни ва асосий шакллари

«Миллий иқтисодиёти» фани бўйича талабалар мустақил ишларини ташкил этиш уларда иқтисодий билим, дунёқараш, ижтимоий фаоллик ва мустақил фикрлашни шакллантиришга қаратилган тадбирлар тизимини ўз ичига олади. У ишчи ўқув режаси ва фаннинг ишчи дастурида кўзда тутилган зарур билимлар ва кўникмаларнинг талабалар томонидан оқилона, кам вақт ва куч сарфлаб ўзлаштирилишини таъминлайди.

«Миллий иқтисодиёт» фанини мустақил ишни бажариш асосида ўқитиш жараёнини такомиллаштириш, талабанинг қизиқишларини, англаш фаоллигини янада ривожлантириш йўналишида боради, бунда ижодий фикрлаш, мустақил ўқиш, ўрганиш, кўникма ва лаёқатлари шаклланади.

Талабанинг мустақил иши – муайян фандан ишчи ўқув дастурида белгиланган билим, кўникма ва малаканинг маълум бир қисмини талаба томонидан фан профессор-ўқитувчиси маслаҳати ва тавсиялари асосида аудитория ва аудиториядан ташқарида ўзлаштиришига йўналтирилган тизимли фаолиятдир.

Мустақил ишни бажаришдан асосий мақсад – профессор-ўқитувчиларнинг бевосита раҳбарлиги ва назорати остида талабаларни семестр давомида фанни узлуксиз ўрганишини ташкил этиш, олинган билим ва кўникмаларни янада мустаҳкамлаш, келгусидаги ўқув машғулотларига тайёргарлик кўриш, ақлий меҳнат маданиятини, янги билимларни мустақил равишда излаб топиш ва қабул қилишни шакллантириш ҳамда шу асосда университетда рақобатбардош кадрларни тайёрлашга эришишдан иборат.

“Талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом” талабларига мувофиқ талабалар мустақил ишини шартли равишда иккига ажратиш мумкин:

- аудиторияда амалга ошириладиган ишлари, ўтилган мавзунини қайтариш ва мустаҳкамлашга оид топшириқлар бажарилади;

- аудиториядан ташқарида амалга ошириладиган ишлари, ўқув дастуридаги айрим мавзуларни мустақил ҳолда ўзлаштириш, уйга берилган вазифаларни бажариш, амалий ва лаборатория ишларига тайёргарлик кўриб келиш, ижодий ва илмий тадқиқот характеридаги ишлар ва ҳ.к.

Биринчи турдаги ишлар талабаларнинг назарий ва амалий билимларини ўзлаштириб бориш даражаси, амалий машғулотларга (амалиёт, лаборатория, семинар дарслари) тайёргарлик савияси ва уй вазифаларининг бажарилиш сифатини текшириш мақсадида, одатда, назорат ишлари олиш, савол-жавоб, суҳбат, мунозара, реферат, эссе каби топшириқларни бажартириш ва бошқа усулларда асосан амалиёт дарсларида назорат (жорий назоратда) қилинади.

Жорий назоратда талабанинг машғулотлар пайтида ўтилган материалларни ўзлаштириш ва уйга берилган топшириқларни бажаришдаги фаоллиги, бажариш савияси ва ўзлаштириш даражаси эътиборга олинади.

Иккинчи турдаги ишлар фаннинг ишчи ўқув дастурида аудиториядан ташқарида ўзлаштириши учун белгиланган мавзу бўйича маълумот ва ахборотларни мустақил равишда излаб топиш, таҳлил қилиш, конспектлаштириш (ёки реферат тарзида расмийлаштириш) ва ўзлаштириш, ижодий ёндашувни талаб қиладиган амалий топшириқларни бажариш кўринишида амалга оширилади. Бу турдаги ишларни бажариш жараёни ва ўзлаштириш сифатининг назорати дарсдан ташқари пайтларда, махсус белгиланган маслаҳат соатларида амалга оширилади. Профессор-ўқитувчи журналида талабаларнинг мустақил ишлари журналнинг тегишли бетларида қайд этилади.

« Миллий иқтисодиёт » фани бўйича талабалар мустақил ишларини ташкил этишда жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида талабаларнинг академик ўзлаштириш даражаси ва қобилиятини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакл ва турларидан фойдаланиш тавсия этилади:

№	Мустақил ишларнинг шакллари	Мустақил ишларнинг турлари
1.	Репродуктив шаклдаги мустақил ишлар	<ul style="list-style-type: none"> - фаннинг айрим мавзуларини ўқув адабиётлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш, ўқув манбалари билан ишлаш ва конспект қилиш; - Ўзбекистон Республикаси Қонунларини, Президент Ислоҳ Каримовнинг асарлари ва маърузаларини, Президент қарорлари, фармонлари, Вазирлар Мақҳамаси қарорлари ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатларни мустақил ўрганиш ва конспектлаштириш; - маърузаларни видео ҳамда аудио орқали кўриш, эшитиш ва конспект қилиш; - мултимедиа воситалари орқали слайдлар, видео материалларни кўриш, эшитиш ва ўзлаштириш; - ўқув материалларини қайтариш, ёд олиш ва бошқалар.
2.	Англаш-изланиш (қиди-риш) шаклидаги мустақил ишлар	<ul style="list-style-type: none"> - мустақил равишда ахборотлар, кўргазмали воситаларни тайёрлаш, маърузалар ва бошқа материалларни ўрганиш; - ҳисоб-китоб ва аналитик ишларни бажариш, тестлар ечиш; - семинар, амалий ва бошқа машғулотларда маърузалар билан чиқишлар қилиш; - уй ишлари, назорат ишлари, тақдимотлар, рефератлар, кейс-стадилар ва бошқаларни бажариш.
3.	Ижодий иш шаклидаги мустақил ишлар	<ul style="list-style-type: none"> - эссе, курс ишлари ва битирув малакавий ишлари тайёрлаш ва ҳимоя қилиш; - илмий-тадқиқот ишларида иштирок этиш ва илмий ҳисоботлар тайёрлашда қатнашиш; - талабаларнинг илмий тўғарақларида иштирок этиш; - илмий-амалий анжуманларда иштирок этиш, илмий

Мустақил иш учун бериладиган топшириқларнинг шакли ва ҳажми, қийинчилик даражаси семестрдан–семестрга кўникмалар ҳосил бўлишига мувофиқ равишда ўзгариб, ошиб бориши лозим. Яъни, талабаларнинг топшириқларни бажаришдаги мустақиллиги даражасини аста-секин ошириб, уларнинг топшириқларни бажаришга тизимли ва ижодий ёндошишга ўрганиб бориши керак.

Талабаларнинг мустақил иши таълим ва тарбиянинг шундай вазифаларига бўйсундирилганки, семестр давомида ўқув жараёни тўлалигича талабалар томонидан фаол, онгли, пухта ва тизимли равишда фан асосларини ўзлаштириш ва уларда иқтисодий дунёқарашни шакллантириш имконини беради. Бу вазифалар таълим жараёни ва шахсни шакллантириш қонуниятларини билмасдан ва фойдаланмасдан туриб ҳал қилиниши мумкин эмас. Қуйида уларнинг мазмунига қисқача тўхталиб ўтамиз.

Мавзуни мустақил ўзлаштириш. Фаннинг хусусияти, талабаларнинг билим даражаси ва қобилиятига қараб ишчи ўқув дастурига киритилган алоҳида мавзулар талабаларга мустақил равишда ўзлаштириш учун топширилади. Бунда мавзунинг асосий мазмунини ифодалаш ва очиб беришга хизмат қиладиган таянч иборалар, мавзуни тизимли баён қилишга хизмат қиладиган саволларга эътибор қаратиш, асосий ҳамда кўшимча адабиётлар ва ахборот манбалари кўрсатилиши лозим.

Топшириқни бажариш жараёнида талабалар мустақил равишда ўқув адабиётларидан фойдаланиб, ушбу мавзуни конспектлаштирадилар, таянч ибораларнинг моҳиятини англаган ҳолда мавзуга тааллуқли саволларга жавоб тайёрлайдилар. Зарур ҳолларда (ўзлаштириш қийин бўлса, саволлар пайдо бўлса, керакли адабиётларни топа олмаса, мавзуни тизимли баён эта олмаса ва ҳ.к.) фаннинг профессор-ўқитувчисидан маслаҳатлар оладилар. Мустақил ўзлаштирилган мавзу бўйича тайёрланган матн профессор-ўқитувчига ҳимоя қилиш орқали топширилади.

Реферат тайёрлаш – мазкур фан бўйича ўтиладиган семинар машғулотидаги чиқишга қараганда мазмун ва сифат жиҳатдан юқори бўлиб, шубҳасиз катта фойда келтиради. Талаба аудитория олдида рефератда баён қилинган қоидаларни ҳимоя қилишга, ёқлашга тайёрланиши керак, Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришни ўрганишда бу муҳим аҳамиятга эга.

Реферат - бу талабалар мустақил ишларининг самарали шаклларида биридир. Мазкур шакл талаба томонидан реферат мавзусини танлаш, унда ёритиладиган масалалар мазмунини олдиндан режалаштириш, рефератни тайёрлаш ва муҳокама қилишнинг барча босқичларида фан бўйича машғулоти олиб боровчи кафедра профессор-ўқитувчиларининг ташкилий-услугий ёрдами ва маслаҳати асосидагина самарали амалга ошиши мумкин. Бу ерда

профессор-ўқитувчи томонидан талабаларнинг реферат ишларига раҳбарлик қилиш қанчалик батафсил ва малакали амалга оширилганлиги ва рефератларга талаблар мезони қанчалик тўғри қўйилганлиги албатта, ҳал қилувчи роль ўйнайди. Топшириқ талабаларнинг реферат ёзиш кўникмаларини, илмий қизиқишлари ва билим даражасини ҳисобга олган ҳолда берилиши жуда муҳим.

Реферат таркибий жиҳатдан титул, мундарижа, кириш, асосий қисм, хулоса ва тавсиялар, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан ташкил топади.

Кириш қисмида талаба реферат мавзусининг долзарблиги, уни ёритишдан кўзда тутилган мақсад ва вазифалар ҳамда рефератда очиб бериладиган саволларни қисқача ёритади.

Асосий қисмда мавзунини очиб беришга хизмат қиладиган саволлар (параграфларни) режада келтирилган кетма-кетликда, талабанинг ўз мустақил мушоҳадаси ва фикрларига таянган ҳолда, адабиётлардан олинган илмий ва назарий материаллар (уларга ҳавола келтирилган ҳолда), турли статистик ва оператив маълумотлар (уларнинг манбалари кўрсатилган ҳолда) асосида батафсил ёритилади.

Хулоса ва тавсиялар қисмида талаба ўз мустақил ёндошуви ва ижодий фикрлашини намоён этиши ҳамда қисқа сатрларда мавзунини ёритиш жараёнида олинган хулосалари ва тавсияларини тартиб билан режада келтирилган кетма-кетликда ифодалашини лозим.

Кейс-стадилар (муаммоли вазиятлар таҳлили) тайёрлаш. Кейс усули ([ингл. Case method](#) - кейс-усули, кейс-стади) аниқ бир вазият ёки муаммоли ҳолат таҳлили сифатида таълим бериш ҳамда ўрганиш техникасини ифодалайди. Кейс-стади усулида иқтисодий, ижтимоий ёки бизнес соҳасида юзага келган аниқ муаммолар, вазиятли ҳолатлар батафсил ёритилади ҳамда уларни ҳал этиш бўйича хулосалар, ечимлар ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Бу усулда талабалар бирор-бир фирма ёки компанияда бизнес билан боғлиқ юзага келган муаммо ёки вазиятни муфассал ўрганиб, таҳлил этишлари ҳамда бу вазиятни бартараф этишнинг турли муқобил вариантларини ишлаб чиқишлари ва улардан энг оптимал битта ечимни танлаб олишлари талаб қилинади.

Кейслар асосан реал воқеалар ва вазиятларга асосланган бўлиши ҳамда ишлаб чиқариш амалиётидан олинган бўлиши мақсадга мувофиқ. Профессор-ўқитувчи кейсни ечиш жараёнида талабаларни бизнес билан боғлиқ бўлган муаммолар ва вазиятли ҳолатлар ечимларини топишга, энг оптимал бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш ҳамда альтернатив (муқобил) танлов шароитида қарор қабул қилиш кўникмаларини шакллантиришга йўналтиради.

Тайёрланган кейсларнинг муваффақияти қуйидаги учта мезонларга мос келишига боғлиқ:

1. Бошланғич маълумотлар базасининг (оператив, статистик, бухгалтерия, режа, молиявий ва бошқа.) етарли ҳажмда эканлиги.

2. Кейсларни ишлаб чиқишда амалиётдан мутахассисларнинг иштирок этиши.

3. Муаммонинг ечимини излаб топишда таҳлилнинг турли усулларини қўллашга имкон берувчи беқиёс бизнес вазияти ёки муаммоли ҳолатнинг мавжудлиги.

Кейс-стадиларни адабиётлар, журнал ва газеталарда эълон қилинган бизнесга оид вазиятлар, мақолалар ва маълумотлар асосида тайёрлаш ҳам мумкин. Аммо, биро-бир фирманинг реал ҳаётдан олинган ва реал вазиятларга асосланган кейслар қимматли бўлиб, талаба кейсни ёзиш жараёнида фирмага бориб, у ердаги мутахассислар ва менежерлар билан мулоқот ўтказиши ҳамда фирма ҳисоботларидан фойдаланиши жуда муҳимдир.

Кўргазмали воситалар тайёрлаш. Талабага муайян мавзунинг баён қилиш ва яхшироқ ўзлаштириш учун ёрдам берадиган ахборот-коммуникация воситалари ёрдамида бажариладиган кўргазмали материаллар тайёрлаш вазифаси топширилади. Мавзу профессор-ўқитувчи томонидан аниқланиб, талабага маълум кўрсатмалар, йўл-йўриқлар берилади. Кўргазмали воситаларнинг миқдори, шакли ва мазмуни талаба томонидан мустақил танланади. Бундай вазифани бир мавзу бўйича бир неча талабага ёки талабалар гуруҳига топшириш ҳам мумкин.

Мавзу бўйича тестлар, мунозарали саволлар ва топшириқлар тайёрлаш. Талабага мустақил иш сифатида муайян мавзу бўйича тестлар, қийинчилик даражаси ҳар хил бўлган масалалар ва топшириқлар, мунозарага асос бўладиган саволлар тузиш вазифаси топширилади.

Бунда профессор-ўқитувчи томонидан талабага тестга қўйиладиган талаблар ва уни тузиш қонун-қоидалари, қандай мақсад кўзда тутилади эканлиги, муаммоли саволлар тузишда мавзунинг мунозарали жиҳатларини қандай ажратиш лозимлиги, топшириқларни тузиш усуллари бўйича йўл-йўриқ берилади.

Талабаларнинг илмий-назарий конференциялари - улар мустақил ишларининг шаклларида биридир. Кафедра профессор-ўқитувчилари талабалар илмий-назарий конференциясини ташкил этиш орқали ўз ишини гуруҳнинг касбий йўналтирилганлигини, қизиқишларини ҳисобга олиб, табақалашган ҳолда ташкил қилиши керак. Фақат шу ҳолдагина талабаларнинг конференцияни ўтказишда фаол иштироки ва манфаатдорлиги таъминланади. Талабаларнинг илмий-амалий конференцияларини қуйидаги босқичларда амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

1-босқич – ўқитиладиган фан бўйича барча ўқув гуруҳларида конференцияларни ўтказиш;

2-босқич – ҳар бир гуруҳдан танлаб олинган талабаларнинг энг яхши маърузаларини факультет ва факультетлараро конференцияга тақдим этиш ҳамда ўтказиш;

3-босқич – факультетлараро конференцияда танлаб олинган энг яхши маърузаларни умумуниверситет илмий-назарий конференциясига тақдим этиш.

Барча гуруҳлар учун ягона бўлган конференция мавзусини тасдиқлаб, талабаларнинг маъруза ва чиқишларини гуруҳларнинг қизиқишларига қараб ихтисослаштириш мумкин.

Илмий мақолалар, тезислар ва маърузалар тайёрлаш. Талабага бирон-бир мавзу бўйича (мавзуни талабанинг ўзи ҳам танлаши мумкин) илмий мақола, тезис ёки маъруза тайёрлаш топширилиши мумкин. Бунда талаба ўқув адабиётлари, илмий-тадқиқот ишлари, диссертациялар, мақола ва монографиялар ҳамда бошқа ахборот манбаларидан мавзуга тегишли бўлган материаллар тўплайди ва булар асосида илмий мақола ҳамда маъруза тезислари тайёрлайди.

2. Талабалар мустақил ишларини ташкил этишнинг асосий тамойиллари

Талабалар мустақил ишларини ташкил этишда “Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш” бўйича йўриқномада белгиланган қуйидаги асосий тамойилларга риоя қилиш мақсадга мувофиқдир:

1. Талабалар мустақил ишларини икки кўринишда – аудиторияда ва аудиториядан ташқарида ташкил этиш.

2. Талабалар мустақил ишларини тизимли равишда, яъни босқичма-босқич, оддийдан мураккабга қараб ташкил этилишини таъминлаш.

3. Талабалар мустақил ишларининг шакли ва ҳажмини белгилашда қуйидаги муҳим жиҳатларга эътибор қаратиш:

- талабанинг ўқиш босқичи;
- муайян фаннинг ўзига хос хусусияти, ўзлаштиришдаги қийинчилик даражасига;
- талабанинг қобилияти, назарий ва амалий тайёргарлик даражасига;
- фаннинг ахборот манбалари билан таъминланганлик даражасига;
- талабанинг ахборот манбалари билан ишлай олиш даражасига;
- мустақил иш учун топшириқлар курсдан-курсга ўтиш билан шакл ва ҳажм жиҳатидан ўзгариб боришига;
- мустақил иш фан хусусияти ҳамда талабанинг академик ўзлаштириш даражасига ва қобилиятига мос ҳолда ташкил этиш.

3. Мустақил ишни амалга оширишда талаба бажариши лозим бўлган вазифалар

Талабалар мустақил ишларини ташкил этишда қуйидаги вазифаларни бажаришлари лозим:

- янги билимларни мустақил тарзда пухта ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиш;
- зарур маълумотларни излаб топиш учун қулай усулларни ва воситаларни аниқлаш;
- ахборот манбаларидан самарали фойдаланиш;
- анъанавий ўқув ва илмий адабиётлар ҳамда меъёрий хужжатлар билан ишлаш;
- электрон ўқув ва илмий адабиётлар ва маълумотлар банки билан ишлаш;
- Интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиш;
- маълумотлар базасини таҳлил этиш;
- иш натижаларини экспертизага тайёрлаш ва эксперт хулосаси асосида қайта ишлаш;
- топшириқларни бажаришда тизимли ва ижодий ёндашиш;
- ишлаб чиқилган ечим, лойиҳа ёки ғояни асослаш ва мутахассислар даврасида ҳимоя қилиш.

4. Талабалар мустақил иши мавзулари ва мазмуни, уларни бажариш шакллари

«Миллий иқтисодиёт» фани бўйича талабаларнинг мустақил иш мавзулари ва мазмуни, уларни бажариш шакллари қуйидаги жадвалда келтирилган:

мустақил таълим мавзулари	Мустақил таълимга оид топшириқ ва тавсиялар	Бажарилиш муддатлари	Ҳажми (соатда)
“Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” Давлат дастуридан ўрин олган макроиқтисодий масалалар таҳлили ва уларнинг ижроси	Давлат дастури ва бажарилган ишлар бўйича реферат тайёрлаш	4- ҳафта	6
Республиканинг саноат мажмуи	Барча кўрсаткичларни ҳисоблаб топиш кўзда тутилган кўп вариантли масала бўйича индивидуал топшириқларни бажариш	6-ҳафта	6
Агросаноат мажмуи, унинг таракқиёти ва юксалиш йўллари	АСМ кўп тармоқли тизим сифатида. АСМ таркибий тузилиши. АСМда иқтисодий ислохотларнинг ўрни.	8-ҳафта	6
Республика қурилиш мажмуи	Қурилиш ва унинг халқ хўжалигида тутган ўрни ва аҳамияти, қурилиш индустрияси, капитал қурилиш ва капитал сарфлар таҳлил қилинади.	11-ҳафта	6

Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати	Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотларига асосланган ҳолда Кейс-стади тайёрлаш	12-хафта	6
Банк молия тизими	Республикамик ва хорижий давлатларнинг банк-молия тизимининг хусусиятлари ва йўналишларини ўрганиш бўйича индивидуал топшириқларни бажариш ва тақдимот тайёрлаш	13-хафта	6
Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиниши	Давлатнинг иқтисодий функциялари ва унинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашуви зарурлиги. Давлат томонидан юритиладиган макроиқтисодиётнинг кўринишлари. Давлатнинг иқтисодиётга аралашувининг ўсиши ўз аксини топади.	15-хафта	6
Меҳнат бозорининг тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари	Эссе тайёрлаш	17-хафта	6
Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари	Индивидуал топшириқларни бажариш	19-хафта	6
Жами			48

5. Талабалар мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби

Талабалар мустақил иши бўйича маслаҳатлар дарси аудиториядан ташқарида амалга оширишга мўлжалланган мустақил ишларни бажариш юзасидан тегишли йўлланмалар бериш ва унинг бажарилишини назорат қилиб бориш мақсадида ташкил қилинади. Талабалар мустақил иши бўйича маслаҳатлар дарси фаннинг календарь-тематик режасига мувофиқ ўтказилади. Маслаҳат дарси тегишли фаннинг профессор-ўқитувчиси томонидан ўтказилади.

Фаннинг профессор-ўқитувчиси маслаҳат дарсида қуйидаги ишларни амалга оширади:

- талабалар мустақил ишлари топшириқларини бажариш юзасидан тегишли йўлланма беради.
- топшириқни бажариш режасини тузишга ёрдамлашади;
- тегишли адабиётлар ахборот манбаларини тавсия қилади;

- талабалар мустақил ишлари юзасидан тайёрланган ишланма, ҳисобот, реферат, ҳисоб-китоб ва топшириқ натижаларини қабул қилади ҳамда баҳолайди.

Талабалар мустақил иши бўйича маслаҳатлар ўқув жараёнининг ташкил этилишига қараб талабаларнинг дарсдан бўш вақтларида амалга ошириладиган дарс жадвалига киритилади.

6. Талабалар мустақил ишларини назорат қилиш, баҳолаш тартиби ва мезонлари

Мустақил ишларнинг бажарилиши Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 26 августда 1981-1-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруғи билан амалга киритилган “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом”нинг 17-бандига асосан жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида тегишли топшириқларни бажариши ва уларга ажратилган тегишли баллардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

«Корхоналарнинг ривожланиш стратегияси» фани бўйича талабалар мустақил ишларини жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида қўйидаги топшириқларни бажариш орқали назорат қилиш ҳамда баҳолаш тавсия этилади:

Т.р	Мустақил иш шакллари	Топшириш муддати	Баҳолаш мезонлари
1. Жорий назоратда баҳоланадиган ишлар:			
1.	Талабанинг маъруза машғулотларда фаоллиги	1-ОНгача 2-ОНгача ЯНгача	3 баллгача 2 баллгача 1-баллгача
2.	Алоҳида мавзулар бўйича кейс-стади тайёрлаш	1-ОНгача	5 баллгача
3.	Алоҳида мавзулар бўйича такдимот тайёрлаш	2-ОНгача	4 баллгача
2. Оралиқ назоратда баҳоланадиган ишлар:			
1	Мазкур фан бўйича тест топшириш	10 ҳафта	15 баллгача
1.	Тасдиқланган мавзулар бўйича якка тартибда ҳимоя учун реферат тайёрлаш	11-17 ҳафталар оралиғида	10 баллгача
2.	Тасдиқланган мавзулар бўйича гуруҳ тартибида ҳимоя учун такдимот тайёрлаш	11-17 ҳафталар оралиғида	10 баллгача
3. Якуний назоратда баҳоланадиган ишлар:			
1.	Кейс-стади, эссе, назорат иши ёки бошқа кўринишдаги мустақил ишларни бажариш	Семестрнинг охиригича икки ҳафтасида	30 баллгача

Талабалар мустақил ишларининг жорий, оралиқ ва якуни назорат турлари бўйича ташкил этилиши фан бўйича ишчи ўқув режа ва дастурида

мустақил таълимга ажратилган ўқув соатлари ҳажмини тўлиқ қамраб олишга, талабаларда мустақил фикрлаш, илмий-ижодий изланиш, мустақил қарорлар қабул қилиш ҳамда мутахассислиги давлат таълим стандартларида белгиланган касбий кўникмаларни шакллантиришда муҳим ролб ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислоом Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь
2. Мирзиёев Ш. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир. 2016 й. 20 октябрь.
3. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 8-б.
4. Шодмонов Ш.Ш., Мамараҳимов Б. Иқтисодиёт назарияси (дарслик). – Т., «Иқтисод-молия» нашриёти, 2016. – 541 б.
13. Ўлмасов А., Ваҳобов А.В. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – Т.: «Шарқ», 2014. – 480 бет.
5. Ходиев Б., Бекмуродов А., Ғафуров У., Мустафоқулов Ш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоом Каримовнинг “Она юртимиз бахту ққболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир” китобини ўрганиш бўйича қўлланма. Т.: Маънавият, 2016. 229 б.
6. Ишмухамедов А.Э., Асқарова М.Т. “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти”. Ўқув қўлланма. Т.: “ЎАЖБНТ” маркази. 2004. 348 – бет.
16. Й.Йўлдошев, Х.Т.Халилова Миллий ва жаҳон иқтисодиёти – Т.: 2014 йил 456-бет.
7. Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.
8. N. Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.
9. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
10. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. М., 1994.
11. Вечканов Т.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. Учебник.: Питер, 2010.
12. В.В.Бочаров Инвестиции. Учебник для вузов. II-е издание. – Сиб.: Питер, 2009, - 384стр.
13. А.И.Добринина. Экономическая теория. Учебник.-Москва:ИНФРА-М, 2011.
14. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. М., 1998.
15. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: Ўқитувчи, 2004.

Ш.ГЛОССАРИЙЛАР

ГЛОССАРИЙЛАР

Атаманинг ўзбек тилида номланиши	Атаманинг инглиз тилида номланиши	Атаманинг рус тилида номланиши	Атаманинг маъноси
Аграр муносабатлар	Agrarian relations	Аграрные отношения	– ерга эгалик қилиш, тасарруф этиш, ундан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш натижаларини ўзлаштириш жараёнида вужудга келадиган муносабатлар.
Агросаноат мажмуаси	Agro-industrial complex	Агропромышленный комплекс	– қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, уни сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш билан боғлиқ хўжалик тармоқларининг бирлиги.
Айирбошлаш	Exchange	Обмен	– жамият аъзоларининг иқтисодий фаолият турлари ёки ишлаб чиқариш натижалари бўйича ўзаро алмашиш жараёни.
Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш –	Social Protection of Population	Социальная защита	давлат томонидан аҳолига барча ҳаёт кечирish шарт-шароитларини яратиш учун мақсадли йуналтирилган қафолатлар тизими.
Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш –	Social Protection of Population	Социальная защита	аҳолини бозор иқтисодиётининг салбий ижтимоий ва иқтисодий оқибатларидан асраш, шу оқибатларнинг аҳоли ижтимоий-иқтисодий аҳволига таъсирини юмшатиш.
Аҳолининг реал даромадлари –	The real incomes of the population	Реальные доходы населения	нарх даражаси ўзгаришини ҳисобга олиб, аҳолининг ихтиёрида

			бўлган даромадга сотиб олиш мумкин бўлган товар ва хизматлар миқдори, яъни, аҳолининг ихтиёрида бўлган даромаднинг харид қуввати.
Аукцион	Аукцион	Аукцион	товарни олди-сотдисини ташкил қилиш усулларида бири бўлиб унда трансакция ҳаражатлари реал вақт режимида ўтади.
Тадбиркорлик фаолияти	Business activities	Предпринимательская деятельность	– шакли ва соҳасидан қатъий назар фойда олишга ва ундан самарали фойдаланиш мақсадига қаратилган иқтисодий фаолият.
Иқтисодий цикл	Business cycle	Экономический цикл	– ишлаб чиқаришнинг бир иқтисодий инқироздан иккинчиси бошлангунга қадар такрорланиб турадиган тўлқинсимон ҳаракати.
Юксалиш	Climb	Подъём	– иқтисодий циклнинг иқтисодиётда тўлиқ бандликка эришилиши, ишлаб чиқаришнинг инқироздан олдинги даражадан ҳам ортиб кетиши ва тўловга лаёқатли талабнинг кенгайиб боришини тавсифловчи фазаси.
Тижорат кредити	Commercial credit	Коммерческий кредит	– корхоналар, бирлашмалар ва бошқа хўжалик юритувчи субъектларнинг асосан тўловни кечиктириш йўли билан товар шаклида бир-бирига берадиган кредитлари.
Товар биржаси	Commodity exchange	Товарная биржа	– олдиндан белгиланган қоидалар асосида улгуржи савдони ташкил этиш шакли.
Рақобат	Competition	Конкуренция	– бозор субъектлари иқтисодий манфаатларининг тўқнашувидан иборат

			бўлиб, улар ўртасидаги юқори фойда ва кўпроқ нафлиликка эга бўлиш учун кураш.
Тадбиркорлик сектори	corporate sector	Предпринимательский сектор	– иқтисодиётнинг даромад (фойда) олиш мақсадида амал қилувчи бирламчи бўғини.
Кредит	Credit	Кредит	– бўш турган пул маблағларини ссуда фонди шаклида тўплаш ва уларни такрор ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун қарзга бериш.
Валюта биржаси	Currency exchange	Валютная биржа	– миллий валюталар курслари бўйича уларнинг эркин олди-сотдиси амалга ошириладиган, расмий жихатдан ташкил этилган бозори шакли.
Мулкни тасарруф этиш	Disposal of property	Распоряжение собственностью	– мол-мулк тақдирини мустақил ҳал қилиш.
Таксимот	Distribution	Распределение	– ишлаб чиқариш омиллари ва унинг натижаларини иқтисодиётнинг турли қисм ва субъектлари ўртасида таксимлаш жараёни.
Диверсификация	Diversification	Диверсификация	– ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш, маҳсулот ва хизматларни сотиш бозорларини кенгайтириш мақсадида тармоқ ва корхоналар фаолият соҳаларини кенгайтириш, маҳсулот ва хизматлар ассортиментларини кўпайтириш, уларнинг сифатини такомиллаштириш.
Иқтисодий категория	Economic categories	Экономические категории	– доимо такрорланиб турадиган, иқтисодий жараёнлар ва реал ҳодисаларнинг айрим томонларини ифода этувчи илмий-назарий тушунча.
Иқтисодий инқироз	Economic crisis	Экономический кризис	– ишлаб чиқариш ҳажмининг кескин тушиб кетиши.
Иқтисодий	Economic	Экономическое	– кўп қиррали жараён

ривожланиш	development	развитие	бўлиб, жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий тараққиётида ўз ифодасини топади.
Иқтисодий мувозанат	Economic equilibrium	Экономическое равновесие	– иқтисодий жараёнлар, ҳодисаларнинг икки ёки бир неча томонининг бир-бирига мос келиш ҳолати.
Иқтисодий ўсишнинг кўрсаткичлари	Economic growth	Показатели экономического роста	– иқтисодий ўсишни аниқлашда фойдаланиладиган қиймат, ижтимоий нафлилик ва натурал (жисмоний) кўрсаткичлар тизимидан иборат.
Иқтисодий қонун	Economic laws	Экономические законы	– иқтисодий ҳаётнинг турли томонлари, иқтисодий ҳодиса ва жараёнлар ўртасидаги доимий, такрорланиб турадиган, барқарор сабаб-оқибат алоқалари, уларнинг ўзаро боғлиқлиги.
Иқтисодий ёки соф фойда	Economic or pure profit	Экономическая или чистая прибыль	– ялпи пул тушумидан барча харажатлар чиқариб ташлангандан кейин қолган қисми.
Иқтисодий мутаносиблик	Economic proportionality	Экономическая пропорциональность	– иқтисодиётнинг турли томонлари ва соҳалари ўртасида миқдор ва сифат ўлчамларнинг мос келишлик даражаси.
Иқтисодий ислохотлар	Economic reforms	Экономические реформы	– иқтисодиётда туб ўзгаришларни амалга оширишга қаратилган иқтисодий чора-тадбирлар мажмуи.
Иқтисодий жамғариш	Economic savings	Экономическое сбережение	– миллий даромаднинг бир қисмининг асосий ва айланма капиталларни, шунингдек, эҳтиёт ва захираларни кўпайтириш учун сарфланиб бориши.
Иқтисодий уклад	economic structure	Экономический уклад	– турли мулкчиликка асосланган хўжалик юритишнинг шакллари ва турлари.
Иқтисодий битимлар	Economic transactions	Экономические сделки	– қийматнинг ҳар қандай айирбошланиши, яъни

			товарлар кўрсатилган хизматлар ёки активларга мулкчилик ҳуқуқининг бир давлат резидентларидан бошқа давлат резидентларига ўтиши бўйича келишувлар.
Иқтисодиётни барқарорлаштириш	economy Stabilizing	Стабилизация экономики	– танглик ҳолатларига барҳам бериш асосида макроиқтисодий мувозанатликни сақлаш ва ишлаб чиқаришни юксалтириш учун шарт-шароитларни вужудга келтириш.
Эмиграция	Emigration	Эмиграция	– фуқароларнинг ўз мамлакатларидан бошқа мамлакатларга доимий яшаш учун кўчиб ўтиши.
Биржа	exchange	Биржа	– намуна (ёки стандарт)лар асосида оммавий товарларнинг мунтазам савдо-сотик ишларини ўтказувчи тижорат муассасаси.
Валюта курси	Exchange rate	Валютный курс	– бир мамлакат валютасининг бошқа мамлакат валютасида ифодаланган нархи.
Экспорт	Export	Экспорт	– товарларни чет эллик мижозларга сотиш бўлиб, бунда мазкур мамлакатда ишлаб чиқарилган товарлар мамлакатдан ташқарига чиқарилади.
Экстенсив иқтисодий ўсиш	Extensive economic growth	Экстенсивный экономический рост	– ишлаб чиқаришга кўшимча иқтисодий ресурсларни жалб қилиш орқали ишлаб чиқариш ҳажмининг ортиб бориши.
Факторинг	factoring	Факторинг	– бошқа иқтисодий субъектларнинг қарздорлик бўйича мажбуриятларини сотиб олиш ёки қайта сотиш муносабатлари.
Иқтисодий ўсиш омиллари	Factors of Economic Growth	Факторы экономического роста	– иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатишда ўз ўрнига эга бўлган ва уни аниқлаб

			берувчи талаб, таклиф ва тақсимлаш омилларини билдиради.
Пировард маҳсулот	Final product	Конечный продукт	– ишлаб чиқариш жараёни яқунланган, шахсий ва унумли истеъмол қилишга тайёр бўлган маҳсулотлар.
Молия	Finance	Финансы	– пул маблағларининг ҳаракати, яъни уларнинг шаклланиши, тақсимланиши ва фойдаланилиши билан боғлиқ равишда вужудга келадиган муносабатлар.
Молиявий сиёсат	financial policy	Финансовая политика	– давлатнинг ўз вазифаларини амалга ошириш учун молияни ташкил этиш ва фойдаланиш бўйича чоратадбирлар мажмуи.
Молиявий муносабатлар	financial relations	Финансовые отношения	– давлат, минтақалар, тармоқлар, корхона ва ташкилотлар ҳамда алоҳида фуқаролар ўртасида пул маблағлари фондларининг ҳаракати билан боғлиқ ҳолда вужудга келувчи иқтисодий муносабатлар мажмуи.
Молия тизими	Financial system	Финансовая система	– молиявий муносабатлар ва турли даражада уларга хизмат қилувчи молиявий муассасалар мажмуаси.
Фискал (солиқ-бюджет) сиёсати	Fiscal (fiscal) policy	Фискальная (налогово-бюджетная) политика	– давлат томонидан иқтисодиётга таъсир кўрсатиш мақсадида солиққа тортиш ва давлат сарфи таркибини ўзгартириш бўйича қўлланилувчи чоратадбирлар.
Фрикцион ишсизлик	Frictional unemployment	Фрикционная безработица	– малакасига мос иш қидираётган ва иш ўринлар бўшабини кутаётганларни намоён этувчи ишсизлик.
Умумий мувозанатлик	general equilibrium	Общее равновесие	– иқтисодий жараёнлар, ҳодисаларнинг икки ёки бир неча томонининг, энг аввало ялпи талаб ва ялпи таклифнинг бир-бирига

			тенг келган ҳолати.
Давлат кредити	government credit	Государственный кредит	– кредит муносабатларининг ўзига хос шакли бўлиб, бунда давлат пул маблағлари қарздори, аҳоли ва хусусий бизнес эса кредиторлари бўлиб чиқади.
Давлат сектори	Government sector	Государственный сектор	– ўз олдига фойда олишни мақсад қилиб қўймаган, асосан иқтисодий тартибга солиш вазифасини амалга оширадиган турли бюджет ташкилотлари ва муассасаларининг мажмуи.
Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)	Gross domestic product (GDP)	Валовой внутренний продукт (ВВП)	– йил давомида мамлакат ҳудудида ишлаб чиқарилган пировард маҳсулот ва хизматларнинг бозор нархларидаги қиймати.
Ялпи миллий маҳсулот (ЯММ)	Gross national product (GNP)	Валовой национальный продукт (ВНП)	– миллий иқтисодиётда бир йил давомида вужудга келтирилган ва бевосита истеъмолчиларга бориб тушадиган пировард маҳсулот ва хизматларнинг бозор нархларидаги суммаси.
Уй хўжаликлари	Households	Домашние хозяйства	– иқтисодийнинг истеъмол соҳасида фаолият кўрсатувчи асосий таркибий бирлик.
Иммиграция	Immigration	Иммиграция	– хорижий фуқароларнинг доимий яшаш учун мамлакатга кўчиб келиши.
Импорт	Import	Импорт	– чет эллик мижозлардан товарлар (хизматлар) сотиб олиб, уларни мамлакатга киритиш.
Аҳоли даромадлари	Incomes	Доходы населения	– аҳолининг маълум вақт давомида пул ва натурал шаклда олган даромадлари миқдори.
Билвосита усуллар	Indirect methods	Косвенные методы	– иқтисодий тартибга солишнинг иқтисодий восита ва дастаклари.
Инфляция	Inflation	Инфляция	– қоғоз пул бирлигининг қадрсизланиши.
Инфляцион фарқ	inflation gap	Инфляционный	– ялпи сарфларнинг соф

		разрыв	миллий маҳсулот ҳажмидан ортиқча бўлган миқдори.
Интенсив иқтисодий ўсиш	Intensive economic growth	Интенсивный экономический рост	– ишлаб чиқариш омилларини ривожлантириш ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш орқали маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайиб бориши.
Оралиқ маҳсулот	intermediate	Промежуточный продукт	– ишлов бериш, қайта ишлаш ва қайта сотиш мақсадларида сотиб олинган маҳсулотлар.
Давлат ички қарзи	Internal debt	Внутренний государственный долг	– давлатнинг мамлакат ичида қимматли қоғозларини чиқариш, турли нобюджет фондларидан олган қарзи.
Халқаро кредит	international credit	Международный кредит	– ссуда капиталининг халқаро иқтисодий муносабатлар соҳасидаги ҳаракати.
Халқаро валюта тизими	International monetary system	Международная валютная система	– халқаро валюта муносабатларининг давлатлараро битимларда ҳуқуқий жиҳатдан мустақамланган шакли.
Инвестиция	Investments	Инвестиции	– ишлаб чиқаришни ва хизмат кўрсатиш соҳаларини кенгайтиришга, яъни асосий ва айланма капиталга пул шаклидаги қўйилма.
Акциядорлик жамияти	Joint-stock company	Акционерное общество	– кўпроқ фойда олиш мақсадида акциялар чиқариш орқали меҳнат, меҳнат куруллари ва бошқа ишлаб чиқариш воситалари ҳамда пул ресурс (капитал)ларини бирлаштирган уюшма.
Меҳнат биржаси	Labor exchange	Биржа труда	– ишчилар ва тадбиркорлар ўртасидаги ишчи кучини олди-сотди битимини тузишда воситачиликни амалга оширувчи ва ишсизларни рўйхатга олувчи муассаса.
Миллий	National economy	Национальная	- бу тармоқлар хусусиятини

иқтисодиёт		экономика	бирлаштирган, муассамлаштирган мажмуа
Ишчи кучи таклифи	Labor supply	Предложение рабочей силы	– муайян вақтда иш ҳақининг таркиб топган даражасида ишга ёлланишга тайёр бўлган меҳнатга лаёқатли ишчи кучи миқдори.
Лаффер чизиғи	Laffer curve	Кривая Лаффера	– давлат бюджети даромадлари ва солиқ ставкаси ўртасидаги боғлиқликнинг тасвирланиши.
Лизинг	leasing	Лизинг	– одатда ишлаб чиқариш воситалари ва бошқа моддий бойликларни кейинчалик фойдаланувчилар томонидан мунтазам равишда ҳақ тўлаб бориб, сотиб олиш шарт билан узок муддатли ижарага беришдан иборат кредитнинг пулсиз шакли.
Иқтисодиётни эркинлаштириш	liberalization of the economy	Либерализация экономики	– бу хўжалик ҳаётининг барча соҳаларидаги тўсиқ ҳамда чекловларни, шунингдек, давлат назоратини кескин равишда қисқартириш ёки бекор қилишга йўналтирилган чора-тадбирлар тизими.
Макроиқтисодиёт	Macroeconomics	Макроэкономика	– моддий ва номоддий ишлаб чиқариш соҳаларини яхлит бир бутун қилиб бирлаштирган миллий иқтисодиёт ва жаҳон хўжалиги даражасидаги иқтисодиётдир.
Сўнги қўшилган маҳсулот	marginal product	Предельный продукт	– энг сўнги қўшилган омил (капитал ёки ишчи кучи) эвазига ўсган маҳсулот ҳажми.
Бозор	Market	Рынок	– ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар (сотувчилар ва харидорлар) ўртасида пул орқали айирбошлаш жараёнида бўладиган

			муносабатлар йиғиндиси.
Бозор иқтисодиёти	Market economy	Рыночная экономика	– товар ишлаб чиқариш, айирбошлаш ва пул муомаласи қонунқоидалари асосида ташкил этиладиган ва бошқариладиган иқтисодий тизим.
Бозор инфратузилмаси	market infrastructure	Инфраструктура рынка	– бу бозор алоқаларини ўрнатиш ва уларнинг бир маромда амал қилишга хизмат кўрсатувчи муассасалар тизимидир.
Бозор механизми	market mechanism	Рыночный механизм	– бозор иқтисодиётининг фаолият қилишини тартибга солишни ва иқтисодий жараёнларни уйғунлаштиришни таъминлайдиган дастак ва воситалар.
Бозор объекти	market Objects	Объекты рынка	– айирбошлаш муносабатларига жалб қилинган иқтисодий фаолият натижалари ва иқтисодий ресурслар, товар, пул ва унга тенглаштирилган молиявий активлар.
Бозор субъекти	market participant	Субъект рынка	– айирбошлаш муносабатлари қатнашчиси.
Бозор нархи	Market price	Рыночная цена	– бир томондан, товарларнинг сотилиши таъминловчи, бошқа томондан, бозорда товарлар тақчиллигини юзага келтирмайдиган мувозанатлашган нарх.
Бозор ислохотлари	market reforms	Рыночные реформы	– бозор иқтисодиётини ва бозор иқтисодиёти муносабатларини шакллантиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи.
Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш усуллари	Methods of state regulation of the economy	Методы государственного регулирования экономики	– тартибга солишнинг маъмурий ва иқтисодий воситалари бирлиги.
Модернизациялаш	Modernization	Модернизация	– жамият ҳаётининг турли жабҳаларини тубдан ўзгартириш, янгилаш, бу борада

			тараққиётни жаҳондаги мавжуд илғор андозалар томон йўналтириш ва такомиллаштириш жараёнларининг мажмуи.
Ишлаб чиқаришни модернизациялаш	Modernization of production	Модернизация производства	– ишлаб чиқаришни замонавий технологиялар билан жиҳозлаш, уни маънавий жиҳатдан янгилаш, таркибий жиҳатдан техник ва технологик қайта тузиш каби чора-тадбирларни ўз ичига олувчи жараён.
Пул тизими	monetary system	Денежная система	– тарихан таркиб топган ва миллий қонунчилик билан мустаҳкамланган, мамлакатда пул муомаласини ташкил қилиш шакли.
Аҳолининг табиий ўсиши	Natality	Естественный прирост населения	– бу аҳолининг эмиграция ва иммиграциядан ташқари ҳаракати.
Миллий даромад	National income (ND)	Национальный доход (НД)	– янгидан вужудга келтирилган маҳсулотнинг пулдаги ифодаси бўлиб, ҳозирги ҳисоблар тизимида СММдан эгри солиқларни чиқариб ташлаш йўли билан аниқланади.
Миллий бойлик	National wealth	Национальное богатство	– инсоният жамияти тараққиётида аждодлар томонидан яратилган ва авлодлар томонидан жамғарилган моддий ва маънавий бойликлар ҳамда фойдаланишга жалб қилинган табиат инъомлари.
Табиий монополия	natural monopoly	Естественная монополия	– корхонанинг технологик хусусиятлари сабабли маҳсулотга бўлган талабни қондириш рақобат мавжуд бўлмаган шароитда самаралироқ амалга оширилувчи товар бозорининг ҳолати.
Табиий бойлик	natural wealth	Природное богатство	– миллий бойликнинг табиатда мавжуд бўлиб, инсоният томонидан

			фойдаланишга жалб қилинган табиат ашёлари ва кучлари (ер, қазилма бойликлар, ўрмонлар, сув ва бошқалар).
Соф миллий маҳсулот (СММ)	Net National Product (NNP)	Чистый национальный продукт (ЧНП)	– йил давомида жонли меҳнатнинг унумли ҳаракати билан яратилган янги маҳсулотдир.
Номинал ЯИМ	Nominal GDP	Номинальный ВВП	– жорий нархларда ҳисобланган ЯИМ.
Номинал даромад	nominal income	Номинальный доход	– аҳоли томонидан пул шаклида олинган даромадлари суммаси.
Хўжаликлараро кредит	off-farm credit	Межхозяйственный кредит	– бир корхона (муассаса) томонидан иккинчисига берилиб, уларнинг капитал қурилиш, қишлоқ хўжалик соҳаларидаги муносабатларига, шунингдек, ички хўжалик ҳисоби бўғинлари билан муносабатларига хизмат қилувчи қарз маблағлари.
Оукен қонуни	Okun's Law	Закон Оукена	– ишсизлик даражаси ва ЯИМ ҳажмининг орқада қолиши ўртасидаги нисбатнинг математик ифодаси.
Мулкка эгалик қилиш	ownership of property	Владение собственностью	– мулкдорлик ҳуқуқининг унинг эгаси қўлида сақланиб туриши ва яратилган моддий бойликларни ўзлаштиришнинг иқтисодий шакли.
Хусусий мувозанатлик	Partial equilibrium	Частное равновесие	– бу иккита ўзаро боғлиқ бўлган иқтисодий кўрсаткичлар ёки иқтисодиёт томонларининг миқдоран тенг келиши.
Тўлов баланси	Payment balance	Платежный баланс	– мамлакат резидентлари (уй хўжаликлари, корхоналар ва давлат) ва чет элликлар ўртасида маълум вақт оралиғида (одатда бир йилда) амалга оширилган барча иқтисодий битимлар натижасининг

			тартиблаштирилган ёзуви.
Шахсий даромад	Personal income	Личный доход	– миллий даромаддан ижтимоий суғурта ажратмалари, корхона фойдасидан олинадиган солиқлар ва корхонанинг тақсимланмайдиган фойдасини чиқариб ташлаш ҳамда аҳоли кўлига келиб тушадиган ижтимоий тўловлар суммасини қўшиш йўли билан аниқланади.
Нарх	Price	Цена	– реал бозор иқтисодиёти шароитида товар ва хизматларнинг ижтимоий қиймати ва ижтимоий нафлилигининг пулдаги ифодаси.
Шахсий истеъмол	private consumption	Личное потребление	– истеъмолчилик тавсифидаги неъматлар ва хизматлардан бевосита фойдаланишни, яъни уларнинг индивидуал тарзда истеъмол қилиниши.
Хусусийлаштириш	privatization	Приватизация	– мулкка эгалик қилиш ҳуқуқининг давлатдан хусусий ва бошқа шахсларга ўтиши.
Давлат тассарруфидан чиқариш	privatization	Разгосударствление	– мулкни давлат ҳисобидан чиқарилиб, бошқа нодавлат мулк шакллариининг вужудга келтирилиши.
Ишлаб чиқариш	Production	Производство	– кишилик жамиятининг мавжуд бўлиши ва ривожланиши учун зарур бўлган ҳаётий неъматларни яратиш жараёни.
Ишлаб чиқариш функцияси	production function	Производственная функция	– ишлаб чиқариш омиллари билан унинг самараси ўртасидаги боғлиқлик.
Унумли истеъмол	productive consumption	Производительное потребление	– ишлаб чиқариш жараёнида ишлаб чиқариш воситалари ва ишчи кучидан фойдаланиш.
Меҳнат унумдорлиги	productivity	Производительность труда	– ишчи кучининг вақт бирлиги мобайнида маҳсулот яратиш қобилияти.
Фойда нормаси	profit rate	Норма прибыли	– фойда массасининг

			ишлаб чиқариш харажатларига бўлган нисбатининг фоиздаги ифодаси.
Реал ЯИМ	Real GDP	Реальный ВВП	– нархларнинг ўзгаришини ҳисобга олиб, ўзгармас ёки қиёсий нархларда ҳисобланган ЯИМ.
Реал даромад	real income	Реальный доход	– нарх даражаси ўзгаришини ҳисобга олиб аҳоли ихтиёридаги даромаднинг зарур бўлган моддий ва маънавий неъматларни сотиб олишга етадиган қуввати, яъни аҳоли даромадининг харид қуввати.
Реал иш ҳақи	Real wages	Реальная заработная плата	– номинал иш ҳақи суммасига сотиб олиш мумкин бўлган товарлар ва хизматлар миқдори ёки номинал иш ҳақининг сотиб олиш лаёқати.
Реэкспорт	reexport	Реэкспорт	– бирор бир мамлакат бошқа мамлакатда ишлаб чиқарилган товарларни ўз истеъмоли учун эмас, балки учинчи мамлакатга қайта сотиш учун харид қилиши.
Ислоҳотлар концепцияси	reform concept	Концепция реформ	– ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг асосий мақсад ва йўналишлари, уни амалга оширишнинг вазифалари ва стратегик йўлларининг умумий ғояси.
Реимпорт	reimport	Реимпорт	– истеъмолчи мамлакатдан реэкспорт товарларни сотиб олиш.
Хуфёна иқтисодиёт	Shadow economy	Теневая экономика	– ЯИМни ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва ундан фойдаланишнинг расмий иқтисодиётдан яширин қисми.
Ижтимоий инфратузилма	social infrastructure	Социальная инфраструктура	– одамлар яшаш ва турмуш фаолиятининг умумий шароитларини таъминлайдиган соҳалар.
Ижтимоий тўловлар	Social payments	Социальные платежи	– кам таъминланганларга пул ёки натурал шаклда

			ёрдам кўрсатишга қаратилган турли хил тўловлар.
Ижтимоий сиёсат	Social politics	Социальная политика	– давлатнинг даромадлар тақсимотидаги тенгсизликни, иқтисодиёт қатнашчилари ўртасидаги зиддиятларни бартараф қилишга йўналтирилган сиёсат.
Инвестициялар самарадорлиги	soundness of investments	Эффективность инвестиций	– миллий даромад (фойда) ўсган қисмининг инвестицион сарфлар суммасига нисбатининг фоиздаги ифодаси.
Маънавий бойлик	Spiritual wealth	Духовное богатство	– ашъвий-буюм кўринишига эга бўлмаган номоддий қимматликлардан ва инсониятнинг интеллектуал салоҳияти натижаларидан иборат.
Фонд биржаси	Stock Exchange	Фондовая биржа	– қимматли қоғозлар олди-сотдиси бўйича расмий жиҳатдан ташкил этилган ва мунтазам амал қилувчи бозор шакли.
Қимматли қоғозлар бозори	Stocks and bonds market	Рынок ценных бумаг	– турли кўринишдаги қимматли қоғозлар (акция, облигация, вексель, чек, депозит кабилар)ни олди-сотди муносабати.
Таркибий инқирозлар	Structural crises	Структурные кризисы	– иқтисодиётнинг айрим тармоқлари ва соҳалари ривожланиши ўртасидаги чуқур номутаносибликларни ифодаловчи иқтисодий ҳолат.
Таркибий ишсизлик	Structural unemployment	Структурная безработица	– ишлаб чиқариш ва ялпи талаб таркибидаги ўзгаришлар натижасида вужудга келадиган ишсизлик.
Миллий ҳисоблар тизими	System of National Accounts	Система национальных счетов	– миллий маҳсулотни ишлаб чиқариш, тақсимлаш ҳамда улардан фойдаланишни тавсифлайдиган ўзаро боғлиқ кўрсаткичлар

			тизими.
Солиқ	Tax	Налог	– жамиятда вужудга келтирилган соф даромаднинг бир қисмини бюджетга жалб қилиш шакли.
Солиқ ставкаси	tax rate	Ставка налога	– солиқ суммасининг солиқ олинадиган суммага нисбатининг фоиздаги ифодаси.
Капиталнинг марказлашуви	The centralization of capital	Централизация капитала	– бир капитал томонидан бошқа бирининг кўшиб олиниши ёки бир қанча мустақил капиталларнинг акциядорлик жамияти ва бошқа шаклларда ихтиёрий бирлашиши орқали капитал ҳажмининг ўсиши.
Иқтисодий ўсиш мезони	The criterion of economic growth	Критерий экономического роста	– иқтисодий ўсишни нисбатан тўлиқ даражада баҳолаш имконини берадиган кўрсаткични характерлайди.
Давлатнинг иқтисодий вазифалари	The economic functions of the state	Экономические функции государства	– иқтисодий тизимнинг амал қилишига шарт-шароит яратиш ва иқтисодиётни тартибга солиш ҳамда иқтисодий ўсишни таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар.
Иқтисодий ўсиш	The economic growth	Экономический рост	– ЯИМ, СММ, МД миқдорининг мутлоқ ҳажми ва аҳоли жон бошига ҳамда иқтисодий ресурс харажатлари бирлиги ҳисобига кўпайишида ва сифатининг яхшиланишида ифодаланади.
Давлат ташқи қарзи	The external debt of the state	Внешний долг государства	– хорижий давлатлардан, улардаги жисмоний ва юридик шахслардан, шунингдек, халқаро молиявий ташкилотлардан олинган қарз.
Ишлаб чиқариш жараёни	The production process	Процесс производства	– кишилиқ жамиятининг амал қилиши ва ривожланиши учун зарур бўлган моддий ва маънавий неъматларни яратишга қаратилган мақсадга

			мувофиқ фаолият.
Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш мақсади	The purpose of state regulation of economy	Цель государственного регулирования экономики	– иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш, иқтисодий тизимни мустаҳкамлаш ва уни ўзгариб турувчи шароитга мослаштириш.
Жамғариш нормаси	The rate of savings	Норма сбережения	– жамғариш суммасининг миллий даромадга нисбатининг фоиздаги ифодаси.
Ишчи кучини такрор қилиш ҳосил қилиш	The reproduction of the labor force	Воспроизводство рабочей силы	– инсоннинг меҳнатга бўлган жисмоний кучлари ва ақлий қобилиятларини узлуксиз қайта тиклаш ва таъминлаб туриш, уларнинг меҳнат малакасини муттасил янгилаб ва ошириб бориш, умумий билим ва касбий даражаси ўсишини таъминлаш, қариган ишчилар ўрнини босадиган ёш ишчилар авлодини етиштириш жараёни.
Давлат бюджети	The state budget	Государственный бюджет	– давлат даромадлари ва харажатлари ҳамда уларни молиявий таъминлаш манбаларининг тартиблаштирилган режаси.
Ялпи ишчи кучи	The total labor force	Совокупная рабочая сила	– жамият ёки алоҳида олинган мамлакат миқёсида қиймат ва истеъмол қийматларини яратишда иштирок этувчи бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ҳолда фаолият қилувчи ишчи кучларининг умумлаштирилган мажмуи.
Бозор иқтисодиётига ўтиш даври	The transition to a market economy	Переходный период к рыночной экономике	– маъмурий-буйруқбозлик тизимини бартараф этиш ёки тубдан ўзгартириш ҳамда бозор иқтисодиёти тизимининг асосларини шакллантириш жараёнлари амалга оширилувчи тарихий давр.
Мулкдан фойдаланиш	The use of property	Пользование собственностью	– мол-мулкнинг иқтисодий фаолиятда ишлатилиши

			ёки ижтимоий ҳаётда қўлланилиши, яъни унинг нафли жиҳатларининг бевосита истеъмол қилиниши.
--	--	--	---

IV. ИЛОВАЛАР

ФАННИНГ ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“Ижтимоий-иқтисодий” факультет
“Иқтисодиёт” кафедраси

«Тасдиқлайман»
Ўқув ишлар бўйича проректор
_____ Н.Р. Баракаев
«___» _____ 2017 йил.

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ

фани бўйича

ишчи ўқув дастури

5230100 – Иқтисодиёт (тармоқлар ва соҳалар бўйича)	
Умумий ўқув соати	– 108
Шу жумладан:	
Маъруза	– 28
Амалиёт машғулоти	– 32
Мустақил таълим соати	– 48

ГУЛИСТОН – 2017

Фаннинг ишчи ўқув дастури намунавий ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилди.

Тузувчи: **Аллаярова М.Қ.** “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси _____

Такризчи: Т.Сатторкулов “Иқтисодиёт” кафедраси мудирини _____

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Иқтисодиёт” кафедрасининг 2017 йил " ____ " _____ даги _____ - сонли мажлисида кўриб чиқилиб, факультет Илмий-услубий Кенгашида кўриб чиқиш учун тавсия қилинди.

Кафедра мудирини: _____ доц. О.Т.Сатторкулов

Фаннинг ишчи ўқув дастури Ижтимоий-иқтисодий факультети Илмий-услубий Кенгашининг 2017 йил " ____ " _____ даги _- сонли йиғилишида тасдиқланди.

Факультет Илмий-услубий
Кенгаши раиси:

_____ т.ф.н. Б.Тўйчибоев
(имзо)

КИРИШ

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва иқтисодиётни модернизациялашни янада чуқурлаштириш, мамлакатнинг инвестицион салоҳиятини юксалтириш, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш механизмларини кучайтириш масалларининг назарий ва амалий томонларини ўрнагишда “Миллий иқтисодиёт” фани алоҳида ўрин тутади.

Миллий иқтисодиёт фанидан Ўқув-методик мажмуа (МИ) – давлат таълим стандарти ва фан дастурида белгиланган талабалар томонидан эгалланиши лозим бўлган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришни, ўқув жараёнини комплекс лойиҳалаш асосида қафолатланган натижаларни олишни, мустақил билим олиш ва ўрганишни ҳамда назоратни амалга оширишни таъминлайдиган, талабанинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган ўқув –услугий манбалар, дидактик воситалар ва материаллар, электрон таълим ресурслари, ўқитиш технологияси, баҳолаш методлари ва мезонларини ўз ичига олади.

1. Фаннинг мақсади ва вазифалари

1.1. Фаннинг мақсади - Миллий иқтисодиёт фанининг ушбу ўқув ишчи дастури Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда Давлат стандартлари бўйича бакалаврият даражасидаги малакали иқтисодчи-мутахассислар тайёрлашни мақсад қилиб қўяди.

1.2. Фаннинг вазифалари - Қўйилган мақсаддан келиб чиққан ҳолда фанни ўқитиш орқали қўйидаги вазифаларни ҳал этиш кўзда тутилади:

-талабаларни миллий иқтисодиёт ва унинг ташкил этувчилар тўғрисида тасаввур ҳосил қилиш; -миллий иқтисодиётнинг ривожланишига туртки бўлувчи зарур назарий ва амалий билимлар бериш; -юқоридаги икки вазифалардан келиб чиққан ҳолда талабаларни ватанпарварлик тўйғуларини янада чуқурроқ қарор топтириш.

1.3. Фан яқинида талабалар – Миллий иқтисодиёт фани бўйича талабалар билимига қўйиладиган асосий талаб ҳар бир мавзудаги муаммоларни ўзлаштириш ва улар бўйича мустақил фикр юритиш даражаси билан белгиланади. Бу дарслик ва ўқув қўлланмалар характердаги адабиётларни ўзлаштириш билан бирга Президентимиз И.А.Каримов асарларини, Республика Олий Мажлис томонидан иқтисодиётга тегишли бўлган қабул қилинган қонунларни ва бошқа меъёрий ҳужжатларни ўрганишни ҳам тақозо этади

1.4. Фанни ўрганишда талабалар - Миллий иқтисодиёт фанини ўрганишда Иқтисодий таълимотлар тарихи, Иқтисодиёт назарияси, Фалсафа, Макроиқтисодиёт ва бошқа иқтисодий фанлардан олган билимларга суянадилар.

1.1. Фанни ўзлаштирган талабанинг малакавий даражалари

Фанни ўзлаштирган талаба:

- Талабалар миллий иқтисодиётнинг моҳияти, унга таъсир этувчи омиллар, тармок хўжалигининг ривожланиши ва такомиллашувини ёрита олиши;

- Бозор иқтисодиёти шароитида миллий иқтисодиёт амал қилишини таъминловчи ташқи ва ички омиллар, миллат тушунчасининг мазмуни, миллий иқтисодиёт тармоқларининг таҳлили ҳақида тасаввурга эга бўлиши;

- Миллий бойлик тушунчаси, миллий бойликнинг таркиби, айланиши, ички тузилиши истеъмол қилиниши тўғрисида маълумотларни билиши ва улардан фойдалана олиши;

- Макроиқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, миллий даромад, шахсий даромад, ялпи ички маҳсулотнинг харажатлар ва даромадлар бўйича ҳисоблаш усуллари тўғрисида тасаввурга эга бўлиши;

- Таркибий ўзгаришларни амалга оширишда инновациянинг аҳамияти, давлат бюджетининг харажатлари ва унинг устивор йўналишлари, бюджет тақчиллиги давлат қарзларини бошқариш самарадорлиги ўрганиш ва таҳлил қилиш кўникмаларига эга бўлиши;

- Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватланиши, аҳолини иш билан таъминлаш ва уни амалга оширишдаги ижобий ўзгаришлар, иш ўринларини ташкил этиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирларни билиши.

Фаннинг ўқув режасидаги фанлар билан боғлиқлиги

Миллий иқтисодиёт фанини чуқур ўзлаштириш, назарий ва амалий масалалар ечимини тўлиқ ниҳоясига етказиш учун қатор иқтисодий фанларга асосланади, чунончи: Иқтисодиёт назарияси, Макроиқтисодиёт, Иқтисодиёт таълимотлар тарихи, АСМ иқтисодиёти, Пул, кредит ва банкларнинг замонавий концепцияси фанларидан етарли билим ва кўникмаларга эга бўлиши керак.

Миллий иқтисодиёт давлатнинг иқтисодиётни тартибга солишдаги роли ва аҳамияти, давлатнинг иқтисодий вазифалари, давлат томонидан иқтисодиётни режалаштириш, миллий иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, миллий иқтисодиётни ташқи иқтисодий алоқларини кўрсатиш.

Фанни ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланиш

Талабаларнинг Миллий иқтисодиёт фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор усулларида фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбик қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фаннинг ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллар, виртуал стендлар, жадваллардан фойдаланилади.

Дастурда берилган мавзулар, маъруза, семинар шаклда олиб борилади. Шунингдек, фаннинг долзарб масалалари, мустақил иш сифатида талабаларга ўзлаштириш учун берилади. Фан замонавий педагог технологиянинг “Бумеранг”, ФСМУ, Кластер, Инсерт, Аклий ҳужум ва бошқа интерфаол усуллар ва тақдимотлардан фойдаланилади.

Фандан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот турларига ажратилган соатларнинг тақсимооти

Т/р	Фаннинг бўлими ва мавзуси, маъруза мазмуни	Соатлар			
		Жами	Маъруза	Амалий Машғулот	ТМИ
1.	Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи кўрсаткичлар. Миллий бойлик-давлатнинг қудратини белгиловчи кўрсаткичлар	10	2	2	6
2.	Республиканинг саноат мажмуи	10	2	2	6

3.	Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари	4	2	2	
4.	Иқтисодиётни ривожлантиришда коммуникация мажмуи.	10	2	2	6
5.	Республика қурилиш мажмуи	4	2	2	
6.	Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати.	10	2	2	6
ОН					
7.	Бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари. Банк – молия тизими	12	2	4	6
8.	Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари	4	2	2	
9	Иқтисодиётнинг давлат томонидан тартибга солиниши	4	2	2	
10	Давлат сиёсатида ижтимоий мажмуа.	10	2	2	6
11	Меҳнат бозорининг тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари	4	2	2	
12	Миллий иқтисодиёт ривожланишининг макроиқтисодий дастурларини тузиш. Стратегик ва индикатив режалаштириш.	10	2	2	6
13.	Иқтисодий ривожлантиришда пуллик хизматлар. Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш.	6	2	4	
14	Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари	10	2	2	6
ОН					
ЯН					
Жами					
		108	28	32	48

2. Ўқув материаллари мазмуни

2.1. Маъруза машғулотлари мазмуни (жами 28 соат)

2.1.1. Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи кўрсаткичлар. Миллий бойлик-давлатнинг қудратини белгиловчи кўрсаткичлар (2 соат).

Миллий иқтисодиётнинг моҳияти, бозор иқтисодиёти шаклланиши билан барпо этилиши, миллий иқтисодиёт жараёнлари объектларини иқтисодий баҳолашда макро ёндашув, бошқа фанлар билан алоқаси кўрсатиб берилган. Ушбу фанда миллий иқтисодиётнинг шаклланиши зарурият эканлигини ўрганиш орқали умумлаштирилган хулосалар асосий манба бўлиб хизмат қилади.

[А, 6-40; Қ,3-12]

2.1.2. Республиканинг саноат мажмуи (4 соат).

Янги хўжалик юритиш шароитида моддий ишлаб чиқариш мажмуи, саноатнинг Ўзбекистон иқтисодиётида тутган ўрни, саноат ишлаб чиқариш дастурлари шакллари, стратегик аҳамиятга эга тармоқларни миллий иқтисодиётдаги ўрни ўз ифодасини топади.

[А, 40-49; Қ, 50-55]

2.1.3. Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари (2 соат)

АСМ кўп тармоқли тизим сифатида. АСМ таркибий тузилиши. АСМда иқтисодий ислохотларнинг ўрни.

[А, 65-75; Қ, 56-70]

2.1.4. Иқтисодиётни ривожлантиришда коммуникация мажмуи.

Ўзбекистон республикасида коммуникация мажмуини ўрни ва аҳамияти. Коммуникация тизимининг вазифалари. Транспорт турлари. Почта ва телекоммуникация хизматлари.

2.1.5. Республика қурилиш мажмуи (2 соат).

Қурилиш ва унинг халқ хўжалигида тутган ўрни ва аҳамияти, қурилиш индустрияси, капитал қурилиш ва капитал сарфлар таҳлил қилинади.

[А, 89-96; Қ, 71-91]

2.1.6. Миллий иқтисодий ривожлантиришда инвестиция сиёсати (2 соат).

Иқтисодий янгилашдаги инвестицияларнинг аҳамияти, корхоналарни модернизациялашда хорижий инвестицияларнинг роли, давлатнинг инвестицион сиёсатининг прогнозини таҳлил қилишдан иборат.

[А, 76-88; Қ, 92-97]

2.1.7. Бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари Банк молия тизими (2 соат).

Молия муносабатлари ва молия тизими. Давлат бюджети-молиявий сиёсатнинг асосий қуролидир. Фискал сиёсат ва унинг йўналишлари. Бозор шароитида суғурта ва банк тизимини ривожлантириш ва уларнинг асосий вазифалари. Молия ва валюта бозори ва унинг вазифалари. тўғрисида маълумотлар таҳлил қилинади.

[А 110-121; Қ, 98-110]

2.1.8. Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари (2 соат)

Бозор инфратузилмаси тушунчаси. Бозор инфратузилмаси таркиби. Бозор инфратузилмаси ва иқтисодий ўсиш. Биржа тизимини ривожлантириш. Валюта ва қимматли қоғозлар бозори.

2.1.9. Иқтисодий давлат томонидан тартибга солиниши (2 соат).

Давлатнинг иқтисодий функциялари ва унинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашуви зарурлиги. Давлат томонидан юритиладиган макроиқтисодийнинг кўринишлари. Давлатнинг иқтисодиётга аралашувининг ўсиши ўз аксини топади.

[А 129-136; Қ, 111-145]

2.1.10. Давлат сиёсатида ижтимоий мажмуа

Бозор иқтисодиёти ва ижтимоий ҳимоя. Бозор иқтисодиётини самарали фаолият кўрсатишини асосий омиллари. Ижтимоий сиёсат ва унинг йўналишлари.

[А 123-133; Қ, 170-175]

2.1.11. Меҳнат бозорининг тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари (4 соат).

Меҳнат ресурслари таркиби, унумдорлиги ва иқтисодиётдаги вазифалари. Меҳнат бозори ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланишни такомиллаштириш ҳақида маълумотлар атрофлича берилди.

[А 149-157; Қ, 146-170]

2.1.12. Миллий иқтисодий ривожланишининг макроиқтисодий дастурларини тузиш Стратегик ва индикатив режалаштириш. (2 соат).

Худудий стратегиясининг роли. Худудий стратегияни таркиби ва тузилиши. Инфляция ва ишсизлик даражасини пасайтириш йўллари. Худудни ижтимоий иқтисодий ривожланишида муқобил стратегияни излаш ўз аксини топади.

[А, 166-173; Қ, 171-185]

2.1.13. Иқтисодий ривожлантиришда пуллик хизматлар. Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш (2 соат)

Пуллик хизматлар моҳияти. Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодий ривожланишидаги роли ва тартибга солиш усуллари. Нарх шаклланишининг макро-микроиқтисодий шарт-шароитлари. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг моҳияти. Маҳаллий ресурсларни қайта ишлаш-бизнес асоси.

[А, 194-200; Қ 186-245]

2.1.14. Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари (2 соат).

Ташқи савдо ва глобал иқтисодиётга қўшилиш сиёсати ва давлатларнинг ўзаро савдоси ва минтақавий ҳамкорлиги ёритилади Глобаллашув муаммолари ва алмашув курси сиёсати ва валюта алмашув курсларининг кўплиги ҳақида маълумот берилади.

[А, 210-230; Қ 247-272]

2.2. Амалий машғулотлар мазмуни

2.3.

Семинар машғулотларида талабалар Миллий иқтисодиёт фанидан маъруза дарсларида олган назарий билимларини мустаҳкамлаш билан бирга, семинарлар мавзулари бўйича тайёргарлик кўриш жараёнида қўшимча адабиётлар ва орқали қўшимча билим оладилар. Натижада уларнинг билим доиралари илмий жиҳатдан асосланган ҳолда кенгайди.

Амалиёт машғулотлари мазмуни (жами 32 соат)

2.1.1. Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи кўрсаткичлар. Миллий бойлик-давлатнинг кудратини белгиловчи кўрсаткичлар (2 соат).

Миллий иқтисодиётнинг моҳияти, бозор иқтисодиёти шаклланиши билан барпо этилиши, миллий иқтисодиёт жараёнлари объектларини иқтисодий баҳолашда макро ёндашув, бошқа фанлар билан алоқаси кўрсатиб берилган. Ушбу фанда миллий иқтисодиётнинг шаклланиши зарурият эканлигини ўрганиш орқали умумлаштирилган хулосалар асосий манба бўлиб хизмат қилади.

[А, 6-40; Қ,3-12]

2.1.2. Республиканинг саноат мажмуи (4 соат).

Янги хўжалик юритиш шароитида моддий ишлаб чиқариш мажмуи, саноатнинг Ўзбекистон иқтисодиётида тутган ўрни, саноат ишлаб чиқариш дастурлари шакллари, стратегик аҳамиятга эга тармоқларни миллий иқтисодиётдаги ўрни ўз ифодасини топади.

[А, 40-49; Қ, 50-55]

2.1.3. Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари (2 соат)

АСМ кўп тармоқли тизим сифатида. АСМ таркибий тузилиши. АСМда иқтисодий ислохотларнинг ўрни.

[А, 65-75; Қ, 56-70]

2.1.4. Иқтисодиётни ривожлантиришда коммуникация мажмуи.

Ўзбекистон республикасида коммуникация мажмуини ўрни ва аҳамияти. Коммуникация тизимининг вазифалари. Транспорт турлари. Почта ва телекоммуникация хизматлари.

2.1.5. Республика қурилиш мажмуи (2 соат).

Қурилиш ва унинг халқ хўжалигида тутган ўрни ва аҳамияти, қурилиш индустрияси, капитал қурилиш ва капитал сарфлар таҳлил қилинади.

[А, 89-96; Қ, 71-91]

2.1.6. Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати (2 соат).

Иқтисодиётни янгилашдаги инвестицияларнинг аҳамияти, корхоналарни модернизациялашда хорижий инвестицияларнинг роли, давлатнинг инвестицион сиёсатининг прогнозини таҳлил қилишдан иборат.

[А, 76-88; Қ, 92-97]

2.1.7. Бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари Банк молия тизими (4 соат).

Молия муносабатлари ва молия тизими. Давлат бюджети-молиявий сиёсатнинг асосий қуролидир. Фискал сиёсат ва унинг йўналишлари. Бозор шароитида суғурта ва банк тизимини ривожлантириш ва уларнинг асосий вазифалари. Молия ва валюта бозори ва унинг вазифалари. тўғрисида маълумотлар таҳлил қилинади.

[А 110-121; Қ, 98-110]

2.1.8. Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари (2 соат)

Бозор инфратузилмаси тушунчаси. Бозор инфратузилмаси таркиби. Бозор инфратузилмаси ва иқтисодий ўсиш. Биржа тизимини ривожлантириш. Валюта ва қимматли қоғозлар бозори.

2.1.9. Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиниши (2 соат).

Давлатнинг иқтисодий функциялари ва унинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашуви зарурлиги. Давлат томонидан юритиладиган макроиқтисодиётнинг кўринишлари. Давлатнинг иқтисодиётга аралашувининг ўсиши ўз аксини топади.

[А 129-136; Қ. 111-145]

2.1.10. Давлат сиёсатида ижтимоий мажмуа

Бозор иқтисодиёти ва ижтимоий ҳимоя. Бозор иқтисодиётини самарали фаолият кўрсатишини асосий омиллари. Ижтимоий сиёсат ва унинг йўналишлари.

[А 123-133; Қ. 170-175]

2.1.11. Меҳнат бозорининг тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари (4 соат).

Меҳнат ресурслари таркиби, унумдорлиги ва иқтисодиётдаги вазифалари. Меҳнат бозори ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланишни такомиллаштириш ҳақида маълумотлар атрофлича берилади.

[А 149-157; Қ. 146-170]

2.1.12. Миллий иқтисодиёт ривожланишининг макроиқтисодий дастурларини тузиш

Стратегик ва индикатив режалаштириш. (2 соат).

Худудий стратегиясининг роли. Худудий стратегияни таркиби ва тузилиши. Инфляция ва ишсизлик даражасини пасайтириш йўллари. Худудни ижтимоий иқтисодий ривожланишида муқобил стратегияни излаш ўз аксини топади.

[А, 166-173; Қ. 171-185]

2.1.13. Иқтисодий ривожлантиришда пуллик хизматлар. Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш (2 соат)

Пуллик хизматлар моҳияти. Пуллик хизматлар соҳасининг иқтисодий ривожланишидаги роли ва тартибга солиш усуллари. Нарх шаклланишининг макро-микроиқтисодий шарт-шароитлари. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг моҳияти. Маҳаллий ресурсларни қайта ишлаш-бизнес асоси.

[А, 194-200; Қ. 186-245]

2.1.14. Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари (2 соат).

Ташқи савдо ва глобал иқтисодиётга кўшилиш сиёсати ва давлатларнинг ўзаро савдоси ва минтақавий ҳамкорлиги ёритилади Глобаллашув муаммолари ва алмашув курси сиёсати ва валюта алмашув курсларининг кўплиги ҳақида маълумот берилади.

[А, 210-230; Қ. 247-272]

3. Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишни тайёрлашда фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ва ўқув қўлланмалари бўйича фан боблари ва мавзуларни ўрганиш;
- тарқатма материаллари бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари бўйича ёки мавзулари устида ишлаш;

- талабаларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубларидан фойдаланидиган ўқув машғулоти.

**Мустақил таълимнинг мазмуни ва ҳажми
(Маъруза, амалий (семинар) машғулоти)**

Ишчи ўқув дастурининг мустақил таълимга оид бўлим ва мавзулари	Мустақил таълимга оид топшириқ ва тавсиялар	Бажарилиш муддатлари	Ҳажми (соатда)
Миллий иқтисодиёт ва уни тавсифловчи кўрсаткичлар	Миллий иқтисодиётнинг моҳияти, бозор иқтисодиёти шаклланиши билан барпо этилиши, миллий иқтисодиёт жараёнлари объектларини иқтисодий баҳолашда макро ёндашув, бошқа фанлар билан алоқаси кўрсатиб берилган. Ушбу фанда миллий иқтисодиётнинг шаклланиши зарурият эканлигини ўрганиш орқали умумлаштирилган хулосалар асосий манба бўлиб хизмат қилади.	4- ҳафта	6
Республиканинг саноат мажмуи	Янги хўжалик юритиш шароитида моддий ишлаб чиқариш мажмуи, саноатнинг Ўзбекистон иқтисодиётида туганган ўрни, саноат ишлаб чиқариш дастурлари шакллари, стратегик аҳамиятга эга тармоқларни миллий иқтисодиётдаги ўрни ўз ифодасини топади.	6-ҳафта	6
Агросаноат мажмуи, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари	АСМ кўп тармоқли тизим сифатида. АСМ таркибий тузилиши. АСМда иқтисодий ислохотларнинг ўрни.	8-ҳафта	6
Республика қурилиш мажмуи	Қурилиш ва унинг халқ хўжалигида туганган ўрни ва аҳамияти, қурилиш индустрияси, капитал қурилиш ва капитал сарфлар таҳлил қилинади.	11-ҳафта	6
Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати	Иқтисодиётни янгилашдаги инвестицияларнинг аҳамияти, корхоналарни модернизациялашда хорижий инвестицияларнинг роли, давлатнинг инвестицион сиёсатининг	12-ҳафта	6

	прогнозини таҳлил қилишдан иборат.		
Банк молия тизими	Молия муносабатлари ва молия тизими. Давлат бюджети-молиявий сиёсатнинг асосий қуролидир. Фискал сиёсат ва унинг йўналишлари. Бозор шароитида суғурта ва банк тизимини ривожлантириш ва уларнинг асосий вазифалари. Молия ва валюта бозори ва унинг вазифалари. тўғрисида маълумотлар таҳлил қилинади.	13-хафта	6
Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиниши	Давлатнинг иқтисодий функциялари ва унинг бозор иқтисодиёти ривожланишига аралашуви зарурлиги. Давлат томонидан юритиладиган макроиқтисодиётнинг кўринишлари. Давлатнинг иқтисодиётга аралашувининг ўсиши ўз аксини топади.	15-хафта	6
Меҳнат бозорининг тартибга солиш ва аҳолини иш билан бандлиги муаммолари	Меҳнат ресурслари таркиби, унумдорлиги ва иқтисодиётдаги вазифалари. Меҳнат бозори ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар.	17-хафта	6
Ўзбекистон республикаси ташқи савдо алоқалари	Ташқи савдо ва глобал иқтисодиётга қўшилиш сиёсати ва давлатларнинг ўзаро савдоси ва минтакавий ҳамкорлиги ёритилади Глобаллашув муаммолари ва алмашув курси сиёсати ва валюта алмашув курсларининг кўплиги ҳақида маълумот берилади.	19-хафта	6
Жами			48

4. Баҳолаш тизими

4.1. Баҳолаш назорати жадвали

КУЗГИ СЕМЕСТР

№	Сентябр				Октябр				Ноябр				Декабр				Январ							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
	2-6	8-13	15-20	22-27	29-4	6-11	13-18	20-25	27-1	3-8	10-15	17-22	24-29	1-6	8-13	15-20	22-27	29-3	5-10	12-17	19-24			

дастур асосида тайёрланади. ОН га ажратилган баллдан 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОН ни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинadиган тестлар кафедра мудирини раҳбарлигида ташкил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади.

4.4. ЯНни баҳолаш

Якуний назорат “Миллий иқтисодиёт” фанининг барча мавзуларини камраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН га ажратилган 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга киритилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинadиган ёзма иш вариантлари кафедра мудирини раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

5.ИНФОРМАЦИОН-УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТ

5.1. АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР

1. Национальная экономика. Учебник. Под общей редакцией Р.Н.Нуриева. Москва.: Инфра - М, 2010.- 655стр
2. Розанова Н.М. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010. – 244 стр
3. Вечканов Т.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. Учебник.: Питер, 2010. -288стр
4. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010
5. В.В.Бочаров Инвестиции. Учебник для вузов. II-е издание. – Сиб.: Питер, 2009, - 384стр.
6. Ишмухамедов А.Э., Асқарова М.Т. “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти”. Ўқув кўлланма. Т.: “ЎАЖБНТ” маркази. 2004. 348 – бет.
7. Й.Йўлдошев, Х.Т.Халилова Миллий ва жаҳон иқтисодиёти – Т.: 2014 йил 456-бет.

5.2. ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

1. И.А.Каримов. мамлакатимизда демократик ислоотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Т.: Ўзбекистон, 2010.-56 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислоотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услугий мажмуа. Т.: “Иқтисодиёт” 2010 – 246 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь

4. Мирзиёев Ш. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир. 2016 й. 20 октябрь.

5. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 8-б.

6. Мирзиёев Ш. Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси.

7. Шодиев Р.Х., Махмудов Э.Р. “Жаҳон иқтисодиёти”. Дарслик, -Т.: Ғофур Ғулом, 2005. 215 бет.

**ФАН БЎЙИЧА
ТАРҚАТМА
МАТЕРИАЛЛАР**

1-Мавзу: «Миллий иқтисодиёт» фанининг мазмуни, моҳияти ва вазифаси мавзуси бўйича тақдимот материаллари

1.1. «Миллий иқтисодиёт» фани ва вазифалари

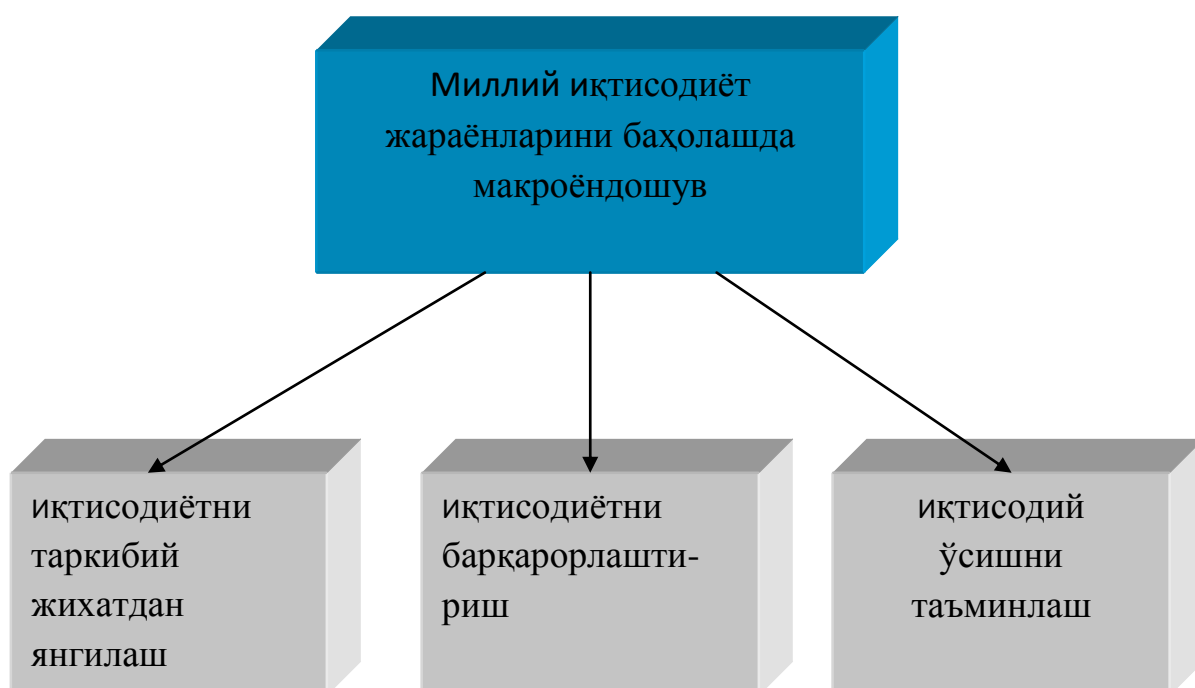
1- Слайд

Республиқамиз мустақилликқа эришганлигига ва деярли барча ҳалқаро ташқилотларнинг тенг ҳуқуқли аъзосига айланганига қисқа вақт бўлди. Аммо шу вақт ичида республиқамизнинг ўзига ҳос хусусиятларини қамраб олган иқтисодий сиёсат шақлланиб, истиқболли йўналишлар белгиланди. Миллий иқтисодиёт жами соҳалар, уюшмалар, қорҳоналар, ташқилотларнинг йиғиндисини бўлиб, улар ягона иқтисодий тизимга, умумий қонунларга ва ривожланиш мақсадларига асосланган ҳолда ўзаро бирлашган.

Бундай шароитларда «миллий иқтисодиёт» тушунчаси ҳақида сўз юритиш ҳуқуқига эга эмас эдик. Бу ўринда қайд этиш жоизки, миллий иқтисодиёт бозор иқтисодиёти муносабатларини ўрганувчи барча аниқ фанлар назариясига, услубига таянади. Иқтисодиётни самарали тартибга солиш билан унинг шақлланишига қулай

1.2. Миллий иқтисодиёт жараёнлари объектларини иқтисодий баҳолашда макроёндашув

2- Слайд

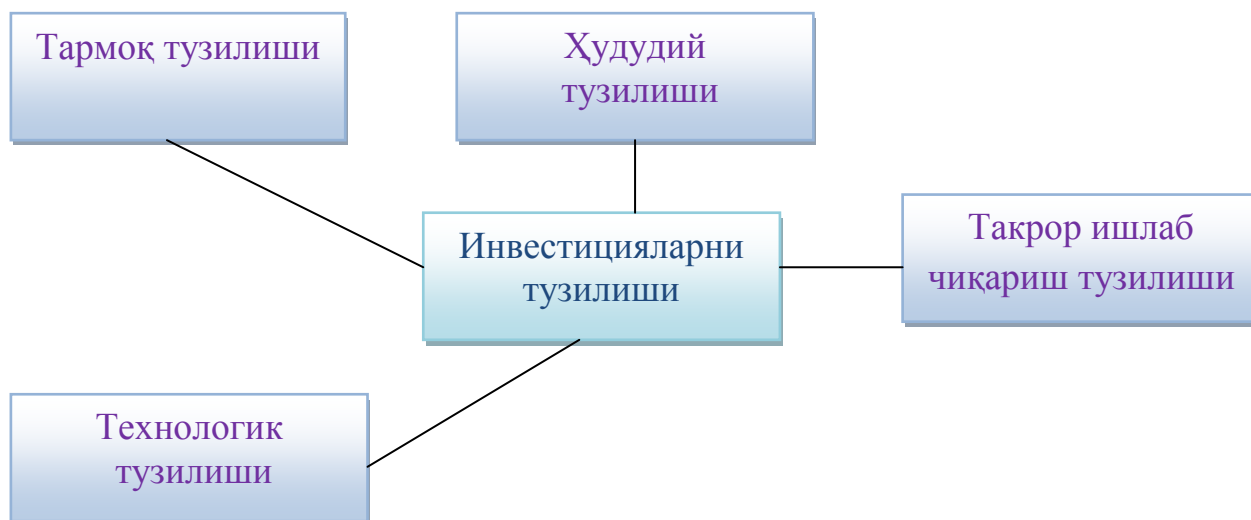
1.3. Иқтисодий фанлар орасида “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти” курсининг ўрни

3-Слайд

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида миллий иқтисодиётга мувофиқлашган қуйидаги вазифаларни ёритиш кўзда тутилган: миллий иқтисодиётнинг бошқарув тизими, иқтисодиёт ривожланишининг макрокўрсаткичлари, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш тармоқларини тартибга солиш, пул ва кредит тизими, меҳнат бозори ва уни тартибга солиш муаммолари, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш.

1.4. Инвестицияларнинг таркибий тузилиши

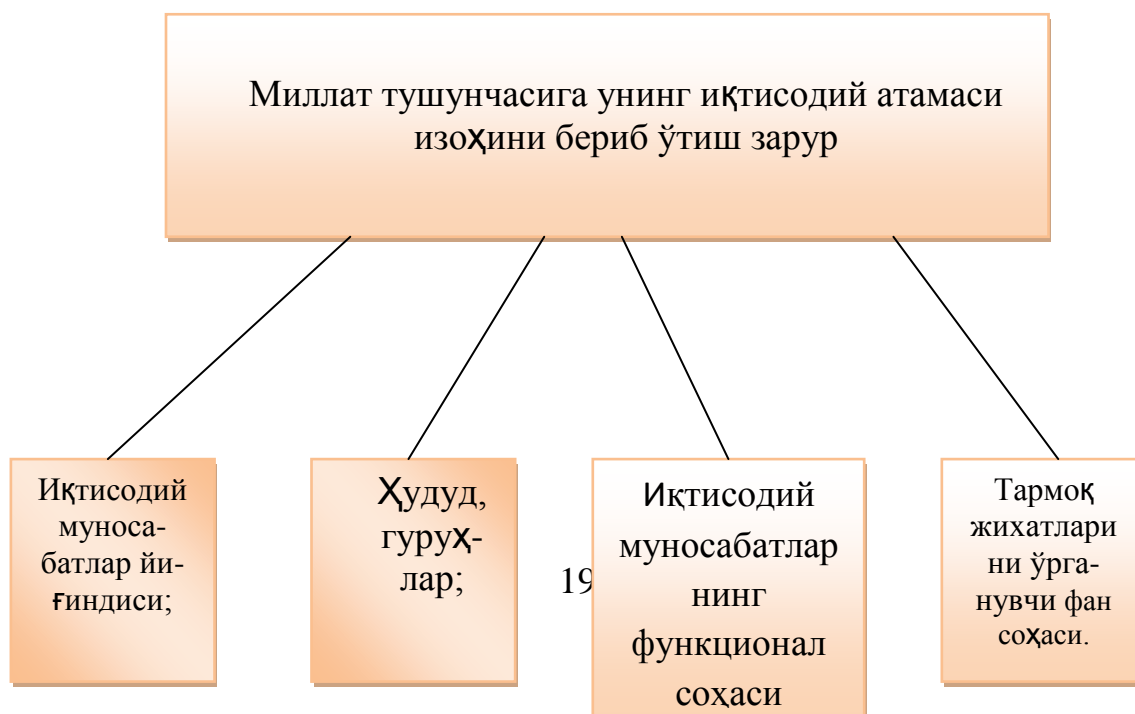
4 – слайд

2-Мавзу: Миллий иқтисодиётнинг моҳияти ва ўлчов хусусиятлари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

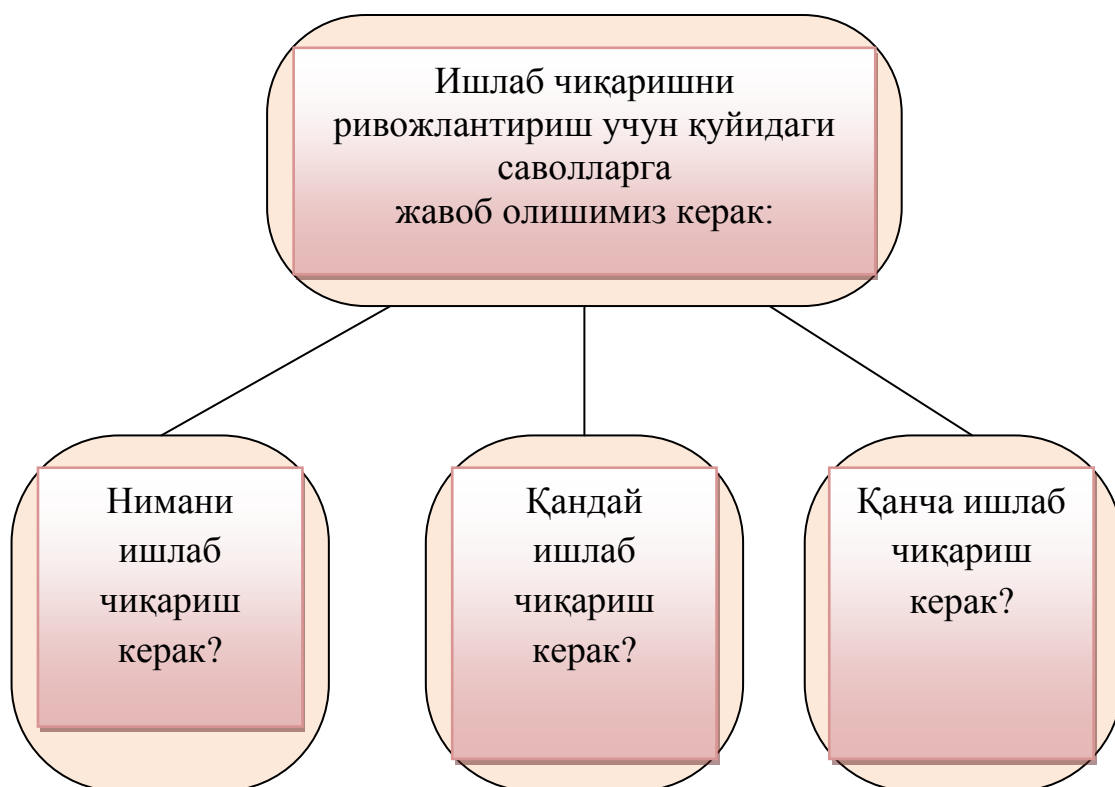
2.1. Миллий иқтисодиёт тушунчаси

1-Слайд

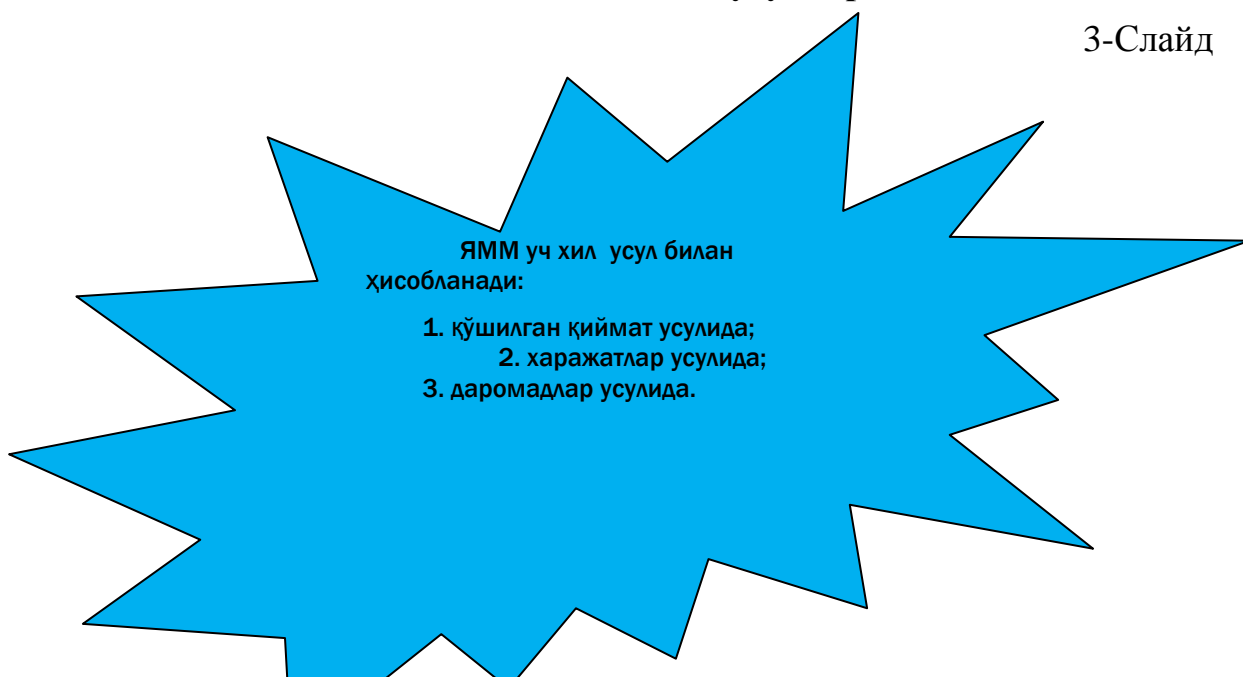
2.2. Ишлаб чиқаришни ривожлантириш асослари

2-Слайд

2.3. ЯММ ни ҳисоблаш усуллари

3-Слайд

ЯММни харажатлар бўйича ҳисоблаш:

$$Y = C + I + G + X_n$$

Бунда: Y -товарларни сотиб олиш учун кетган харажатлар;

C - шахсий истеъмол харажатлари;

I -бизнеснинг инвестиция харажатлари;

G -товар ва хизматларни давлат томонидан сотиб олиниши;

ЯММни даромадлар усул бўйича ҳисоблаш.

$$Y = CCA + W + I_t + R + I_k + P$$

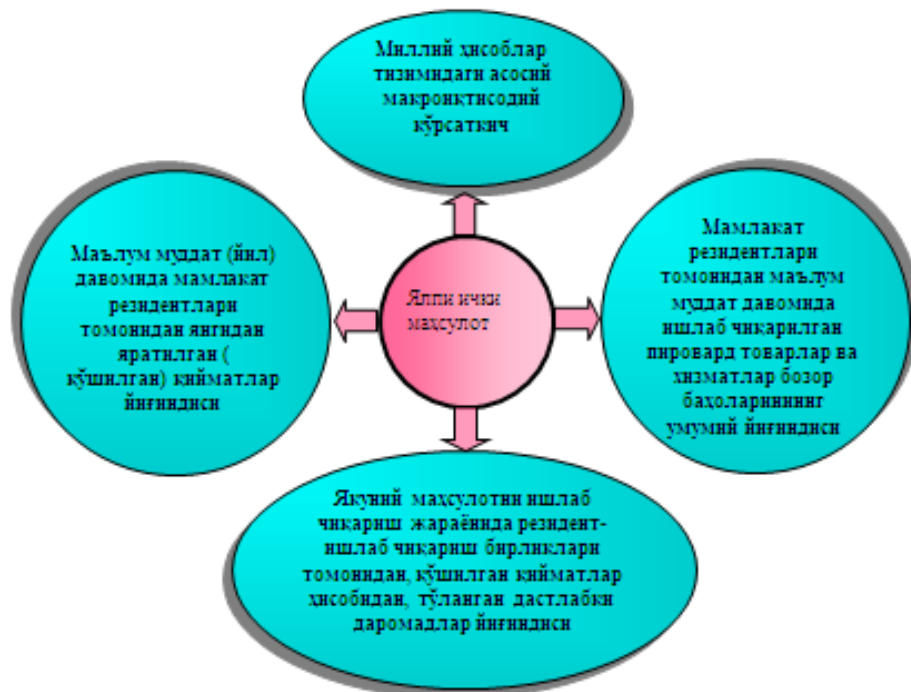
Бунда: CCA -истеъмол қилинган капитал ҳажми;

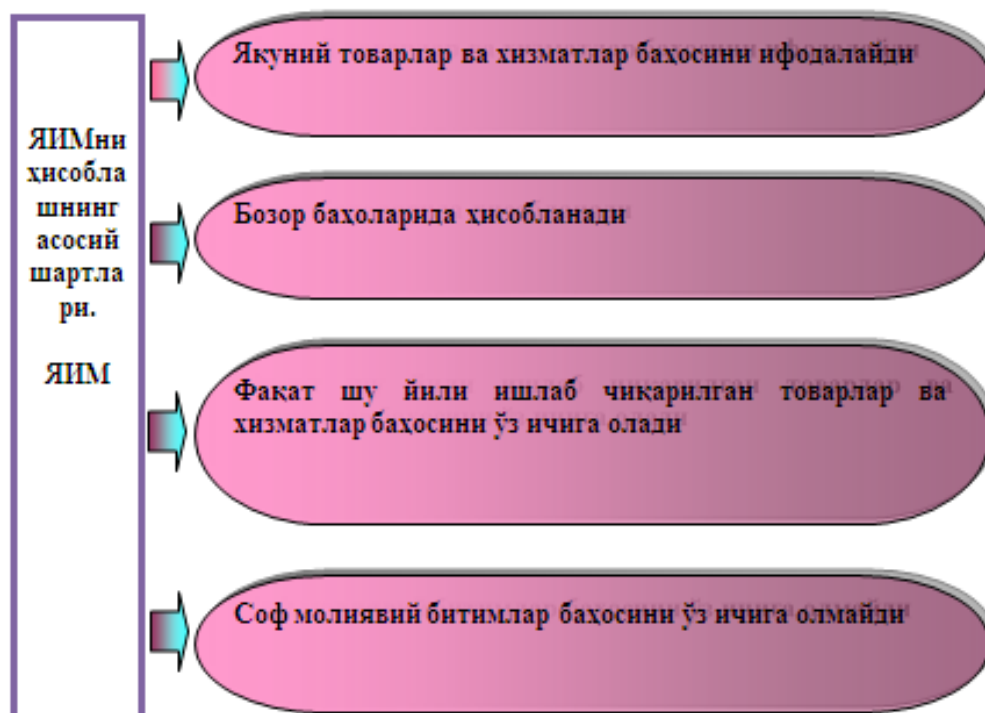
W -ёлланма ишчиларнинг иш ҳақи;

I_t -бизнесга бевосита солиқлар;

R -ижара тўлови;

I_k -% ставкаси-хусусий бизнес бўйича, бундан давлат мустасно;

YIMni harajatlar orqali hisoblash formulasi:
 $YIM = C + I + G + Xp$

Uy hujjaliklarining isteʼmol harajatlari (C):

- a) uzoq muddat foydalaniladigan isteʼmol bуюmlari sotib olishga;
- b) kundalik foydalaniladigan isteʼmol bуюmlari sotib olishga;
- v) isteʼmol xizmatlari tʻlovi ga.

Yilni ichki xususiy investitsiya harajatlari (I):

- a) asbob-uskunalar, mashinalarni yakuniy sotib olishga;
- b) korxonalar, inshootlar, turarjoy binolarini qurishga sarflangan;
- v) tovar zaxiralari ʻrtasidagi farqlar ekin zaxiralarning ʻzgarishi.

Tovar va xizmatlarning davlat xaridi (G).

Bu guruh harajatlarga mahalliy va markaziy boshqaruv hokimiyati idoralari tomonidan korxonalarining pirovard mahsulotlari va resurslari xaridi (avtomobil yuldlari va pochta muassasalari qurilishi, davlat korxonalarida tʻlanadigan ish xaki) ga qilingan harajatlar kiradi.

Soʻf eksport (Xp): mamlakatning import va eksport operatsiyalari bʻyincha harajatlar ʻrtasidagi farq.

3-Мавзу: Миллий бойлик давлатнинг қудратини белгиловчи кўрсаткич мавзуси бўйича тақдимот материаллари

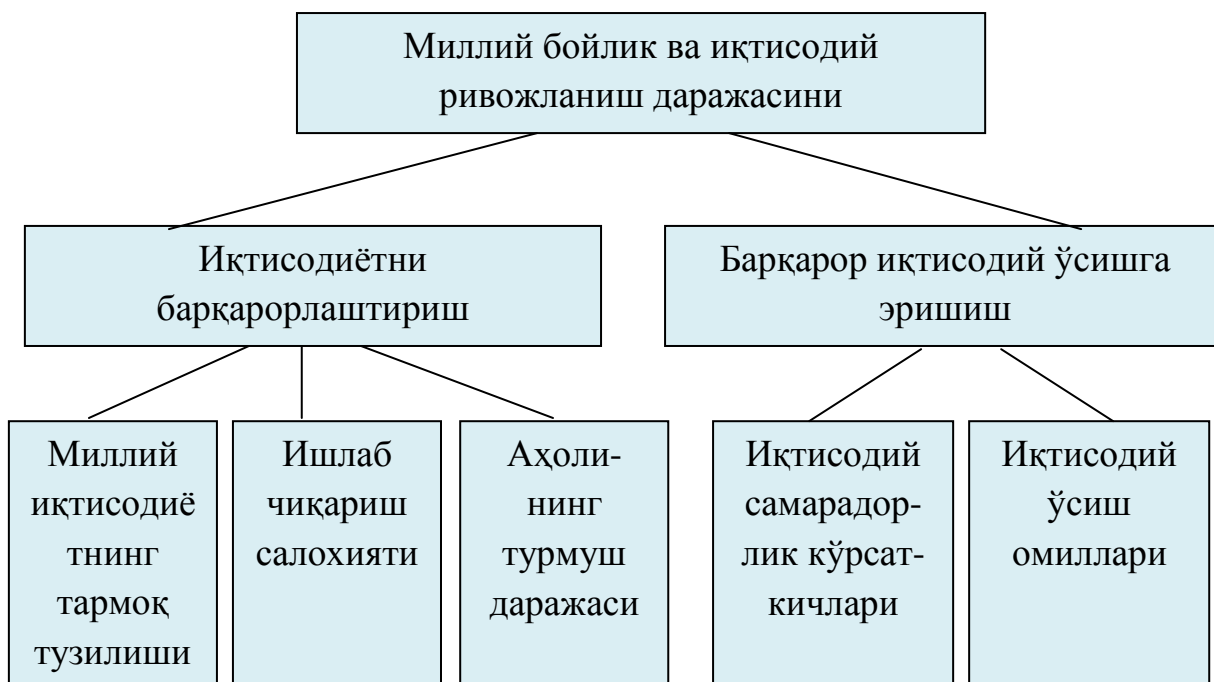
3.1. Мамлакат миллий бойлиги тушунчаси

1-Слайд

Ҳар қандай давлат иқтисодиётининг ривожланишини авваламбор унинг табиий ресурслари сони ва ҳажми белгилаб беради, чунки табиий ресурслар барча ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантиришнинг асоси, мамлакатнинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини, самарадорлигини белгиловчи муҳим омилдир. Ўзбекистон табиий ресурсларнинг улкан потенциалига эга. Олтин ишлаб чиқариш бўйича дунёда 8-чи, олтинни аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришда эса 5-ўринни эгаллаймиз. Ҳозирги кунга қадар республикамызда 30та олтин кони аниқланган (энг каттаси - Мурунгов). Ўзбекистон Республикаси қазилма бойликларга бой мамлакатлар сарасига киритади, заминимизда Менделеев даврий жадвалидаги деярли барча кимёвий элементлар мавжуд.

3.3. Иқтисодий ривожланиш даражаси ва миллий бойлик

3-Слайд

3.4. Республиканинг қазилма бойликлари

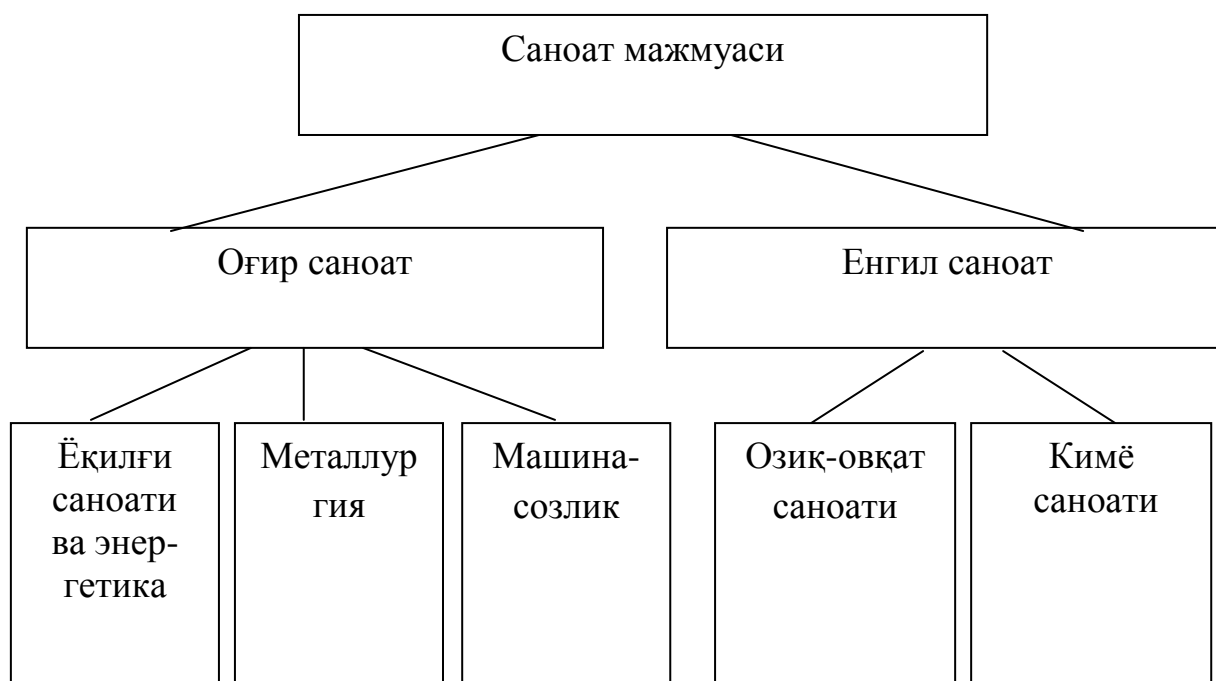
4-Слайд

Ўзбекистон ҳудудида муҳим аҳамиятга эга бўлган олтин, олтин, вольфрам, молибден, флюорит, шунингдек, алюминий ва магний рудалари, нодир металллар, олтингугурт, ош тузи, калийли ва бошқа табиий туз қатламлари, каолин, ўтга чидамли хомашёлар, бентонит, мрамар ва бошқа безак тошлари, унча қимматли бўлмаган баъзи пардоз ишлов тошлари топилган. Ёқилғи ресурслари бўйича эса кўмир, нефть, табиий газ конлари очилган.

5-Мавзу: Республиканинг саноат мажмуаси мавзуси бўйича тақдимот материаллари

1– Слайд

Реал соҳа корхоналари молиявий-хужалик фаолиятини тартибга солиш тизимини шакллантириш ва такомиллаштиришга қаратилган бозор ислохртларининг босқичма-босқич амалга оширилиши саноат ривожланишидаги ижобий хрлатни саклаб қолиш имконини берди. 2012 йил якунларига кура, саноат ишлаб чиқариши ҳажми ўтган йилга нисбатан 8,03% ошди. Ноқулай ташки иктисодий конъюнктура ва ички талабнинг ортиб бориши саноат ишлаб чиқаришининг узишига хизмат қилган. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш суръатларининг усган қисмини қарийб 60% ички омиллар, хусусан асосий капиталга инвестициялар ва аҳоли даромадларининг узиши билан изохлади.

6-Мавзу: Иқтисодий ривожлантиришда транспорт мажмуи мавзуси бўйича тақдимот материаллари

1-слайд

Транспорт мажмуани тартибга солишда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:
ташиладиган юкларнинг ҳажми;
юк айланмаси;
йўловчи айланмаси;
юк ташишнинг ўртача масофаси;
ҳаракатдаги транспорт воситаларидан фойдаланишнинг техник кўрсаткичлари.
Бу кўрсаткичлар ҳар бир транспорт турининг хусусиятларига қараб ажратилади.
Темир йўл транспорти техник-иқтисодий кўрсаткичларига кўра бўлинади: а) 1-вагонга тўғри келадиган статик ва динамик оғирлик; б) вагонларнинг айланиш вақти; в) техник ва участка тизими; г) юк вагонларининг ўртача суткалик меҳнат унимдорлиги.

7-Мавзу: Республиканинг агросаноат мажмуаси, унинг тараққиёти ва юксалиш йўллари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

1-Слайд

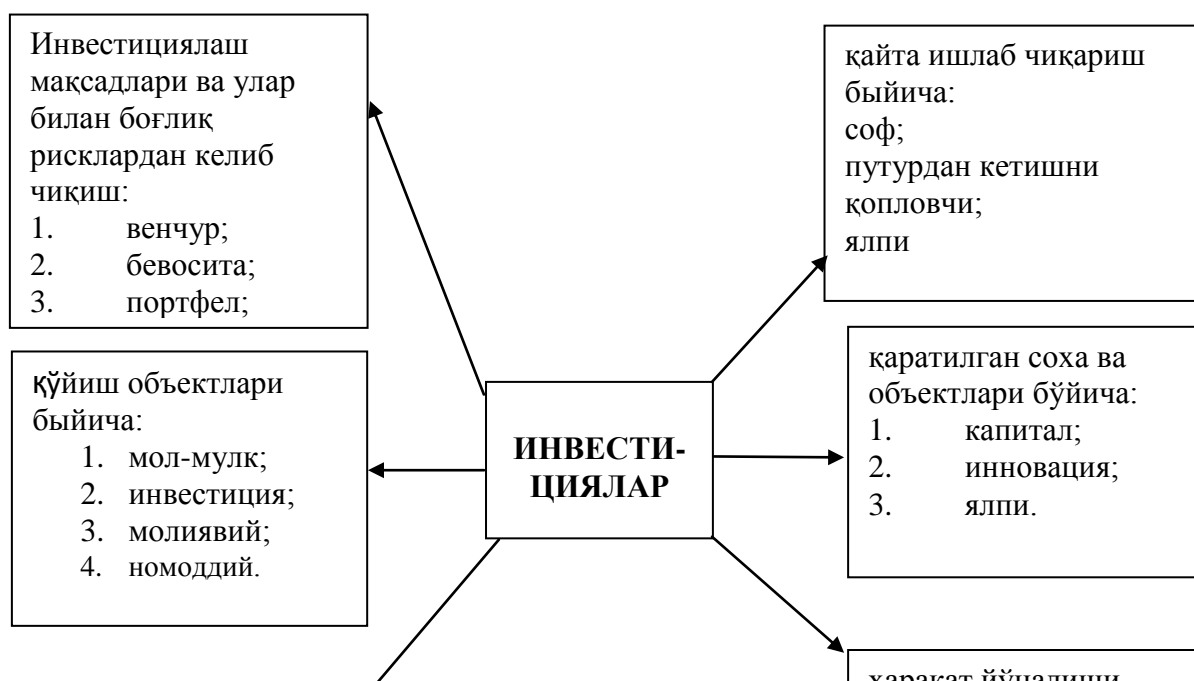

8-Мавзу: Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция сиёсати мавзуси бўйича тақдимот материаллари

8.1. Миллий иқтисодиётга инвестиция жалб қилишнинг аҳамияти

1-Слайд

Инвестицияларнинг классификацияси

8.2. Ўзбекистонда кичик бизнес субъектларини молиялаштириш манбалари таҳлили

4 слайд

Кичик бизнес субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молия институтлари билан ҳақорлик...

9-Мавзу: Республиканинг қурилиш мажмуи мавзуси бўйича тақдимот материаллари

9.1. Қурилиш мажмуи

слайд 1

Ўзбекистон Республикасида қурилиш мажмуага республикадаги қурилишга хизмат қиладиган барча муассаса, ташкилот, ишлаб чиқариш бошқармалари ва корхоналари, яъни лойиҳалаштиришдан тортиб, бино ва иншоотларни фойдаланишга топширгунча хизмат қилувчи босқичлар киради. Турли хўжалик соҳалари алоқаларининг кучайишини тармоқлараро қурилиш саноати таъминлайди.

9.2. Қурилиш индустрияси

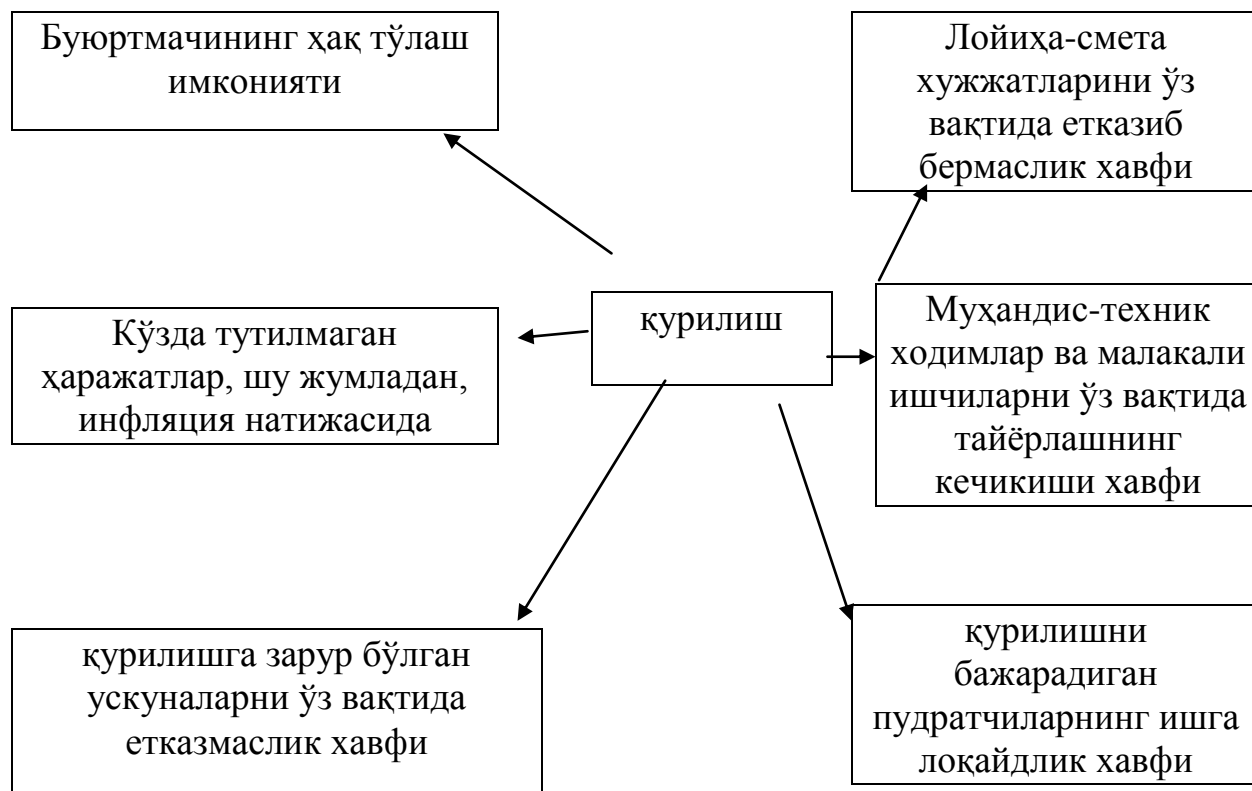
слайд 2

Қурилиш материаллари саноатида таркибий ўзгаришлар зарур ассортимент ва сифатдаги конструктив маҳсулотларни керакли миқдорда ишлаб чиқаришга қаратилади.

Иссиқлик сақловчи, битум, полимер, енгил ёнувчи материаллар, кислота, иссиққа чидамли ва бошқа қатор маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг ривожланиши кутилмоқда.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришда асосий устиворлик инвестицион талабга тез мослашувчан, техника даражасини оширишни таъминлайдиган ва қурилишни иқтисодий самарадорлигини ўсишини таъминлайдиган ишлаб чиқаришни ривожлантиришда мужассамлашган декоратив керамик плиталар, рангли цемент, керамик сантехниканинг янги турлари, полимер, линолеум, девор ва қурилиш материалларини кўпайтириш кўзда тутилмоқда

Қурилиш мажмуасида ишлаб чиқаришни амалга ошириш

10-Мавзу: Республикада бошқариш тизимини такомиллаштириш йўллари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

Устувор вазифаларни амалга ошириш йўллари

Слайд 3.

Давлат таъсир характери	Давлат назорати	
	Топ	Кенг
Тўғри таъсир	Танланган стратегия	Директив тақсимлаш назорати стратегияси
Нотўғри таъсир	Спектт таъсир стратегияси	Рамкали назорат стратегияси

10.5. Бюджет иқтисодий ислохотларни ҳаётга татбиқ этишда ҳал қилувчи омил

Слайд 5.

Даромад ва харажат - булар ўзаро бир-бирини тақозо этадиган тушунчалар бўлиб, уни тўлиқ ҳисобга олмаслик, ноҳуш оқибатлар келтириб чиқаради. Шундай экан, бюджетнинг даромад қисмини бойитиш учун қандай манбалар мавжуд? Аввало, амалга оширилаётган ислохотларимизда солиқ тизимини такомиллаштириш, унинг фиксал (ҳазинани тўлдириш), қайта тақсимлаш ва рағбатлантирувчилик вазифаси тўла даражада бажаришини таъминлаш муҳимдир.

11-Мавзу: Иқтисодий бошқаришда молия-кредит йўллари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

11.4. Бюджет иқтисодий ислохотларни ҳаётга татбиқ этишда ҳал қилувчи омил

1 - Слайд

Даромад ва харажат - булар ўзаро бир-бирини тақозо этадиган тушунчалар бўлиб, уни тўлиқ ҳисобга олмаслик, ноҳуш оқибатлар келтириб чиқаради. Шундай экан, бюджетнинг даромад қисмини бойитиш учун қандай манбалар мавжуд? Аввало, амалга оширилаётган ислохотларимизда солиқ тизимини такомиллаштириш, унинг фиксал (ҳазинани тўлдириш), қайта тақсимлаш ва рағбатлантирувчилик вазифаси тўла даражада бажаришини таъминлаш муҳимдир.

11.2. Давлат бюджетининг бирламчи тақчиллиги ва қарзнинг ўз-ўзини яратиш механизми

2 - слайд

Агар реал % ставкаси ЯММнинг ўсиш суръатидан юқори бўлса, давлат қарзининг ортиб бориши бошқариб бўлмайдиган бўлиб қолади, чунки реал ЯММнинг ҳар бир ўсиши қарз бўйича %ларни тўлаш учун сарфланиб, қарз оғирлигини ифодаловчи $\frac{Карз}{ЯММ}$ нисбатининг ортиб кетишига сабаб бўлади. $\frac{Карз}{ЯММ}$ нисбати динамикасини башорат қилиш учун қуйидаги боғлиқлик ишлатилади:

$$\Delta\lambda = \lambda \left(R_r = \frac{\Delta Y}{Y} \right) - \sigma$$

$$\Delta\lambda - \frac{Карз}{ЯММ} \text{ нисбатидаги ўзгаришлар,}$$

$$\lambda - \frac{Карз}{ЯММ} \text{ нисбатининг натижаси}$$

R_r -реал % ставкаси

$$\frac{\Delta Y}{Y} \text{ -реал ЯММни ўсиш суръати}$$

σ – ЯММдаги бирламчи бюджет ортиқчалигининг улуши.

3 - слайд

Қарз бўйича хизмат кўрсатиш графигига риоя қилиш учун давлат солиқлар куринишида N дан кам бўлмаган суммани йиғиши лозим. Бу эса $\frac{N}{YMM}$ нисбати даромадга солинадиган солиқ ставкасининг қуйи чегараси эканлигини билдиради.

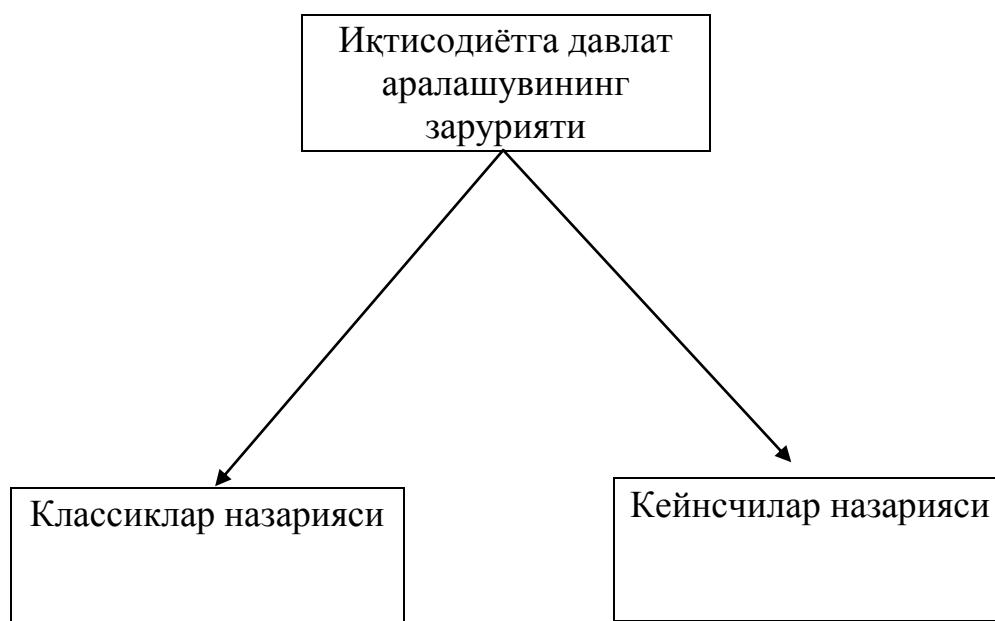
$$\frac{N}{Y} \leq \frac{T}{Y} \text{ Бу ерда: } Y - \text{ жами даромад}$$

давлат қарзи бўйича хизмат кўрсатишдан ташқари бошқа харажатлар ҳам молиялаштирилиши кераклиги учун

$$\frac{T}{Y} < \frac{G}{Y} + \frac{N}{Y} + \frac{F}{Y} \text{ ҳолати бюджет соҳасида босим ортиб боришини исботлайди.}$$

12-Мавзу: Республикада бозор инфратузилмасининг асосий йўналишлари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

1-слайд

13-Мавзу: Иқтисодиётнинг давлат томонидан тартибга солиниши мавзуси бўйича тақдимот материаллари

слайд 1.

Давлатнинг иқтисодий вазифалари кўп ва турли хилдир. Шунинг учун таҳлилимизга асос сифатида давлатнинг қуйидаги иқтисодий фаолиятларини қараб чиқамиз.

Биринчидан, давлатнинг айрим иқтисодий вазифалари бозор тизими ривожланишини енгиллаштириш ва қўллаб-қуватлаш мақсадига эга. Бундай вазифалар сирасига қуйидаги икки фаолиятни киритишимиз мумкин:

- бозор тизими самарали фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ҳуқуқий база ва ижтимоий муҳитни таъминлаш;
- рақобатни ҳимоя қилиш.

Иккинчи гуруҳ вазифаларини бажаришда давлат бозор тизими фаолиятини кучайтиради ва турлайди. Бу ерда давлатнинг қуйидаги учта вазифаси асосий аҳамиятга эга **даромад ва бойликларни қайта тақсимлаш;**

миллий маҳсулот таркибини ўзгартириш мақсадида ресурслар тақсимотини тартибга солиш;

иқтисодиётни барқарорлаштириш, яъни иқтисодий конъюнктуранинг эгилувчанлиги натижасида пайдо бўладиган ишсизлик ва инфляция даражаларини назорат қилиш ҳамда иқтисодий ўсишни рағбатлантириш;

давлат бозор иқтисодиётининг самарали фаолият кўрсатиши учун асос бўладиган айрим хизматларни ва ҳуқуқий базани таъминлаш вазифаларини ўз зиммасига олади. Ҳуқуқий базани таъминлаш асосан хусусий корхоналарга ҳақ-ҳуқуқлар бериш, хусусий мулкчиликни аниқлаш ва шартномалар бажарилишини назорат қилиш, шунингдек, бошқаларда намоён бўлади.

15-Мавзу: Меҳнат бозорини тартибга солиш ва аҳоли бандлиги муаммолари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

15.1. Меҳнат бозорини шакллантириш ва иш жойларини барпо этиш

слайд 1

Меҳнат унумдорлиги юқори корхоналар, тармоқлар иқтисодиёт даражаси юқори суъратлар билан ривожланган бўлади. Шунинг учун бу масалага, яъни меҳнат унумдорлигини юксалтиришга республикаимиз ҳукумати доимо катта эътибор бермоқда. Меҳнат ресурслардан фойдаланиш масаларини ҳал этишда унинг бир канча хусусиятларига алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқдир. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш, унинг унумдорлиги об-ҳаво шароитларга бевосита боғлиқ. Ишлаб чиқаришнинг даврийлиги (мавсумийлиги), ундаги ишларнинг механизациялашганлик даражаси нисбадан пастлиги ҳам муҳим масаладир.

15.2. Қишлоқ хўжалигида меҳнат бозори

слайд 2

Меҳнат бозорида талаб ва таклиф қонунлари талабларининг бажарилишини таъминлаш учун қуйидаги ҳолат шакллантирилиши лозим:

1. Меҳнат бозорида ҳар қандай бозордагидек, кишининг меҳнат қобилиятини олди-сотди жараёни эркин рақобат асосида амалга оширилиши (меҳнат қилиш қобилиятини сотишни хоҳлаганлар учун сотиш (бериш)га, уни сотиб олувчи корхоналарга эса олишга шароит яратилиши) керак.

2. Масалан, меҳнат қобилиятининг олди-сотди жараёни амалга оширилиши натижасида меҳнат қобилиятини берувчилар (сотувчилар) унга эгалик қилиш ҳуқуқларини сотиш эвазига иш ҳақи (баҳосини) олишлари, меҳнат қобилиятини олувчиларга эса ҳақ тўлаш эвазига меҳнатга эгаллик қилиш ҳуқуқини сотиб олиш имконияти яратилиши зарур. Сотиб олувчи ишчининг меҳнат қобилиятига эгалик қилиш, ундан унумли фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиши лозим.

15.3. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар

слайд 3

Меҳнат ресурслари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг энг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Шунинг учун улардан йил давомида тўлиқ, самарали фойдаланиш лозим. Улардан қандай фойдаланилаётганлигини бир қанча кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мумкин. Бунда энг аввало, меҳнат ресурсларидан фойдаланиш коэффициентидан фойдаланилади. У ҳақиқатда ишлаб чиқаришда ишлаган меҳнат ресурсларининг миқдори (кишилар)ни меҳнат ресурсларининг мавжуд бўлган миқдорига тақсимлаш йўли билан аниқланади. Унда қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин.

$$MP = \frac{MP_{и}}{MP_{м}};$$

Бунда: $MP_{и}$ - ҳақиқатда ишлаган меҳнат ресурслари(киши);

$MP_{м}$ - мавжуд бўлган меҳнат ресурслари.

15.4. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш, меҳнат унумдорлиги

слайд 4

Меҳнатнинг мавсумийлик коэффиценти. У бир ой давомида энг кўп ишлаган кун энг кам ишлаган ой билан таққосланиши натижасида аниқланиши мумкин. Масалан, пахтачиликда сентябрь, октябрь ойларида ўртача 30-31 кун, январь, февраль ойларида эса 10-15 кун ишлаш мумкин:(30,31):(10,15)қ 2,3. Бунда меҳнатни мавсумийлиги шу ойлар (йил) ичида 2,3 га тенг деган фикрга эга бўлиши мумкин. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини меҳнат унумдорлиги ифодалайди. У маълум бир вақтда (1 йилда,1 ойда, 1 кунда) ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот қийматини, миқдорини шуни етиштириш учун сарфланган вақт миқдорига тақсимлаш натижасида аниқланиши мумкин. Бунда ушбу формулалардан фойдаланилади:

$$M_y = \frac{Y_{Mk}(Y_{Mi})}{C_v};$$

Бунда: M_y - меҳнат унумдорлиги даражаси (сўм,г,к...);

$Y_{Mk}(Y_{Mi})$ -ялпи маҳсулот қиймати (сўмда), миқдори(т,к);

C_v - сарфланган вақт (киши-кунида, соатда).

15.5.Меҳнат ресурсларидан фойдаланишни яхшилаш, уларнинг унумдорлигини ошириш йўллари

слайд 5

қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан тўлиқ ва яхши фойдаланиш учун ишлаб чиқаришни ихтисослаштиришни янада чуқурлаштириш, агросаноат интеграциясини амалга оширишни ривожлантиришга эришиш лозим. Бунинг учун турли шаклдаги корхоналарни ташкил этиш орқали янги иш жойларини шакллантириш мақсадга мувофиқдир. Бу жараёнда кўшма корхоналарни, кичик корхоналарни, цехларни ташкил этишга уларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш керак. Улар ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сақлаш ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаларида амалга оширилиши зарур.

16-Мавзу: Миллий иқтисодиётни ривожлантиришнинг макроиқтисодий дастурларини тузиш мавзуси бўйича тақдимот материаллари

Антиинфляция сиёсати фаол ва мослашувчанлик сиёсатларига бўлинади. Фаол сиёсат инфляцияни юзага келтирадиган сабабларни бартараф қилишга, мослашувчанлик сиёсати инфляция шаротига мослашиш ва инфляциянинг салбий оқибатларини енгиллаштиришга йўналтирилади.

Инфляция талабига қарши олиб бориладиган чоралар қуйидагилардир:

1. давлат харажатларининг камайтирилиши;
2. солиқларнинг оширилиши;
3. давлат бюджети тақчиллигининг қисқартирилиши;
4. қаттиқ пул-кредит сиёсатига ўтиш;
5. валюта курсини музлатиб қўйиш орқали уни барқарорлаштириш.

Инфляция – нархлар даражасининг ошишидир. Инфляциянинг баҳолар индекси орқали кўришимиз мумкин:

$$P = \frac{P_t}{P_0} 100\%$$

Инфляциянинг ўсиш суръатини аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\text{Инфляциянинг ўсиш суръати} = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}}$$

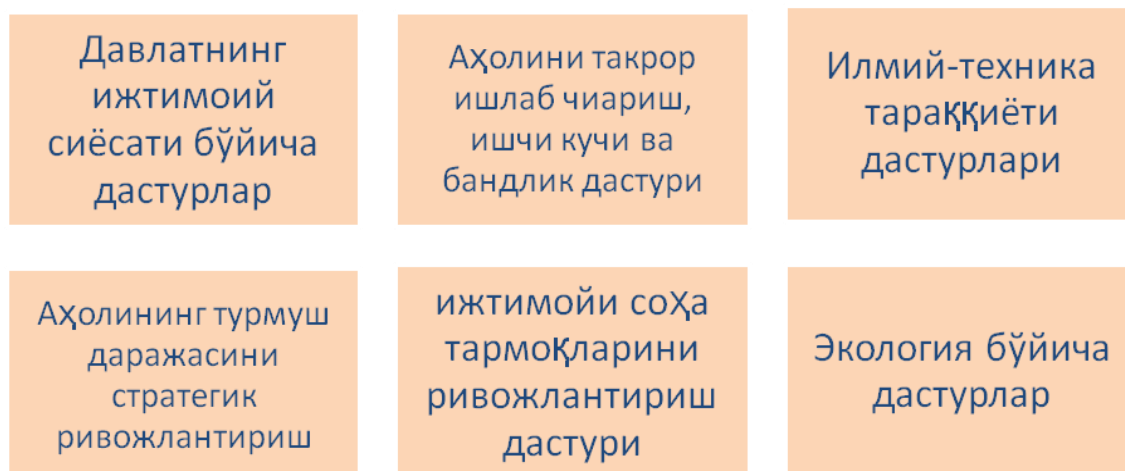
Макростратегиялар танлашнинг хорижий тажрибаси

Америкача модель – тадбиркорлик фаоллигини тақдирлаш, фаол аҳолини бойитиш асосига тузилган. Кам таъминланганларни қисман таъминлаш ва уларга ёрдам беришни кузда тутати. Меҳнат унумдорлигининг юқори бўлишига ва шахсий муваффақиятга эришишга асосланади.

Японча модель - аҳолининг яшаш даражаси (шу жумладан, иш ҳақи даражаси)нинг меҳнат унумдорлигидан орқада қолиш билан характерланади. Шу асосда дунё бозорида нарх пасайишига эришилади. Бу модел миллий ўз-ўзини англашга, миллат манфаатларини шахсий манфаатларидан устун қўйишга асосланади.

Шведча модель – кучли ижтимоий сиёсатга асосланади. Унга кўра, давлат кўлида асосий фоидаларнинг 4 %гинаси бўлади, давлат харажатлари эса ЯИМнинг 70 %ини ташкил этади. Харажатларнинг яримидан кўпроғи ижтимоий эҳтиёжларга ишлатилади. Швецияда солиқлар миқдори жуда юқори, шуни ҳисобига аҳоли турмуш даражаси энг юқори давлат ҳисобланади. Бундай модель «функционал ихтисослаш» деган ном олган. Аҳолининг юқори турмуш даражасини таъминлаш (бандлилик, таълим, ижтимоий суғурта) давлат зиммасида

16.4.Макростратегик дастурларни

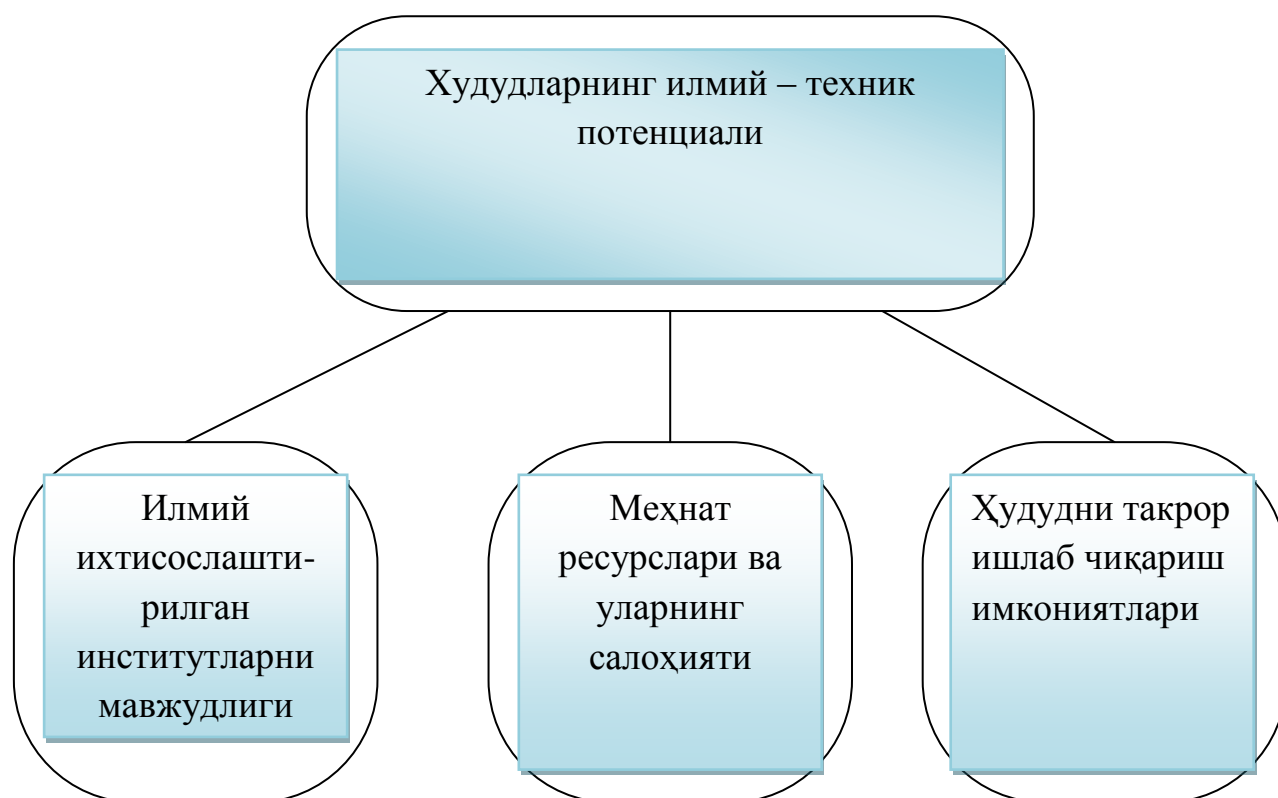

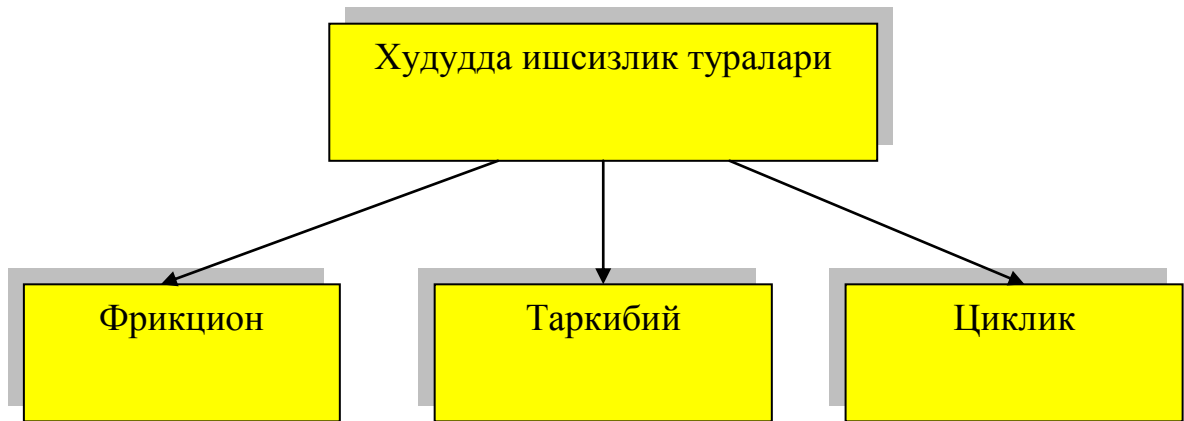
тузиш

17-Мавзу: Стратегик режалаштириш ва ҳудудий иқтисодиётнинг муаммолари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

Ҳудудий – инновацион стратегия макро ва микроинновацион стратегиялар оралиғидаги стратегия ҳисобланади. Унинг роли шундан иборатки, ҳар қандай ишлаб чиқариш ва инновацион жараён ўзининг Ҳудудий жойлашувига эга. Давлат даражасидаги макростратегия марказлашган ресурсларни аниқ, Ҳудуддаги қорҳона ва ташқилотларга жойлаштириш йўли билан амалга оширилади. Бу қорҳона ва ташқилотлар маҳаллий ашёлар, ишлаб чиқариш ва меҳнат ресурслари, ишлаб чиқаради, илмий инфратўзимлардан фойдаланади.

Ҳудудий стратегияни шакллантириш омиллари

18-Мавзу: Ўзбекистон республикасининг ташқи савдо алоқалари мавзуси бўйича тақдимот материаллари

узок вақт давомида бирга яшаш натижасида юзага келган юксак даражадаги узаро алоқа охири-оқибат энг хилма-хил интеграцион шаклларда иқтисодий ҳамкорлик ва шерикчиликни ташкил этиш учун асосни тақдим этиш билан

1. ижтимоий-иқтисодий барқарорлик ва миллатлараро тотувликни сақлаш билан;

коммуникацион инфратузилмаларнинг мавжудлиги – қачонлардир ягона булган электроэнергетика тизими, нефть ва газ утказиш тармоқлари, темир йул хужалиги, автомобиль транспорти ва алоқа, умумий ахборот майдони билан.

Ўзбекистонда ташқи иқтисодий сиёсатнинг ривожланиши

Иқтисодийни модернизациялаш ва тузилмавий силжишлар экспортни рағбатлантириш ва экспортга йуналтирилган ишлаб чиқаришни ривожлантиришга шароит яратиши лозим. Бу ерда товар ва хизматларни ташқи бозорда муваффақиятли сота оладиган махсус ташқи савдо ташкилотларини ривожлантириш; сифатни бошқаришнинг халқаро тизимини амалиётга татбиқ этиш йули билан товарлар рақобатбардошлигини ошириш; экспортга чиқарилаётган юкларга транспорт хизмати курсатиш самарадорлигини ошириш; Божхона кодексининг янги тахририни ишлаб чиқиш вазифалари куйилмоқда.

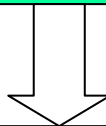
Ташқи иқтисодий фаолиятнинг инвестициявий, қонуний ва ҳуқуқий базаси

Ўзбекистон Республикасида ҳозирги даврда иқтисодий фаолиятнинг барча соҳаларига алоқадор қонунлар ва меъёрий ҳуқуқий актларга ҳар томонлама асосланган тизим вужудга келтирилди. Ташқи иқтисодий алоқалар ва савдо муносабатларидаги ҳуқуқий база халқаро ҳуқуқлар ҳамда меъёрлар даражасида асослаб берилди.

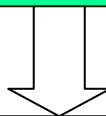
Ўзбекистонда аҳолининг энг кўп таъминланган 10 фоизи ва энг кам таъминланган 10 фоиз қатлами даромадлари ўртасидаги тафовут 2012-йилда атиги 8,0 баробарни ташкил этганини алоҳида таъкидлаш керак. Бу жаҳондаги энг паст кўрсаткичлардан бири

Ташқи савдо айланмаси бўйича мустақил давлатлар босқичлари

Биринчи босқич (1991 йилдан 1994 йилгача) собиқ иттифоқнинг парчаланиши ҳамда ўзаро савдо ҳажми ва улушининг кескин камайиб кетиши бартараф этилиши билан боғлиқ.

Иккинчи босқич (1995 йилдан 1998 йил 18 августгача) анъанавий савдо шериклари билан оқилона муносабатни сақлаб туриш ва дунёнинг қолган қисми билан алоқаларни кучайтиришни давом эттиришга турлича уринишлардан иборат.

Учинчи босқич (1998 йил 18 августдан 2001 йилгача) жаҳон иқтисодиёти ва Шарқий Осиё молиявий инқирозларининг салбий таъсири билан боғлиқ. Уларнинг таъсири Россия пул бирлигининг девалвация қилиниши туфайли анча кучайди ва анъанавий бозорларда Марказий Осиёда ишлаб чиқарилган товарларнинг рақобатбардошлик даражасига ҳам таъсир этди.

ТЕСТЛАР

“Миллий иқтисодиёт” фанидан тест саволлари

Ўзбекистон миллий иқтисодиёти бу

Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона иқтисодий тизимга асосланган ҳолда бирлашувидир.

Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона марказдан бошқарилади.

Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона марказдан бошқарилмайди.

Жами соҳалар, уюшмалар, корхоналар йиғиндиси бўлиб, бунда улар ягона иқтисодий тизимга бўйсинмай мустақил равишда фаолият юритишади.

Хусусийлаштириш жараёни

Давлат мулкани сотиб олиш.

Мулкнинг турли формаларини жорий қилиш.

Мулкий муносабатларнинг ривожлантириш.

Мулкни турли формаларини шакллантириш.

Жами ижтимоий маҳсулот бу

Маълум бир давр ичида ишлаб чиқарилган моддий неъматларнинг йиғиндиси.

Товарларнинг натура ва қиймат шаклидаги формаси.

Товарларнинг қиймат кўринишидаги шакли.

Маълум бир давр ичида ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг бозор қиймати.

Миллий иқтисодиётни хусусиятларини белгиловчи ташқи омиллар

Иқтисодий, сиёсий, демографик, маданий.

Давлат, алоҳида гуруҳлар, шахслар.

Ялпи миллий маҳсулот.

Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот, миллий даромад.

Миллий иқтисодиётни хусусиятини белгиловчи ички омиллар

Табиий ресурслар, меҳнат ресурслари, ФТТ.

Демографик, сиёсий, режамлилик, ишчи кучи миграцияси.

Демографик, сиёсий, кулай режамлилик, иқтисодий.

Тўғри жавоб йўқ.

Оммавий хусусийлаштириш қайси тармоқларни қамраб олган?

Енгил, озик-овқат, фармацевтика.

Оғир саноат, енгил саноат, қишлоқ хўжалиги корхоналари.

Инфратузилма корхоналари.

Кредит-банк тизими.

Кичик хусусийлаштириш қайси тармоқларни қамраб олган?

Уй-жой, савдо, хизмат кўрсатиш.

Уй-жой, савдо, ишлаб чиқариш.

Хизмат кўрсатиш, умумий овқатланиш.

Савдо ва умумий овқатланиш.

Катта хусусийлаштириш қайси тармоқларни қамраб олган?

Инфратузилма тармоқлари.

Ишлаб чиқариш соҳаси.

Қишлоқ хўжалиги тармоқлари.

Ижтимоий соҳаси.

Миллий иқтисодиёт нимани ургатади?

Маълум бир ҳудуд билан чегараланган тармок хўжалигини ургатади

Корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий ахволини ургатади

Маълум бир давлатнинг иқтисодиётини ургатади

Иқтисодий муносабатларни

«Ўзбекистон миллий иқтисодиёти» курсининг предмети нима?

Халқ хўжалигининг ягона бир тизим сифатида ўрганади

Халқ хўжалигини бир канча тизим сифатида ўрганади

Мулки муносабатларни

Таркибий қайта қуришни

Миллат бу

Кишиларнинг тарихий таркиб топган шакли, мамлакат, давлат

Кишиларнинг тарихий таркиб топган шакли

Мамлакат, давлат

Иқтисодий ва сиёсий муносабат

Давид Рикардонинг миллат тушунчасига таърифи

Табиий омиллари унумдорлиги нотекис бўлган тупроққа эга макон

Табиий омиллари унумдорлиги текис бўлган тупроққа эга макон

Иқтисодий омиллари унумдорлиги нотекис бўлган тупроққа эга макон

Табиий омиллари мавдуж бўлган тупроққа эга макон

Стюартнинг миллат тушунчасига таърифи

Ҳудуд, унинг ичкарасидаги омиллар ҳаракатчан ва у давлат чегаралари билан чегараланган.

Кишиларнинг тарихий таркиб топган шакли

Табиий омиллари унумдорлиги нотекис бўлган тупроққа эга макон

Кучлар маркази

Барнинг миллат тушунчасига биринчи таърифи

Ўз табиатига, келиб чиқишига, характери ва фаолият марказига кўра фарқланувчи фаолият маркази

Кучлар маркази

Иқтисодий, сиёсий ва маънавий сабабларга кўра, имтиёз берувчи бирдамлик маркази

Табиий омиллари унумдорлиги текис бўлган тупроққа эга макон

Барнинг миллат тушунчасига иккинчи таърифи

Кучлар маркази

Ўз табиатига, келиб чиқишига, характери ва фаолият марказига кўра фарқланувчи фаолият маркази

Иқтисодий, сиёсий ва маънавий сабабларга кўра, имтиёз берувчи бирдамлик маркази

Табиий омиллари унумдорлиги текис бўлган тупроққа эга макон

Барнинг миллат тушунчасига учинчи таърифи

Иқтисодий, сиёсий ва маънавий сабабларга кўра, имтиёз берувчи бирдамлик маркази

Табиий омиллари унумдорлиги текис бўлган тупроққа эга макон

Ўз табиатига, келиб чиқишига, характери ва фаолият марказига кўра фарқланувчи фаолият маркази

Кучлар маркази

Ташқи иқтисодий омилларга қуйдагилар киради

Халқаро меҳнат тақсимоти, у ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиши

Эмбарго эълон қилиш

Қулай режамлилик

Ҳарбий блокларга кириш

Ташқи сиёсий омилларга қуйдагилар киради

Эмбарго эълон қилиш, уруш ҳолати, ҳарбий блокларга кириш

Халқаро меҳнат тақсимоти, у ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиши

Қулай режамлилик

Табиий омиллар

Ташқи демографик омилларга қуйдагилар киради

Ишчи кучи миграциясининг ўзгариши, тўлов баланси таркибини ўзгариши

Халқаро меҳнат тақсимоти, у ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиши

Қулай режамлилик

Ҳарбий блокларга кириш

Ташқи маданий омилларга қуйдагилар киради

Аудио, видео техникаларини, кинобизнес маҳсулотларини кириб келиши

Ишчи кучи миграциясининг ўзгариши, тўлов баланси таркибини ўзгариши

Халқаро меҳнат тақсимоти, у ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиши

Эмбарго эълон қилиш, уруш ҳолати, ҳарбий блокларга кириш

ЯММ қандай усулларда ҳисобланади?

Харажат, даромад ва қўшимча қиймат усулларида

Харажат ва даромад усулида

Харажат ва қиймат усулида

Харажат, даромад, қиймат ва қўшимча қиймат усулларида

ЯММни харажатлар бўйича ҳисоблашнинг таркибий қисмлари

Шахсий исьтемолад харажатлари, бизнеснинг инвестиция харажатлари, соф экспорт ва товарларни давлат томонидан сотиб олинishi

Ишлаб чиқариш харажатлари, бизнеснинг инвестиция харажатлари, соф экспорт ва товарларни давлат томонидан сотиб олинishi

Шахсий исьтемолад харажатлари, бизнеснинг инвестиция харажатлари ва товарларни давлат томонидан сотиб олинishi

Шахсий исьтемолад харажатлари, ишлаб чиқариш харажатлари, соф экспорт ва товарларни давлат томонидан сотиб олинishi

ЯММни даромадлар бўйича ҳисоблашнинг таркибий қисмлари

Иш ҳақи, рента, тадбиркорлик даромади, фоиз

Рента, тадбиркорлик даромади, фоиз

Солиқлар, рента, тадбиркорлик даромади, фоиз

Иш ҳақи, акция, тадбиркорлик даромади, фоиз

Миллий даромад бу

СММ – бевосита солиқлар

ЯММ – харажатлар

СММ – амортизация

ЯММ – амортизация

Соф миллий маҳсулот бу

ЯММ – амортизация

СММ – бевосита солиқлар

ЯММ – харажатлар

СММ – амортизация

Соф экспорт бу

Экспорт ва импортнинг айирмаси

Экспорт ва импортнинг йиғиндиси

Экспортнинг импортга кўпайтмаси

Экспортнинг импортга бўлиниши

Миллий бойлик бу

Асрлар давомида яратилган ва жамғарилган моддий неъматлар, билим, тажриба ва маҳорат мажмуаси

Маънавий ва маъданий бойликлар

Тарихий бойликлар

Асрлар давомида жамғарилган номоддий неъматлар, билим, тажриба ва маҳорат мажмуаси

Миллий бойликнинг таркиби

Моддий бойлик, номоддий бойлик, табиий бойлик, интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик

Моддий бойлик, номоддий бойлик, табиий ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик

Моддий бойлик, табиий, интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик

Моддий бойлик, номоддий бойлик, интеллектуал бойлик ва аҳоли қўлида жамғариладиган бойлик

Миллий бойликнинг айланиши

Ишлаб чиқаришнинг шарти ва натижаси сифатида

Ишлаб чиқаришнинг шарти сифатида

Ишлаб чиқаришнинг сифатида

Ишлаб чиқаришнинг шарти ва таннархи сифатида

Миллий бойликнинг хусусиятлари

жамғарилиши, такрор ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши

Жамғарилиши, ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши

Жамғарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши

Жамғарилиши, такрор ишлаб чиқарилиши, аҳоли қўлида жамғарилиши, ишлатилиши

Макроиқтисодий вазиятнинг асосий йўналишлари

Ҳамма жавоблар тўғри

Мулкий муносабатлар

Таркибий силжишлар

Иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш

Таркибий силжишлар

Халқ хўжалигининг ҳар бир армоғида бўлаётган ўзгаришлар

Қишлоқ хўжалигидаги силжишлар

Саноат мажмуасидаги бўлаётган ўзгаришлар

АСМ тармоқларида бўлаётган ўзгаришлар

Саноат мажмуасининг ёқилғи-энергетика мажмукасига қайси тармоқлар киради?

Нефть саноати, газ саноати, кўмир саноати, электроэнергетика

Қора ва рангли металлургия

Енгил саноат тармоқлари

Тўқимачилик, озиқ-овқат саноати тармоқлари

Саноат мажмуасига нечта мажмуа киради?

8 та

7 та

6 та

5 та

Номенклатура бу

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг турлари

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг миқдори

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати ва миқдори

Ассортимент бу

Саноат маҳсулотлари турларининг тавсифланиши, бўлиниши

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг миқдори

Саноат тармоқлари маҳсулотларининг сифати ва миқдори

Қишлоқ хўжалиги ҳом-ашёси ва минерал ресурсларни чуқурроқ қайта ишлаш бу

Таркибий қайта қуриш.

Устивор йўналиш.

Институционал ўзгариш.

Иқтисодий эркинлаштириш.

Иқтисодий барқарорлаштириш бу-

Ишсизлик, инфляцияни назорат қилиш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш.

Рақобатни ҳимоя қилиш.

Ҳуқуқий база ва ижтимоий муҳитни таъминлаш.

Нархларни эркинлаштириш.

Бозор иқтисодий тартибга солиб турувчи куч

Рақобат

Талаб ва таклиф

Нарх

Сийosat

Давлатнинг иқтисодийга аралашув сийosати қуйидагилар орқали амалга оширилади

Бюджет, пул-кредит, дотация, солиқ.

Нарх, молия-кредит, бандликни таъминлаш.

Бюджет, пул-кредит, инфляция, дотация, солиқ.

Бюджет, пул-кредит, дотация.

_____ мулкчилик шакллари ва бошқариш усули билан фарқланади.

Иқтисодий тизимлар.

Мулкчилик шакллари.

Устивор йўналишлар.

Макроиқтисодий вазият.

Иқтисодий тизимлар неча турга бўлинади?

3

2

4

1

Соф миллий маҳсулот бу

ЯММ – амортизация

Доимий ва ўзгарувчан капиталнинг йиғиндиси

ЖИМ – амортизация

СММ – МД

Умумий инвестициялар таркибига нималар киради?

Ички соф ҳусусий инвестиция плус амортизация

Рента тўловлари - ўй хўжаликлари

Ишлаб чиқариш ва муомала ҳаражатлари

Соф миллий маҳсулот – амортизация

ЯММни ҳаражатлар бўйича ҳисоблаш

Ҳамма жавоблар тўғри.

Бизнеснинг инвестиция ҳаражатлари

Товар ва хизматларни давлат томонидан сотиб олиниши

Соф экспорт

ЯММни даромадлар билан ҳисоблаш

ҳамма жавоблар тўғри.

ёлланма ишчиларнинг иш ҳақи.

бизнесга бевосита солиқлар

ижара тўлови ва фоиз ставкаси

ФТТнинг асосий йўналишлари

ҳамма жавоблар тўғри.

компьютерлаштириш ва электрлаштириш

атом энергетикасини ривожлантириш

мембран, лазер ва плазмали технологияларни ўзлаштириш

ФТТни давлат томонидан қуйидаги эгри воситалар билан ривожлантирилади

кредит ишлари, солиқ ва амортизация сийosати

тўғридан-тўғри молиялаштириш

кредит ишлари ва солиқ механизми
дотация ва субвенсия

Макроиктисодиётнинг энг асосий йўналишлари

иктисодиётни эркинлаштириш ва ислохатларни чуқурлаштириш
меҳнат унумдорлигини ошириш
мулкни давлат тассарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни
давлатнинг арзон пуллар сиёсати.

Таркибий сиёсат нимага қаратилган

хамма жавоблар тўғри.

қишлоқ хўжалик хом-ашёси ва минерал ресурсларни чуқур қайта ишлашга
технологик циклнинг тугалланганлик даражасини оширишга
мамлакат ёқилғи-энергетика ва озиқ-овқат мустақиллигини таъминлашга

Макроиктисодий даражада иқтисодий ривожланишнинг ўлчови кўрсаткичлари

хамма жавоблар тўғри.

миллий даромад

ялпи ички маҳсулот

ялпи миллий маҳсулотнинг ўсиш суръатлари

Ўрнинг "Алоқа тўғрисида" ги қонуни қачон қабул қилинган?

1992 йил 13 январда

1991 йил 19 декабрда

1994 йил 5 августда

1993 йил 17 октябрда

Алоқа вазирлиги Почта ва Телекоммуникация агентлигига нечанчи йил айлантирилди?

1997 йил 23 июнда

1992 йил 13 январда

1991 йил 19 декабрда

1995 йил 5 августда

Агросаноат комплекси бу

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб берувчи
тармоқлар мажмуи

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, қадоқлаш, ўраш ва истеъмолчиларга етказиш

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, сақлаш, қадоқлаш, ўраш ва истеъмолчиларга
етказиш

хамма жавоблар тўғри

Чорвачилик режасининг асосий кўрсаткичлари

Ҳосилдорлик ва маҳсулдорлик

маҳсулдорлик

қорамолларнинг сони

Экин майдони

Қишлоқ хўжалик фаолиятини тавсифловчи асосий кўрсаткич бу

давлат харидларининг ҳажми.

стратегик қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш

моддий-техник базасини ривожлантириш режаси

биологик ва иқтисодий омиллар

Меҳнат унумдорлиги қандай аниқланади?

маҳсулот миқдорини жонли меҳнатга нисбати

ҳаражатларни натижаларга нисбати

маҳсулот миқдорининг амортизацияга нисбати

таннарҳни маҳсулот қийматига нисбати

Қишлоқларда хўжаликлар қандай шаклларда тузилади?

фермер хўжаликлари

агрофирмалар

давлат хўжаликлари

хамма жавоблар тўғри.

Республикада ташиладиган юкларнинг 35% қайси маҳсулотга тўғри келади?

нефт ва нефт маҳсулотлари
курилиш материаллари
ғалла ва пахта толаси
кўмир ва минерал ўғитлар

Транспорт мажмуи қандай курсаткичлар ёрдамида тартибга солинади?

барча жавоблар тўғри

Ташиладиган юкларнинг ҳажми, юк айланмаси

йўловчи айланмаси

юк ташишнинг ўртача масофаси

Қишлоқ хужалиги машинасозлиги соҳаси АСМнинг нечанчи таркибига киради?

1 чи

2 чи

3 чи

барчаси тўғри

Қаратилган объекти ва соҳаси буйича инвестициялар:

капитал, инновация, ялпи

Венчур, портфел

мол-мулк, молиявий

корпоратив

Трансферт тўловлари ЯММга киритилладими?

Йўқ

Ҳа

аҳамиятсиз

тўғри жавоб йўқ

Фермерга имконият яратади,,,,

лизинг хизмати

соликлар

юқори фоизли кредитлар

Техника

Даромад олиш учун хўжалик фаолиятига сарф қилинган ҳамма турдаги активлар бу –
инвестиция дейилади

Дотация

Ссуда

субсидия

Иш билан банд аҳолининг неча фоизи қишлоқ хўжалигида банд?

62%

30%

60%

50%

Қишлоқ хўжалигида бандликни таъминлаш учун

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашни кучайтириш

компьютерлар билан ишлаш

кичик агрофирмалар очиш

ҳамма жавоб тўғри

Қуйидаги фикрларнинг қайси бири тўғри:

ер деҳқонларга узок муддатга ижарага берилади

ер жамоа мулки

ер деҳқоннинг шахсий мулки, уй қуриши ёки сотиши мумкин

ер ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас

Қишлоқ хўжалигига хос хусусияти

мавсумийлик ва табиий омиллар таъсир этади

табиий омиллар таъсир этмайди

мавсумийлиги

тўғри жойлашувлиги

Фермер қуйидаги хусусиятга эга бўлиши лозим

барча жавоблар тўғри
меҳнаткаш
бошқарувчи
ер билан «тиллашаоладиган»

Миллатга Р.Барнинг таърифни топинг. «Миллат»

Барча жавоблар тўғри
Авалло бу уз характериға ўз келиб чиқишиға ва ўз ҳолатиға кўра фаолият натижалариға кўра
фарқланувчи фаолият маркази
Миллат бу кучлар марказидир

Миллат иқтисодий ва сиёсий, маънавий сабабларға кўра имтиёз берувчи бирдамлик маркази

Миллий иқтисодиётга таъсир этувчи ташки омиллар бу

Ҳалқаро меҳнат тақсимоти ва у ёки бу давлат жаҳон бозорида доминантлик қилиши
қулай режимлилик
Ҳалқаро блокларға кириши
Сиёсий

Миллат атамасининг тўла изоҳини топинг.

хамма жавоблар тўғри
Миллат бу иқтисодий муносабатлар йиғиндиси
худуд ва гуруҳлар

иқтисодий муносабатларни функционал ёки тармоқ жиҳатларини ўрганувчи фан соҳаси

Миллий бойликнинг хусусиятларини сананг:

жамғарилади, такрор ишлаб чиқилади, мулк қилиб одамларға берилади.
жамғарилади, такрор ишлаб чиқилади
яратилади, ишлатилади, жамғарилади
тўғри жавоб йўқ

Иқтисодий ўсиш

мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси
мамлакатнинг жаҳон иқтисодиётида тутган ўрни
мамлакатнинг келажакдаги иқтисодий ўсишни
юкоридаги барчасини белгилайди

Иқтисодий ўсишнинг кўрсаткичларини топинг.

хамма жавоблар тўғри
мамлакатнинг иқтисодий салоҳияти
мамлакатнинг иқтисодий қудрати
мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси

Мамлакатнинг иқтисодий салоҳиятига _____ киради.

ишлаб чиқариш аппарати – меҳнат ресурслари
транспорт тизими – моддий неъматлар ҳажми
аҳолини жон бошиға тўғри келадиган миллий даромад
тўғри жавоб йўқ

ФТТнинг шаклларини сананг.

эволюцион, инқилобий, комбиноллашган
эволюцион, инқилобий
эволюцион, комбинациялашган
принципал, инқилобий

Мулкдорлар синфи гуруҳларини сананг

майда , ўрта ва йирик
майда , ўрта, мулкдорлар
факат кичик ва йирик
йирик ва ўрта

Миллий иқтисодиётда мулкдорлар синфи қуйидагилар асосида шаклланади:

хусусийлаштириш асосида
деҳқон ва фермер хўжаликлари асосида
жамоа мулкни сотиб олиш асосида
бошка шахс мулки асосида

Меҳнат шароити гуруҳларини сананг.

Психологик ва физиологик, санитария ва гигиена, ижтимоий психология, эстетика, иқтисодий, ташкилий, техник-технологик

Психологик ва физиологик

Жамоа

санитария ва гигиена

Ўзбекистон олтинни аҳоли жон бошига ишлаб чиқариш бўйича дунёда нечанчи уринда туради?

5

9

8

4

Транспорт мажмуи қандай кўрсаткичлар ёрдамида тартибга солинайди?

тўғри жавоб йўқ

ташиладиган юкларнинг ҳажми, юк айланмаси

йўловчи айланмаси

юк ташишнинг ўртача масофаси

АСМ таркибига _____ қиради.

МТПлар, қишлоқ хўжалиги, инфратузилма

қишлоқ хўжалигининг ўзи

МТПлар

оғир саноат

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини давлатга сотишни аниқлашнинг унсурларини сананг.

хамма жавоблар тўғри

қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг асосий турлари бўйича давлат буюртмасининг ҳажми аниқланган талаб қишлоқ хўжалик имкониятлари билан боғланади.

давлат буюртмаси ҳажмининг вилоят, туман ва хўжаликлар бўйича тақсимланиши

Нечанчи йилда "Ўзжамғарма банк" "Халқ банки"га айлантирилди?

1994-1995.

1992-1993.

1993-1994.

1995-1996.

Валюта биржаси фаолияти предмети нималардан иборат?

Чет-эл валютаси савдосини ташкил қилиш.

Иқтисодиётдаги барқарорликни таъминлаш.

Миллий валюта қадрини ошириш.

Инвестиция жараёнини амалга ошириш.

Бозор инфратузилмаси тармоқлари

Биржалар, аудитор, консалтинг, инжиниринг компаниялари, корхоналар, уюшмалар.

Дехқон ва фермер хўжаликлари, наслли молларни сотиш, МТПлар.

Биржалар, аудитор, консалтинг, инжиниринг компаниялари.

Ишлаб чиқариш корхоналари, хизмат кўрсатиш соҳалари.

Давлатнинг иқтисодиётга аралашув сиёсати қуйидагилар орқали амалга оширилади

Бюджет, пул-кредит, дотация, солиқ.

Нарх, молия-кредит, бандликни таъминлаш.

Бюджет, пул-кредит, инфляция, дотация, солиқ.

Бюджет, пул-кредит, дотация.

Бюджет ва бюджетдан ташқари фондлардан қайтариб олмаслик шарти билан хўжалик зарарларини қоплаш

Дотация.

Субвенция.

Субсидия.

Дотация ва субсидия.

Қатъий мақсадлар учун бериладиган дотация тури бўлиб, шартлар бузилса қайтариб олиш мумкин

Субвенсия.

Дотация.

Субсидия.

Кредит.

Пул ва натура кўринишидаги ёрдам тури бўлиб, бюджет ва бюджетдан ташқари фондлар

Субсидия.

Дотация.

Субвенсия.

Кредит.

Моддий ва молиявий бўлимлар ҳаракати ўртасида боғлиқликни таъминлайди.

Баланс.

Бюджет.

Солиқ.

Бюджет ва солиқ.

Капитал қўйилмаларни асосий манбаи

корхонанинг ўз маблағлари, кредит ва чет-эл сармояси.

кўшимча маҳсулотнинг натура ва қиймат кўриниши.

миллий даромаднинг жамғарма фонди

фойда ва фоиз

Қурилиш ва монтаж ишлари, асбоб-ускуналар қиймати ўртасидаги нисбат

технологик таркиб

буюртмалашган таркиб

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

Ишлаб чиқариш в ноишлаб чиқариш соҳаларига сарфланган капитал маблағлар нисбати

буюртмалашган таркиб

технологик таркиб

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

Оддий ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришга қилинган харажатлар нисбати

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

технологик таркиб

буюртмалашган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

Алоҳида регионлар бўйича капитал қўйилмалар нисбати

худудлар бўйича таркиб

технологик таркиб

буюртмалашган таркиб

тармоқлар бўйича таркиб

Миллий иқтисодиётнинг ҳар ҳил тармоқлари ўртасидаги нисбат

тармоқлар бўйича таркиб

технологик таркиб

буюртмалашган таркиб

такрор ишлаб чиқарилган таркиб

Тошкент давлат-акциядорлик қурилиш корпорацияси нечанчи йил ташкил топган?

1994 йилда

1992 йилда

1993 йилда

1996 йилда

Товар нарҳини инфратузилма тармоқлари бўйлаб ҳаракатини кўрсатинг

ишлаб чиқарувчи-транспорт-улгуржи база-магазин

ишлаб чиқариш-айирбошлаш-истеъмол

таксимот-ишлаб чиқариш-бозор

улгуржи база-ишлаб чиқарувчи - магазин

Саноат маҳсулоти бўйича инфратузилманинг асосий вазифаси

қабул, ўраш, пакетлаш, сақлаш ва истеъмолчига етказиш.
қабул, ювиш, қуритиш, саралаш, ажратиш ва истеъмолчига етказиш.
катта туркумдаги товарларни истеъмолчиларга етказиш
кичик туркумдаги товарларни истеъмолчиларга етказиш.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бўйича инфратузилманинг вазифалари

қабул, ювиш, қуритиш, саралаш, ажратиш ва истеъмолчига етказиш.
қабул, ўраш, пакетлаш, сақлаш ва истеъмолчига етказиш.
катта туркумдаги товарларни истеъмолчиларга етказиш
кичик туркумдаги товарларни истеъмолчиларга етказиш.

Молия бозорининг асосий вазифасини кўрсатиш

кредитлаш, иқтисодий сиёсат, жамғариш, товарга хизмат кўрсатиш
жамғариш, кредитлаш, инвестицияларни бошқариш, товарга хизмат кўрсатиш
жамғариш, инвестицияларни диверсификациялаш, кредитлаш.
инвестицияни бошқариш ва диверсификациялаш.

Молия бозори таркибини кўрсатиш

қимматли қоғозлар бозори, кредит бозори
молия-кредит
валюта бозори, инфляция
инвестиция ва ссуда, валюта бозори.

Молиявий инвестиция таркибига нима қиради?

корхоналарга субсидиялар бериш
мамлакат ичидаги ишлаб чиқариш
қимматли қоғозларни сотиб олиш
капитал қўйиш

Хорижий инвестор бўйича Агентлик қачон ташкил топган?

1992 йил 26 июлда
1993 йил 11 июнда
1994 йил 4 августда
1996 йил 21 августда

Пуллик хизматлар соҳасига қайсилар қиради?

Инфратузилма
қишлоқ хўжалиги
Саноат
Транспорт

Ташқи савдо балансининг асосий кўрсаткичлари

1. *экспорт ва импорт
2. импорт
3. экспорт
4. квота

2016 йил якуни бўйича профицит неча фоизни ташкил этди?

0,1 %
0,6 %
0,5 %
0,4 %

2016 йил якуни бўйича саноатнинг ЯИМдаги улуши неча фоизни ташкил этди?

8,0%
7,0%
6,0%
7,8%

Қишлоқ инфратузилмасининг таркибий қисмлари

МТП, АЁҚШ шаҳобчалари, минибанклар
қайта ишлаш корхоналари
маиший хизмат кўрсатиш шаҳобчалари
Транспорт

2016 йил якуни бўйича ЯИМ даги хизмат кўрсатиши соҳасининг улуши неча фоизни

ташқил этди?

55%

60,2%

49%

27%

2016 йил якуни бўйича иш хақи неча фоизга ўсди?

23,5 %

25,6%

24,7%

23,7%

2016 йил якуни бўйича аҳолининг реал даромадлари неча фоизга ўсди?

14,6 %

16,7%

15,0%

17,0%

ЯММда қайси соҳанинг улуши оширмоқ зарур?

хизмат кўрсатиш соҳасини

ўзак тармоқларни

қайта ишлаш тармоқларини

саноат ва қишлоқ хўжалик тармоқларини

2016 йил якуни бўйича нечта намунали уй жой қурилди?

15 мингта

7,5 мингта

10, мингта

12 мингта

Трансosiё магистрaли

Истанбул - Тошкент - Олмаото – Пекин

Истанбул – Сарахс – Олмаото – Пекин

Истанбул - Сарахс – Тошкент – Олмаото – Пекин

Истанбул - Тошкент - Олмаото – Пекин

“Ўзбекистон темир йўллари” давлат ҳиссадорлик компанияси қачон ташқил этилган?

1994 йил ноябрда

1993 йил сентябрда

1992 йил майда

1994 йил октябрда

Қурилиш мажмуаси

Қурилиш саноати, монтаж ишлари, лойиҳалаштириш, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш

Қурилиш саноати, транспорт ишлари, лойиҳалаштириш, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш

Қурилиш саноати, монтаж ишлари, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш

Қурилиш саноати, техник таъмирлаш, монтаж ишлари, лойиҳалаштириш, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш

Қурилиш индустриясининг негизи

Қурилиш корхоналари, трестлари, пудрат-қурилиш-монтаж ишлари

Қурилиш моддий-техника базаси

қурилиш саноати

Қурилиш тизими

Қурилиш тизимига нималар қиради?

Қурилиш индустриясини бошқарувчи ташқилот ва муассасалар

Қурилиш мажмуаси

Қурилиш саноати

Ихтисослашган корхона ва ташқилотлар

“Ўзсаноатхўжалиқурилиш” давлат корпорацияси қандай ишларни олиб боради?

Саноат қурилиши, уй-жой объектларини қурилишини

Монтаж ва махсус қурилиш ишларини

Қишлоқ жойлардаги қурилиш ишларини

Уй-жой маданий-маиший ва саноат қурилишини

“Ўзсаноатмахсусқурилиш” уюшмаси қандай ишларни олиб боради?

Монтаж ва махсус қурилиш ишларини

Қишлоқ жойлардаги қурилиш ишларини

Уй-жой маданий-маиший ва саноат қурилишини

Саноат қурилиши, уй-жой объектларини қурилишини

“Ўздекҳончиликқурилиш” бирлашмаси қандай ишларни олиб боради?

Қишлоқ жойлардаги қурилиш ишларини

Монтаж ва махсус қурилиш ишларини

Уй-жой маданий-маиший ва саноат қурилишини

Саноат қурилиши, уй-жой объектларини қурилишини

“Тошкентуй-жойинвестқурилиш” молия қурилиш корпорацияси қандай ишларни олиб боради?

Уй-жой маданий-маиший ва саноат қурилишини

Қишлоқ жойлардаги қурилиш ишларини

Монтаж ва махсус қурилиш ишларини

Саноат қурилиши, уй-жой объектларини қурилишини

“Ўзжамоахўжаликқурилиш” ширкат бирлашмаси қандай ишларни олиб боради?

Қишлоқ туманларида, жамоа хўжаликларида уй-жой, ишлаб чиқариш, маданий-маиший объектларни қуришни

Қишлоқ жойлардаги қурилиш ишларини

Монтаж ва махсус қурилиш ишларини

Саноат қурилиши, уй-жой объектларини қурилишини

Давлат қарзи бу

Давлат тақчиллигига тенг бўлган, давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари

Давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлган фуқаролар, фирмалар, ташкилотлар олдидаги қарзлари

Давлатнинг чет-эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари

Давлат харажатлари ва даромадлари ўртасидаги фарк

Давлат ички қарзлари бу

Давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлган фуқаролар, фирмалар, ташкилотлар олдидаги қарзлари

Давлатнинг чет-эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари

Давлат харажатлари ва даромадлари ўртасидаги фарк

Давлат тақчиллигига тенг бўлган, давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари

Давлат ташқи қарзлари бу

Давлатнинг чет-эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари

Давлат харажатлари ва даромадлари ўртасидаги фарк

Давлат тақчиллигига тенг бўлган, давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари

Давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлган фуқаролар, фирмалар, ташкилотлар олдидаги қарзлари

Бюджет тақчиллиги

Давлат харажатлари ва даромадлари ўртасидаги фарк

Давлат тақчиллигига тенг бўлган, давлатнинг қимматли қоғоз эгалари олдидаги давлат қарзлари

Давлатнинг қимматли қоғоз эгалари бўлган фуқаролар, фирмалар, ташкилотлар олдидаги қарзлари

Давлатнинг чет-эл фуқаролари, фирмалари ва ташкилотлари олдидаги қарзлари

Квази фискал сиёсати

Яширин тақчиллик

Ошкора тақчиллик

Профицит

Монетар сиёсат

Давлатнинг реал тақчиллиги

Номинал тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Реал тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Тақчиллик-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Номинал иш ҳақи-давлат харажатлари ҳажми-инфляция суръати

Иқтисодий ўсиш омилларидан бири

Қарзнинг ЯММга нисбати

Қарзнинг ЯММга кўпайтмаси

Қарзнинг ЯММга айирмаси

Қарзнинг ЯММга кўшилиши

Бирламчи тақчиллик

$$ВД = (G+F) - T$$

$$ВД = (G - F) - T$$

$$ВД = (G - F) + T$$

$$ВД = (G+F) + T$$

Умумий тақчиллик

$$ВД = (G + N + F) - T$$

$$ВД = (G - F) - T$$

$$ВД = (G - N + F) + T$$

$$ВД = (G+F) + T$$

Қарз бўйича тўловлар нимага тенг

Қарз катталиги ва реал фоиз ставкаси

Бюджетга келиб тушувчи солиқлар

Трансфертлар

Давлат хариди

Солиқ тизимига нималар киради?

Солиқ турлари, имтиёзлари, миқдори, даромадларини ундириш

Солиқ турлари, имтиёзлари, миқдори, даромадларини ошириш

Солиқ турлари, имтиёзлари, миқдори, даромадларини камайтириш

Солиқ турлари, имтиёзлари, миқдори, даромадларини тақсимлаш

А. Смит бўйича солиқ назариясининг биринчи қондаси

Ўзаро тенглик

Аналитик

Қулайлик

Иқтисодлилик

А. Смит бўйича солиқ назариясининг иккинчи қондаси

Аналитик

Қулайлик

Иқтисодлилик

Ўзаро тенглик

А. Смит бўйича солиқ назариясининг учинчи қондаси

Қулайлик

Иқтисодлилик

Ўзаро тенглик

Аналитик

А. Смит бўйича солиқ назариясининг тўртинчи қондаси

Иқтисодлилик

Ўзаро тенглик

Аналитик

Қулайлик

Артур Лаффернинг солиқ назарияси

Солиқ миқдори ошиб кетса, солиқлардан тушадиган тушумлар камаяди

Солиқ миқдори камайиб кетса, солиқлардан тушадиган тушумлар камаяди

Солиқ миқдори ошиб кетса, солиқлардан тушадиган тушумлар кўпаяди

Солиқ миқдори ўзгармаса, солиқлардан тушадиган тушумлар камаяди

Инфратузилма тармоқлари қайси соҳага киради?

Хизмат кўрсатиш

Моддий

Ишлаб чиқариш

Ноишлаб чиқариш

Моддий соҳага қайси соҳалар киради?

Ишлаб чиқариш

Ноишлаб чиқариш

Хизмат кўрсатиш

Савдо ва умумий овқатланиш

Ишлаб чиқариш инфратузилмасига файси тармоқлар киради?

Транспорт, электрэнергия, йўллар, газ таъминоти, сув таъминоти

Йўллар, газ таъминоти, сув таъминоти, савдо, ишлаб чиқариш

Транспорт, умумий овқатланиш, газ таъминоти, сув таъминоти

Транспорт, йўллар, газ таъминоти, сув таъминоти

Бозор муносабатларига ўтишнинг нечта тамойили мавжуд?

5та

4 та

3та

2та

Бозор муносабатларига ўтишнинг биринчи тамойили

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислохотчи

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

Бозор муносабатларига ўтишнинг иккинчи тамойили

Давлат бош ислохотчи

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Бозор муносабатларига ўтишнинг учинчи тамойили

Қонун устиворлиги

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислохотчи

Бозор муносабатларига ўтишнинг тўртинчи тамойили

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислохотчи

Қонун устиворлиги

Бозор муносабатларига ўтишнинг бешинчи тамойили

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш

Кучли ижтимоий сиёсат

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги

Давлат бош ислохотчи

Давлат бюджетининг асосий қисмлари

Даромад ва харажат

Баланс

Актив ва пасив

Дебит ва кредит

Қарзларни ташкил этиш

Харажат қилувчи шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Даромад қилувчи шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Тадбиркор шахсларга жамғармаларни бериш механизми

Харажат қилувчи шахслардан жамғармаларни йиғиш

Макроёндашувда нималар баҳоланади?

Мамлакат миқёсида рўй бераётган ўзгаришлар кузатилади ва ўрганилади

ЯММнинг ўсиш суръатлари аниқланади

МД ҳисобланади

Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад аниқланади

Макроиктисодий кўрсаткичларга нималар киради?

ЯММ, ЯИМ, МД, СММ

ЯММ, рента, МД, СММ

ЯММ, ЯИМ, МД, СММ, фойда

ЯММ, ЯИМ, МД, фоиз, СММ

ЯММ бу

Бир йил мобайнида ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг бозор қиймати

Бир йил мобайнида ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг қиймати

Бир йил мобайнида ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг йиғиндиси

Бир йил мобайнида ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг таннархи

Миллий валюта сўм нечанчи йил муомалага чиққан?

1994

1995

2000

2004

Рента бу

Мулкдан олинадиган даромад

Ердан олинадиган даромад

Акциядан олинадиган даромад

Капиталдан олинадиган даромад

РЕЙТИНГ ТИЗИМИ АСОСИДА БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ**Баҳолаш назорати жадвали****КУЗГИ СЕМЕСТР**

№	Сентябр				Октябр				Ноябр				Декабр				Январ					
	2-6	8-13	15-20	22-27	29-4	6-11	13-18	20-25	27-1	3-8	10-15	17-22	24-29	1-6	8-13	15-20	22-27	29-3	5-10	12-17	19-24	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
1	амалий									5										5		5
	тест									5										5		5
	Оғзаки сўров									5										5		5
2	ЯН																			5		5

ЖНни баҳолаш мезонлари

“Миллий иқтисодиёт” фани бўйича жорий баҳолаш талабанинг семинар машғулотларидаги ўзлаштиришини аниқлаш учун қўлланилади. ЖН ҳар бир семинар машғулотларида сўров ўтказиш, савол ва жавоб, тақдимот

ишлари топшириқларини бажариш ва ҳимоя қилиш каби шаклларда амалга оширилади. Талабага ЖН да бутун баллар қўйилади.

**Талабанинг амалий машғулотларни ўзлаштириш даражаси
қуйидаги
мезон асосида аниқланади**

Баҳолаш кўрсат- кичи	Баҳолаш мезонлари	баҳо
Аъло, “5”	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни мустақил бажарган. Берилган саволларга тўлиқ жавоб беради. Саволнинг моҳиятига тўлиқ тушунади. Аудиторияда фаол. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади. Топшириқларни намунали расмийлаштирган.	5
Яхши, “4”	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни бажарган. Берилган саволларга етарли жавоб беради. Масаланинг моҳиятини тушунади. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади.	4
Қониқар рли “3”	Топшириқларни ечишга ҳаракат қилади. Берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади. Саволнинг моҳиятини чала тушунган. Ўқув тартиб интизомига риоя қилади.	3
Қониқарсиз “2”	Талаба амалий машғулот дарси мавзусига назарий тайёрланиб келмаса, мавзу бўйича масала, мисол ва саволларига жавоб бера олмаса, дарсга суэт қатнашса билим даражаси қониқарсиз баҳоланади.	2

ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат “Миллий иқтисодиёт” фанининг бир неча мавзуларини камраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўқув йилининг 2-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 5 баҳодан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва оғзаки усалида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва оғзаки саволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га ажратилган баллдан 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОН ни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинадиган тестлар кафедра мудирини раҳбарлигида ташкил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади.

ЯНни баҳолаш

Якуний назорат “Миллий иқтисодиёт” фанининг барча мавзуларини камраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усалида ҳам

ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН га ажратилган 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга киритилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинадиган ёзма иш вариантлари кафедра мудири раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

ИНФОРМАЦИОН-УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТ АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР

1. Национальная экономика. Учебник. Под общей редакцией Р.Н.Нуриева. Москва.: Инфра - М, 2010.- 655стр
2. Розанова Н.М. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010. – 244 стр
3. Вечканов Т.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. Учебник.: Питер, 2010. -288стр
4. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика отраслевых рынков. Учебное пособие. Москва.: «Юрайт», 2010
5. В.В.Бочаров Инвестиции. Учебник для вузов. II-е издание. – Сиб.: Питер, 2009, - 384стр.
6. Ишмухамедов А.Э., Асқарова М.Т. “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти”. Ўқув қўлланма. Т.: “ЎАЖБНТ” маркази. 2004. 348 – бет.
7. Й.Йўлдошев, Х.Т.Халилова Миллий ва жаҳон иқтисодиёти – Т.: 2014 йил 456-бет.

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

8. И.А.Каримов. мамлакатимизда демократик ислоотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Т.: Ўзбекистон, 2010.-56 б.
9. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислоотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. Т.: “Иқтисодиёт” 2010 – 246 б.
10. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь

11. Мирзиёев Ш. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир. 2016 й. 20 октябрь.

12. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 8-б.

13. Мирзиёев Ш. Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси.

14. Шодиев Р.Х., Махмудов Э.Р. “Жаҳон иқтисодиёти”. Дарслик, -Т.: Ғофур Ғулом, 2005. 215 бет.